

Janez Keber

Frazeološki

f

slovar

s

slovenskega

s

jezika

j

POSKUSNI ZVEZEK

Janez Keber
Frazeološki slovar slovenskega jezika

Janez Keber

Frazeološki slovar slovenskega jezika

Poskusni zvezek

© 2003, ZRC SAZU

Izdajatelj: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU Leksikološka sekcija

Za izdajatelja: Varja Cvetko Orešnik

Založnik: Založba ZRC, ZRC SAZU

Za založnika: Oto Luthar

Glavni urednik: Vojislav Likar

Oblikovanje in likovno-grafična ureditev: Milojka Žalik Huzjan *Prelom:* Brane Vidmar

Tisk: Present d.o.o., Ljubljana

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:

<https://doi.org/10.3986/9616500007>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6'373.7(038)

KEBER, Janez,

Frazeološki slovar slovenskega jezika : poskusni zvezek
/ Janez Keber. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003

ISBN 961-6500-00-7

12546448

Janez KEBER

*Frazeološki slovar
slovenskega jezika*

POSKUSNI ZVEZEK

LJUBLJANA 2003

FRAZEOLOŠKI SLOVAR SLOVENSKEGA JEZIKA – PREDGOVOR IN ZASNOVA

Po izidu 5. knjige SSKJ leta 1991, s katero se je končal dolgoletni projekt sodobnega slovarja slovenskega jezika srednjega obsega, pri katerem sem sodeloval pri 4. in 5. knjigi, sem se iz skupine redaktorjev SSKJ samo jaz odločil za sodelovanje pri srednjeročnem projektu *Frazeološki slovar slovenskega jezika*. Kmalu za tem so mi ponudili tudi sodelovanje (tj. redakcijo slovnicih besed) pri projektu *Slovarski del novega slovenskega pravopisa*. Ker sem realno pričakoval, da bo ta trajal največ pet let, sem ponudbo sprejel, in sicer z 80 % delovnega časa. Za frazeološki slovar mi je tako ostalo 20 % delovnega časa, kar pomeni en dan v tednu oziroma dve leti od desetih, kolikor je dejansko trajala izdelava pravopisnega slovarja.

Moje delo pri projektu *Frazeološki slovar slovenskega jezika* je bilo načrtovano nekako v dveh fazah: 1. pripravljalni in 2. izvedbeni. V pripravljalnem obdobju, ki se je zaradi podaljševanja pravopisnega projekta zelo raztegnilo, naj bi pripravil čim bolj popolno slovensko frazeološko bibliografijo in se sproti seznanjal z novostmi v frazeologiji doma in v tujini. Potem naj bi izdelal zasnovo frazeološkega slovarja, obenem pa z lastnim raziskovanjem in objavami pridobival izkušnje in reference za izvedbeni del – izdelavo frazeološkega slovarja. V okrožnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU z naslovom *Reorganizacija in natančna določitev programa dela* z dne 17. maja leta 1996 sem dobil nalogo, da do konca leta predložim zasnovo za frazeološki slovar. Ker zamišljeni začetek izdelave frazeološkega slovarja pred koncem projekta *Slovarski del novega Slovenskega pravopisa* ni bil mogoč, izdelava zasnove takrat še ni bila aktualna. Zato sem nadaljeval z raziskovanjem frazeologije in s sprotnim objavljanjem rezultatov. Med te spadata med drugim izdaja dveh knjig monografije *Živali v prispodobah* leta 1996 in 1998 in sodelovanje v radijski oddaji *Kdo ve* na Valu 202 Radia Slovenija od 1995–2000, v kateri sem pojasnil izvor okrog 150 frazemov in izrazov. Ko se je v letu 2000 pravopisni projekt približal dokončanju, sem pred realnejšim začetkom priprav za izdelavo frazeološkega slovarja slovenskega jezika v Jezikoslovnih zapiskih 6, str. 81–116, objavil razpravo *Raziskovanje slovenske frazeologije – sedanje stanje in zasnova frazeološkega slovarja* (v nadaljevanju Keber, 2000). Pregled stanja frazeoloških raziskav v Sloveniji temelji na zelo izčrpni slovenski frazeološki bibliografiji, ki je navedena na koncu razprave. Pri izdelavi zasnove sem upošteval predvsem obdelave in ocene frazeološkega gradiva slovenskih in nekaterih tujih raziskovalcev v SSKJ in različnih slovenskih slovarjih, med katerimi so v novejšem obdobju tudi Pavličev petjezični ter v zadnjem desetletju štirje dvojezični frazeološki slovarji (gl. Keber, 2000, 85 d.). Nekaj napotkov je bilo mogoče dobiti tudi iz kritik SSKJ (gl. Keber, 2000, op. 46) kot novejšega in doslej najbogatejšega objavljenega vira slovenskega frazeološkega gradiva. V članku *Katere slovarje smemo pričakovati po izidu Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (JiS 39, 1993/94, št. 7–8, 346–350) je Peter Weiss namenil frazeološkemu slovarju dva odstavka. Na kratko je podal svoj pogled na to, kako naj bi bila stalna besedna zveza predstavljena v frazeološkem slovarju. Konceptualnih in teoretskih vprašanj se je ob ocenjevanju hrvaške zbirke *Mali frazeološki rječnici*, med katerimi je tudi *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik* avtorjev Antice Menac in Jurija Rojsa, lotila Erika

Kržišnik (gl. JiS 1995/96, št. 3, 157–166). Omeniti je treba tudi referat Jürgena Petermanna na Frazeološkem popoldnevu 15. marca 2000 z naslovom *Razmišljanje o konceptu minimalnih frazeoloških slovarjev za tujce*. Med drugim je pokazal poskusne slovarske članke za svoj *Hrvatsko-njemački elektronski frazeološki rječnik* in ob grafičnem prikazu komentiral zgradbo slovarskega članka, ki temelji na posebnem računalniškem programu (gl. Skripta 5, zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika, Ljubljana 2001, 23–34). Pri sestavljanju zasnove sem se bolj kot po drugih zgledoval po naslednjih tujih frazeoloških slovarjih: Josip Matešič, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (Zagreb 1982), Günther Drosdowski, Werner Scholze-Stubenrecht, *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten* (Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich, 1992), František Čermák idr., *Slovník české frazeologie a idiomatiky, Přírovnání* (Praha 1983), *Frazemy jmenné a gramatické* (Praha 1988), *Vyrazy neslovesné* (Praha 1988); *Vyrazy slovesné A–P, R–Ž* (Praha 1994), ter V. G. Gak idr., *Francuzsko-russkij frazeologičeskij slovar'* (Moskva 1963). Prizadeval sem si, da bi bila moja zasnova frazeološkega slovarja slovenskega jezika enostavna, razumljiva, fleksibilna, skratka izvedljiva, a tudi dogradljiva v skladu z nepredvidljivo problematiko, ki se nujno pojavlja med izvedbo, tj. redakcijo vsakega slovarja. Različico prvotne zasnove, objavljene v Keber, 2000, sem leta 2001 predstavil na okrogli mizi *Slovensko slovaropisje*, ki jo je na slavističnem zborovanju v Gorici vodil Peter Weiss (gl. Zbornik slavističnega društva Slovenije, Ljubljana 2002, 237–241). Zadnja različica zasnove je bila spomladi leta 2003 v uvodu k poskusnemu zvezku Frazeološkega slovarja slovenskega jezika predložena Znanstvenemu svetu. Po njej sem začel sestavljati frazeološki slovar, v katerem bo s ponazoritvami zajeta, stilno in slovnično ovrednotena ter pomensko in izvorno razložena glavna frazemov, ki se pojavljajo v knjižnem jeziku in vsakdanjem govoru na vseh področjih življenja. Da bi to dosegel, je treba določiti najprej to, kaj je

1. frazeološka enota ali frazem,
2. razporeditev gradiva,
3. obdelava frazeološkega gradiva,
4. frazeološki slovarski članek.

1 Frazeološka enota, frazem

Sestavljaavec frazeološkega slovarja mora najprej razčistiti vprašanje pojmovanja **frazeoloških enot** ali **frazemov**, ki so gradivo za frazeološki slovar. Ne da bi se spuščal v obravnavo dosedanjih in včasih zelo različnih pogledov na to vprašanje tako pri nas kot drugod, lahko povzamem, da so *frazeološke enote* ali *frazemi stalne besedne zveze, katerih pomen ni ali je samo delno ugotovljiv iz pomenov njihovih sestavin, in ki imajo praviloma stalno in samo omejeno spremenljivo sestavo*. V širšem smislu spadajo v frazeologijo vse stalne besedne zveze, med njimi tudi terminološke, dalje frazemi s stavčno ali večstavčno sestavo, kot so reki in pregovori ter krilatice. Te kategorije po mojem mnenju ne spadajo v frazeološki slovar, čeprav so za frazeologa zanimive, saj je iz njih nastalo precej frazemov. To velja zlasti za pregovore, a tudi za terminološke besedne zveze, če se začnejo uporabljati preneseno na drugih področjih. Najbolj umestno jih je obravnavati in razlagati v posebnih slovarjih.

2 Razporeditev frazeološkega gradiva

Med prvimi vprašanji, ki se pojavijo pred sestavljalcem frazeološkega slovarja, je **razporeditev frazeološkega gradiva**. To je po ustaljeni praksi razporejeno po abecednem in slovničnem principu. Tako je vsak frazem naveden tolikokrat, kolikor sestavin (besed) vsebuje in se vsakokrat navede pri izbrani iztočnici. Kot sestavine – iztočnice se besednovrstno pojavljajo samo **samostalnik, pridevnik, glagol, prislov, zaimek, števnik**. Tako npr. predlogi in vezniki ne morejo biti frazeološke iztočnice. Ker pa se **razlaga frazema** in vse, kar spada zraven, zaradi ekonomike navaja samo pri eni sestavini – iztočnici, je treba izbrati t. i. **glavno iztočnico**. Pri drugih iztočnicah se v slovarju sklicuje na glavno iztočnico. Pri tem ima vedno prednost **samostalnik**, sledijo mu **pridevnik, glagol, prislov, zaimek, števnik**. Pri dveh ali več samostalnikih je glavna iztočnica **prvi samostalnik**, npr. **pesek, poleno, puška** v frazemih, **metati komu pesek v oči, metati komu polena pod noge, vreči puško v koruzo**. Če v frazemu ni samostalnika, je iztočnica **pridevnik**, npr. **suh** v frazemu **biti (znajti se) na suhem**, če ni samostalnika in pridevnika, **glagol** ali prvi od dveh ali več glagolov, npr. **odnesti** v frazemu **poceni jo odnesti** itd. Pri primerjalnih frazemih, navadno z veznikoma **kot, kakor**, velja enak vrstni red besednih vrst kot iztočnic, ki so za veznikoma oziroma desno od njiju, npr. **polh** v frazemu **spati kot polh, zaklan** v frazemu **spati kot zaklan, cerkev** v frazemu **tišina kot v cerkvi**. Pri iztočnicah, ki so sestavine velikega števila frazemov, npr. **glava, srce**, je tudi upoštevano opisano besednovrstno načelo, znotraj posamezne besedne vrste pa velja abeceda. Izjeme pri opisanem določanju glavne iztočnice so izimenske sestavine frazemov, ki so vedno glavne iztočnice.

Glede na prikazano razporeditev so v frazeološkem slovarju frazeološki slovarski članki z vsemi vidiki obravnave pri glavni iztočnici, pri drugih neiztočniških sestavinah so navedeni abecedno samo frazemi s kazalko na glavno iztočnico. Enako velja tudi za vse *variante* frazema, ki so razporejene po abecedi in s kazalko napotene h glavni iztočnici, npr. pri **smeh: pokati (crkavati, zvijati se, umirati, valjati se) od smeha**. Podobno tudi pri frazemih s *fakultativno sestavino*, npr. pri **urh (Urh): klicati urha (Urha) [na pomoč]**.

3 Obdelava frazeološkega gradiva

Frazemi so v slovarju obdelani na določen način, tj. z ustreznimi pisavami in velikostmi, da bi bili prepoznavni že na prvi pogled. Tako so **iztočnice** natisnjene z *malimi brezserifnimi krepkimi črkami*, **frazemi** pa z *malimi črkami krepko*, prav tako njihove *variante v okroglem ter fakultativne sestavine v oglatem oklepaju*. Vse oznake so pisane v navadni pisavi, a v manjši velikosti. Tako se ločijo od frazema in iztočnic, kar je prvi pogoj za računalniško obdelavo. Vnos obdelav frazemov za frazeološki slovar bi moral potekati po posebnem programu, narejenem v ta namen. Ta bi moral imeti za zaglavje in za posamezne vidike obravnave odrejena posebna polja s podpolji, kamor bi se vpisovali podatki. Tako oblikovano frazeološko slovarsko iztočnico je npr. predstavil J. Petermann na Frazeološkem popoldnevu 15. marca 2000 v Ljubljani. V polje za ponazarjalno gradivo bi tako npr. lahko vnesli izbrane zglede iz elektronske podatkovne zbirke Nova beseda ali iz gradiva Kartoteke za SSKJ. Takega programa za poskusni zvezek še nisem imel.

4 Frazeološki slovarski članek

Slovarski članek, v katerem je obravnavan frazem po sedmih vidikih, vsebuje:

1. frazem v izhodiščni, osnovni slovarski obliki, tj. pri glagolskih zvezah v nedoločniku, samostalniški in pridevniški v imenovalniku, seveda z izjemami, ki so določene npr. z rabo glagola samo v tretji osebi ednine ali dvojine, v samo določenem času, z rabo samostalnika v množini ipd.;
2. zvrstne, stilne in druge oznake;
3. slovnične oznake;
4. razlago ali več razlag; dodane so lahko tudi sopomenke ali sorodni frazemi in protipomenke;
5. ponazoritve s citati iz gradiva Kartoteke za SSKJ, iz elektronske podatkovne zbirke Nova beseda ali drugih pisanih ali ustnih virov;
6. podatke, komentar o nastanku, izvoru, motivu nastanka frazema;
7. pomensko ustrezne ali sorodne frazeme v nekaterih drugih jezikih.

Za pojasnitev naštetih vidikov slovarske obravnave frazema je potreben še kratek komentar (gl. tudi Keber, 2000, v opombah):

- K 1.** Zahteva po navajanju frazema v izhodiščni, osnovni slovarski obliki je dandanes samoumevna, a popolnoma upravičena glede na dosedanjo prakso, ki je bila izpostavljena v kritikah SSKJ. Dejanska raba posameznega frazema z različicami je prikazana v citatnih ponazoritvah (gl. vidik 5.).
- K 2.** Pri oznakah so v poskusnem zvezku delno uporabljene oznake po SSKJ, seveda z zmanjšanjem njihovega števila in ustreznimi popravki v primerih, ko se je določena oznaka izkazala za preohlapno ali neustrezno. Poučno in smiselno je bilo pregledati, kako in v kolikšni meri so uporabljene oznake v primerjanih tujih frazeoloških slovarjih. Navajanje oznak pomeni, da bo slovenski frazeološki slovar normativen, kar je ob slabem poznavanju frazeologije ter poplavi in nekritičnem posnemanju tujih izrazov nujno potrebno.
- K 3.** Pri tem zaradi pomanjkanja ustreznih raziskav in omejenega časa samo en avtor ne bo mogel doseči ravni predstavitve, ki jo najdemo npr. v češkem frazeološkem slovarju *Slovník české frazeologie a idiomatiky*, ki je sad dela mnogih raziskovalcev v daljšem časovnem obdobju. Zato se bo treba omejiti na označevanje vezljivosti, števila, vidskosti in še kake posebnosti – odvisno od posameznega obravnavanega frazema.
- K 4.** Razen sopomenk so navedeni, kadar seveda obstajajo, tudi pomensko sorodni frazemi ter besede in frazeološke protipomenke.
- K 5.** V zgledih je po možnosti upoštevan najstarejši zapis, kar do določene mere omogoča gradivo Kartoteke za SSKJ. Navedeni so tudi zgledi z različicami (variantami, modifikacijami, prenovitvami) frazeološke iztočnice. Vse to je pomembno za ugotavljanje izvora frazema. V ta namen so pritegnjeni tudi starejši slovarji, Gradivo za slovar slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja in Narečna kartoteka, ki so v nekaterih primerih upoštevani v komentarju o izvoru frazema v vidiku 6 (▲).
- K 6.** S tem vidikom raziskovanja slovenske frazeologije (tudi primerjalno evropsko) se že dlje časa intenzivno ukvarja samo avtor te zasnove (gl. npr. njegov prispevek *Razlaganje izvora slovenskih frazemov*, Skripta 5, zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika, Ljubljana 2001, 35–50, in *Živali v prisposodobah* 1, 2, Celje 1996, 1998). Zato je

ta vidik fakultativen oziroma upoštevan v primerih, ko je izvor frazema že pojasnjen ali pojasnljiv brez daljšega raziskovanja. Podatke o izvoru frazemov je mogoče najti zlasti v nemških frazeoloških in drugih slovarjih, npr. v slovarju nemškega pogovornega jezika Heinza Küpperja, v ruskih dvojezičnih frazeoloških, a tudi v etimoloških frazeoloških slovarjih, kot sta ruski in beloruski.

K 7. V češkem frazeološkem slovarju so ti jeziki z oznakami **A, N, F, R** angleški, nemški, francoski, ruski. V slovenskem frazeološkem slovarju bodo ob omenjenih upoštevani še sosednji hrvaški jezik ali pa samo tisti jeziki, ki so za razlago izvora bistveni ali zanimivi. Podobne primerjave z drugojezičnimi frazemi najdemo npr. tudi v nemškem frazeološkem leksikonu Lutza Röhricha. V češkem frazeološkem slovarju so te tujejezične ustreznike prispevali rojeni govorniki frazeologi, ki so bili obenem bohemisti. Pri nas frazeologov takega profila skorajda ni. Glede na to je tudi ta vidik fakultativen.

Pri razlaganju izvora frazemov se mi je izoblikovalo deset vidikov, ki sem jih prvič javno pojasnil v referatu na Frazeološkem popoldnevu 15. marca 2000 (gl. objavo v Skripta 5, 2001). V zasnovi so vsebovani v sedmih. V poskusnem zvezku slovenskega frazeološkega slovarja so posamezni vidiki obravnave uresničeni, fakultativna, tj. neobvezna, pa sta 6. in 7. vidik obravnave. Vztrajanje na popolni izvedbi teh dveh vidikov bi namreč lahko zelo podaljšalo čas izvedbe projekta. Opisana zasnova ostaja odprta za ugotovitve in probleme, ki se bodo pojavljali med izvedbo projekta.

Z zasnovo frazeološkega slovarja so tesno povezani viri frazemov, ki so opisani v Keber, 2000, v poglavju *Viri frazeoloških raziskovanj*. Z začetkom del pri frazeološkem slovarju se začneja oblikovati posebna frazeološka kartoteka v elektronski obliki, kamor se po določenih parametrih vpisujejo frazeološka problematika, ustrezniki v drugih jezikih, dodajajo frazeološke baze podatkov ipd. Ta kartoteka bi bila lahko med drugim osnova za pomenski seznam frazemov, ki je zelo uporaben za raziskovalce in druge aktivne uporabnike frazemov, kot so pisatelji, novinarji in prevajalci.

Za načrtovanje obsega in s tem časa izdelave frazeološkega slovarja sem v letu 2002 na osnovi SSKJ izdelal okvirni oziroma začasni alfabetař, iz katerega se da približno ugotoviti število frazemov, ki bodo razloženi v slovarju. Za boljšo orientacijo pri določanju števila frazemov v frazeološkem slovarju sem primerjal tudi število frazemov v nekaterih frazeoloških slovarjih drugih jezikov. Glede na to, posebno pa glede na število izdelanih redakcij na dan (mesec), preverjeno pri izdelavi poskusnega zvezka, in razpoložljiv čas, tj. okrog pet let, predvidevam, da bi frazeološki slovar lahko obsegal okrog 10.000 frazeoloških iztočnic.

Za tehnično izvedbo projekta *Frazeološki slovar slovenskega jezika* je potrebna tudi ustrezna računalniška opremljenost – tako strojna kot programska. To konkretno pomeni, da je za uporabljanje velikih elektronskih besedilnih korpusov (npr. Nova beseda) in slovarjev v elektronski obliki potreben zmogljivejši računalnik, v programski opremi pa poseben program za zbirke in maska s polji, v katera se bodo po izbranih vidikih obravnave vnašali podatki o razlaganem frazemu (gl. tudi poglavje **3 Obdelava frazeološkega gradiva**). Poskusni zvezek je izdelan na novi zmogljivejši strojni opremi, a brez omenjene posebne programske opreme.

Najpomembnejši viri in literatura

1 Slovenski

- Banič, Stanko, *Latinski pregovori, izreki in izrazi*, 2., dopolnjena izdaja, Ljubljana 1996.
- Benko, Vanja, Živalski frazemi v Prežihovi Požganici, *Koroški fužinar* 49, št. 2 (dec. 1999), 27–32.
- Bezljaj, France, Slovensko *kos biti komu* 'parem esse, superare', *Jezik in slovstvo* 24, 1978/79, št. 7, 193–195.
- Bezljaj, France, *Etimološki slovar slovenskega jezika I, A–J, II, K–O, III, P–S*, Ljubljana 1976 (ponatis 1977), 1982, 1995.
- Bojc, Etbin, *Pregovori in reki na Slovenskem*, Ljubljana 1987.
- Cigale, Matej, *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*, Erster Theil A–L, Zweiter Theil M–Z, Laibach 1860.
- Debenjak, Doris, Božidar, Primož, *Veliki nemško-slovenski slovar*, Ljubljana 1992.
- Debenjak, Doris, Božidar, Primož, *Veliki slovensko-nemški slovar*, Ljubljana 1995.
- Erjavec, Fran, Rak, *Ljubljanski zvon* 1881, 47–52, 116–122, 183–188, 240–245, 307–311.
- Fabjan Bajc, Diomira, *Dve muhi na en mah: slovensko italijanski frazeološki slovar = Due piccioni con una fava: vocabolario fraseologico sloveno-italiano*, Gorica 1995.
- Gantar, Polona, Skladenjska in pomenskosestavinska tipologija glagolskih in prislovnih rekel, *Jezik in slovstvo* 42, 1996/97, št. 6, 237–248.
- Gantar, Apolonija, Vidovič - Muha, Ada (mentorica), *Teoretični vidiki zasnove frazeološkega slovarja slovenščine*, magistrsko delo, Ljubljana 2001.
- Gjurin, Velemir, Slovenski slengovski frazeologemi kot besedne igre, v: *Nemzetközi szlavisztikai napok*, Szombathely 1982, 128–136.
- Glomar, Joža, *Slovar slovenskega jezika*, Ljubljana 1936.
- Grad, Anton, *Francosko-slovenski slovar*, Ljubljana 1984.
- Grad, Anton, Škerlj, Ružena, Vitorovič, Nada, *Veliki angleško-slovenski slovar*, Ljubljana 1986.
- Grad, Anton, *Špansko-slovenski slovar*, Ljubljana 1969.
- Gradivo Inštituta za Slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* (več kot 6 milijonov listkov).
- Grafenauer, Ivan, Narodno pesništvo (pregovori), *Narodopisje Slovencev* II., Ljubljana 1956, 115–116.
- Gutsmann, Ožbalt, *Deutsch-windisches Wörterbuch*, 1789.
- Hrovat, Mirko, *Človek v luči pregovorov*, Trst 1983.
- Humar, Marjeta, Frazeologija kot ponazarjalno gradivo v Pleteršnikovem slovarju, Jože Toporišič (ur.), *Pleteršnikov slovensko-nemški slovar*, zbornik s simpozija '96 v Pišecah, Pišce, Komisija "Maks Pleteršnik", Novo mesto 1998, 87–96.
- Jakopin, Franc, Slovar slovenskega knjižnega jezika (Ob izidu poskusnega snopiča), *Jezik in slovstvo* 9 (1964), št. 6, 161–170.
- Jenko, Elizabeta M., *Sich auf die Socken machen/vzeti pot pod noge*, *Deutsch-slowenisches Wörterbuch der Redewendungen*, Klagenfurt/Celovec 1994.
- Jesenšek, Vida, Protistava nemške in slovenske frazeologije – fenomen konvergentnosti, *Kulturna identiteta in jezik v procesih evropske integracije* 2, ur. Inka Štrukelj, Ljubljana 2000, 236–247.

- Karničar, Ludwig, *Der Obir-Dialekt in Kärnten*, Wien 1990.
- Karničar, Ludvik, Živali v frazeologiji koroških slovenskih narečij, *Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu*, 1994, 119–126.
- Kartoteka slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja (listkovno gradivo s popolnimi izpisi slovenskih protestantskih del).
- Keber, Janez, Besedje in izrazi iz imena Marija. *Mohorjev koledar 1985*, Celje 1986, 106–109.
- Keber, Janez, *Leksikon imen, Izvor imen na Slovenskem*, Celje 1988.
- Keber, Janez, Iti rakom žvižgat, *Mohorjev koledar 1991*, Celje 1990, 103–104.
- Keber, Janez, Živeti na koruzi 'živeti skupno življenje moškega in ženske brez zakonske zveze', *Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu*, (1991), 61–64.
- Keber, Janez, Srečati, poljubiti Matildo ali matildo?, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 33 (1993), št. 3–4, 95–97.
- Keber, Janez, Izimenska leksika in frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, *Rječnik i društvo: zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji održanog 11–13. X. 1989. u Zagrebu*, Zagreb 1993, 183–188.
- Keber, Janez, Kupiti mačka v žaklju (v vreči) 'kupiti, dobiti kaj, ne da bi stvar prej poznal, videl', *Jezik in slovstvo* 40, 1994/95, št. 5, 181–185.
- Keber, Janez, Živel je mož, imel je psa..., *Jezikoslovni zapiski* 2, Ljubljana 1995, 158–175.
- Keber, Janez, Pomen etnografskih in zgodovinskih podatkov za raziskovanje leksike in frazeologije, v: Muršič, Rajko (ur.), Ramšak, Mojca (ur.), Kropelj, Monika (ur.), *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj: zbornik prispevkov s kongresa*, Ljubljana, Cankarjev dom, 24.–27. oktober 1995, Ljubljana 1995, 85–90.
- Keber, Janez, *Leksikon imen, Izvor imen na Slovenskem*, Druga, dopolnjena izdaja, Celje 1996, Tretja, dopolnjena izdaja, Celje 2001.
- Keber, Janez, Tudi tako se lahko reče: imeti maslo na glavi. *Družinska pratika 1997*, Celje 1996, 197–203.
- Keber, Janez, Živali v prisposodobah – opica, nevšečna človekova sorodnica, *Jezikoslovni zapiski* 3, Ljubljana 1997, 127–136.
- Keber, Janez, *Živali v prisposodobah* 1, 2, Celje 1996, 1998.
- Keber, Janez, Raziskovanje slovenske frazeologije: živalski nazivi v frazeologemih, *Jezikoslovni zapiski* 4, Ljubljana 1998, 99–112.
- Keber, Janez, Raziskovanje slovenske frazeologije – sedanje stanje in zasnova frazeološkega slovarja, *Jezikoslovni zapiski* 6, Ljubljana 2000, 81–116.
- Keber, Janez, Živali v izrazih s pomenom 'pijan, pijanost, (o)piti (se)', *Traditiones* 30/2, Ljubljana 2001.
- Kocbek, Fran, *Pregovori, prilike in reki*, Ljubljana 1887.
- Kocbek, Fran, in Šašelj, Ivan, *Slovenski pregovori, reki in prilike*, Celje 1934.
- Korošec, Tomo, Obnovitve v časopisnih naslovih, *Slavistična revija* 1978, Ljubljana/Maribor, 147–160.
- Kržišnik, Erika, Zbirka Mali frazeološki rječnici in Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik, *Jezik in slovstvo*, Ljubljana 1995/96, št. 3, 157–166.
- Kržišnik - Kolšek, Erika, Poskus razvrstitve stalnih besednih zvez v Trubarjevi Cerkovni ordninki, v: *Obdobja* 6, 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1986, 435–445.
- Kržišnik - Kolšek, Erika, Prenovitev kot inovacijski postopek, *Slava* 1, št. 1, Ljubljana 1987, 49–56.

- Kržišnik, Erika, Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, *Slava* 2, 1987/1988, št. 2, 143–162.
- Kržišnik - Kolšek, Erika, *Frazeologija v moderni*, magistrska naloga, Ljubljana 1988.
- Kržišnik - Kolšek, Erika, Sestavina roka v frazeologemih slovenskega knjižnega jezika, *Zbornik predavanj XXVI. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture*, Ljubljana 1990, 141–154.
- Kržišnik - Kolšek, Erika, Frazeologija v slovenskem časopisju 1991, *Zbornik predavanj XXVII. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture*, Ljubljana 1991, 89–98.
- Kržišnik, Erika, Tipologija frazeoloških prenovitev v Cankarjevih proznih besedilih, *Slavistična revija*, 1990, Ljubljana/Maribor, 399–420.
- Kržišnik, Erika, *Slovenski glagolski frazemi: ob primeru frazemov govornjenja*, doktorska disertacija, Ljubljana 1994.
- Kržišnik, Erika, Zbirka Mali frazeološki rječnici in Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik, *Jezik in slovstvo* 41, 1995, št. 3, 157–166.
- Kržišnik, Erika, Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih, *Slavistična revija*, 44, 1996, št. 2, 133–154.
- Kržišnik, Erika, Frazeologija v Murkovem slovarju, *Murkov zbornik*, referati s simpozija Anton Murko in njegov čas, ur. Marko Jesenšek, Maribor 1999, 312–347.
- Kržišnik, Erika, *Biblične stalne zveze v Slovarju slovenskega knjižnega jezika in v slovenskem jeziku*, Razprave 17 (2000) [Razred 2], Razred za filološke in literarne vede SAZU, 67–80.
- Kukovec, Alenka, *How do you read (me)?: letalska frazeologija*, Obnovljena in dopolnjena izdaja, Ljubljana 2001.
- Kunaver, Dušica, *Slovenski reki in rečenice*, Ljubljana 1996.
- Kuret, Niko, *Praznično leto Slovencev I–2*, Ljubljana 1989.
- Lägreid, Annelies, *Hieronimus Megiser, Slowenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch, Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592*, Bearbeitet von Annelies Lägreid, Wiesbaden 1967.
- Majdič, Viktor, Frazeologija, *Naši razgledi*, Ljubljana 1970, št. 5, 138–139.
- Makarovič, Marija, Kovič, Tone (ilustrator), *Pregovori – življenjske resnice*, Ljubljana 1975.
- Megiser, Hieronim, *Paroemiologija Polyglottus*, Graz 1592.
- Megiser, Hieronim, *Paroemiologija Polyglottus*, Leipzig 1605.
- Menac, Antica, in Rojs, Jurij, *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik*, Zagreb 1992.
- Metelko, Franc Serafin, *Lehrgebäude der slovenischen Sprache im Königreiche Illyrum und in den nachbarten Provinzen*, Ljubljana 1825, 275.
- Mukič, Francek, *Madžarsko-slovenski frazeološki slovar, Magyar-szlovén frazeológiai szótár*, Szombathely 1993.
- Müller, Jakob, Slovar slovenskega knjižnega jezika in kritika z bibliografijo (1960–1992), *Razprave razreda za filološke in literarne vede SAZU* 15, 1996, 187–324.
- Narečna kartoteka Inštituta za Slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- Novak, Franc, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, dopolnil in uredil Vilko Novak, Murska Sobota 1985.
- Nova beseda – elektronska podatkovna zbirka Inštituta za Slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- Novak, France, *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev (16. stoletja)*, disertacija, Ljubljana 1992.
- Pavlica, Josip, *Frazeološki slovar v petih jezikih*, Ljubljana 1960.
- Petermann, Jürgen, Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I–IV), *Sodobni*

- slovenski jezik, književnost in kultura*, Ljubljana 1988, 301–310.
- Pleteršnik, Maks, *Slovensko-nemški slovar I, II*, Ljubljana 1894–1895.
- Pogorelec, Breda, Okvirna tipologija metafore v slovenski prozi 20. stoletja, zb. *XXII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, Ljubljana 1986, 7–20.
- Prek, Stanko, *Ljudska modrost – trden je most*, Ljubljana 1974.
- Rode, Matej, Semantični odnosi v frazeologiji, *Slavistična revija* 23, 1975, št. 3–4, 439–442.
- Rode, Matej, Frazeologija u dvojezičkim rečnicima, *Leksikografija i leksikologija*, zbornik referatov, Beograd – Novi Sad 1982, 275–278.
- Rojs, Jurij, *Frazeologija Zorane ledine Mihaila Aleksandroviča Šolohova v originalu*, magistrska naloga, Zagreb 1983.
- Rojs, Jurij, *Frazeologija u delih Mihaila Aleksandroviča Šolohova*, disertacija, Zagreb 1995.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*, Ljubljana 1970, 1975, 1979, 1985, 1991.
- Snoj, Marko, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana 1997.
- Sovre, Anton, V kozji rog ugnati in še kaj, *Jezik in slovstvo* 34, 1959/60, 181–184.
- Stabej, Jože, *Slovensko-latinski slovar*, po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, *Dictionarivm latino-carniolicum (1680–1710)*.
- Stramljič-Breznik, Irena, Komunikacijski ali sporočanjski frazemi, *Jezik in slovstvo* 46 (april 2000/01), št. 5, 191–200.
- Šašelj, Ivan, *Živali v slovenskih pregovorih*, Novo mesto, 1932.
- Šašelj, Ivan, *Slovenski pregovori in reki*, Ljubljana 1945.
- Štrekelj, Karel, *Slovenske narodne pesmi I–IV*, Ljubljana 1895–1898, 1900–1903, 1904–1907, 1908–1923.
- Toporišič, Jože, K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije, *Jezik in slovstvo*, Ljubljana 1973/74, 273–279.
- Toporišič, Jože, Vsebinska podstava primerjalnih frazeologemov v slovenskih zbirkah pregovorov in rekov, zbornik *XXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, Ljubljana 1985, 31–46.
- Toporišič, Jože, Dvojčiči in podobne frazeološke zgradbe v slovenščini, *Slavistična revija*, 44, 1996, št. 3, 269–278.
- Trampusch, Tatjana, Živalska frazeologija v govoru vasi Dob pri Pliberku na avstrijskem Koroškem, *Slovenski jezik, Slovene Linguistic Studies* 2, Ljubljana–Lawrence 1999, 109–127.
- Vrbinc, Marjeta, *Frazeološke enote, njihov status in vključevanje v slovarje*, doktorska disertacija, Ljubljana 1998.
- Weiss, Peter, Katere slovarje smemo pričakovati po izidu Slovarja slovenskega knjižnega jezika, *Jezik in slovstvo* 39 (1993/94), št. 7–8, 346–350.
- Weiss, Peter, *Slovar govorov Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami*, poskusni zvezek A–H, Ljubljana 1998.

2 Neslovenski

- Ahmanova, O. S., *Očerki po obščej i ruskoj leksikologii*, Moskva 1957.
- Allen, Irving Lewis, *The City in Slang*, New York–Oxford 1993.
- Amosova, N. N., *Osnovy anglijskoj frazeologii*, Leningrad 1963.
- Beinhauer, W., *1000 spanische Redensarten*, 1989.
- Bilonoženko, V. M., avtor, Palamarčuk, L. S. (ur.), *Frazeologičnij slovník ukrains'koi movi*,

- Kiiv 1993, 2 zv.
- Böttcher, K., itd., *Geflügelte Worte*, Leipzig 1981.
- Burger, Harald, Buhofer, Annelies, Sialm, Ambros, *Handbuch der Phraseologie*, Berlin–New York 1982.
- Casares, Julio, *Diccionario ideológico de la lengua española*, Barcelona 1988.
- Chevalier, J., Gheerbrant, A., *Rječnik simbola, tretja razširjena izdaja*, Zagreb 1989.
- Chlebda, W., *Elementy frazematyki*, Opole 1991.
- Čermák, František, *Frazeologie a idiomatika*, v: J. Filipec, F. Čermák, *Česká lexikologie*, Praha 1985, 166–236.
- Čermák, František, idr., *Slovník české frazeologie a idiomatiky, Přítrovaní*, Praha 1983.
- Čermák, František, idr., *Slovník české frazeologie a idiomatiky, Výrazy neslovesné*, Praha 1988.
- Čermák, František, idr., *Slovník české frazeologie a idiomatiky, Vrazy slovesné, A–P, R–Ž*, Praha 1994, 1995.
- Drosdowski, G., Scholze-Stubenrecht, W., *Redewendungen und sprichwörtlichen Redensarten, Wörterbuch der deutschen Idiomatik*, DUDEN, Band 11, Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich 1992.
- Felicyna, V. P., Prohorov, J. E., *Russkie poslovice, pogovorki i krylatye vyraženiya, lingvostranovedčeskij slovar'*, Moskva 1979.
- Felicyna, V. P., Mokienko, V. M., *Russkie frazeologizmy, lingvostranovedčeskij slovar'*, Moskva 1990.
- Fleischer, W., *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, Leipzig 1982.
- Fleischer, W., Zur Bedeutungsbeschreibung von Phraseologismen, v: *Die Lexikographie von heute und das Wörterbuch von morgen, Analysen, Probleme, Vorschläge*, Berlin 1983, 187–206.
- Friedrich, W., *Moderne deutsche Idiomatik*, München 1976.
- Gak, V. G., itd., *Francuzsko-ruskij frazeologičeskij slovar'*, Moskva 1963.
- Głowińska, Katarzyna, *Popularny słownik frazeologiczny*, redakcja naukowa prof. Tadeusz Piotrowski, Warszawa 2000.
- Habovštiaková, Katarina, Krošlaková, Ema, *Frazeologický slovník a priroda vo frazeologii*, 1. Izd., Bratislava 1996.
- Kassierer, E., itd., *Teorija metafory*, Moskva 1990 (zbornik).
- Kohtev, N. N., Rozental', D. E., *Ruskaja frazeologija*, Moskva 1986.
- Kopaliński, Władysław, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1987.
- Krawczyk-Tyrpa, A., *Frazeologia somatyczna w gwarach polskich*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987.
- Kunin, A. V., *Anglo-ruskij frazeologičeskij slovar I, A–Q, II, R–Z*, Moskva 1967.
- Küpper, Heinz, *Wörterbuch der deutschen Umgangssprache*, Stuttgart 1987.
- Larin, B. A., *Očerki po frazeologii* (o sistemizaciji i metodah issledovanija frazeologičeskikh materialov. Istorija ruskogo jazyka i obščee jazykoznanie), Moskva 1977.
- Lorenz–Bourjot, Martine, ur., *Phraseologie und Phraseodidaktik*, Wien 2001.
- Matešić, Josip, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb 1982.
- Mel'čuk, I. A., O terminah "ustojčivost" i "idiomatičnost", *Voprosy jazykoznanija* 1960, št. 4, 73–80.
- Menac, Antica, Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije, *Filologija* 8, Zagreb 1978, 219–226.
- Menac, Antica, O tavnološkim frazeoshemama, *Iz frazeološke problematike*, Zagreb 1980, 17–46.

- Menac, Antica, Trostinska, R. I., *Hrvatskosrpsko-rusko-ukrajinski frazeološki rječnik*, Zagreb 1985.
- Menac, Antica, Rojs, Jurij, *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik*, Zagreb 1992.
- Mlacek, J., *Slovenská frazeologia*, Bratislava 1984.
- Mokienko, V. M., *Slavjanskaja frazeologija*, Moskva 1980.
- Mokienko, V. M., *Zagadki russoj frazeologii*, Moskva 1990.
- Molotkov, A. I., *Osnovy frazeologii ruskogo jazyka*, Leningrad 1977.
- Mrazović, Pavica, Primorac, Ružica, *Nemačko-srpskohrvatski frazeološki rječnik*, Beograd 1981.
- Ničeva, K., Spasova-Mihajlova, S., Čolakova, K., *Frazeologičen rečnik na b''lgarskija ezik I, A–N, II, O–Ja*, Sofija 1974, 1975.
- Petrak-Meiser, H., *Słownik frazeologiczny czesko-polski*, Lublin 1993.
- Pilz, K. D., *Phraseologie*, Stuttgart, 1981.
- Pilz, K. D., Allgemeine und phraseologische Wörterbücher. Brauchen wie überhaupt phraseologische Wörterbücher, *Beiträge zur allgemeinen und germanistischen Phraseologieforschung*, Oulu, 1987, str. 129–153.
- Popović, M., O frazemu i zamjenljivosti njegovih elemenata, *Iz frazeološke problematike*, Zagreb 1980, str. 47–55.
- Problemy frazeologii, Issledovanija i materialy*, pod redakcij A. M. Babkina, Moskva – Leningrad 1964.
- Röhrich, Lutz, *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten 1, 2*, Dritte Auflage, Freiburg/Basel/Wien 1974.
- Rojzenzon, L. I., *Lekcii po obščej i russoj frazeologii*, Samarkand 1973.
- Schemann, Hans, *Deutsche Idiomatik, Die deutschen Redewendungen im Kontext*, Stuttgart, Dresden 1993.
- Skorupka, Stanisław, *Słownik frazeologiczny języka polskiego 1, 2*, Warszawa 1967, 1968.
- Smiešková, Elena, *Malý frazeologický slovník*, Bratislava 1974.
- Sychta, Bernard, *Słownik gwar kaszubskich I–VI in VII suplement (I–IV, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967, 1968, 1969, 1970, V–VII, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972, 1973, 1976)*.
- Šanskij, N. M., *Frazeologija sovremennogo ruskogo jazyka*, Moskva 1963.
- Treder, J., *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczajy na tle porównawczym*, Wejherowo 1989.
- Voprosy frazeologii i sostavlenija frazeologičeskich slovaroj*, Materialy IX Vsesojuznogo koordinacionnogo soveščanija Baku, oktjabra 1964 g, Baku 1968.
- Žukov, V. P., *Slovar' ruskich poslovic i pogovorok*, Moskva 1966.

Kratice in okrajšave

angl.	angleški, angleško	olepš.	olepševalno
apr.	april	podr. vez.	podredni veznik
avg.	avgust	pog.	pogovorno
bolg.	bolgarski, bolgarsko	pol.	poljski, poljsko
češ.	češki, češko	pren.	preneseno
dec.	december	prim.	primerjaj
Dol. Nov.	Dolenjske novice	prisl. zv.	prislovna zveza
dv.	dvojina	protip.	protipomenka
ed.	ednina	publ.	publicistično
ekspr.	ekspresivno	red.	redko
fam.	familiarno	rus.	ruski, rusko
feb.	februar	sep.	september
fr.	francoski, francosko	slabš.	slabšalno
germ.	germanski, germansko	sln.	slovenski, slovensko
gl.	glej	slš.	slovaški, slovaško
gr.	grški, grško	sop.	sopomenka
hr.	hrvaški, hrvaško	Spor	Slovenski poročevalec
ID	izbrana dela	srb.	srbški, srbsko
iron.	ironično	srspn.	srednjepodnjenemško
IS	izbrani spisi	srvn.	srednjevisokonemško
it.	italijansko	SSJ	Slovar slovenskega jezika
jan.	januar	SSKJ	Slovar slovenskega knjižnega jezika
JiS	Jezik in slovstvo	star.	starinsko
jul.	julij	stspn.	starospodnjenemško
jun.	junij	stvn.	starovisokonemško
kaš.	kašubski, kašubsko	šalj.	šaljivo
kelt.	keltski, keltsko	šp.	španski, špansko
knj.	knjižno	TT	Tedenska tribuna
lat.	latinski, latinsko	vel.	velelnik
LZ	Ljubljanski zvon	vn.	visokonemško
mak.	makedonski, makedonsko	vulg.	vulgarno
mar.	marec	Z	Zvon
mn.	množina	zastar.	zastarelo
nar.	narečno	ZD	zbrana dela
NB	Nova beseda	▲	znak, ki uvaja izvorni vidik frazema
nem.	nemški, nemško	&	znak, ki uvaja pomensko ustrezne ali sorodne tujejezične frazeme.
niz.	nizko		
nižje pog.	nižje pogovorno		
nov.	november		
okt.	oktober		

Nekaj napotkov za uporabo frazeološkega slovarja

Poskusni zvezek Frazeološkega slovarja slovenskega jezika vsebuje Predgovor in zasnovo, ki jima sledita izbor najpomembnejših domačih in tujih virov in literature ter seznam kratic in okrajšav. Za tem uvodnim delom je slovarski del s frazeološkimi članki od A do Ž. Za uporabo in boljše razumevanje slovarskega dela poskusnega zvezka podajam nekaj napotkov in pojasnil. Ti so sicer v obsežnejši obliki vsebovani v predhodni zasnovi predvsem v poglavjih **2 Razporeditev frazeološkega gradiva**, **3 Obdelava frazeološkega gradiva** in **4 Frazeološki slovarski članek**. Frazeološke enote oziroma frazemi so v slovarju abecedno urejeni po svojih sestavinah – besednih iztočnicah. Vsak frazem se v slovarju pojavi tolikokrat, kolikor ima polnopomenskih besednih sestavin. Te so samostalnik, pridevnik, glagol, prislov, zaimek, števnik. Tako je npr. frazem **pijan kot svinja** naveden pri iztočnicah **pijan** in **svinja**, **stopiti komu na rep** pri iztočnicah **stopiti** in **rep**, **klicati urha (Urha) [na pomoč]** pri iztočnicah **klicati**, **urh (Urh)**, **pomoč**, **metati komu pesek v oči** pri iztočnicah **metati**, **pesek**, **oko** itd. Frazem je zaradi ekonomike slovarsko obdelan po sedmih vidikih samo pri glavni besedni iztočnici, pri drugih iztočnicah pa je samo naveden in opremljen s kazalko h glavni besedni iztočnici. Kako se izbira glavna besedna iztočnica, je razloženo v zasnovi v poglavju **2 Razporeditev frazeološkega gradiva**. V navedenih primerih so glavne besedne iztočnice **svinja**, **rep**, **urh (Urh)**, **pesek**. Pri besednih iztočnicah z več ali veliko frazemi so le-ti razvrščeni po abecedi svojih sestavin. Tako so v poskusnem zvezku npr. pri iztočnici **svinja** trije frazemi: **delati (ravnatí) s kom/čim kot svinja z mehóm**, **pijan kot svinja** in **ravnati s kom/čim kot svinja z mehóm**. Različice frazemskih sestavin so navedene v okroglih, neobvezne sestavine pa v oglatih oklepajih, npr. **bojevati se (boriti se, seznaniti se, začeti) z abecedo česa, srečati (videti) Abrahama, polniti sod(e) brez dna, klicati urha (Urha) [na pomoč]**. Različice glagolskih sestavin frazema se v okviru besedne iztočnice abecedno uvrstijo kot samostojen frazem s kazalko na frazem, pri katerem so navedeni kot različica, npr. **videti Abrahama**, gl. **srečati Abrahama**. Ostale neglagolske variantne sestavine frazemov so navedene samo pri ustrezni besedni iztočnici s kazalko na glavno besedno iztočnico, npr. za frazem **v Adamovem kostimu (kostumu)** pri iztočnici **kostim (kostum): v Adamovem kostimu (kostumu)**, gl. **Adamov**, za frazem **Abrahamov rod (otrok, sin)** pri iztočnicah **otrok** in **sin: Abrahamov otrok**, gl. **Abrahamov** in **Abrahamov sin**, gl. **Abrahamov**.

Kaj vsebuje oziroma kako je sestavljen frazeološki slovarski članek, je podrobno opisano in komentirano v poglavju **4 Frazeološki slovarski članek**. Od sedmih vidikov, po katerih je lahko obravnavan vsak frazem, bi tu poudaril pomembnost zadnjih treh, tj. ponazarjanje rabe frazemov s citati iz klasičnega listkovnega gradiva in iz elektronske podatkovne baze Nova beseda, dalje pojasnjevanje nastanka, izvora frazema ter navajanje ustreznih ali sorodnih frazemov v drugih evropskih jezikih. Zadnja dva vidika sta zelo zahtevna, saj je za njuno izvedbo potrebno veliko časa in znanja. Zaradi časovne omejenosti projekta verjetno ne bosta mogla biti izvedena pri vseh frazemih, zato sta neobvezna.

V slovarju sta uporabljeni dve velikosti pisave. Z manjšo so tiskane vse oznake in kazalke, ki so večinoma tudi okrajšane, kar je razvidno iz seznama okrajšav. Besedne iztočnice so tiskane v krepki brezserifni pisavi, frazemi in njegove sestavine pa z malimi krepkimi črkami. Sestavine frazemov, ki označujejo vezljivost, so tiskane krepko ležeče. Razlage frazemov so tiskane v ležeči pisavi. Zadnja dva vidika obravnave frazemov sta uvedena s posebnima znakoma ▲, & in se vsak začne z novo vrstico.

Ob koncu teh kratkih pojasnil ugotavljam, da je poskusni zvezek Frazeološki slovar

slovenskega jezika v manjšem, npr. 20-odstotnem obsegu, ki bo glede na izdelano zasnovo in utečen delovni ritem v dveh, treh letih dosegel načrtovanih 100 odstotkov. Pričakujem tudi tvorne pripombe bralcev, iz izkušenj pa vem, da se bo z večanjem števila raziskanih frazemov dvigovala tudi moja vednost o frazeologiji in da bo zdaj opravljeno delo na koncu gotovo še veliko boljše.

SLOVAR

A

á

od á do ž /ekspr.; pren./ *od začetka do konca; vse; v celoti*: Te dni sem jo malo polistal, pri priči odložil Janeza Svetokriškega, ki sem se ga sicer odločil sistematično prebrati od a do ž, in sem že, kadar se le da, s Clanchyjem v srednjem veku (Delo, 22. jan. 2000, NB). Strinjajo se tudi s tem, da je treba v državi prevetrirati finance, od a do ž, vključno z merili, ki veljajo za funkcionarje (Delo, 9. dec. 2000, NB). Poleg hipermarketa je v centru zanimivo razporejenih okoli osrednje »hrbtenice« s fontano še 19 specializiranih lokalov, v katerih bo naprodaj vse »od a do ž« (Delo 11. sep. 1999, NB).

▲ Frazem je nastal iz besedne zveze **od a do ž**, kar pomeni 'od prve do zadnje črke v abecedi', preneseno 'od začetka do konca; vse; v celoti'.

& fr. **depuis a jusqu' à z**; hr., srb. **od a do ž (z)**; nem. **von A bis Z**; rus. **ot a do zet; ot a do ja; ot al'fi do omegi**.

abecéda

bojevati se (boriti se, seznaniti se, začéti) z abecédo česa /ekspr.; pren., tudi z levim prilastkom/ *bojevati se (boriti se, seznanjati se, začéti) z začetnim, osnovnim znanjem česa*: Tudi odgovornosti za to, da je svobodnjaški del ministrov v avstrijski vladi zvečine nekompetenten in se bojuje z abecedo politike in stroke, mu odslej ne bo treba prevzemati (Delo, 1. marca 2000, NB). Te vzorce si preudarjal prej z odporom kot intuitivno, saj dejstvo, da je Evropa ob koncu dvajsetega stoletja spet zblaznela, ni imelo nobenega smisla. Ko sem srečal Munevero, sem se boril z abecedo okrutnosti (Delo, 16. jan. 1999, NB). Radi bi videli in slišali, kakšna je pot od ideje do premiere, radi pa bi se tudi seznanili z abecedo fimskega jezika (J. K., TT 1965, št. 11, 6).

▲ Frazem temelji na prenesenem pome-

nu sestavine **abeceda**: 'začetno, osnovno znanje'. Namesto desnega se pogosto rabi tudi levi prilastek, npr. **politična, prometna, slikarska, tehnična abeceda**.

& angl. **to be only at the ABC of**; hr. **počinjati, počéti od abecede**.

boriti se z abecédo česa, gl. **bojevati se z abecédo česa**.

seznaniti se z abecédo česa, gl. **bojevati se z abecédo česa**.

učiti kóga abecéde česa /ekspr.; pren., tudi dov., tudi z levim prilastkom/ *učiti koga osnov česa*: Pokaži jezik je naziv šole, ki že tretje leto (razpis za letos je odprt še do 10. febru- arja) uči slušatelje pisanja scenarijev za celovečerni film oziroma abecede filmske pripovedi (Delo, 2. feb. 2000, NB). Vloga je bila dokaj naporna in polna akcij. Bil sem jahač, naučil sem se abecede boja z velikimi nižji, mikastil sem se z Mongoli (J. Mihajlović, TT 1964, št. 25, 6). Občutek imam, da naši politiki ne obvladajo niti najosnovnejše abecede svojega posla. Vse prehitro se zadovoljijo z dobro plačano službo in leporečenjem, ki bo po njihovem všečno Evropi (Delo, 27. jun. 2002, NB).

▲ Frazem temelji na prenesenem pomenu sestavine **abeceda**: 'začetno, osnovno znanje, osnova česa'. Namesto desnega se pogosto rabi tudi levi prilastek, npr. **modna, politična, prometna, revolucijska, slikarska, tehnična abeceda**. Namesto glagola (na)učiti (se) se lahko uporabljajo tudi nekateri drugi glagoli, npr. **obvladati, poznati, razumeti, vzeti abecédo česa**.

začéti z abecédo česa, gl. **bojevati se z abecédo česa**.

Ábraham

preselíti se k Ábrahamu /red., šalj.; pren./ *umreti*; prim. **biti v Abrahamovem naročju**: »Posvetite rajši sem bližje, da vidiva, ali se je stara suha

goska babja od straha preselila k Abrahamu (J. Jurčič, Dr. Zober, 1876, 92).

srečati (videti) Ábrahama /pog., šalj.; pren./ *doživeti petdeset let*; prim. **abrahamovati** 'slaviti 50-letnico, doživeti petdeset let' (Župnik je povedal, da je rodom Litvin... Isto leto je abrahamoval, DS 30, 1917, 266, Knific); **abrahamovec** 'petdesetletnik' (Hinko Košak - abrahamovec, RTV - priloga Dela, J. Slokan, Delo, 30. sept. 1966): Vemo, da za rakom na dojki vsako leto zbolijo okoli 800 Slovenk. Večina med njimi je že srečala Abrahama in imajo od 60 do 70 let (Delo, 6. maja 1998, NB). V maju in juniju ni samo sezona državnih praznikov, matur, valet in šolskih izletov, temveč tudi petdesetletnic. Po nekem čudnem naključju ljudje prav maja in junija srečujejo Abrahama, kot da bi ta možakar prejšnje mesece prebil v zimskem spancu, v poletni vročini pa naj bi se spet izgubil nekam v neznanu (Delo, 27. junija 1998, NB). Tisti, ki niso starejši od 50 let, bi te bone zlahka zamenjali za polico dodatnega pokojninskega zavarovanja. Tisti, ki so že srečali abrahama, jih bodo lahko podarili mlajšim sorodnikom ali pa prodali na borzi (Delo, 18. marca 1999, NB). Matorka mu sramežljivo zašepne na uho: »I, ovbe, kaj neki - to, da bi se midva vzela; saj se ženijo še starejši ljudje; nobeden naju ni še videl Abrahama (J. Trdina, LZ 1887, 605).« Moj dobri znanec in učitelj se je z leti približal Abrahamu, s težo pa že zdavnaj presegel stot... (M. Kmecl, S prijatelji pod macesni, 1978, 45). Spoznati skorajda pri Abrahamu, da znaš tudi pisati, je sijajno; še posebno, če so za tabo leta življenja na tujem in je stik z maternim jezikom zatorej manj čvrst (Delo, 21. jun. 2002, NB).

▲ Frazem, ki ima tudi različice, kot **približati se Abrahamu, pri Abrahamu**, je svetopisemskega izvora in izhaja iz besed, ki so jih Judje rekli Jezusu - 57 Judje so mu torej rekli: »Še petdeset let nimaš in si videl Abrahama?« Jezus jim je rekel: »Resnično vam povem: preden je bil Abraham, sem

bil jaz (gl. Janezov evangelij 6,57, poglavje Jezus in Abraham, Sveto pismo nove zaveze, 1984, 285).« Sploh je simbolika številki, ki so v zvezi z Abrahamom, zelo pomenljiva.

videti Ábrahama, gl. **srečati Abrahama**.

Ábrahamov

Ábrahamov otrok, gl. **Abrahamov rod**.

Ábrahamov ród (otròk, sín) /knj.; pren./ *judovski rod, Judje (Jud)*; prim. **Abrahamova hči**: Bratje, sinovi Abrahamovega rodu, in vi, ki se Boga bojite! Nam je bila poslana ta beseda odrešenja (Apostolska dela, Sveto pismo nove zaveze, 1984, 367). Rodu Abrahamov'ga hči 24, 7 (Prešeren, po Kidričevi izdaji).

▲ Frazem se nanaša na Abrahama, ki je po stari zavezi živel v 18. stoletju pred n. št., bil praočče Judov, sin Tare, mož Sare, stric Lota in ohranitelj vere v edinega boga.

Ábrahamov sín, gl. **Abrahamov rod**.

Ábrahamova hči /knj.; pren./ *Judinja*; prim. **Abrahamov rod**: Ali ne odveže vsak od vas svojega vola ali osla od jasli v soboto in ga ne žene napajat? Te pa, ki je Abrahamova hči in jo je satan imel zvezano, slišite, osemnajst let, ni bilo potrebno rešiti te vezi v soboto (Luka, Sveto pismo nove zaveze, 1984, 213).

▲ Gl. **Abrahamov rod**.

Ábrahamova léta /pog., šalj.; pren./ *starost okoli petdeset let*; prim. **abrahamovec** (Bob Dylan - Že pred enajstimi leti so ga kot abrahamovca hoteli poslati v pokoj in mu z grammyjem za življenjsko delo dati lep nagrobnik (Delo, 31. mar. 2001, NB).): V Zvezi za delo sedijo starejši gospodje, ki tudi predstavljajo stari delovni svet, se huduje levosredinski časopis Die Zeit. Kako se je mogoče zavzemati za prepoved odpovedi starejšim od 53 let, se sprašuje, ko pa je mogoče pričakovati samo to, da nihče v Abrahamovih letih ne bo več dobil zaposlitve (Delo, 6. marca 1999, NB).

▲ Gl. **srečati (videti) Abrahama**.

v **Ábrahamovem naročju** /red., šalj.; pren., v povedni rabi/ *mrtev*; prim. **počivati v božjem naročju; iti v božje naročje**: »Potem, Jurij Ljudevit,«

krohotal se je polkovnik, »potem zatisnem oči v Gospodu ter zlezem staremu Abrahamu v naročaj kakor obstreljen zajec pod brinov grm. Ali mislil si bom, da sem padel po junaški, pošteni roki (I. Tavčar, Janez Sonce, NB)!« Ko je revež umrl, so ga angeli odnesli v Abrahamovo naročje^b (^b tj. na častno mesto na gostiji, ki ji načeluje Abraham; Sveto pismo nove zaveze, 1984, 222). A za vsak padeč čaka ga obilo / v naročju Abrahamovem plačilo (O. Župančič, Zimzelen pod snegom, 1945, Sestri Ladislavovi, 134).

ad acta [adákta]

bíti ad acta /knj.; pren., v povedni rabi/ *bíti končan, urejen*: Vse te besede so razložene v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. Tisto, kar mi pišete vi, je – tudi s pomočjo SDS – že vse ad acta (Delo, 18. maja 2000, NB). Te stvari bi bilo treba urediti. Potem mislim, da bo to ad acta in se tudi ne bo več uporabljalo za strankarska obračunavanja, kot se zdaj še vedno (Delo, 3. nov. 2001, NB). Zato ne preseneča misel dr. Jožeta Toporišiča na predstavitvi zbornika, da panonska teorija še ni ad acta, da je bilo premalo strokovnih soočenj obeh teorij in da o panonskem jeziku danes ne vemo nič več kot pred sto leti (Delo, 24. feb. 1999, NB). Pikalova zadeva je namreč pravno ad acta tudi zato, ker je politično intaktna in torej nezanimiva. Pa še večina tako imenovanih kritičnih intelektualcev je trenutno zasedena s protinatovsko akcijo (Delo, 29. jun. 2002, NB).

▲ Izraz **ad acta**, ki ga imajo v tej obliki tudi drugi jeziki, je latinski in je pomenil '(naj gre) med akte, med spise, v arhiv, tj. stvar, zadeva je končana'. Izraz se danes preneseno uporablja tudi na drugih področjih. V zvezi z glagolom **bíti** pomeni, da je kaj končano, urejeno, v zvezi z glagoloma **dati**, **spraviti** pa, da je kdo kaj končal, uredil, ukini, spravi z dnevnega reda, iz obravnave (v javnosti).

dáti (správiti) kaj ad acta /knj.; pren./ *končati, urediti kaj; ukiniti*: Slovensko-izraelski tajni varnostni sporazum bi lahko z odločbo

ustavnega sodišča dali ad acta (Delo, 14. okt. 1998, NB). Tudi ta bančni primer je kriminalistična policija s poročilom predala pristojnemu državnemu tožilcu. Stroligo je včeraj dejal, da je njegov urad primer Skutnik zaključil 20. maja 2000 in zadevo dal ad acta (Delo, 14. jun. 2002, NB). Prizor iz Lensa ni ujma, ni presenetljiva nesreča ali izgred, je samo prizor iz vsakdanjega življenja. Dogodek je zaradi tega treba s hrupom okrog nebitvenih stvari čim prej spraviti ad acta, da ja ne bi preveč ljudi pogruntalo, kako brutalno deluje mehanizem bleščečega vozila, ki nas pelje v lepšo prihodnost (Delo, 4. jul. 1998, NB).

▲ Gl. **bíti ad acta**.

& nem. **ad acta legen; zu den Akten legen**.

správiti kaj ad acta, gl. **dati kaj ad acta**.

Ádamov

Ádamov otròk, gl. **Adamov rod**.

Ádamov ród (otròk, sín) /pog., šalj.; pren., v povedni rabi/ *ljudje (človek)*; prim. **Evina hči**: To je b'lo veselje.../ De zdaj Adamov rod / Rešen bo skoz nje porod (SNP III, 52, št. 4819). Preradi pozabljam, da je bil tudi Preširen Adamov sin, kakor je vsak izmej nas (F. Levec, Odlični pesniki in pisatelji slovenski, Franc Prešeren, Zvon 1879, 53). Dekleta začele so zbirati, / Žene po drugih se ozirati: / Mož pa ostane le trpin, / Na zemli le Adamov sin (SNP IV, 5–6, št. 8255). Povsod sem gledal posteljo pri postelji; in spala je Adamovih otrok legija pri legiji (I. Tavčar, 4000, LZ 1891, 68). Izgubljen človeku je zemeljski raj, / Adamova deca v prognanstvu se joče... (S. Gregorčič, Izgubljeni raj, Poezije I, 1882, 48).

▲ Frazem se nanaša na svetopisemskega Adama, prvega človeka na Zemlji. Glede na to so njegov rod *ljudje*, njegov otrok ali sin pa *človek*.

Ádamov sín, gl. **Adamov rod**.

v Ádamovem kostímu (kostúmu) /pog., šalj.; pren./ *gol, nag*; prim. v **Evinem kostimu**: Lastniki newyorške revije, kjer redno objavljajo foto-

grafije slečenih moških, še niso dali uradne izjave o tožbi, zlobneži pa se sprašujejo, zakaj se je Di Caprio sploh fotografiral v Adamovem kostimu (Delo, 28. marca 1998, NB). Italijanski umetnik Enuzo Cucchi se posmehuje svojim pikolovskim rojakom, ki prežijo na sleherno obliko nespodobnosti. Pred kratkim je namreč razburil očividce, med njimi samega šefa karabinjerjev, saj so ga zalotili v adamovem kostimu na anconski plaži (Delo, 2. sept. 2000, NB). Dunajska trgovina Kleider Bauer je namreč obljubila, da bo v vseh svojih 40 podružničnih trgovinah vsak teden nagradila prvih pet nagcev, ki bodo prišli k blagajni v Adamovem kostumu, z oblačili v vrednosti 5000 šilingov (Delo, 29. feb. 2000, NB).

▲ Frazem se nanaša na svetopisemskega Adama, prvega človeka na Zemlji, katerega edino oblačilo je bil figov list.

& hr. u **Adamovem kostimu**; nem. im **Adamskostüm**; pol. w stroju **adamowym (Adama)**; rus. v **kostjume Adama**.

adút

držáti vsè adúte v rôkah, gl. **imeti vse adute v rokah**.

iméti močán (zádnji) adút v rôkah /ekspr.; pren./ *imeti učinkovito sredstvo, dober pripomoček*: Svetli, suhi prostori, dovolj prostora za predstavitev – prijavi se je štiriintrideset umetnikov iz Friedlanda in okolice, ki so se hoteli primerjati; Svoboda je imel s tem v rokah močan adut pri mestnem narodnem odboru (Libuše Moniková, Fasada, NB). Dvakratna evropska prvakinja v krosu pravi, da ima zdaj v rokah močan adut za boj z Romunko na EP (Delo, 30. jul. 2002, NB). V tem predvolilnem boju imam močan adut: moj nasprotnik je Jacques Chirac (Delo, 4. maja 2002, NB). Imel je v rokah zadnji adut, katerega je hotel še izigrati (Lovro Kuhar, Jamnica, 1945, 103).

▲ Gl. **močan adut**.

iméti (izkoristiti, razkriti, skriti, zaigráti) (vsè) svôje adúte /ekspr.; pren., mn./ *imeti (izkoristiti,*

razkriti, skriti) svoja učinkovita sredstva, dobre pripomočke za uspeh: Imamo svoje adute, ki jih bomo morali maksimalno izkoristiti. »Vse bi dal, da bi dosegli vsaj en gol,« pa razmišlja Kliton Bozgo, najnevarnejši mož v vrstah slovenskega prvaka (Delo, 10. avg. 1999, NB). Ostro, silno ostro igrajo. Seveda pa imamo tudi mi svoje adute, storili bomo vse, da jih uveljavimo in zmagamo (Delo, 2. sept. 2000, NB). Slovenski selektor Gorazd Penko se z Ballerinijem sicer strinja, upa pa, da bosta Hauptman in Štangelj izkoristila vse svoje adute in dosegla cilj – izboljšala lansko 13. mesto Novomeščana na prvenstvu v Plouayju (Delo, 13. okt. 2001, NB). Sir Frank Williams je na predsezonski predstavitvi svojega moštva formule 1 na dirkališču Circuit de Catalunya razkril svoje adute (Delo, 25. jun. 2000, NB). Slovenija pa bo na EP v predtekmoivanju igrala tudi s Francijo in Španijo, ki skušata pred Slovenci skriti svoje adute (Delo, 13. jul. 2000, NB). Evropa je – zaradi naglice, s katero je letalstvo razvijala Amerika – zaigrala svoje adute na prehodu od motorja z vijakom k reaktivnemu pogonu in dopustila, da so jo premagali (Življenje in tehnika 1969, št. 4, 256).

▲ Frazem temelji na prenesenem pomenu kvartopirskega izraza **adut**: ekspr. 'učinkovito sredstvo, dober pripomoček'. Glagolske sestavine frazema kažejo, kakšen odnos ima kdo do teh sredstev, pripomočkov oziroma kaj dela z njimi.

iméti (držáti) vsè adúte v rôkah /ekspr.; pren./ *popolnoma obvladovati položaj; imeti vse možnosti za uspeh*; prim. **imeti vse niti v svojih rokah**: Tisto kar je Milošević edino pokazal, je nekaj smisla za politično in osebno preživetje. A svoje mojstrstvo v tej igri bo moral šele dokazati, kajti v nasprotju s preteklim desetletjem imajo zdaj vse adute v rokah njegovi nasprotniki (Delo, 17. mar. 2001, NB). Union Olimpija je imela vse adute v rokah vse od zadnjega vodstva Krke z 11:8. (Delo, 25. mar. 2002, NB).

▲ Frazem temelji na prenesenem pomenu kvartopirskega izraza **adut**: ekspr. 'učinkovito sredstvo, dober pripomoček'. Enako bi lahko povedali tudi s frazedom **imeti (držati) vse v svojih rokah**.

izkorigiti (vsè) svòje adúte, gl. **imeti (vse) svoje adúte**.

močan (glávni, zádjni) adut /ekspr.; pren., navadno v povedni rabi/ *učinkovito sredstvo, dober pripomoček*: Res pa je dvodnevni boj dosegel svoj namen in prav naveza Bohinj-Bled bi bila lahko močan adut pri kartah slovenskih prirediteljev (Delo, 14. avg. 2000, NB). Peter Eržen je naš najmočnejši adut za Autrans (srednja skakalnica) in še zlasti za St. Nizier (velika skakalnica) (TT 1968, št. 5, 10). Glavni adut ekipe bo državni reprezentant in nada jugoslovanskega namiznega tenisa za svetovno prvenstvo 1965 v Ljubljani: 19-letni dijak iz Ljubljane Edvard Vecko (Delo 1963, št. 258, 6). In nazadnje je ostajala železnica kot zadnji adut: Sandro ni bil pustolovec, da bi kar tako zavrnil tisti kruh (Alojz Rebula, Senčni ples, 1960, 254). Vrgel je svoj zadnji adut in mu razkril vso svojo bojazen pred politiko, pripovedoval mu je o grozotah, ki jih povzroča (V. Kavčič, Tja in nazaj, 1962, 25-26).

▲ Frazem izhaja iz jezika kvartopircev, v katerem je **adut** 'klicana barva pri kvartanju, ki jemlje'. Njegov pomen temelji na prenesenem pomenu besede **adut**: ekspr. 'učinkovito sredstvo, dober pripomoček'. Sestavina **močan**, ki je lahko tudi stopnjevana, samo še poudarja ta pomen. Druge pridevniške sestavine pojasnjujejo glavno sestavino glede na svoj pomen (npr. **glavni, zádjni**).

razkriti (vsè) svòje adúte, gl. **imeti (vse) svoje adúte**.

skriti (vsè) svòje adúte, gl. **imeti (vse) svoje adúte**.

áfriški

áfriška celína, gl. **celína**.

ahílov (Ahílov)

ahilova (Ahilova) pèta kóga/čésa /knj.; pren., v povedni rabi/ *slabost, napaka; občutljivo, ranljivo mesto*: Že ničkolikokrat smo zapisali, da je Ahilova peta slovenskega zdravstva pravzaprav neustrezen nadzor oziroma nadzor, ki ga ni (Delo, 5. jan. 2000, NB). Od vseh, ki v Ljubljani beračijo, in teh ni malo, so klošarski pijančki deležni največjih simpatij. Je alkoholizem naša Ahilova peta, ali naša primerjalna prednost (Delo, 2. junija 2001, NB)? Govorim o njegovi bradi, ki je zelo ranljiva, Shields dobro ve, kje tiči prvakova ahilova peta (Delo, 13. maja 2002, NB). Najprej je kajpada treba zapolniti kronično bolečo vrzel, ki še zdaleč ni ahilova peta le v švicarskem športu: športni naraščaj (Delo, 18. sept. 1999, NB).

▲ Frazem je nastal po slavnem grškem junaku pred Trojo Ahilu, ki je bil ranljiv samo v peto, za katero ga je mati Tetida prijela, ko ga je kopala po porodu. Ko je Ahil iz maščevanja za smrt prijatelja Patrokla v boju ubil Hektorja, se mu je Hektorjev brat Paris maščeval s tem, da ga je z Apolonovo pomočjo zadel v peto z zastrupljeno puščico.

& hr., srb. **Ahilova peta**; nem. **Achillesferse**; pol. **pięta Achillesa [achillesowa]**; rus. **ahillesova pjata**.

álfa

álfa in ómega /ekspr.; pren., v povedni rabi/ *kar je temeljna, glavna stran; kdor vse ve, je absolutna avtoriteta na kakem področju*; prim. **od a do ž**: *12 Glej, pridem kmalu in z mano pride moje plačilo, da povrnem vsakomur po njegovih delih. *13 Jaz sem Alfa in Omega. Prvi in Zadnji, začetek in konec (Sveto pismo nove zaveze, NB). Demokracija in ekonomija sta alfa in omega tradicionalnega merjenja uspešnosti vsake države in politike (Delo, 26. jun. 1999, NB). Ali je bolezen kaj spremenila vašo osnovno držo, vaše gledanje na življenje? Prej vam je bila služba alfa in omega vsega (delo, 31. dec. 1999, NB). Zanj je bil alfa in omega uspeha kar največji

avto in s tem vednost, da bodo ženske v njem videle tudi kaj več (Delo, 6. jan. 1998, NB).

▲ Frazem ima svetoписemski izvor, kar nakazuje prvi zgled. **Alfa in omega** sta prva in zadnja črka grške abecede. Kot taki v zvezi **alfa in omega** pomenita začetek in konec ter celotno abecedo, ki je osnova, temelj vsega napisanega, preneseno vsega sploh (prim. **a do ž**).

& fr. **l'alpha et l'oméga**; hr., srb. **alfa i omega**; pol. **alfa i omega**; rus. **al'fa i omega**.

Amérika

odkriti Ameriko /iron.; pren., tudi kot primera/ *odkriti kaj novega*: Medtem ko se nekateri danes obnašajo, kot da so odkrili Ameriko, ko poudarjajo, da je poglavitni cilj agresivne in ekspanzivne družbe, da si njen izdelek v panogi pridobi status standarda, je treba pripomniti, da John Rockefeller svojega imperija očitno ni zgolj po naključju poimenoval Standard Oil (Delo, 12. dec. 1998, NB). Levica 21. stoletja, kot sebi pravijo firenški prijatelji, bi rada še enkrat odkrila Ameriko, iznašla toplo vodo in ostala na oblasti. O vsem drugem bo morala razpravljati na drugačnih srečanjih, takih z bremenom odločanja (Delo, 22. nov. 1999, NB). Če se bodo njihovi nogometaši začeli ozirati po plačah baseballistov, jim bo še žal, da so z nogometom poskušali »odkriti Ameriko« (Delo, 13. feb. 2001, NB).

▲ Frazem temelji na preneseni rabi besedne zveze **odkriti Ameriko**.

angléško

oditi po angléško /slabš., red.; primera, prisl. zv./ *oditi brez slovesa, neopazno*; sop. **oditi po francosko**: Tendenca izhodov je naravnost zrcalna slika tedenskih zamud, obe sta adaptivni, dopolnjujoči se krivulji, v katerih lahko odčitavamo nekaj odklonilnega do ranega dela, zlasti na začetku tedna, ne vstati in odriniti v službo, a na koncu tedna čim prej vrniti po »francosko« ali tudi »angléško«, kakor se temu pravi (Milan Puhan, Perspektive 1962–63, št. 25, 608). ...da bi

se po angleško izmuznila (Anžič–Bordeaux, Srce in kri, 174). Po angleško, gospodje, po angleško! to je pravi pogum (Tartarin, SPor 9./XII 1949–4./IV).

▲ Gl. **oditi po francosko**.

& fr. **filer à l'anglaise**; pol. **wyjść, wymknąć się po angielsku**; slš. **zmiznút po anglicky**.

ás

ás v rokávu /ekspr.; pren., v povedni rabi, tudi kot primera/ *možnost za rešitev, uspeh*; prim. **močen adut**: Zamenjava trenerja, odhodi nekaterih vodilnih klubskih mož pa tudi igralcev so napovedali zaton nekoč uspešnega kolektiva, ki v tem letu slavi 50-letnico. Toda as v rokavu je bil Drago Kostanjšek, trener, ki že vrsto let tako ali drugače bdi nad usodo nogometa v Šaleški dolini (Delo, 15. jun. 1998, NB). Učinek presenečenja kot posledice spremenjenega statusa predmetov, iztrganih iz njihovega običajnega konteksta in preseljenih v domišljajske aranžmaje v galerijskem prostoru, je pravzaprav najpogostejši adut v umetnikovih rokah, tisti as v rokavu, ki ga dodatno prikrije s tem, da lastne izjave in odločitve pripiše fiktivni osebnosti (Delo, 20. okt. 1998, NB). Pravkar je hotel na dan z besedo, a zadnji hip se je ugriznil v jezik. Obdrži to zase, si je dopovedoval. To je kakor as v rokavu, kakor skrita nabita pištola za kako poznejšo bitko (Lucas Tood, TT 1964, št. 5, 12).

▲ Gl. **imeti asa v rokavu**.

iméti ása v rokávu /ekspr.; pren./ *imeti možnost za rešitev, uspeh*; prim. **iméti močen adut v rokah**: Žal je kasneje odstopil in ostali smo brez točk. To se zgodi pogosto, če imaš le enega asa v rokavu (Delo, 22. dec. 2001, NB). Če se slovenska tekmica Mercka želi izogniti čeri, ki preti njeni barki, mora imeti v roki dobre karte. Ali pa asa v rokavu (Delo, 11. jun. 1998). Pravi magnet bosta kot vselej tekmovanji v metanju trojk in zabijanju. Pri slednjem organizatorji računajo na nastop dvakratnega zmagovalca Marka Miliča, ki je v Tivoliju že uganjal najrazličnejše vragolije in celo preskočil avtomobil, a ima zagotovo

blážev

še kakšnega asa v rokavu (Delo, 28. dec. 1999, NB).

▲ Frazem izhaja iz kvartopirskega jezika. Pri goljufanju s kartami imajo nekateri

skrito najmočnejšo karto v rokavu, ki jo ob potrebi skrivaj dodajo svojim kartam. Preneseno se ta možnost uporablja na drugih področjih.

B

bákla

goréti kot bákla, gl. **slama**.

bél

béla vrána, gl. **vrana**.

jásno kot béli dán, gl. **dan**.

bik

móčen kot bik /ekspr.; primera, v povedni rabi/ *zelo močen*; sop. **močen kot konj**, **močen kot medved**, **močen kot vol**: Močan je kot bik! Ali naj takrat, kadar ga hudič zajaše, nosi kamenje v hrib (Ciril Kosmač, Kovač in hudič, NB)? Med najinim drugim pogovorom me je vprašal, zakaj Shaquille O'Neil prevladuje pod koši. Sam sem prepričan, da posebne tehnike nima, je pa močan kot bik in mu tekmeči zato niso kos (Delo, 23. jul. 2001, NB). Komandir Polajnar pa se je popraskal za ušesi, rekoč: »Kako se ne bi, če pa vidim, da je močen kot bik in želi oditi nekam na varno (M. Hace, Partizanske slike, 1951, 209).« **BLAŽENKA**: Koliko pa je star? **LASZLO**: Toliko kot tvoja hči, samo da je že zdaj močan kot bik. Včasih je čisto poživljen (D. Jančar, Dedalus, NB).

▲ Primera temelji na biku kot veliki in močni živali, ki se udejanja tudi v metafori **bik** 'zelo močan in orjaški moški'. Podobno bi lahko rekli za sopomenske primere, v katerih so poimenovanja drugih velikih in močnih živali.

& češ. **byt' silný jak býk**; pol. **być silny jak byk**; rus. **byt' silnyj kak byk**.

bíti

bíti ad acta, gl. **ad acta**.

bíti [do vratú, do kolén] v dréku, gl. **drek**.

bíti [do vratú] v gódlji, gl. **godlja**.

bíti kisel kàkor [čiški (čički)] vrísk, gl. **vrísk**.

bíti kisel kot vrísk, gl. **vrísk**.

bíti kot máslo, gl. **maslo**.

bíti máslo kóga, gl. **maslo**.

bíti na kônju, gl. **konj**.

bíti na psù, gl. **pes**.

bíti ne od múh, gl. **muha**.

bíti v rítí, gl. **rit**.

bíti v róžicah, gl. **rožica**.

bíti kómu za rítju, gl. **rit**.

bíti (bódi, bodíte) v cvétju, gl. **cvétje**.

kàj (vsè) je (kot) bòb ob sténo (v sténo), gl. **bob**.

blážev

blážev žégen /pog., ekspr.; pren., v povedni rabi/ *kar je neučinkovito*: Danes pa sem prepričan, da se s to stvarjo ukvarja samo PU Slovenj Gradec. In tudi pomoč, ki naj bi jo ponudila generalna policijska uprava, je bolj blažev žegen (Delo, 31. avg. 2002, NB). Priporočilo mestne športne zveze vrhunskemu športu, da naj si za lajšanje denarnih skrbi najde sponzorje, je ob obnemoglem mariborskem gospodarstvu seveda le blažev žegen. Na tistih nekaj seskov v mariborskem bančništvu in zavarovalništvu je že obešenih preveč lačnih ust, drugih možnosti pa praktično ni (Delo, 27. jun. 2001, NB). Resnici na ljubo je treba priznati, da skorajda nikoli ne zmanjka posameznikov, ki tako prizadevanje skušajo izničiti s skepsjo, s ciničnimi komentarji, po

katerih naj bi bilo poslanstvo Unicefovih ambasadorjev nekako bolj ali manj »Blažev žegen« (Delo, 8. jun. 2000, NB).

▲ Frazem **blažev žegen**, pisan včasih tudi z veliko začetnico, je povezan s sv. Blažem, škofom in mučencem iz Sebaste v Mali Aziji (v koledarju 3. februarja), oziroma z **Blaževim blagoslovom**, ki izhaja iz legende o čudežni ozdravitvi dečka. Pri Blaževem blagoslovu duhovnik podrži verniku dvojce prekrizanih sveč pod vratom in govori: »Po priprošnji svetega Blaža, škofa in mučenca, te varuj Gospod bolezní v grlu in vsakega drugega zla v imenu Očeta in Sina in svetega Duha. Amen.«

bòb

bòb ob steno (v steno) metáti /ekspr.; pren., tudi kot primera/ *opravljati nekoristno delo, zaman se truditi*; sop. **vodo v rešetú nositi**; **polniti sod brez dna**: Ko da bi metala bob ob steno. Komaj takrat, ko sem spoznala tebe in sem mu pisala, zato da bi se zavedel, da izgublja čas, se je streznil (B. Pahor, Onkraj pekla so ljudje, 1958, 493). Saj vem, da mečem bob ob steno... (Ljuba Prenner, Trojica, 1929, 54). Nič! Kot bi metal bob ob steno (Tomažič – Košutič S., Z naših njiv, 1944, 252). Al njemu [= p. Jerihu] se vklanjati in prilizovati, je prazno slamo mlatiti ali bob v steno metati (V. Zarnik, Originali iz domačega življenja, Novice 1862, 429).

▲ Frazem na nastal po predstavi o nesmiselnem metanju boba ob (v) steno. Z izpustom glagola **metati** se je v povedni rabi razvil nov pomen 'biti brez uspeha, zaman' v frazemu **kaj (vse) je (kot) bob ob steno (v steno)**.

kāj (vsè) je (kot) bòb ob steno (v steno) /ekspr.; pren., primera, v povedni rabi/ *kaj (vse) je brez uspeha, zaman*: Še posebej ga je prosila, da bi ji dal pismo nazaj, da se ne izgubi, a Domen je odgovarjal: »Meni ga je treba!« in vse prošnje materine so bile bob ob steno (J. Jurčič, Domen, SG 1864, 205). Priporočila, da je treba prilagoditi vožnjo prometnim oziroma vremenskim razmeram, ki pogosto slabo vplivajo na zbranost za volanom, so

kot bob ob steno (Delo, 11. jul. 2000, NB). Oče bi me bil prav lahko dal v šole. Sam sem silil, drugi so ga silili, a vse je bilo bob ob steno (C. Kosmač, Pot v Tolmin, NB).

▲ Gl. **bob ob steno (v steno) metati**.

bóben

pognáti kóga/kāj na bóben, gl. **spraviti koga/kaj na boben**.

príti na bóben /ekspr.; pren./ *doživeti prisilno dražbo; gospodarsko propasti*; sop. **príti na kant**: Tudi je nazadnje možno, da je gospodarstvo tako zelo zavoženo, da pride kratko malo premoženje kar na boben. Potem se lahko vsi obrišejo za dediščino (Alojz Kraigher, Peter Drozeg, NB). Kako boste spremenili finančno plat pomoči, zato da upravičenci prav zaradi nje ne bodo prišli na boben (Delo, 24. aprila 2001, NB). Samo v tekstilni oziroma konfekcijski industriji so izračunali, da bi bil brez sedanjega statusa izvoz teh izdelkov za 13 odstotkov dražji. Tako bi šlo več podjetij na boben, delavci pa na cesto (Delo, 29. aprila 1998, NB).

▲ Frazem je nastal po nekdanjem načinu razglasitve rubeža z bobnom. V zvezi z njim je pregovor **Kdor vidi, da se bobna ne ubrani, zapravlja z rokami in nogami**. Boben se je nekđaj uporabljal tudi za razglasitev vojnega stanja, mobilizacije: **zapel je vojaški boben**, v ljudski pesmi Soldaški boben poje. / Že fantje vriskajo (SNP II, 222, št. 1479, Kranjska).

razuméti se na kāj kot zájec na bóben, gl. **zajec**.

spoznáti se na kāj kot zájec na bóben, gl. **zajec**.

správití (pognáti) kóga/kāj na bóben /ekspr.; pren./ *spraviti koga/kaj v prisilno dražbo, povzročiti gospodarski propad koga/česa*; sop.

spraviti koga na kant: Miha, Miha, vzdrami se, tule sem ujel enega tistih ptičev, ki so te spravili na boben! Pojdi, oskubi, oskubi ga (F. Maselj-Podlimbarski, Gorski potoki, NB)! »S te strani piha veter?« je dejal Gradnik zamolklo. »Uničiti me hočeš in posestvo pognati na boben? Ne boš kaše pihal (Gustav Šilih, Beli dvor, NB)!« Toda dobremu gospodarju, pa še mogoče z malo sreče, se

ni bilo treba bati, da mu bi šla kmetija na boben, in tudi zadolževati se mu ni bilo treba (Delo, 30. jan. 1998, NB).

▲ Gl. **priiti na boben**.

bóg

držati se (stati) kot lipov bóg /ekspr.; primera/ *biti neroden, molčeč*; prim. **(ob)stati kot kip**: Slakovega Prešerna, malce butastega dobrodušnega bimbota, nategne in najbrž razdeviči gospodična Khlunova, saj Slakov Prešeren pri spolni združitvi sploh ne sodeluje, marveč se drži kot lipov bog in skrajno trpno prenese posilstvo gospodične Marije Johane oziroma atentat na njegovo ježušmarija vprašljivo moškost (Delo, 21. feb. 2001, NB). Pastir je šel in je odprl duri na stežaj, Jernej se ni ganil, ne prestopil. »Ne stoj tam kakor lipov bog! Gani se (Ivan Cankar, Hlapec Jernej in njegova pravica, NB)!«

▲ Obstajajo še nekatere druge, vendar redkejšje različice, npr.: **obnašal sem se kot najbolj neboljlen in za žensko popolnoma neuporaben lipov bog**; **poslej bom lipov bog**; **in sem jo krstil za lipovega boga**; **je obsedel kakor lipov bog**; **je bil negiben kakor lipov bog**; **molčati kot lipov bog**. Sestavina **lipov bog** v primeri se lahko pojavlja v množini ali z manjšalnico **bogec**, npr.: **Se je držala tako štorasto, kakor krdelo lipovih bogov**. Tak **ne stoj kakor lipov bogec** pokraj okna! Čudil se je še drugim stvarim **kakor lipovi bogci**. Izraz **lipov bog** v primeri **držati se, stati kot lipov bog** se lahko včasih zamenja z izrazom **lipov svetnik** (npr. Ali tako imam goste, čeprav **molčijo, kakor lipovi svetniki**) ali celo s kakim drugim, pomensko ustreznim izrazom: Ti dve si bosta pa res lahko mislili, **kakšni lipovi cepci smo!**

Nastanek primere **držati se, stati kot lipov bog** z različicami je dokaj razviden. Jedro primere je **lipov bog** s prvotnim pomenom 'kip boga, Jezusa ali svetnika iz lipovega lesa'. Izraz **lipov bog** 'kip' se je glede na pomen v primeri navezal na primero **držati se, stati kot kip** v pomenu 'negibno, togo'. Pri tem je lahko dobil tudi prenesen pomen

'nerodnež, okornež, nespretnož, molčeč-než', npr. In ga niste mogli ustaviti? **Bogovi lipovi**.

& angl. **to be like a stone idol; to be like a stiff idol**; hr. **stajati, ukipiti se kao drveni (lipov) svetac**; nem. **wie ein Ölgötze dasitzen (dastehen), wie die Ölgötzen dasitzen (dastehen)**. **stati kot lipov bóg**, gl. **držati se kot lipov bog**.

bòj

bòj z mlíni na véter /knj.; mn., pren., tudi kot primera/ *spopadanje z namišljeno nevarnostjo*: Vztrajanje predstavnikov nevladnih organizacij, ki zastopajo interese slovenskih živinorejcev, pri nadaljevanju pogajanj o enotni odkupni ceni mleka, čedalje bolj spominja na boj z mlíni na veter (Delo, 21. feb. 2001, NB). Tukajšnji opazovalci so prepričani, da je Javlinski s to akcijo zdaj tudi uradno začel kampanjo za predsedniške volitve leta 2000. Boj s korupcijo v Rusiji je namreč mogoče primerjati samo še z don Kihotovim bojem z mlíni na veter (Delo, 5. nov. 1998, NB). V ljubljanskem javnem podjetju Vodovod-Kanalizacija, ki skoraj v celoti upravlja vire pitne vode za prebivalce MOL, pravijo, da se skrb za vodne vire povečuje še zadnje mesece. Prej se jim je opozarjanje inšpektorjev vse prevečkrat zdelo kakor boj z mlíni na veter (Delo, 3. sept. 2001, NB).

▲ Frazem je nastal po preoblikovanju sestavine **bojevati se v boj** iz frazema **bojevati se z mlíni na veter**. Kot nakazuje eden od zglede, izhaja frazem iz boja z mlíni na veter naslovnega junaka don Kihota v romanu španskega pisatelja Servantesa in se zdaj uporablja preneseno na različnih področjih življenja.

bojevátí se

bojevátí se z abecédo čésa, gl. **abeceda**.

bojevátí se z mlíni na véter, gl. **mlín**.

borítí se

borítí se z abecédo čésa, gl. **abeceda**.

bós

tá je (pa) bôsa /ekspr.; v povedni rabi/ *to ni res, to je izmišljeno*; sop. **izpod pazduhe vzet**: »Ta je bosa,« reče drugi. »Potlej bi bil Sova lastnega sinova dal v vojake loviti. Kdo kaj tacega pomni (J. Jurčič, Domen, SG 1864, 263)?« Ljubezen je slepa in zaslepljena, pravijo. Bosa je ta, pravim jaz (Jeriša, Utrinki, SG 1854, 42). Bežite, bežite, ta je pa že bosa, spod pazduhe vzeta, boste rekli (F. Knific, Deček s pristave, 1929, 114). Kot drugi pomembni dejavnik je navedel onesnaževanje okolja. »Ta je pa bosa,« je na prvi del izjave odgovoril italijanski imunolog Ferdinando Aiuti (Delo, 7. okt. 1999, NB).

▲ Frazem temelji na prenesenem pomenu sestavine **bos**: 'neosnovan, neresničen'. Ženska oblika pridevnika, tj. **bosa**, je nastala po izpustu besed **trditev**, **novica** v zvezi ***bosa trditev**, **novica**, tj. neosnovana, neutemeljena, neresnična. Frazem je izvirno slovenski, ker ga s to sestavo in pomenom ni ne v slovanskih ne v drugih glavnih evropskih jezikih. Preneseni pomen sestavine **bos** je npr. tudi v češ. **být ještě bosej** 'biti še zaupljivo naiven in neizkušen'.

břcniiti

břcniiti kóga v řit, gl. řit.

brég

iméti kaj za brégom /pog.; pren./ *skrivati, tajiti kaj; skrivaj pripravljati, nameravati storiti kaj*; sop. **imeti kaj za plotom**: Starec, dejali so mu Bojec, brž vidi, kaj ima baba za bregom, pa se k nama obrne: »Menda se tudi gospodoma ne bo storilo inako, če stopita bliže soda (F. Levstik, Popotovanje od Litije do Čateža, SG 1858, 46).« Klajster, nekaj imaš za bregom! Seveda mi ne boš povedal, kaj, nima smisla, da te vprašam (M. Mikeln, Strip strup, 1964, 98). Nekaj premišlja dolgin. Da ne bi nam kakšne zamesil. Bogve, kaj ima za bregom (P. Golia, Igre, 1955, 164).

▲ **Breg** je naravni objekt, za katerega človekov pogled ne more seči. Skrivanje za njim je tako postalo prisposoba namernega

skrivanja, tajenja, pripravljanja neprijetnega, nepričakovanega. Podobno bi lahko rekli za **plot**, ki pa je za razliko do **brega** izdelek človeških rok. **Bregu** kot prisposobi za skrivanje ustreza hr. **brdo**, nem. **Berg**. M. Cigale, I, 218, pri istočnici **Berg** navaja frazem **mit etwas hinter dem Berge halten** in ga razlaga s sln. **skrivati kaj, tajiti kaj, molčati**, nach V. (tj. po Vodniku) **za uho zakladati, tajiti kakor kača noge**.

& hr. **nešto se izza brda valja**; nem. **mit etw. (nicht) hinter dem/hinterm Berg (zurück-)halten**; pol. **mieć, chować, kryć coś w zanadrzu**.

britof

kúrji britof /vulg.; pren./ *velik trebuh; debel človek, debeluh*; sop. **kurja smrt**: Tedaj so si podložili jopiče s podlako in podlanko. Kaj se to pravi? To se pravi: potlakati si želodec, uganjati naravno kemijo, prazniti pladnje in ploščke, gostiti svoj drob, kopati si grob s čeljustjo, mahati s Kajnovim mečem, pečene mrličje pokopavati, svoj trebuh izpremeniti v kurji britof, bolj učeno pa se pravi: s svojimi čekani govno delati (H. Balzac - A. Debeljak, Okrogle povesti, 1954, 106). ... in gospodu okrajnemu sodniku Podboju so v njegovih študentovskih letih djali: »pratca«, sedaj pak nosi ta postavni mož tam doli v Kostonjevi glasovito ime: »kurji britof« (J. Kersnik, Nedeljska pisma, Slovenski narod 1873, št. 141)! »kurji britof« vzdevek Bruseljčanov (F. Kozak - Timmermans, Pieter Brueghel, 1934, 232). Hermes - A kdo si ti, kurji britof? Damasias - Atlet Damasias (Sovre - Lukian, Satire, 1946, 164).

▲ Sestavina **britof** je nemška izposojenka, in sicer iz srvn. **vrithof**, nvn. **Friedhof** 'ograjnjen prostor pri pokopališču; pokopališče'. Za **kurji britof** ni ustreznega in po besedni sestavi enakega izraza v nemščini ali kakem drugem jeziku. Izraz bi torej lahko nastal na slovenskem ozemlju, kar dokazuje tudi njegova dokaj zgodnja pojavitev (1873). Predstava, po kateri je nastal izraz **kurji britof**, je zelo razvidna. Nanaša se na **kure**

kot vse čase in pri vseh narodih zelo zaželeno jed. **Kurji britof** pa je prostor ali oseba, kjer **kure** končajo svoj zemeljski vek. Na podobni predstavi je nastal tudi izraz **kurja smrt** 'požeruh, debeluh'. Izraz **kurja smrt** je

sicer tudi ena od sopomenk za **teloh**.

břk
iméti lasé (břke) [počesáne, postrížene] na
děž, gl. dež.

C

cáker

v **cáker hoditi s kóm/čím** /star.; v prisl. zv./ *imeti opravka s kom, čim*; prim. **hoditi komu v zelje**: Kralj Jezus, ki nad vsemi si vladar, / ne daj, da bo pekel naš gospodar: / z njim kaj neradi v caker bi hodili (O. Župančič, Zimzelen, 1945, 54). »To je drugačen mož, kakor Vetrogončič,« mermra Janez po stopnicah doli, »ta zna z ljudmi v caker hoditi; pri Vetrogončiču sem pa v mrazu pred durmi stal, in še groša mi ni pomolil (J. Mencinger, Vetrogončič, SG 1860, 5. zv., 133).« Z orožniki hoditi v caker je skrajno nevarno (F. Maselj Podlimbarski, Zbrani spisi IV/2, 556). Saj imajo ženske tudi prebrisane glaviče in znajo z izrejanjem otrok bolj v caker hoditi ko moški (Josip Mal, Zgodovina slovenskega naroda, 1930, zv. 9, 382). Jez bom drugači kakor ti / Okoli v caker z možem šla (SNP IV, št. 8299, Kranjska, Ravnikar P.).
▲ Frazem, ki ima pomensko jedro v prislovni zvezi v **caker**, je izposojen iz bav. avstrij. **zu acker gën**, srvn. **z'acker gân** s prvotnim pomenom 'orati', kasneje figurativno 'imeti s kom opravka'.

calendas graecas [kaléndas grékas]

ad calendas graecas [at kaléndas grékas] / knj.; pren./ *nikoli*; sop. **o svetem Nikoli**: Leto 2002 kot datum morebitnega vstopa je

potemtakem že zdavnaj zamujeno: tudi če bi zdaj vrgli v obrambo polovico proračuna in tudi če bi vrli minister Grizold še bolj panično kupoval svoje brneče in brenčeče igračke, je to za resno modernizacijo naše vojske veliko prekratek rok. To pa pomeni, da je naše morebitno članstvo odloženo za nekaj let ali kar ad *calendas graecas* (Delo, 4. avg. 2001, NB).

▲ Izraz izhaja iz lat. **ad calendas Graecas** v pomenu 'ob grških kalendah'. **Kalende** so bile pri Rimljanih prvi dan v mesecu, medtem ko jih Grki niso poznali. Iz tega izhaja pomen 'nikoli', v sln. **o svetem Nikoli**, hr. **na svetoga Živka** (tega svetnika ni) ali **na (sveto) Nigdarjevo, dobiti što na Jurjevo**, it. **il San Mai**, nem. **am St. Nimmerleinstag**, srb. **na Đurin petak, o Đurinu petku**.

cárski

cárski réz, gl. rez.

cedíti se

méd in mléko se cedi(ta) (teče/ta) *kjé kómu*, gl. med.

celína

áfriška celína, gl. črna celína.

črna celína /publ.; prispodoba/ *Afrika*; sop. **afriška celína**: Črno celino namreč bremení

za 350 milijard dolarjev nakopičenih dolgov, kar je sprožilo zahteve po lajšanju tega bremena in celo o odpisu terjatev najrevnejšim državam (Delo, 3. aprila 2000, NB). Čeprav je bilo tudi včeraj na forumu rečeno, da sta Afrika in Kitajska obrnjeni druga k drugi, je skupni obseg blagovne menjave med azijsko silo in Črno celino lani znašal 6,5 milijarde dolarjev (Delo, 12. okt. 2000, NB).

▲ Frazem je po izvoru metafora, ki se nanaša na črnsko prebivalstvo v Afriki. Na enaki predstavi temelji tudi izraz **črna Afrika** 'Afrika s črnskim prebivalstvom'.

evrópska celína, gl. **stara celina**.

oráti celino /zastar.; pren./ *kaj težkega prvi iznajti, začeti; prvi delati na kakem področju*; sop.

orati ledino: pren. celino orati, obdelavati, die Bahn brechen (z. B. in der Literatur) (Plet. I, 77).

▲ Gl. **orati ledino**.

stára celína /publ.; prisposodba/ *Evropa*; sop. **evrópska celina**: Dolgoletnega vratarja argentinskega Veleza Sarsfielda, čigar specialnost so goli iz enajstmetrovk in prostih strelav, je na Staro celino prignala denarna kriza pri Velezu. Prestop naj bi veljal 2 do 3 milijone \$ (Delo, 2. nov. 2000, NB). Romantični prerod je zajel vso staro celino, vendar najprej zahod. Velika Britanija in Nemčija sta bili prvi ... (Delo, 7. aprila 2000, NB).

▲ S stališča evropskih raziskovalcev, ki so odkrivali druge celine oziroma nove svetove, je Evropa metaforično upravičeno poimenovana kot **stara celina**. Nasproti bi ji lahko postavili **novi svet** kot eno od poimenovanj za Ameriko ali **zeleni kontinent** za Južno Ameriko.

cúcek

móker kot cúcek, gl. **miš**.

cvétje

bíti v cvétju /ekspr.; pren., navadno v povedni rabi, tudi z vel. **bodi, bodite/ biti uspešen, ugodno se počutiti**: Podjetja v cvetju. V Cerknem so podelili letošnja priznanja GZS in TZS za akcijo Moja dežela – lepa urejena in čista (Delo, 10. jan. 2000, NB). Milena Kramar-Žnidar je včeraj končala šestnajstletno delo v Novoteks Tkanini, kjer je bila zadnjih 10 let direktorica. »Tkanine ne zapuščam v cvetju, v blatu pa tudi ne, saj so postavljeni temelji za nov zagon,« je povedala (Delo, 10. sept. 1999, NB).

▲ Cvetje v naravi predstavlja rezultat uspešne rasti, preneseno na človeka pa uspešnost in ugodno počutje. V zvezi s tem prim. glagol **cveteti** v pomenih 'gospodarsko dobro uspevati', npr. Trgovina je cvetela, in 'obstajati v veliki meri', npr. Med mladima je začela cveteti ljubezen.

Č

čaróvnica

lòv na čaróvnice, gl. **lov**.

časnikarski

(časnikarska) ráca, gl. **raca**.

čebéla

délaven kot čebéla, gl. **priden kot čebela**.

marljív kot čebéla, gl. **priden kot čebela**.

príden (délaven, marljív) kot čebéla /ekspr.; prime-ra/ *zelo priden*; sop. **priden (delaven, marljív) kot čebelica; marljív (delaven, priden) kot mravljica**: Marljív kot čebela. Petdesetletni moški je osumljen, da je med junijem in novembrom vlomil v kar 44 vozil (Delo, 13. dec. 2001, NB).

▲ Primera temelji na predstavi o pridnosti, marljivosti čebele. Ta pridnost, delavnost izhaja iz odlične organizacije, ki vsakemu članu množice čebel odreja natančno določena opravila. Podobno natančno izdelano organizacijo dela in življenja imajo tudi **mravlje**, ki prav tako nastopajo v primerah, ki se nanašajo na marljivost, delavnost. Izmed majhnih živali nastopa v enakopomenskih primerah tudi **črv**, čeprav je s stališča človeka njegova dejavnost negativna, izmed večjih živali pa **konj** in **vol**, npr. **garati kot konj**, **garati kot vol** 'pridno, naporno delati'. V drugih jezikih je slovenski primeri enaka hrvaška, blizu pa slovaški, sicer pa se v sorodnih primerah pojavljajo še druge živali (gl. &).

& angl. **to work like a beaver**; bolg. **rabotja kato kúrt**; češ. **býti do prace jako chrt**; zahrabat se do něčeho jak krtek; být pracovity jak lev; být pracovity jak drak; pracovat jak mezek; pracovat jak soumar; hr., srb. **marljiv (radin) kao pčela**; nem. **wie ein Wiesel arbeiten**; slš. **byt' do roboty ako osa**; **byt' do roboty ako sršen**.

čebélica

délaven kot čebélica, gl. **priden kot čebelica**.

marljiv kot čebélica, gl. **priden kot čebelica**.

priden (délaven, marljiv) kot čebélica /ekspr.;

primera, v povedni rabi/ *zelo priden*; sop. **priden (délaven, marljiv) kot čebela**; **marljiv (délaven, priden) kot mravlja (mravljica)**: Pa četudi nas udari cesarjeva roka, ne obupujte, Bog vas ne zapusti, kje drugje vam nakloni srečo, saj ste dobri in pridni kakor čebelice (I. Zorec, Beli menihi IV, 1937, 139). Ta mož ni Mičurinovoga kova. Je pa bil delaven kot mravlja, kot čebelica (Delo, 14. jul. 2001, NB).

▲ Gl. **priden (délaven, marljiv) kot čebela**.

čep

piján kot čep /pog.; primera, v povedni rabi/ *zelo*

pijan; sop. **pijan kot krava**; nar. **pijan v pilko** (Bizeljsko): Oškodovanka je namreč sredi decembra 1997, dva dni po zadnjem po-

silstvu, prijavila soseda in obširno opisala vsa tri posilstva. Na sojenju pa je svojo zgodbo spremenila in povedala, da jo je nekdo nagovoril, da je šla na policijo, bila pa naj bi tudi pijana kot čep (Delo, 3. feb. 2000, NB). Ljubljana – Petdesetletni Petar Gakovič iz Ljubljane je bil 4. avgusta 1996 pijan kot čep, tako da se le megleno spominja poskusa umora nekdanje žene Zdenke (Delo, 29. jan. 2001, NB).

▲ Čep je prišel v primero zaradi svoje vloge pri sodu, v katerem se nahaja pijača. Ker ima stalen stik s pijačo, se seveda lahko povezuje s pijanostjo. Enako velja za nar. **pilka** 'čep'.

číst

číst kot sólza, gl. **solza**.

číški (číčki)

kísel kákor číški (číčki) vrísk, gl. **vrísk**.

črn

črna pčína, gl. **celina**.

črna óvca, gl. **ovca**.

črv

godíti se kómu kot črvu v lóju /star.; primera/

živeti v izobilju, udobno; prim. **živeti kakor vrabec v prosu**; **živeti kot ptiček na veji**: Petru se je kar samo smejalo v srcu. Godilo se mu je ko črvu v loju, da bi le ne bil še vedno občutil take samote (F. Bevk, Izbrani spisi IV, 1955, 38).

▲ Primera temelji na predstavi o ugodnem počutju črva v loju in na prenosu tega počutja na človeka. Debelost oziroma zamaščenost je bila in je marsikje še dokaz blagostanja. Asociacija na ugodno življenje kaže rek **Od boja nima nikdo loja**. Namesto sestavine črv je v bolgarskem in hrvaškem ali srbskem jeziku **ledvica** (tj. **bǎbrek** in **bubreg**), ki mora biti obdana z dovolj loja, da se »dobro počuti«. Na predstavi o blagostanju temelji sorodna primera **živeti kakor vrabec v prosu**. Nasprotno predstavo vzbujajo **loj** v češ. **být v loji** 'biti v neprijetnem, težkem položaju', ki mu ustreza sln. **biti v zosu** 'biti v neprijetnem,

Dámoklejev (dámoklejev)

zapletenem položaju.

& bolg. **pluвам като бѣбрек в лој; като**

бѣбрек в лој живеја; hr. živjeti kao bubreg u loju; slš. je mu ako v loji.

D

Dámoklejev (dámoklejev)

Dámoklejev (dámoklejev) meč /knj.; pren., navadno kot primera s **kot, kakor/ nenehno preteča nevarnost**: Čeprav so kot Damoklejev meč nad glavami organizatorjev kasaških dirk in ljubiteljev konj viseli črni oblaki, ki pa so bili usmiljeni, saj je samo rahlo deževalo, so šentjernejski konjeniški delavci uspešno izvedli drugo letošnjo kasaško prireditel... (Delo, 17. jul. 2000, NB). V političnem besednjaku prevladujejo robate besede, s katerimi so doslej hadezejevci poželi čisto zmago, nad šesterico pa visi Damoklejev meč predsednikove bolezni, zaradi česar delujejo v popolni defenzivi... (Delo, 29. nov. 1999, NB). Idrija – Načrta za gradnjo velike akumulacijske hidroelektrarne na Idrijci in 110-kilovoltnega daljnovoda se je za več desetletij oprijel kar svetopisemski naziv Damoklejev meč (Delo, 27. jan. 1999, NB). Ta je nekakšen damoklejev meč nad državnim zborom in tudi nad vlado, zato bi ukinitve te možnosti pomenila pragmatičnost aktualne vlade (Delo, 16. nov. 2001, NB).

▲ Frazem izhaja iz starogrške zgodovine. **Damokles**, sln. **Damoklej**, dvorjan Dionizija starejšega, je temu zavidal zavidal njegovo srečo. Zato je bil kaznovan: da bi se zavedel nevarnosti vladarske sreče, je moral po anekdoti pod mečem, visečim na konjski žimi, pojesti izbrane jedi. **Damoklov meč** je tako postal prisposoba za stalno grozečo nevarnost.

dán

jásno kot béli dán /ekspr.; primera, v povedni rabi, 3. os. ed., redko tudi brez **beli/ popolnoma jasno;**

sop. **jasno kot enkrat ena, jasno kot na dlani**: »Pravzaprav je naš ujetnik!« je dejal njihov vodja. »To je jasno, ko beli dan!« so mu pritrdili (T. Seliškar, Deklica z junaškim srcem, 1959, 85). Zgodilo se je, kar sta ob münchenski popustljivosti Chamberlaina in Daladierja, britanskega oziroma francoskega predsednika vlade, Hitler in Stalin najmanj pričakovala. Obema pa je bilo jasno kot beli dan: drugo svetovno vojno sta začeli največji svetovni imperialistični sili (Delo, 30. maj 1998, NB). Jasno kot dan mi je, da si bova za en sam večer že zadoščala, in brez dvoma si bova znala ta večer tako olepšati, da nama bo žal, ko se bo iztekel (C. de Laclos – L. Vrančič, Nevarna razmerja, 1963, 300).

▲ Primera temelji na predstavi, da je **dan** prisposoba za svetlobo, jasnost. Ta je še okrepjena s sestavino **beli**. Primera se redkeje pojavlja tudi brez te sestavine, kar najdemo še v nekaterih drugih jezikih. Predstavno zelo razvidni sta tudi obe sopenenki.

& fr. **clair comme le jour; clair comme l'eau**; hr., srb. **jasno kao dan; jasno kao sunce; jasno kao na dlanu**; nem. **es ist sonnenklar; es liegt klar zu Tage; es liegt auf der Hand.**

dáti

dáti ga na zób, gl. **zob**.

dáti [jih] kó mu [èno] po góbcu (na góbec), gl. **gobec**.

dáti jih kó mu po rítí, gl. **rit**.

dáti kàj ad acta, gl. **ad acta**.

dáti kóga na pránger, gl. **pranger**.

délati

délati s kóm/čím kot svinja z méhom, gl. svinja.
délati kot kònj, gl. konj.

délati se

délati se Francóza, gl. Francoz.

délaven

délaven kot čebéla, gl. čebela.
délaven kot čebélica, gl. čebelica.
délaven kot mrávlja, gl. mravlja.
délaven kot mrávljica, gl. mravljica.

délo

Sízifovo (sízifovo) délo, gl. Sizifov (sizifov).

děž

držáti se kot děž v prátki, gl. imeti lase (brke)
 [počesane, postrížene] na děž.
držáti se kot Púst v prátki, gl. imeti lase (brke)
 [počesane, postrížene] na děž.
iméti lasé kot děž v prátki, gl. imeti lase (brke)
 [počesane, postrížene] na děž.

iméti lasé (brke) [počesáne, postrížene] na děž

/red.; primera/ *tako, da visijo in da so ravno prirezani*: Lase je imel (Dimitrij) ostrížene na děž (v prevodu iz ruščine). ... in mi naslonil na prsi svojo mehko veliko glavo z lasmi, po malorusko počesanimi na děž (zglede iz Vidmarjevih Zbranih del). Ne mara fantov z lasmi na děž. Kdo ve, kaj početa s tistim dolginom, s katerim se sestajata – lase ima kot děž v pratiki (Beno Zupančič, Meglica 1968, 140, 160). (Frnatek) Cel mesec je presedel tam (v novomeških zaporih); bil je poraščen po obrazu, brki so mu bili kot děž na pratiki (Jože Dular, Krka umira, 1943, 90). SP 1962: **děž: lasje, brki na děž**.

▲ Izvor izrazov **imeti lase (brke) [počesane, postrížene] na děž** ali **imeti lase (brke) na děž** je mogoče domnevati iz zgledov. Očitno je to izvorno slovenska primera, saj v drugih jezikih nisem našel nič ustreznega, kar bi bilo povedano z enakimi besedami. Zglede iz Vidmarjevih Zbranih del bi morda kazal na to, da so se tako česali tudi Ukrajinci. Izhajati je najbrž treba iz primer **imeti lase kot**

děž v pratiki in brki so bili kot děž na pratiki, kot sta zapisala pisatelja Beno Zupančič in Jože Dular. Iz narečij je znana še primera **imeti lase kot děž v pratiki** v pomenu 'imeti razmršene lase'. Tak pomen ima verjetno tudi izraz pri Dularju.

Izraz **lasje, brki na děž** je verjetno nastal po skrajšanju iz primer **imeti lase (brke) kot děž v pratiki** ali **lasje, brki so kot děž v pratiki**. Pomen 'viseči, ravno prirezani lasje, brki' bi lahko nastal po primerjavi oznake, simbola za děž v pratiki. Pomen 'razkuštrani, neurejeni lasje, brki' pa bi lahko nastal v navezavi na primere **držati se kot děž v pratiki**, tj. 'čemerno, kisló', ali **držati se kot Pust v pratiki** v enakem pomenu.

dívji

Dívji zahòd, gl. zahod.

dívji zákon, gl. koruza, zakon.

kàkor (kot) dívja zvěr, gl. zver.

živéti v dívjem zákónu, gl. koruza, zakon.

dláka

brez dláke na jeziku /ekspr.; pren., navadno v povedni rabi/ *odkrito, naravnost, brez olupševanja*; prim.

jasno in glasno: Nekateri, ki so bolj brez dlake na jeziku, mi rečejo tudi: »Pa kaj ne veste, da je vojvodski naslov anahronizem (George Mikes, Priročnik za snobe, NB)?«
 »Januarja in februarja je vlada spet pozabila na begunce, ki zato že nekaj tednov živijo samo ob kruhu in vodi, « je v svojem uradu v Magasu jezno pripovedoval brkati Ruslan Aušev, 45-letni inguški predsednik, ki je brez dlake na jeziku že na začetku obsodil vojaški poseg v Čečeniji (Delo, 25. feb. 2000, NB). Doslej se je uveljavil kot sposoben in ambiciozen zdravnik in zdravstveni politik. Ve, kaj hoče, in to je pripravljen povedati brez dlake na jeziku (Delo, 2. dec. 2000, NB).

▲ Frazem temelji na dejstvu, da karkoli v ustih ali na jeziku, tudi dlaka, ovira govorjenje. Seveda pa je to samo prisposoba za oviro v mišljenju, volji koga, da pove resnico.

& hr., srb. **bez dlake na jeziku**; nem. **ohne Umschweife**.

dnò

ne iméti dláke na jeziku /ekspr.; pren./ *odkrito, naravnost, brez olupševanja povedati svoje mnenje*: Mühlegg, ki slovi po tem, da nima dlake na jeziku, večino sezone v javnosti ni našel žal besede za trenerja (Delo, 6. apr. 2000, NB). Naj mi bo dovoljeno, da navedem samo nekaj naslovov, ki naj bi se prvi glasno opredelili tako ali celo bolje, kot so se opredelili nekateri bralci Dela. Vsekakor bi častno mesto pristajalo Društvu slovenskih pisateljev, ki največkrat nima dlake na jeziku (Delo, 8. jun. 1999, NB).

▲ Gl. **brez dlake na jeziku**.

& hr., srb. **nemati dlake na jeziku**.

dnò

izbíti sódu dnò, gl. **sod**.

(kàkor) **sód brez dnà**, gl. **sod**.

polníti sód brez dnà, gl. **sod**.

dobíti

dobíti jìh po glávi, gl. **glava**.

dobíti jìh po góbcu, gl. **gobec**.

dobíti jìh po grbí, gl. **grba**.

dobíti jìh po nósu, gl. **nos**.

dobíti jìh po ríti, gl. **rit**.

dobíti kóga na lím, gl. **lim**.

dobíti kóga na límanice, gl. **limanica**.

dobíti kóga v pást, gl. **past**.

dobíti kóga v pést, gl. **pest**.

dobíti košárico, gl. **košarica**.

dóhtar

govoríti kot raztŕrgan (stŕrgan) dóhtar /pog.; primera/ *govoriti veliko, spretno*; prim. **govoríti, kot bi rožice sadil**: Govoriti pa je znal kakor strgan dohtar (J. Jalen, Vozarji III, 1960, 77). Tudi po šest ur mine, ne da bi spregovoril eno samo besedo, pri tem pa se obnaša skrajno nesramno. Spet drugič pa govori kot »strgan dohtar« (Delo, 10. dec. 1998, NB). A to ni nič v primerjavi s stavki, ki jih spravlja skupaj. Menda govori kot strgan dohtar, več kot dovolj za dobrih 19 mesecev starosti (Delo, 11. avg. 2001, NB).

▲ Jedro primere je besedna zveza **raztrgan (strgan) dohtar**, v kateri **dohtar** pomeni

‘odvetnik, advokat’, **raztrgan (strgan)** pa ‘nepoklicen, ljudski, samouški’. Beseda **dohtar** v obravnavanem pomenu je še v starinskih izrazih **besedni dohtar**, **jezični dohtar**, **pravdarski dohtar**, v katerih prilastki kažejo na tipične značilnosti odvetniškega poklica. Po nepoklicnosti je **raztrganemu (strganemu) dohtarju** blizu **kozji dohtar**, ki ga razlagajo z nem. **Winkeladvocat** (Novice VI, 70, LMS 1898, 167), kar bi lahko prevedli kot ‘skrivni, nepoklicni, zakotni (pri Cigaletu in Pleteršniku pokotni) odvetnik’.

drégniti

drégniti v sršenje (sršénovo) gnézdó, gl. **gnezdó**.

drèk

bíti (státi) [do vratú, do kolén] v dréku /niz.; pren./ *bíti v zelo neprijetnem, zapletenem položaju*; prim. **bíti v godlji**; **bíti v zosu**; **bíti v škripcih**: Za kratek čas je videti, kot da bo njena sposobnost, da z nagajivo ljudsko pesmijo na ustih trdoživo premaguje obdobja, ko je sama »do vratu v dreku«, odrešilno vplivala na profesorjevo uničujoče krivicoljubje (Delo, 24. okt. 2000, NB). Sama si mi rekla, da dokler si verjela v človeško dobroto, te je vsak izkoriščal, in da ti je v končni fazi, kadar si bila v dreku, vedno ostala samo peščica ljudi, ki so ti stali ob strani (Delo, 14. avg. 1998, NB). Beograjski dopisnik slovenske nacionalke Vanja Vardijan ni pretirano navdušen. Če pade v še večje sranje, je vseeno le Markusu, ki je tako ali tako že do vratu v dreku (Delo, 14. avg. 1998, NB). Ali pa stoj do kolen v dreku in ti zato brcejo toliko, da bi komaj psa preživil, ne pa družine (F. S. Finžgar, ZS XI, 261).

▲ Frazem je nastal po prenosu konkretnega neprijetnega položaja, v katerem se znajde kdo, ki se znajde globoko v (človeškem, živalskem) blatu. Neobvezni sestavini **do vratu, do kolen**, v nemščini **do vratu, do prek ušes (bis an der Hals, bis über die Ohren)** pomenita stopnjevanje zelo neprijetnega, resnega položaja.

& nem. [bis an der Hals, bis über die Ohren]
im Dreck setzen/stecken.
státi [do vratú, do kolén] v dréku, gl. biti [do
vratu, do kolen] v dreku.

drèn

zdráv (trédén) kot drèn /ekspr.; primera, v povedni rabi/ *zelo zdrav*; sop. **zdrav kot riba**: Zdaj ni za nobeno rabo. Jaz pa sem, hvala bogu, zdrav kot dren (Miran Hladnik, Kmečka povest iz polpreteklega časa, NB). Ruski predsednik zatrjuje, da je zdrav kot dren, kar naj bi poleg domačih potrdili tudi ameriški in nemški zdravniki (Delo, 13. maja 1998, NB). »Ugotovili so, da sem zdrav kot dren,« pravi obdolženec, ki še dodaja, da ga policisti kljub vsem preglavicam niso topli, čeprav je bil zanje kar trd oreh (Delo, 15. sept. 1998, NB).

▲ **Dren** kot rastlina z zelo trdim lesom in zdravilnimi jagodami je postal prisposoba trdnega zdravja in trpežnosti.

& hr. **zdrav kao drijen**; srb. **zdrav kao drenova srž**.

držáti

držáti figo (fige) za kóga, gl. **figa**.

držáti góbec, gl. **gobec**.

držáti kóga/káj pod pálcem, gl. **palec**.

držáti vsè adúte v rókah, gl. **adut**.

držáti (vsè) níti v [svójih] rókah, gl. **nit**.

držáti se

držáti se kot dež v prátiki, gl. **dež**.

držáti se kot lípov bóg, gl. **bog**.

držáti se kot Púst v prátiki, gl. **dež**.

držáti se kot vrisk, gl. **vrisk**.

E

èn

(èno) **figo**, gl. **figa**.

jásno kot ènkrat èna, gl. **jasno**.

stáviti vsè na èno kárta, gl. **karta**.

(vsè) **èna figa**, gl. **figa**.

Évin

Évina hčí /ekspr.; pren./ *ženska*: »Malo koketna je Irma,« dejal je zamišljen. »Nič več in nič manj kakor vsaka Evina hčí,« rekel je Radivoj (Detela, Trojka, 1897, 14). Nevolja te je morebiti obšla, slovenski bravec, ko si vidil, kakega sina je rodila že marsiktera Evina hčí med nami (J. Mencinger, Vetrogončič, SG 1860, 5. zv., 139). Ne delaj me boljše, nego sem, draga moja! Jaz ne tajim, da mi je vendar sladko, kakor vsaki pravi Evini hčeri razen tebe, videti kerdelo čestiteljev okolo sebe (J. Stritar, Kita, Z 1870, 372).

▲ Svetopisemska Eva je bila prva ženska, skupaj z Adamom prvi človeški par.

v **Évinem kostímu (kostúmu)** /pog., šalj.; pren., navadno v povedni rabi/ *gola, naga*; prim. v **Adamovem kostímu**: Medtem ko je moški del bralcev z navdušenjem pozdravil odločitev Tiedkejeve, da se pokaže v Evinem kostimu, je nekaj žensk ostro obsodilo njeno obnašanje (Delo, 23. avg. 1999, NB). Nekaj podobnega so si gospe iz Rylstona izmislile že pred enim letom, ko so se dale slikati v Evinem kostumu za alternativni Pirellijev koledar za leto 2000 (Delo, 5. aprila 2000, NB). Izjema je odlična avstralska vaterpolistka Liz Weekes, ki je že večkrat v Evinem kostumu pozirala za revije (Delo, 21. sept. 2000, NB).

▲ Frazem se nanaša na svetopisemsko Evo. V raju z Adamom nista potrebovala obleke.

F

fána

izmučen (zbit, zmáhan) kot turška fána /pog.: primera, v povedni rabi/ *zelo izmučen*: Bil sem izmučen kot turška fana (F. Bevk, Spomini, 44). Prižgane je imel samo dolge luči, zavora je bila zmahana kot turška fana. Avto je bil brez tehničnega pregleda... (M. Kunšič, Delo 18. 12. 1973, 12). Do takrat lahko vsi gagnemo. Poglejte, tista Sodražica je razbita, kakor turška zastava pri Kolpi njega dni (Matevž Hace, Perspektive 1962/63, št. 27, 767).

▲ Primera temelji na izrazu **turška fana**, v katerem je nižje pog. **fana** 'zastava', sprejeta iz nemščine. Zastava je tudi zamenjala **fano** v zadnjem zgledu, ki kaže verjetno na resnične zgodovinske okoliščine, ko so Turki prek Kolpe vpadali na slovensko ozemlje in bili pri tem večkrat tudi poraženi ter izmučeni in z razbitimi zastavami.

fànt

fànt, kàkršnih gré dvanájst na dúcat, gl. **fant od fare**.

fànt od fáre /ekspr.; v povedni rabi, navadno s *to je/ v vseh pogledih dober človek; postaven, lep človek*; protip. **fant, kakršnih gre dvanajst na ducat**: Sosed Čelhar pride k mizi, samozavesten mož obrutih, gladkih lic; brada mu je ustvarjena ostro kot zagozda. »Le potegni Evgen, le potegni, saj si fant od fare (A. Kraigher, Peter Drozeg, NB)!« »Kapoškvadri kar na ušesa, kaj? Pa reci, če ni bil fant od fare?« je zagrmel in s tako silo vrgel svojo težko šapo pismonoši na rame, da je ta nehote prikimal (C. Kosmač, Hudo je, človek moj!, NB). Ampak ona je vesela. Zakaj vsako tolminsko dekle dobro ve, da če ji ne pokose nageljnov, ni – čeča od fare (C. Kosmač, Hodil po zemlji sem naši, NB). A kaj bi to! Saj imava nove smuči, sama pa sva tudi fanta od fare! (Ignac Sivec, Kruh ponoči spi, NB).

▲ V evropskih jezikih ni enakopomenskega in po besedni sestavi enakega ali podobnega izraza. Pomensko jedro frazema **fant od fare** je predložna zveza **od fare**, ki označuje poreklo, lastnosti. C. Kosmač jo je uporabil tudi za oznako dekleta: **čeča od fare**. Sestavina **fara** ima tu pomen 'rod, pleme' in je izposojenka iz langobardskega **fāra** 'pleme, družina'. Izraz **fant od fare** je torej prvotno pomenil 'fant od rodu, plemena', tj. z znanim poreklom, iz znane družine, kar je nekdaj pomenilo veliko, v mnogih okoljih tudi danes. Tudi **fant** je izposojenka iz it. **fantè** 'otrok, deček, mladenič, hlapec'. Na podoben način kot **fant od fare** je mogoče razlagati žensko ime **Genovefa**, tj. kot zloženko iz kelt. **geno** 'rod, pleme' in germ. **wifa** 'ženska' s prvotnim pomenom 'žena iz rodu, plemena, plemenita žena'.

Protipomenka **fant, kakršnih je dvanajst na ducat** je primera, ki temelji na besedni zvezi **dvanajst na ducat** s pomenom 'nepomemben, povprečen'. Pomembnost, nadpovprečnost bi pomenila zveza **eden na dvanajst (na sto, tisoč)**.

fára

fànt od fáre, gl. **fant**.

figa

bíti (postáti) figa móž /pog.: pren., v povedni ali medmetni rabi/ *ne izpolniti, storiti česa*: »To pa ni lepo: ne držati besedo, to je figa mož. Tudi liziko si mi obljubil, pa si mi dal čokolado.« (V. Zupan, /Langus/, Potovanje v tisočera mesta, 1956, 109). Norčevala se bosta iz njega, češ figamož, strahopeten je bil, ker ni prišel. In mislil je, da ga je polomil s tem, kakor pravijo študentje (B. Kreft, Človek mrtvaških lobanj, 1959, 130). Fronc, ne bodite mila Jera in figa mož (Kunčič, Triglavske pravljice III, 90). Tega so se pa naši kmetje zbal. Pogum jim je začel upada-

ti, da, celo njih vodja, Matjaž po imenu, je postal figamož Ni se ustavljal strahopetcem (Jakob Sket, Miklova Zala, NB).

▲ Frazem temelji na zloženki **figa mož, figamož** 'kdor ne drži dane besede, obljube', ta pa na besedi **figa** v pomenu 'malo vreden, nepomemben človek'. Z malo drugačnimi pomeni so iz besede **figa** nastale tudi tvorjenke **figar, figovec** 'strahopeten, bojazljiv človek' in **figarski** 'nanašajoč se na figarje', **figarstvo** 'lastnost strahopetnega, bojazljivega človeka', **figast** 'nesposoben, slab', **figav** 'ničvreden, slab'.

biti na césti kot kónjska figa /pog.; primera, v povedni rabi/ *vedno hoditi okrog, nikoli ne biti doma*: Pa stalno na terenu. Zmeraj na cesti kakor konjska figa! Še umreti ne bo kdaj, če bo šlo tako naprej (Gitica Jakopin, Žarometi, 1962, 16). Kaj se delaš važnega, če moraš biti službeno na cesti kot konjska figa (Homo Sapiens, Pavliha 1965, št. 37, 3).

▲ Primera temelji na sestavini **konjska figa**, ki je bila nekdanj vsakdanja na cestah, po katerih je potekal promet z vprežnimi vozili, ki so jih najpogosteje vlekli konji.

držati (stiskati, tiščati) figo (fige) v žèpu /pog.; pren./ *ne izpolniti, storiti česa*; prim. **biti figa mož**: Ali ni verjetno, da bodo ti ljudje pri opravljanju prisege kot občinski odborniki držali figo v žepu (Slovenski pravnik 1933, št. 36, 3). Dasi sta se prisrčno poljubili, sta si takoj obrisali ustnice in stisnili figo v žepu (Juš Kozak, Šentpeter, 1931, 103). Čeravno se v lice sladi, / Za hrptom ti figo tišči (SNP II, št. 1415). Ja on se ti v lice sladi, / Za hrptom pa figo drži (SNP II, 192, št. 1414). Za tako dolgo bi se zapisal, da bi mu odšteli, sproti bi pa figo v žepe vteknil, potlej pa domu pobegnil (J. Jurčič, Smukova ženitev, SG 1865, 201). Oh, jaz pa sem se tresel in tiščal figo v žepu, da bi vsaj danes ne bil vprašan (Jože Debevec, Vzori in boji, 1918, 142).

▲ Frazem **držati, stiskati figo (fige) v žepu** v pomenu 'ne izpolniti, storiti česa' je povezan z izrazi **narediti, pokazati, pomoliti fige komu**, pri katerih je zavrnitev vidna, očitna.

Sestavini v **žepu, za hrptom** pa pomenita, da je tako zavračanje skrivno, neizraženo, neopazno za tistega, kateremu je namenjeno. Negativni pomen izraza **držati figo v žepu** je lahko pri nekaterih piscih tudi pozitiven, s čimer se izenačuje z izrazom **držati figo za koga** v pomenu 'želeti komu, da bi se mu kaj uresničilo, posrečilo' (gl. zadnji zgled). Frazem **držati, stiskati figo (fige) v žepu** se pojavlja tudi brez sestavin **držati, stiskati** in v zvezi s drugimi glagoli pomeni skrivno zavračanje, zanikanje dejanj, ki jih označujejo ti glagoli, npr. **priznavati tujo oblast s figo v žepu; priseči s figo v žepu**. V zvezi **brez fige** pomeni poudarjeno pozitivnost glagolskega dejanja, npr. **priseči brez fige v žepu**.

držati (stiskati, tiščati) figo (fige) za kóga /pog.; pren./ *želeti komu, da bi se mu kaj uresničilo, posrečilo*: Ves dan držim figo, da bi mi uspelo (S. Rozman, Druščina, 1964, 662). Tudi Vinko mu je čestital in dal stotak. »Kaj pa meni, ki sem držala fige?« se je oglasila Mija (A. Ingolič, Nebo nad domačijo, 1960, 313).

▲ Nastanek frazema **držati (stiskati) figo (fige) za koga** je treba povezati z nastankom sopomenke **držati, tiščati pesti za koga** 'želeti komu, da bi se mu kaj uresničilo, posrečilo'. Pri obeh sta bistveni sestavini **figa (fige)** 'pest s palcem, položenim med kazalec in sredinec' in **pest** 'roka s tako skrčenimi prsti, da se dotikajo upognjene dlani'. Sestavina **figa (fige)** v tem pomenu skupaj z glagoli **narediti, pokazati, pomoliti** pomeni kretnjo zavrnitve, zanikanja. V zvezi z glagoli **držati, stiskati** pa se navezuje na izraz **držati, stiskati pesti za koga** v pomenu 'želeti komu, da bi se mu kaj uresničilo, posrečilo'. Oba izraza izhajata iz praznoverja, da se s takim položajem prstov preprečuje nesreča, katastrofa, zlo. Ustrezni tuji izrazi imajo za bistveno sestavino **palc**, ki je tudi pri **figi** nosilec pomena (gl. &).

& angl. **to keep one's fingers crossed**; hr. **držati palca za koga**; nem. **jmdm. den Daumen drücken**.

(èno) **figo** /pog.; pren., v povedni rabi, v tož./ *kar je malo vredno, nepomembno*: S silo pri tisti,

ki čudovito gleda, eno figo opraviš (Pavliha 1965, št. 1, 12). »No, kako je, Francka?« Potem sem hotel dodati še nekaj v zvezi z Blejskim otokom in Evropskim mesecem kulture, pa ju bom samo takole navrgel, ker me pravzaprav oboje skupaj eno figo briga. Arbeiten und Maul halten, je rekel Plečnik (Delo, 1. dec. 2001, NB).

▲ Frazem temelji na sestavini **figa** v pomenu 'kar je malo vredno, nepomembno'. Sestavina **eno** ta pomen še poudarja.

kázati (pokazáti, pomolítí) fige kómu /pog.; pren./ *posmehovati se, kljubovati komu*: Dobrši dve tretjini bi spekulirali, nekateri bi se šli nekakšne klerikalce, bogati bi po svoje vlekli, vsi skupaj bi pa kazali fige novi državi in novi oblasti (M. Kranjec, Zemlja se z nami premika, 1956, 127). »Kaj bo fant doma?« se je vmešal krčmar; začutil je, da postaja napeto, in povedal: »Šel bo, se izučil, Gomili pa fige pokazal (I. Potrč, Na kmetih, 1954, 24). Hkrati pa sem v tem ženskem kraju /Benetkah/ tolikokrat živel nekaj resnično zavzetih ur svojega življenja, da se mi zdi popolnoma upravičeno slovensko reklo, da bo tisti, ki so mu dobro navili uro, videl Benetke, ali pa so mu z natanko isto oblubo pokazali fige (J. Javoršek, Temperaturni listi, 1964, 43). Ko jih ni več potreboval, pomolil je tudi njim figo (J. Trdina, LZ 1886, 592).

▲ Frazem izhaja iz prenesene rabe besedne zveze **kazati (pokazati, pomoliti) fige komu**, ki pomeni vidno krettno zavrnitve, nestrinjanja. Bistvena sestavina frazema je **figa (fige)** 'pest s palcem, položenim med kazalec in sredinec'.

pásja figa /pog.; pren./ *kar je malo vredno, nepomembno; izraža močno zanikanje, zelo majhno mero*; sop. **(ena) figa; (eno) figo**; prim. **od muh; mačji kašelj; za vsako [najmanjšo] figo**: Tvoja revolucija je pasje fige vredna (P. Kozak, Legenda o svetem Che, 1969, 46). Nič več ni špijonka, njemu ne reče nihče nič, komandirja pa za vsako pasjo figo vidijo vsi in mu očitajo (T. Svetina, Ukana I., 1966, 548). Še bolj

nespametno pa bi se mi zdelo potikati se brez hrane po svetu in nazadnje zavoljo kakšne pasje fige umreti (J. Brejc (Javoršek), Spremembe, 1967, 82). Saj vse nori od napetosti, služabniki tekajo s suhi mi grli po hodnikih, kuharjem se smodijo jedi, vojaki se koljejo za pasjo figo, vse je zbegano, kakor bi prihajala tam iz njegove sobe strupena sapa (V. Zupan, Perspektive 1961/62, 219). »Tak intendant ali pa pasja figa!« so godrnjali partizani, ki so čepeli okoli ognjev (T. Seliškar, Mule, 1948, 26).

▲ Frazem predstavno izhaja iz sestavine **figa** v pomenu 'kar je malo vredno, nepomembno'. Sestavina **pasji** še poudarja, stopnjuje ta negativni pomen.

pokazáti fige kómu, gl. **kazati fige komu**.

pamolítí fige kómu, gl. **kazati fige komu**.

postáti figa móž, gl. **biti figa mož**.

práva figa /pog.; v povedni ali medmetni rabi/ *izraža omalovaževanje*; sop. **(ena) figa, (eno) figo**: Prava figa, če na Rakeku nimamo dovolj zabave v gostilnah in nobenega kina, saj nam daje cesta dovolj razvedrila (Pavliha 1965, št. 30, 13). Njemu je vse to prava figa (Glonar - Böhnal, Neugnanka, 278). Prava figa, če neznosno smrdi pol kilometra naokoli, pujski se pa le rede!« (Pavliha 1965, št. 42, 14).

▲ Frazem temelji na sestavini **figa** v pomenu 'kar je malo vredno, nepomembno'. Sestavina **pravi**, kot tudi **ena** v sopomenskih **(ena) figa, (eno) figo**, ta pomen še poudarja. **stískati figo (fige) v žèpu**, gl. **držati figo (fige) v žèpu**.

stískati figo (fige) za kóga, gl. **držati figo (fige) za koga**.

tiščáti figo (fige) za kóga, gl. **držati figo (fige) za koga**.

tiščáti figo (fige) v žèpu, gl. **držati figo (fige) v žèpu**.

(vsè) èna figa /pog.; pren., v povedni rabi, v im./ *kar je malo vredno, nepomembno*: Razidemo se optimistično, moj beli zlati prinašalec Kolja in moj maček neznanega imena pa odidemo domov na zdravljenje. Od mladosti pa je tako in drugače ostala ena figa (Delo, 1. jun.

2002, NB). »No, kako je, Francka?« »Nič,« je rekla. In potem osredotočeno: »Ena figa (A. Rebula, Senčni ples, 1960, 131).« Siromak je vedno siromak in vse ena figa je, ali te kdo ošteje po hohodjč ali po kavbojsko, ravno tako bi obema razbil gobezdalo, drek vse skupaj (J. Tomšič, Prostor in čas 1970, št. 4/5, 248).

▲ Frazem temelji na sestavini **figa** v pomenu 'kar je malo vredno, nepomembno'. Sestavini (vse) **ena** ta pomen še poudarjata. **za vsáko [najmánjšo] figo** /pog.; pren./ *za vsako malenkost*: »Saj nas ni bilo doma,« se je skušala z jokajočim glasom opravičiti Andrejka, ki joka za vsako najmanjšo figo (Breda Smolnikar, Naši razgledi, 1963, 119). V otroških letih je prebrala dosti knjig o morskih roparjih: ti so metali ljudi v vodo za vsako najmanjšo figo (Benó Zupančič, Mrtvo morje, 1956, 32). Nekatere brcajo za vsako figo, druge grizejo, nekatere so gizdave, druge so muhaste (T. Seliškar, Mule, 1948, 5). Bil je tako resen in plemenit mož, prav nič podoben tem dedcem tod okrog, ki za vsako figo pretepajo svoje žene (L. Kovačič, Ljubljanske razglednice, 1954, 159). »Saj, ta Nanca je pač taka. Vsako figo ti obesi na veliki zvon (C. Kosmač, Sreča in kruh, 1946, 56).

▲ Gl. **prava figa**.

finta

pásti na finto /pog; pren./ *biti prevaran, zaveden*: Nikoli nisem maral svojega drugega priimka, zato sem povedal lažnega. Zdelo se mi je zabavno in padli so na finto. Pustil sem, da je ostalo tako (Delo, 24. avg. 2002, NB). Člani upravnega odbora združenja za trgovino pri GZS so v včerajšnji vnovični razpravi o obratovalnem času morda sprva res »padli na finto, da so nastale izjemne razmere« (Marjan Sedej, PS Mercator), a so se po burni razpravi, ki je grozila razpreti mnenjske razpoke znotraj ceha, kaj kmalu spet »sestavili« (Delo, 12. jul. 2002, NB).

▲ Gl. **vreči koga na finto**.

vreči kóga na finto /pog.; pren., tudi nedov. z metati/

prevarati, zavesti koga: Bob ni tako zelen, da ne bi vedel, kam pes ali kakšen mulc taco moli. Tile trije bi ga radi vrgli na finto. Zamislili so si sto stvari, samo da bi jih on malo popeljal naokrog (S. Pregl, Odprava zelenega zmaja, 1976, 103). S čimer se zgodba zaokroža: za trenerja leta je bil izbran strokovnjak, ki so mu po naslovu prvaka pokazali vrata, za prvega košarkarja pa Matjaž Smodiš, ki je v minuli sezoni vrgel na finto prav vse – najbolj KZS – in jo skozi vrzel v predpisih ucvril h Kinderju (Delo, 27. dec. 2000, NB). Spremljevalca vržemo na finto, da bomo malo počivali (v najbolj komfortnem hotelu v mestu, kjer prenočišče stane dve dobri albanski plači – 230 dolarjev, in kar ne vemo, od kod albanski zvezi denar, da bo to plačala), in se dogovorimo za srečanje čez dve uri. Ko odide, se preoblečemo in gremo sami v mesto (Delo, 11. sept. 1999, NB). Mobitelu ne bi bilo treba metati na finto potencialnih uporabnikov z zvitimi reklamami. Njihova poslovna sreča je namreč že itak v tem, da ponujajo izdelke in storitve, ki jih ljudje pač morajo ali hočejo imeti (Delo, 21. nov. 1998, NB).

▲ Frazem izhaja iz jezika sabljačev, v katerem je **finta** način, trik, v katerem eden od bojujočih se sabljačev z varljivim gibom izzove pričakovano reakcijo nasprotnika in potem s resničnim manevrom na to reakcijo poskusi pridobiti prednost. V prenesenem pomenu 'prevara, zvijača' se je **finta** začela uporabljati tudi na drugih področjih življenja in se v predložni zvezi **na finto** uporablja z glagoli, kot **vreči (metati), dati ter pasti, nasesti**. Izraz **finta** je bil sprejet iz it. **finta** (prim. fr. **feinte**), ta pa izhaja iz lat. **fingere** 'hliniti' (prim. fr. **feindre** in sln. **fingirati** 'prikazovati kaj izmišljenega ali lažnega kot resnično, hliniti', SSKJ I, 633).

& nem. **Finten machen**.

francósko

izgíniti po francósko, gl. **oditi po francosko**.

odíti (poslovíti se, izgíniti) po francósko /slabš.; primera/ *oditi brez slovesa, neopazno*; sop. **oditi po angleško**: Najbolje bo, če kar precej zložim svoje stvari v kovček in se spravim iz sobe, si je dejal. Toda tokrat ne bom smel oditi kar po francosko (L. Suhadolčan, Človek na zidu, 1960, 184–185). Nekega dne se ni mogel več slepiti, priznal si je: tolikokrat je šlo pričakovanje po francosko od tebe, čas bi bil, da se zaveš resnice, čas da skleneš račune (M. Kramberger, T. Kermauner, Na poti k nič, 1968, 27). Ampak Palčica je vedela, kako hudo bi prizadela dobro staro poljsko miško, če bi se kar tako po francosko poslovila od nje, zato je rekla: »Ne, žal ne morem s tabo (Ch. Andersen, Andersenove pravljice, NB).« Ko sta bila vsak na svoji strani oceana, sta umirala od želje za drugim, ko pa sta bila skupaj, ni in ni šlo. Dokler ni on enostavno po francosko izginil in pustil Katarino samo z dvema ljubkima Indijančkoma (Delo, 23. jan. 1999, NB). Postojnski policisti so odvzeli prostost 52-letnemu J. K., ki je osumljen goljufije. J. K. jo je hotel po francosko pobrisati iz postojnskega hotela Kras (Delo, 19. feb. 1998; NB).

▲ Frazem je smiselno povezan s frazemom **naredíti, delati se Francoza**, ki temelji na pripisovanju določenih negativnih lastnosti Francozom. V navedenem odhajanju Francozom lahko »konkurirajo« Angleži. To je razvidno tudi iz ustreznih frazemov v francoskem, češkem, poljskem jeziku (gl. **oditi po angleško**). Francozi nevljudno odhajanje očitajo Angležem: **filer à l'anglaise**. Nemci in Španci enako očitajo Francozom, prav tako Angleži Francozom (gl. &).

& angl. **to take French leave**; nem. **sich französisch verabschieden**, šp. **despedirse a la francesa**.

poslovíti se po francósko, gl. **oditi po francosko**.

Francóz

déláti se Francóza, gl. **naredíti se Francoza**.

íti se Francóza, gl. **naredíti se Francoza**.

naredíti se (déláti se, íti se) Francoza /slabš.;

primera/ *narediti, delati se brezbriznega, nevednega, neumnega*: »Ne delaj se Francoza,« se je vmešal moški. »Si bil v moji gostilni (J. Švajncer, Ko zori človek, 1974, 124)?« Bi rad? Najprej krščansosocialna udba, ko pa pridem, delaš oči in se greš Francoza (I. Kamenik, Galebi, 1973, 42). Počutila sva se ogoljufana kakor hlapca Jerneja. Potrudila sva se na vse kriplje, on pa se je naredil Francoza. Nobenega plačila, nobene lepe besede, nobenih obljub (Ignac Sivec, Kruh ponoči spi, NB). To, da nas preizkušajo z nekaterimi proceduralnimi triki zapeljivati v dolgotrajno razčiščevanje plačne politike, je razumljivo. Vsi vemo, da se mandat vladi izteka in da bi se lahko naredila francoza (Delo, 29. jan. 2000, NB).

▲ Frazemi **naredíti se Francoza, delati se Francoza, íti se Francoza** spadajo v skupino izrazov, ki se nanašajo na pripisovanje določenih, zlasti negativnih, lastnosti Francozom. Te lastnosti so jim pripisali sosodje Nemci, Angleži, Španci in drugi. Lahko so resnične, pogosto pa tudi niso. Po njih bi lahko imeli Francoze za brezbrizne, nonšalantne ljudi, ki si s problemi drugih in z obzirnostjo do soljudi ne delajo skrbi. Take lastnosti pa bi lahko odkrili tudi pri drugih narodih. To npr. za Angleže dokazujejo češ. **s klidem Angličana** 'z mirom Angleža', pol. **z angielską flegmą** 'z angleško flegmo', hr., srb. **praviti se Englez** 'delati se neobveščenege, nevednega, nerodnega, ravnodušnega', tudi **praviti se Kinez**. Ocenjevanje sosodov kažejo še naslednji ruski, angleški in nemški pregovor: **Anglež ima razum na koncu nohtov, Francoz na koncu jezika. Italijani so modri pred delom, Nemci med delom in Francozi po delu. Francozi in ženske lahko živijo brez kruha, ne pa brez besede.**

fúks

lén kot fúks /pog.; primera, v povedni rabi/ *zelo len*:

»Ker ste sicer leni kot fuksi, globoko dvoimim, da boste postali svetovni ali evropski prvaki v zbiranju odpadnega papirja, a poskusiti ni greh«, je zažgoela (Nedeljski

dnevnik 1982, št. 298, 16).

▲ Primera temelji na sestavini **fuks**. Ta po SSKJ pomeni 'konj rjavkasto ali rumenkasto rdeče barve', medtem ko je **fuksa** 'kobila rjavkasto ali rumenkasto rdeče barve'. Besedi sta prevzeti iz nemškega **Fuchs** v enakem metaforičnem pomenu, ki je nastal po podobnosti, tj. lisičji barvi. Za razlago nastanka primere **len kot fuks** pa je treba vedeti, da se **fuks** vsaj narečno uporablja tudi kot zaničevalna ali slabšalna oznaka za konja sploh. Primera **len kot fuks** res ni v skladu s primero **delati, garati kot konj**, ki kaže na pridnost, delavnost. Toda ljudje v primerah pogosto pripišejo živalim tudi lastnosti, ki niso resnične in

so celo krivične. Najboljši primer za to sta **pes**, med vprežnimi ali tovornimi živalmi pa **osel**. Kot najboljšemu in najstarejšemu prijatelju je človek *psu* glede na primere pripisal skoraj vse najslabše, *oslu* pa kot nekoč spoštovani svetopisemski živali pripisuje *neumnost* in *lenobo*. Zakaj torej ne bi storili podobno konju, ki po barvi spominja na lisjaka, saj sploh ni konj, ampak **fuks**?! To dokazuje tudi njegov že omenjeni zaničevalni ali slabšalni narečni pomen. Takemu konju ni bilo težko pripisati še *lenobe*. Za primerjavo naj povem, da so npr. v češčini **levu** pripisali delavnost, čeprav je zelo lenobna mačka, v nemščini pa **jazbecu** kar oboje: *pridnost* in *lenobo*!

G

garáti

garáti kot kònj, gl. **konj**.

garáti kot vòl, gl. **vol**.

gárjav

gárjava ôvca, gl. **ovca**.

glásno

jásno in glásno, gl. **jasno**.

gláva

dobiti jih po glávi /pog., ekspr.; pren./ *biti ostro grajan; biti tepen; biti premagan; sop. dobiti jih po grbi*: Tako je, denimo, na vprašanje, ali bo kot predsednik uporabljal naziv 'poglarar ali 'vrhovnik', kot je pogosto počel Franjo Tuđman, Mesić duhovito odgovoril, da zagotovo ne, ker so jih Hrvati v času vladavine poglararja preveč dobili po glavi (Delo, 7. feb. 2000, NB). »Vsakdo, ki si upa nastopiti proti Haiderju, mora računati, da jih bo dobil po glavi,« dnevnik analizira ozadje svobodnjaških napadov na Buska, ki so povzročili krizo med vladnima strankama

(Delo, 31. avg. 2000, NB). Fant seveda ni pričakoval, da jih bo dobil po glavi, ko bo hotel mobitel nazaj. Kar opotekel se je, ropar pa je s telefonom, vrednim okrog 50 tisočakov, pobegnil (Delo, 9. dec. 2000, NB).

iméti káj na glávi /pog., ekspr.; pren./ *biti zadolžen, odgovoren za kaj*: Manjkal je le malo ostrejši ritem in natančnejša izpeljava akcij. Usodo tekme pa je imel vendarle najbolj v rokah – ali natančneje na glavi – že v prvem polčasu Sobočan Simon Dvoršak (Delo, 14. sep. 1998, NB).

iméti máslo na glávi, gl. **maslo**.

iméti slámo v glávi, gl. **slama**.

káj (vsè) je postávljeno (obrñjeno) na glávo /pog., ekspr.; pren./ *kaj (vse) je narobe*: Vse je bilo postavljeno na glavo. Še novinarsko središče Svetega sedeža, kjer se sicer dan in svet končata, ko je čas za kosilo ali pa kmalu potem, je bilo na voljo pozno v noč (Delo, 26. aprila 2002, NB). Res pa je, da se takrat, ko napovedujemo miren razvoj, rado že čez nekaj dni vse postavi na glavo. In obratno, takrat ko se zdi vse postavljeno na glavo, je

rešitev navadno že zelo blizu (Delo, 30. okt. 1999, NB). »Bi pomagalo, če skušam spregovoriti z njo?« je pomislila Alica. »Tu doli je vse obrnjeno na glavo in zdi se mi prav verjetno, da zna tudi miš govoriti, vsekakor ne bo nič narobe, če poizkusim (Lewis Carroll, Aličine prigode v Čudežni deželi, NB).« Vedenje o arheološki preteklosti ni obrnjeno na glavo, je pa bistveno spremenjeno (Delo, 2. okt. 2000, NB).

nositi kaj na glávi /pog., ekspr.; pren./ *imeti kaj na vesti*: Pravzaprav še malo večji, ker bi morala biti »izdajalca« kar dva poslanca. V njegovo srečo pa bi tak greh nosil na glavi le nekaj mesecev, do volitev, ki se jim najkasneje v začetku novembra ni mogoče izogniti, pa naj bodo stranke nanje pripravljene ali ne (Delo, 20. aprila 2000, NB). Celo kopico svinjarij namreč nosijo na glavi stranke, ki so do sedaj sodelovale v vladah, SNS pa je edina čista in tista, ki zagotavlja vse, kar so dosedanje vladne stranke zasvinjale (Delo, 13. okt. 2000, NB).

opráti kómu glávo /ekspr.; pren./ *zelo ošteti koga*; sop. **oprati komu možgane**: Niste ožmerjali ne njega ne mene. Pričakoval sem ploho, da veste...»Hvala,« je resno odvrnila. »Jutri mu operem glavo, ko bo trezen (B. Zupančič, Golobnjak, 1972, 245). Tisti huligani grejo pred sodišče. Malo jim operejo glave, pa bo. Kaj še. Tistih časov ni več (F. Zagoričnik, Tribuna 1969, št. 4, 19). Pa če si še tako visoka živina, se vedno najde še kdo, ki ti lahko glavo opere. Posebno še, če se pustiš vleči za nos (N. Kraigher, Pet temnih svetlih let, 1963, 37). Perfekten huligan je, moram ti priznati. Nosi se kot kak zavržen princ. Oprala sem mu glavo, nikar ne pričakuj, da je kaj zaleglo (B. Zupančič, Meglica, 1966, 283). Po dolgem času je imelo gledališče spet kabaret, monodramo Borisa Kobala Allegro ... ma ne preveč, ki je duhovito in udarno, igralsko neverjetno gibčno in z velikim razponom točk dodobra prevetrila in razgalila vse lokalne nečednosti in oprala maslo z glave tistim, ki ga imajo največ na glavi (Delo, 25. jul. 2001, NB).

▲ Frazem, ki je nastal po prenosu s konkretnega dejanja na posplošeno, bi bil posledično vsaj navidezno lahko povezan s frazemom **imeti maslo na glavi**, na kar bi kazal zadnji zgled, vsekakor pa po predstavi, da ima kdo kaj na glavi, na vesti, za kar zasluži upravičeno kritiko.

postáviti káj (vsè) (postáviti se) na glávo /ekspr.; pren./ *zelo, temeljito spremeniti kaj (se spreminiti)*: Vse dotlej, da bo proračun sprejet, pa je obvezno začasno financiranje, ki lahko marsikateri načrt postavi na glavo (Delo, 15. feb. 2001, NB). Njegova nenavadna arhitektura brez zamejenega odra namreč postavi na glavo gledališke konvencije in velikokrat dobesedno posrka uprizorjeno igro (Delo, 2. feb. 2002, NB). Večjih pretresov na politični sceni, ki bi se še lahko zgodili, pa tudi ni videti. Res pa je, da se takrat, ko napovedujemo miren razvoj, rado že čez nekaj dni vse postavi na glavo (Delo, 30. okt. 1999, NB).

sedéti kómu na glávi /ekspr.; pren./ *vzrajno nadlegovati koga*: Zinka je kar na lepem izbruhnila. Očitala je Mojemu Jezusu, da ji sedi na glavi s svojo zapito zadnjico in da jo nalašč ugonablja v tej zasmrajeni luknji. Moj Jezus je sklepal roke, jo prosil in rotil, prisegal, da ne bo več pil, a vse je bilo zaman (C. Kosmač, Hudo je, človek moj!, NB).

vsè je na glávi /pog., ekspr.; pren./ *vse je narobe*; sop. **kaj (vsè) je obrnjeno na glavo**: Pri Heliosu vse na glavi. Namesto 6. mesta le boj za obstanek (Delo, 18. feb. 1999, NB).

glávni

glávni adút, gl. **adut**.

gnéздо

drégniti v sršénje (sršénovo) gnéздо /ekspr.; pren., tudi kot primera/ *dati povod za hudo, množično razburjenje*; sop. **dregniti v osje gnezdo (v osír)**: O teh besedah je zašumelo v hiši, kakor bi bil dregnil v sršenje gnezdo (J. Trdina, LZ 1887, 215). Tako je šef hrvaške diplomacije privolil, da ne bo podpiral le gospodarskega ministra Porgesa v njegovih

stikih s slovenskim kolegom Dragonjo. In nedvomno dregnil v sršenje gnezdo, pri katerem nobena zaščita proti nevarnim pikom (več) ne pomaga (Delo, 14. avg. 1998, NB). Ves dan me je bolelo oko, toda nisem črhnil besede nikomur, da bi s to novico dregnil v sršenovo gnezdo (J. Korban, Iz mojih temnih dni, 1926, 11). Niti malo nisem slutil, da sem s to izjavo dregnil v sršenovo gnezdo (F. S. Finžgar, Leta mojega popotovanja, 1957, 408).

& angl. **to stir up hornet's nest; to bring the hornet's nest about one's ears**; fr. **irriter les frelons**; hr., srb. **dirati (dirnuti, taknuti) u stršljenovo gnijezdo**; lat. **crabrones irritare**.

góbec

dáti (naložíti) [jih] kómu [éno] po góbcu (na góbec) /niz.; pren., tudi s tož./ *udariti (pretpsti) koga*: Zdi se, da ni več živ... Nekoliko so ga zdelali, je že kakšna večja živina in so mu jih dali po gobcu (V. Kavčič, Ne vračaj se sam, 1959, 107). »Saj veš, kako je. Ne smem se mu zameriti.« »Najraje bi ga na gobec (S. Rozman, Nekdo, 1958, 89).« Nato stisne pest, počasi sune vanj s svojo neverjetno dolgo roko in se zadere: »Trideset po gobcu, če še enkrat stegneš svoj kravji jezik (C. Kosmač, Na svoji zemlji, NB)!« Aleksej Aleksejevič se je usedel na Andreja Karloviča, mu jih naložil na gobec in ga nagnal (Delo, 24. okt. 1998, NB).

dobíti jih po góbcu (na góbec) /niz.; pren., tudi s tož./ *biti tepen, kaznovan zaradi predrznega ugovarjanja*; prim. **dobíti jih po glavi, dobiti jih po grbi**: Ljubil sem celo Kramarjevo Ivono in Kranjčevo Zoro, dekleti, zaradi katerih sem jih največkrat dobil po gobcu, in to celo po nedolžnem (M. Rožanc, Ljubezen, 1979, 8-9). Že jutri jih bodo dobili po gobcu, Slak in drugi, ki jim je bil že dolgo na poti (A. Ingolič, Vidim te Veronika!, 1959, 190). Pri Poljakih so našli nekaj krompirja, toda v primeri s Fančujevo zalogo ni bilo vredno besed. Dobili so jih kar na mestu po gobcu in stvar je bila urejena (V. Kralj, Mož, ki je

strigel z ušesi, 1961, 62). Skoz življenje se rineva težko: če resnico govoriš, brž po gobcu jo dobiš (I. Rob, Izbrano delo, 1965, 358).

držáti (zapréti) góbec /niz.; pren., navadno vel./ *molčati*: »Mi ne gremo nikamor, drži gobec!« se je drl kaprol Podkrižnik. »Dovolj časa smo vam delali tlako (M. Šnuderl, Osvobojene meje, 1968, 91)!« »O, Moj Jezus, le zakaj si to storil,« je zastokal Moj Jezus, ko je Venc stopal v koleselj. Toda orožniki so mu rekli, naj drži gobec, in Moj Jezus je ubogal (C. Kosmač, Življenje in delo Venca Poviškaja, NB). Neznanec je marca po telefonu poklical njeno mamo, ki boleha na srcu, in ji zagrozil: »Gospa, povejte svoji puncu, da drži gobec, v nasprotnem v življenju ne bo dobila več službe (Delo, 14. sept. 1998, NB).« »To naj bi bil prekršek? Fuck you, motherfucker, fuck, fuck, fuck,« zavpije Sherman. »Ah, zapri gobec«, »Ne, ti drži gobec«, tako gre od jutra pozno v noč (Delo, 29. avg. 1998, NB).

▲ Sestavina **góbec** ima tu pomen niz. 'usta'. Frazem je verjetno nastal po elipsi besedne zveze **držáti usta (góbec) zaprta**, kar dokazuje sop. **zapreti gobec (usta)**. Na enaki predstavi temeljijo tudi ustrezni tuji frazemi (gl. &).

& hr., srb. **zavezati (pritvoriti) njušku**; nem. **das Maul halten; den Mund halten**;

naložíti [jih] kómu [éno] po góbcu (na góbec), gl. **dáti [jih] komu [éno] po gobcu (na gobec)** **sám góbec je kóga** /niz.; pren./ *kdo veliko, preveč govori*; sop. **sama usta so koga**: Bryana je sam gobec, blebetač je, vendar tudi on nekaj pomeni, pa tudi Josephus Daniels, ki hoče mornarico prepojit z grozdnim sokom (J. Dos Passos, Trilogija ZDA I, 1962, 149). »Tega Tratarja je samo gobec, kot mladega psa uši,« je nenadoma rekel Kump (V. Oc-virk, Hajka, 1957, 80).

zamašíti kómu góbec /niz.; pren./ *utišati koga, onemogočiti komu govorjenje*; sop. **zamašíti komu usta**: Moral sem mu zamašiti gobec, sicer bi bil povedal vse, kar je vedel. O sebi

godíti se_

tako ni imel kaj praviti, ta olupkar prekleti ... (Vladimir Kavčič, Ne vračaj se sam, 1959, 203). Zamašil ti bom tvoj posrani gobec (Mitja Vošnjak, Kri in vino, 1963, 99)! S pečeno piško se da človeku najlaže zamašiti gobec (Žarko Petan, Pavliha 1965, št. 1, 8).

▲ Gl. **zamašiti kómu ústa**.
zapréti góbec, gl. **držati gobec**.

godíti se_

godíti se kómu kot črvu v lóju, gl. **črv**.

gódlja

bíti v gódlji /ekspr.; pren., v povedni rabi/ *bíti v neprijetnem, zapletenem položaju*; sop. **bíti v zosu**: Saudska Arabija je zares v godlji. Cena nafte je tako padla, da bo letos prvič v svoji zgodovini naftne velesile imela 12 milijard dolarjev dolga, Kuvajt pa ne more plačevati državnega proračuna (Delo, 22. jan. 1999, NB). Območje bivše Jugoslavije je pač krizno žarišče, ki mu je uspela uiti samo Slovenija, drugi so tako ali drugače v godlji (Delo, 25. marca 1999, NB). »Ko je bil Rigaudeau njihov edini adut, so bili dolgo v godlji, iz katere so se rešili šele z odlično igro v drugem polčasu,« trdi slovenski selektor Boris Zrinski, ki se najbolj boji poškodb v moštvu (Delo, 28. junija 1999, NB).

▲ Frazem temelji na sestavini **godlja** v prenesenem pomenu 'neprijeten, zapleten položaj' in se uporablja za slikovito označevanje slabega položaja neke osebe.

& nem. **in der Patsche sitzen**.

[lépo] **gódljo skúhati kómu** /iron.; pren./ *povzročiti, da je kdo v neprijetnem, zapletenem položaju*: Primorci so letos mladim plavalcem zakuhali lepo godljo – Razseljena že prijavljena trinajsterica (Delo, 22. jun. 2001, NB). Vidiš, zmeraj misliva, da sva pamet in modrost požrla z veliko žlico, nazadnje pa se zmeraj izkaže, da sva velika bedaka. Lepo godljo sva si skuhala (P. Golia, Igre, 1953, 287). Ne, tega ne dovolim. Same ste si skuhale to godljo. Zdaj jo tudi same pojejte (V. Bartol, Alamut, 383).

▲ Gl. **bíti v godlji**.

& hr. **osoliti (zapapriti, zapržiti, skuhati) komu čorbu; biti u sosu**.

goréti

goréti kot sláma, gl. **slama**.

grba

dobíti jih po grbi /pog., ekspr.; pren./ *bíti tepen; biti premagan; biti grobo onemogočen*; sop. **dobíti jih po glavi**: Kdor nas je že predčasno odpisal iz boja za konstruktorsko lovoriko, jih je tu od nas dobil po grbi (Delo, 8. okt. 2001, NB). Le kaj je bilo nesrečnemu Butu, da je govoril tisto, česar ne bi bil smel? Že naslednji dan jih je namreč dobil po grbi (Delo, 9. feb. 2002, NB). Razmere v Ljubljani so pač nemogoče, še posebej za nogomet. Stalno jih dobivamo po grbi. Zaradi neurejenega statusa nogometa, neustreznih zakonov o športu in zaradi pomanjkanja denarja (Delo, 2. nov. 1999, NB).

H

hčí

Ábrahamova hčí, gl. **Abrahamov**.

Évina hčí, gl. **Evin**.

híšica

híšica iz kárt /ekspr.; pren./ *kar ni trdno, zanesljivo; kar je krhko, neuresničljivo*: Fikret je med vojno v Bosni nekaj časa uspešno balansirал med Hrvati in Srbi, predvsem pa je trgoval, tako da je bila njegova Bosenska

krajina dolgo nekakšna brezcarinska mirovna cona. Potem se je ta hišica iz kart hitro sesula in z brezmejno vdanim mu »ljudstvom« se je podal v prostovoljno izgnanstvo nekam v bližino Karlovca, kot v biblijskih časih (Delo, 9. jun. 1999, NB). Raziskovalci planetov si zdaj belijo glavo s tem mračnim scenarijem. »Planetarna hišica iz kart, ki jo imenujemo sončni sistem,« prerokuje Marcy, »sodi morda med tiste redke, ki se niso sesuli vase (Delo, 16. avg. 2001).« Bilo mi je, kakor bi živel v palači iz kart, ki se je zrušila in pustila med razvalinami samo mene in gosposlično Millsovo (Ch. Dickens – O. Župančič, David Copperfield II, 1937, 331).

▲ Frazem temelji na dejstvu, da se lahko hišica, ki jo sestavimo iz kart, zelo hitro, nenadoma podre. Besedna zveza **hišica iz kart** je tako postala prisposoba za to, kar je krhko, neuresničljivo. Največ se uporablja v primerah z glagoli **podréti se**, **sesúti se**, **zrušiti se**, in sicer večinoma v prenesenem pomenu.

& angl. **a house of cards; castles in the air**; fr. **une maison de carton; un château de carte**; hr. **kuća od karata**; nem. **Kartenhaus**; pol. **domek z kart; jak domek z kart**.

podréti se (sesúti se, zrušiti se) kot hišica iz kárt /ekspr.; pren., primera/ *zelo hitro, nenadoma podreti se (sesuti se, zrusiti se); zelo hitro, nenadoma prenehati obstajati, razbliniti se*: K sreči takrat pod njim ni bilo nikogar. Konstrukcija, ki se je sesula kot hišica iz kart, je pod seboj pokopala ulično svetilko in jo popolnoma uničila (Delo, 26. jun. 2000, NB). Veliki načrti in obeti za njeno

prihodnost so se zdaj sesuli kakor hišica iz kart (T. Svetina, Ukana II, 1967, 86). Toda vladna zgradba se kanclerju podira kakor hišica iz kart in v času medijske demokracije je težko misliti na kaj drugega. V poltretjem letu je Gerhard Schröder izgubil že sedem ministrov, še nekaj se jih poti na politični natezalnici (Delo, 25. jan. 2001, NB). Kmalu pa se je njegov spretno pripravljeni zagovor – kaže, da je o vsem že prej dobro premislil – podrl kot hišica iz kart (J. Sever, Tovariš 1971, št. 34, 53). Nad Armencem so se začeli zgrinjati črni oblaki. V odločilnem trenutku pa je bil beli premalo natančen in vse, kar je dotlej zgradil, se je zrušilo kot hišica iz kart (Delo, 17. avg. 1999, NB).

▲ Gl. **hišica iz kart**.

& nem. **einstürzen/zusammenfallen wie ein Kartenhaus**.

sesúti se kot hišica iz kárt, gl. **podreti se kot hišica iz kart**.

zrušiti se kot hišica iz kárt, gl. **podreti se kot hišica iz kart**.

hodíti

hodíti kot ráca, gl. **raca**.

hodíti kó mu v zélje, gl. **zelje**.

v cáker hodíti s kóm/čím, gl. **caker**.

húd

húd kot sršen, gl. **sršen**.

hudíč

íti [hudiču] v rit, gl. **rit**.

pójdi [hudiču, vrágu] v rit, gl. **rit**.

I

ígra (igránje)

ígra (igránje) z odpórtimi kártami, gl. **karta**.

igráti

igráti na kárto čésa, gl. **karta**.

igráti z odpórtimi kártami, gl. **karta**.

iméti

iméti

iméti béla jétra, gl. **jetra**.

iméti káčo v žépu, gl. **kača**.

iméti kàj na glávi, gl. **glava**.

iméti kàj za brégom, gl. **breg**.

iméti kàj za plótom, gl. **plot**.

iméti lasé kot dèž v prátiki, gl. **dež**.

iméti máslo na glávi, gl. **maslo**.

iméti máslo za usési, gl. **maslo**.

iméti mévlje v ríti, gl. **mevlja**.

iméti močán adút v rôkah, gl. **adut**.

iméti móčne kárte (v rôkah), gl. **karta**.

iméti pod pálcem, gl. **palec**.

iméti vsè adúte v rôkah, gl. **adut**.

iméti vsè kárte v rôkah, gl. **karta**.

iméti (vsè) níti v [svôjih] rôkah, gl. **nit**.

iméti (vsè) svôje adúte, gl. **adut**.

ne iméti dláke na jeziku, gl. **dlaka**.

íti

íti kàkor po lóju, gl. **loj**.

íti kàkor po ólju, gl. **olje**.

íti kómu na jétra, gl. **jetra**.

íti kómu na lím, gl. **lim**.

íti kómu na límanice, gl. **limanica**.

íti kómu v pást, gl. **past**.

íti kot namázano, gl. **namazano**.

íti kot po máslu, gl. **maslo**.

íti na lím, gl. **lim**.

íti se Francóza, gl. **Francoz**.

pójdi [hudiču, vrágu] v rit, gl. **rit**.

izbíti

izbíti sódu dnò, gl. **sod**.

izgubljen

izgubljena óvca, gl. **ovca**.

(kot) izgubljeni sín, gl. **sín**.

izkoristiti

izkoristiti (vsè) svôje adúte, gl. **adut**.

J

járem

skočiti (stopíti) v zakónski járem /ekspr.; pren./

poročiti se: Bolje je dolgo izbirati, kot hitro skočiti v zakonski jarem, potem pa skakati čez plot (A. Ingolič, Kje ste, Lamutovi?, 1958, 110). V njem pa je poleg omenjenega para preživelo poročno noč še okrog štiri-deset novoporočencev. Tu namreč ponujajo poseben popust za vse, ki so pravkar skočili v zakonski jarem (Delo, 26. jan. 1999). Tudi ločitve so del nove modne smernice v naši ljubi državi. Nič ni potem čudnega, da se vse manj ljudi želi vezati in stopiti v zakonski jarem (Delo, 10. okt. 2001, NB). Danes dopoldne bo stopilo v »zakonski jarem« šest parov (Delo, 21. 1. 1970, 6). Na semiški ohceti '99 v Semiču si bodo to soboto naredili zakonski jarem štirje pari: trije gorenjski in en obljujbljanski (Delo, 16. jul.

1999). Miranda? Nikakor. Samantha pa že dolgo sluti: pridne punce pridejo v nebesa, poredne pa povsod – le v zakonski jarem ne (Delo, 8. sept. 2001, NB). V majhni zasebni poroki v vasici Eze nad Monakom bi moral vtakniti glavo v zakonski jarem francoski nogometni reprezentant Emmanuel Petit. Načrt je zvenel dobro, dokler se ni našel izdajalec in novico raztrobil medijem (Delo, 27. jul. 1998, NB).

▲ Gl. **zakonski jarem**. Glagoli **skočiti**, **stopíti** itd. kažejo na vstop v zakonski stan, na njegov začetek. Povezavo z osnovnim pomenom besede **jarem** še nakazujejo glagoli **nadeti**, **vtakniti glavo**, **vkleniti**, **vtakniti**, **naložiti na vrat**, ki so v ponazarjalnih zgledih obeh frazemov.

& fr. **entrer en ménage**, **se mettre en ménage**; nem. **sich ins Ehejoch (nicht) spannen lassen**.

skók v zakónski járem /ekspr.; pren./ *poroka*:

Gre predvsem za analizo skokov iz jarma (zakonskega seveda), ki temelje na znanstvenih merjenjih in fotografskih posnetkih 1300 mož in žena (Življenje in tehnika 1966, št. 7-8, 569). Tran Ču ima sicer samo eno zakonsko ženo, s katero je poročen že od sedemnajstega leta. Kmalu po skoku v zakonski jarem pa je ugotovil, da je zelo občutljiv za čare nežnejšega spola (Delo, 5. mar. 1999, NB). Drag skok v zakonski jarem – Poleg obveznih 30 dni, določenih za razmišljanje, Madžari ponavadi načrtujejo poroko še nekaj mesecev, predvsem pa morajo zbrati veliko denarja (Delo, 4. okt. 1999, NB).

▲ Gl. skočiti v zakonski jarem.

stopíti v zakónski járem, gl. skočiti v zakonski jarem.**vpřeči kóga v járem (čěsa)** /ekspr.; pren./ *prisiliti koga, da opravlja kako delo, da se znajde v navadno neprijetnem položaju*: Kristus nas je osvobodil, da bi ostali svobodni. Zatorej stojte trdno in se ne dajte ponovno vpřeči v jarem sužnosti (Pismo Galačanom, Sveto pismo nove zaveze, 1984, 519). Naj zopet tujec v jarem nas vpřeže, / naj bič za nas iz naše kože reže / in mesto kruha naj nam da škorpjone (I. Gradnik, Pot bolesti, 1922, Sonet o svobodi, 49). Ne upaj srca prerodit, / Ne v jarem ga vpřeči (S. Jenko, Pesmi, 1865, Za slovo, 31). Svoje nagnjenje je skušal prikrivati s tem, da je pri vsaki priliki ženskam zabavljaj, govoril o njih zbadljivo ali omalovaževal ter obžaloval moške, ki so se dali preslepiti ženski ter se vpregli v težki jarem svetega zakona (F. Ksaver Meško, Kam plovemo, 1927, 23).

▲ Frazem je nastal po prenosu resničnega vpreganja vprežne živine v jarem na človeka, kar je prispodoba težkega dela in težkih razmer, podrejanja, neprijetnega položaja.

zakónski járem /ekspr.; pren./ *zakonski stan, zakon*: Zdaj gre za to, ali naj te jaz (ali naslednja ženska ali tista, ki bo tej sledila) vklenem v zakonski jarem (J. Updike – Mira

Mihelič, Zakonski pari, 1971, 470). Lep sicer ni, pa je vendar čeden, kakor zerkalo kaže, je v nar boljših letih, zamore mirno in brez truda ženico in še kaj več preživiti, in je tako pohleven, da bo ona malo občutila peze zakonskega jarma (J. Mencinger, Jerica, SG 1859, 41). Kedar si pa zakonski jarem na vrat naloži, mora drugačen biti (J. Jurčič, Cvet in sad, 1868, 127). Tako dolgo sta me vrtali s to cigarico, da sem kar naravnost pobaral Modrijana: Ti, ali ju še ne misliš vtakniti v zakonski jarem (C. Kosmač, Hudo je, človek moj!, NB)?

▲ Frazem **zakonski jarem** temelji na prenesenem pomenu besede **jarem**: 'kar omejuje, utesnjuje prostost'. Prilastkovna sestavina **zakonski** natančneje pojasnjuje, za kakšno omejevanje, utesnjevanje gre. Prostost neporočenih se lahko označi tudi z nižje pog. **ledik in frej**.

& angl. **yoke of marriage**; fr. **chaîne du mariage**; hr. **bračni jaram**; nem. **Ehejoch**.

jásen

jásen kot ríbej okó, gl. oko.

kot stréla z jásnega [nebá], gl. strela.

jásno

jásno kot béli dán, gl. dan.

jásno kot ênkrat éna, gl. dan.

jásno kot na dláni, gl. dan.

jásno in glásno /ekspr.; dvojični frazem/ *brez*

olepševanja in pretiravanja, odločno; prim. **brez dlake na jeziku**: Stopil jima je naproti in s širokim nasmehom iztegnil roko. »Živjo!« je rekel jasno in glasno (Gitica Jakopin, Slovo od deklištvá, NB). Mi smo jasno in glasno povedali, kaj menimo, da je dobro za Slovenijo, na strani SLS pa je, da se odloči (Delo, 2. feb. 2000, NB). Predsednik Francije se je naposled odločil ter jasno in glasno povedal, kaj misli o korziškem mirovnem procesu, ki ga je decembra lani nepričakovano sprožil premier Jospin (Delo, 20. apr. 2000, NB).

& hr., srb. **jasno i glasno**; nem. **klar und deutlich**; **klipp und klar**.

jéra (Jéra)

jéra (Jéra)

bíti kot míla jéra, gl. **držati se kot míla jera**.

držáti se (bíti, jokáti) kot míla jéra /ekspr.; prim. mera/ *imeti malodušen, neodločen izraz*; prim. **míla jera (Jera)**: Tako bo šiba pela, da boš jokal kakor míla Jera (Naš rod IX, 1937/38, 61). Jože, zakaj si tak kot míla Jera (F. Bevk, Krivda)? àLej ga, à se je jezil Matija, »Helena se mu skoro ponuja, on je niti ne pogleda, marveč se štuli okrog te dolgočasne opatove sestre, ki se drži kakor míla Jera. Ta ženska se še smejati ne zna in ošabna mora biti kakor turški cesar (Miroslav Malovrh, Opatov praporščak, NB).«

▲ Gl. **míla jera (Jera)**.

jokáti kot míla jéra (Jéra), gl. **držati se kot míla jera**.

míla jéra (Jéra) /ekspr.; pren./ *malodušen, neodločen človek; cmera, cmeravec, jokavec*; sop. **jeramila** (A. Gradnik: Nadložen sem, pobit kot jeramila, vzdihujem le in javkam): V dve gube vsi hodimo,/ Milo Jero vodimo,/ venomer se cmiha, joče,/ Bog ga vedi, kaj si hoče... (O. Župančič, Žalostni koledniki, Ciciban, 1915, 6). Toda on se ni prikazal, ker ni poznal ženske trme. Bil je taka míla Jera, da se je imel za najnesrečnejšega človeka na zemlji (J. Trdina, Bajke in povesti o Gorjancih, NB). Ko so igrali komad Nancy Boy (míla jera, bi se lahko reklo po staroslovensko), je zmerljivka, ki so jo Brianu Molku metali v fris sošolci, postala pop uspešnica (Delo, 7. aprila 2001, NB).

▲ Frazem **míla jera** sestavljata pridevnik **mil** in ime **Jera**. Na razvoj pomena 'malodušnež, neodločnež' in 'cmera, cmeravec, jokavec' je verjetno vplival tudi izraz **sirota Jerica** 'sirota brez staršev'. Slednji je nastal po liku iz slovenske ljudske pesmi, nima pa nobene povezave s svetnico **Gertrudo**. Odločilna za oblikovanje pomena izraza **míla jera** pa je sestavina **míla**. Sopotomski izraz **jeramila** ima obratni vrstni red sestavin kot **míla jera**.

jétra

iméti béla jétra /red.; pren./ *bíti zelo trdoživ*: on je človek z belimi jetri, in dolgo in dolgo

tak človek živi (J. Murn, ZD I, 1954, 252). **ima béla jétra** – pravijo o kakšni vdovi, ki je spravila že več mož v grob (Kalin). J. Glonar, SSJ, 141: ... **béla jétra** (sicer označba za »thyroidejo«) očitajo babjku.

íti kómu na jétra /ekspr.; pren./ *dražiti koga, povzročati komu nejevoljo*; sop. **íti komu na živce**; **sedeti komu na jetrih**: Ti očitno misliš, da mu gre tisto bogvedi kako na jetra (V. Kralj, Mož, ki je strigel z ušesi, 1961, 206). Vsak teden vaje. To mi gre že počasi na jetra (S. Rozman, Obala, 1959, 142). Strašansko na jetra mi gredo tudi tisti, ki za vsako ceno hočejo izdajstvo in kolaboracijo prikazati v pozitivni luči (Delo, 11. jan. 1999, NB). Nadaljnji oraklji in omni vsakdanjika so nenehno ponavljajoče se sanje, občutki stagnacije in notranje praznine, sporočila telesnih simptomov z očitnim metaforičnim značajem: nekaj nam gre na jetra ali nekaj imamo na grbi (Delo, 3. feb. 2001, NB).

▲ Jetra so, to potrjuje tudi etimologija, polega srca najpomembnejši notranji organ človeka. Kot tak je v človeku vzbujal predstavo, da je v njih tako kot v srcu mesto za čustva – od strahu do poguma in ljubezni, v jetrih za čustva jeze. Z glagolom **íti** ali tudi z nekaterimi drugimi glagoli se izraža vplivanje na ta organ, tj. **íti komu na jetra**, podobno kot v sopomenskih frazemih **íti komu na živce**, **príti komu do živga**, pri Pleteršniku **do živca komu príti**, **premlatíti koga do živca**. Pri Nemcih se kot mesto za čustva **jetrom** in **srcu** pridružijo tudi **ledvice**. Glede čustva jeze, ki naj bi bilo v jetrih, je treba omeniti tudi žolč, katerega velikost je odvisna prav od tega, koliko nam kdo **hodi po jetrih**, nas jezi, draži.

& hr., srb. **ići komu nà jetra**; kaš. **méc kogoś na votrob'e**; nem. **es liegt ihm auf der Leber**; **es geht ihm an die Leber**; **es geht ihm an die Nieren**.

poglédati kómu v jétra /ekspr.; pren./ *s temeljitim izpraševanjem, prizadevanjem razkrivati, odkrivati zlasti negativne lastnosti, ravnanje koga*: Počakajte, da se izmažem iz te luknje, potem mu bova pogledala v jetra (T. Svetina,

Ukana II, 1967, 63). O, ko bi ti znala pogledati v jetra, bi se ti izognila v največjem ovinku, namesto da sem se poročila s tabo, ti krota nemarna (Van Ši Čung - I. Skušek, Lepe gospe z bogatega dvora, 1964, 319). Vé, kako se (in kje) veljaku v jetra pogleda (V. Predan, Naši razgledi, 1977, št. 1, 8).

▲ Gl. **iti komu na jetra**.

poznáti kóga do jéter (v jétá) /red.; pren./ *poznati vse lastnosti koga, zlasti slabe*; sop. **poznati koga do obisti**: V resnici je velik preprostež: un grande semplicione, čeprav si domišlja, da je največji lisjak na svetu. Poznam ga do jeter (V. Bartol, Tržaške humoreske, 1957, 155). Odgovorni urednik, že deset let pozna »TT« v jetra in je odgovorno odgovorni, mi ne bo nasedel (Ante Mahkota, TT 1963, št. 43, 4). Ljudi poznam do jeter, kot se pravi, ne morejo me naplahtati z besedami. Kakor hitro začnejo igrati, jim nemudoma snamem krinko – politično, idejno, pesniško, tatinško, družinsko, zakonsko itd. (B. Zupančič, Golobjak, 1972, 175).

▲ Gl. **iti komu na jetra**.

sedéti kómu na jétrih /red.; pren./ *dražiti, jeziti koga; povzročati nejevoljo komu*; sop. **iti komu na jetra**: Ko je Prešeren slišal, da iščejo hišnika, jo je mahnil na občino in sedel stanovanjskemu referentu toliko časa na jetrih, da je čez nekaj dni res dobil odločbo o postavitvi za hišnika in odločbo za stanovanje, ki hišniku pripada (S. Rozman, Mesto, 1961, 239).

▲ Gl. **iti komu na jetra**.

(u)sésti se kómu na jétá /red.; pren./ *razjeziti koga*; prim. **iti komu na jetra; sedeti komu na jetrih**: Sergio je jezno pogledal Dina. Zdaj nam bodo pa sedli na jetra. Že prvi dan se je začelo (S. Rozman, Družčina, 1964, 46).

▲ Gl. **iti komu na jetra**.

jêzik

brez dláke na jeziku, gl. **dlaka**.

ne iméti dláke na jeziku, gl. **dlaka**.

jokáti

jokáti kot míla jéra (Jéra), gl. **jera (Jera)**.

K

káča

gojítí káčo na prsíh, gl. **greti káčo na prsíh**.

gréti (gojítí, redítí) káčo na prsíh /ekspr.; pren./ *izkazovati dobrote človeku, ki je dobrotniku nehvaležen, sovražen*: Minister goji káčo na prsíh? Dvoglava koalicija SDS-SKD, ki jo vodi dolgoletni emigrant dr. Andrej Bajuk, je predstavila prvo področje alternativnega vladnega programa (Delo, 20. mar. 2000, NB). Prav naši dve državi sta postavljali na noge različna teroristična gibanja in celo tekmovali, katera bo pri tem učinkovitejša. Enajsti september je bil zato svojevrstna streznitev: v glavo smo namreč v hipu dobili vse tisto, kar smo kot káčo na prsíh leta in

leta redili med hladno vojno (Delo, 7. mar. 2002, NB).

▲ Frazem se nanaša na 97. Ezopovo basen z naslovom *Kmet in káča*. V njej kmet najde od mraza otrplo káčo, in ko jo ogreje na prsíh, ga ta piči. Pojavi se že v latinščini: **Tu viperam sub ala nutricas** (Petronius Arbiter, Saturae, 77) (tj. 'hraniš káčo pod pazduho') ali **In sinu atque in deliciis viperam illam venenatam ac pestiferam habere** (tj. 'hraniti tisto strupeno in pogubno káčo na prsíh in ljubiti jo') (M. Tullius Cicero, De haruspicum responso 24, 50). Na nastanek obravnavanega frazema so razen omenjene basni verjetno vplivale še druge predstave.

Kaçji pik je bil nekdanj namreč priljubljeno morilsko sredstvo.

& angl. **to cherish a snake (a serpent, a viper) in one's bosom**; fr. **nourir un serpent (une vipère) dans son sein**; hr. **hraniti (othraniti, gojiti, odgojiti, nositi) zmiju u njedrima**; nem. **eine Schlange am Busen nähren (wärmen, erziehen)**; srb. **hraniti guju u nedrima; hrani kera da te ujede**.

iméti kačo v žepu /ekspr.; pren./ *biti brez denarja*:

Bila je to le skromna hiša, v katero so se zatekali revni popotniki, ki so imeli v grlu sušo, v želodcu pajčevine, v žepu pa kačo (J. Mlakar, IPS II, 204). V želodcu mu je glasno krulilo, toda v žepu je bila kača (M. Komanova, Slike, zgodbe, šale – vse za moje male, 1932, 36). Medtem si je privoščil kar veselo življenje; hodil je v gledališče, se vozil v mestni park in razdal veliko denarja revežem. V resnici je užival, ker se je še dobro spominjal časov, ko je bil suh in s kačo v žepu (Chr. Andersen, Andersenove pravljice, NB). Mora prav tanko in še tanjše piskati, s kačo v žepu 366 dni na leto (J. Milič, Knjiga 72, 781).

▲ Frazem je nastal po predstavi, da je v žepu nekaj (resničnega ali namišljenega), kar nam zelo brani seči vanj. To je posebno očitno v nekaterih pomensko razsternih tujih frazemih, v sestavi katerih so razen **kače** tudi **rak**, **jastog** ali celo **hudič** (gl. &).

& bolg. **vljazla mi e zmija v kesijata**; fr. **loger le diable dans la bourse**; it. **avere il granchio alla borsa**; it. tosk. **avere il granchio alle mani, al borsellino, alla scarsella**; pol. **mieć więza w kieszeni, w kalecie**.

rediti kačo na prsih, gl. **greti kačo na prsih**.

skrivati (tajiti) kaj kot kača nóge /ekspr.; primera/ *zelo skrivati (tajiti)*: Z Dolfetom še malo posediva, popijeva še po šilce, pravega razpoloženja pa ni več. Molčiva, skrivava misli kot kača noge, zdi se nama, da drug drugemu bereva misli, a jih kljub temu tajiva, nočeva si jih priznati (E. Jurič, Naša ulica, 1070, 173). Seveda ni nobena skrivnost, da se francoski menedžerji, ki so doslej (prepričani, da večina ljudi ne razume teže njihove

odgovornosti) skrivali svoje plače kot kača noge, ne ogrevajo, da bi se vedelo za njihov zaslužek, zaradi pritiska radovedne javnosti (Delo, 11. feb. 2000, NB). Navsezadnje je logično, da med pogajanji lastniki in uprave podjetij skrivajo svoje namere kot kača noge (Delo, 13. okt. 1998, NB).

▲ Primera temelji na dejstvu, da kače nima jo nog, kar samo še poudarja intenzivnost skrivanja.

& hr., srb. **kriti kao zmija noge; imati zmijske noge**.

kànt

príti na kànt /pog.; pren./ *obubožati, gospodar-sko propasti*; sop. **príti na boben**: Avstrija je razpadla proti vsem pričakovanjem. Kmetje so vpisali ogromna vojna posojila, potem pa se je črno-žolta monarhija sesula kot hišica iz kart in marsikatera kmetija je šla na kant (Delo, 18. marca 2002, NB). Primorski igralec in kantavtor (avtor, ki je prišel na kant, kot se rad sam pošali) Iztok Mlakar je dosleden (Delo, 18. marca 1999, NB). Dva tedna pri takšni hitrosti upočasnita človekov ritem in upam, da bo kmalu bolje. S takšno hitrostjo se da preživeti samo na Samoi, drugje prideš na kant (Delo, 7. avg. 1999, NB).

▲ Sestavina **kant** je izposojenka prek srvn. **Gant** 'prodaja najboljšemu ponudniku' iz lat. **in quantum** (prim. it. **incanto**, staro hr. ali srb. **incanat** 'dražba', v 15. stol. **kantati zemljo**), ki se nanaša na količino denarja, ki ga želi dobiti dražitelj. V zvezi s tem primerjaj hr., srb. **ko će veće** 'kdo da več' in iz tega madž. **kotya vetye** in romun. **cochi vechi**.

správiti kóga na kànt /pog.; pren./ *narediti, da kdo obuboža, gospodarsko propade*; sop. **správiti koga na boben**: On je mladi borzni posrednik, ki je s tvegano poslovno potezo svojo firmo spravil »na kant«, zato iz obupa oropa banko in v hipu postane državni sovražnik številka ena (Delo, 3. feb. 2000, NB). Če ne bo prave volje znotraj stranke, je bo zunaj še manj. Potem bo program finančno pobežljaj in ni rečeno, da ga ne moremo spraviti na

kant (Delo, 4. sept. 1999, NB). Petkovšek je bil na začetku bogat gospod in je pognal v iskanju absoluta 120 ha gozda in spravil družino na kant (Delo, 11. apr. 2001, NB).

▲ Gl. **priti na kant**.

kárta

hišica iz kárt, gl. **hišica**.

ígra (igránje) z odpórtimi kártami /ekspr.; mn., pren./ *jasno, odkrito kazanje namenov; pošteno ravnanje*: Napočil čas za igro z odpórtimi kartami. Nov način financiranja, ki ga je predlagal ZZZS, je odbor bolnišnic zavrnil, o njem bo sklepala arbitražna (Delo, 15. jun. 2000, NB). Tisti, ki državo obtožujejo, da je sokriva za potop Tama, menijo, da se o posebnih strateških partnerjih ni več kaj pogovarjati ter da je ponudba MTI Evrope dovolj resna. Ne manjka tistih, ki podpirajo javno ponudbo Janeza Laha in njegovo gesto ocenjujejo kot igranje z odpórtimi kartami (Delo, 19. nov. 1998, NB).

▲ Gl. **igrati z odpórtimi kartami**.

igráti (stáviti) na kárto čésa /ekspr.; pren., tudi z levim prilastkom/ *predvidevati kaj, računati, zanesti se na koga/kaj*: McCain igra na karto poštenjaka in zahteva reformo volilnega sistema, v katerem bolj kot politični argumenti odločajo kandidatove zveze z velikimi gospodarskimi korporacijami (Delo, 21. jan. 2000, NB). Ivanušič, ki je prišel iz uspešnega finančnega podjetja in se bo po opravljenem mandatu verjetno vanj tudi vrnil, ne bi smel igrati na karto politične priljubljenosti in preračunljivosti (Delo, 24. jun. 2000, NB). Nekateri avtorji so tako diagnozo predvidevali že od samega začetka, vendar so bili prisiljeni »igrati na liberalno karto« (Vprašanja naših dni, 1963, 18). Pero Toneta Škrjanca stavi na karto metaforičnih prebliskov, ki niso anarhično nametani, saj se pozna, da ima jasno vizijo o svetu in svojih umetniških pretenzijah (Delo, 29. jan. 1998, NB).

▲ Frazem izhaja iz jezika igralcev s kartami. Nastal je po prenosu na druga področja, vsebinsko pa ga natančneje določajo desni in tudi levi prilastki.

igráti z odpórtimi kártami /ekspr.; mn., pren./ *jasno, odkrito kazati svoje namene; ravnati pošteno*: Pri njima v tem primeru ne bom imel zaveznikov. Treba bo vendarle igrati z odpórtimi kartami in prekršek pojasniti staršem... (Ignac Sivec, Kruh ponoči spi, NB). Toda naivno bi bilo verjeti, da se na sestankih, kakršno je bilo nedavno srečanje v Krakovu, igra z odpórtimi kartami. Vsaka država ima svoje interese in skrite cilje... (Delo, 19. avg. 2000, NB). Spletna stran, ki proti plačilu ponuja »14.000 slovenskih podjetij«, igra z odpórtimi kartami. Naslove lahko kar poberete v obliki Wordovega dokumenta in, hej, po bežnem ogledu bi rekel, da jih največ pripada posameznikom (Delo, 11. dec. 2001, NB).

▲ Gl. **imeti močne karte (v rokah)**.

& fr. **jouer cartes sur table**; hr., srb. **igrati otvorenih karata (s otvorenim kartama)**; nem. **mit offenen Karten spielen**.

iméti móčne kárte (v rókah) /ekspr.; mn., pren./ *imeti učinkovita sredstva, dobre pripomočke za uspeh*; sop. **imeti v rokah močan adut**: Vendar poznavalci menijo, da ima tudi RTL v tem pokru kar močne karte, saj zelo tvorno sodeluje z Avstriji v nogometni ligi prvakov in formuli 1 (Delo, 4. jan. 1999, NB). Melbourne ali Sydney – kdo bo zmagal, kdo bo govoril v imenu Avstralije? Oba imata močne karte (M. Ogrin, Na jugu sveta, 1969, 126). Kot se zdi, pa kupci delnic verjamejo, da Krka premore dovolj močne karte in bo izšla iz spora kot zmagovalka. Ostaja pa negotovost, da se te karte skrivajo v talonu (Delo, 11. jun. 1998, NB).

▲ Frazem izhaja iz kvartopirskega jezika. Temelji na prenesenem pomenu izraza **karta**: ekspr. 'učinkovito sredstvo, dober pripomoček'. Gl. tudi **adut in as**.

iméti vsè kárte v rókah /ekspr.; mn., pren./ *popolnoma obvladovati položaj; imeti vse možnosti za uspeh*; sop. **imeti (držati) vse adute v rokah**;

imeti (držati) vse v svojih rokah; prim. **imeti vse niti v svojih rokah:** Franklin je spregovoril, misleč, da ima policija vse karte v rokah (Tovariš 1971, št. 23, 54). Stari je pričel ritati, ker misli, da ima s tisto deklino vse karte v rokah. Kajpak, v glavo si je vtepel, da bomo mi stali prekrizanih (Jože Dular, Krka umira, 1943, 139).

▲ Frazem temelji na prenesenem pomenu kvartopirskega izraza **karta:** ekspr. 'učinkovito sredstvo, dober pripomoček'.

odkriti (pokazáti) (svóje) kárte /ekspr.; mn., pren./ *jasno, odkrito pokazati svoje namene:* Po mnenju te stranke je namreč de Gaulle »odkril karte« ter jasno osvetlil globoka nasprotja med njegovimi stališči in stališči bonske vlade (Ivan Kreft, Naši razgledi 1964, 292). Bilo je videti, da ima nekaj za bregom, pa noče odkriti svojih kart (Jilenbicky, Polje, 41). Ne bo dolgo, pa bomo morali vsi pokazati karte, kakor pravijo v Rusiji (J. Dos Passos – B Verbič, Trilogija ZDA II, 1962, 451). Duce je besnel. »Ogoljufali so nas in prevarili,« je sikal Staraceju, ki ga je podpihoval k dejanjem. »So to zavezniki, ki ne pokažejo kart (Juš Kozak, Lesena žlica, 1952, 48).

▲ Frazem izhaja iz kvartopirskega jezika. Pri nekaterih igrah s kartami je treba na koncu odkriti, pokazati karte, da se izkaže, kdo je zmagal.

& nem. **die/seine Karte aufdecken; die/seine Karte offen auf den Tisch legen.**

podréti se (sesúti se, zrušiti se) kot hišica iz kárt, gl. **hišica.**

pokazáti (svóje) kárte, gl. **odkriti (svoje) karte. stávití na kárto čésa,** gl. **igrati na karto koga/česa.**

stávití vsè na êno kárto /ekspr.; pren./ *uporabiti zadnje sredstvo, izkoristiti zadnjo možnost povezano s tveganjem; veliko tvegati;* sop. **íti na vse ali nič:** Pečorin /v »Beli« Lermontova/ je odločen človek, željan nemirov in viharjev, pripravljen, da vse stavi na eno karto, samo da ustreže kakí svoji kaprici...(V. G. Belinski – F. Albreht, Članki in eseji o književnosti, 1950, 32). Gospa Bonacieux – Constance,

kot je pozneje pojasnila svojemu mlademu rešitelju – je, zavedajoč se svojega slabega položaja, sklenila, da vse stavi na eno karto (A. Dumas, Trije mušketirji, NB). Wolfgang Schüssel stavi vnovič vse na eno karto. Najbolj hladnokrvni kockar med avstrijskimi vrhunskimi politiki zadnjih 20 let se je odločil za rizično strategijo, ko gre za odnose z velikimi bloki moči javnih občil (Delo, 17. jul. 2001, NB).

▲ Frazem temelji na igrah s kartami, v katerih je rezultat pogosto odvisen od ene same karte. Staviti na tako karto je zelo tvegano, tako kot je tvegano tudi na drugih področjih, če se zanašamo samo na nekoga ali na nekaj.

& hr., srb. **stavljati (staviti) sve na jednu kartu;** nem. **alles auf eine Karte setzen.**

kášelj

máčji kášelj /ekspr.; pren., v povedni rabi, navadno z nikalnico **to ni/ majhna, nepomembna stvar;** sop. **mačje solze, mačkine solze:** »No!« je pomislila Alica sama pri sebi. »V primerjavi s temle padcem se zdi prekopicevanje po stopnicah pravi mačji kašelj (Lewis Carrol, Alicine prigode v Čudežni deželi, NB)!« Zamenjati takšne šampionke, kot sta Vreni Schneider in Pernilla Wiberg, zagotovo ni mačji kašelj (Delo, 25. marca 2000, NB). V teh dneh stopa po zelo trnovi poti, kajti trening z muhastim Tysonom je vse prej kot mačji kašelj (Delo, 13. maja 2002, NB). Na prvi pogled bi marsikdo sodil, da ni nič lažjega kakor napisati humoresko o dopustu. To naj bi bil mačji kašelj, saj vendar na dopustu doživimo toliko šaljivega, da bi tega bilo za cel humoristični film (J. Olaj, Tovariš 29, 1971, 5).

▲ Frazem **mačji kašelj** se pogosto rabi v publicistiki, najdemo pa ga tudi v starejših slovarjih, npr. v Glonarjevem SSJ pri iztočnici **kašelj in mačji: mačji kašelj:** malenkost, brezpomembna reč; nič. Pri iztočnici **mačji** je tudi sopomenka **mačje solze.** V Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju sta samo frazema **to niso mačje solze** = das ist

keine Kleinigkeit, in sicer pri iztočnici **solza**, in **to niso mačkine solze** z enako razlago pri iztočnici **mačkin**. Zadnji je prav tam uporabljen še v reku **ženski jok pa mačkine solze**, Weibertränen sind falsche Tränen.

S stališča človeka sta mačji kašelj ali mačje, mačkine solze nepomembna, komaj opazna stvar. Če pa to dejstvo zanikamo, in obravnavani izrazi so praviloma vedno zanikani, dobimo nasproten, pozitiven pomen: 'to je pomembno, to ni kar tako'. Podobno kot v matematiki dva minusa dasta plus. Na enak način je razložljiv frazem **ne biti od muh**, v katerem sestavina **od muh** prav tako pomeni 'malenkost, nepomembna stvar'.

& hr. **mačji kašalj; kokošji kašalj**; pol. **tyle, co kot naplakał**; rus. **kot naplakal**.

kíp

(ob)státi (sedéti) kot kíp /ekspr.; primera/ *negibno, togo*; prim. **kot lipov bog**: Meta je še vedno stala kot kíp. »Na poklonu« in s prsi, h katerim je pritiskala roko, se ji je svetila bela zvezda Kristusovih srajčk (I. Tavčar, Cvetje v jeseni, NB). Sprehod po uličicah ob reki Rhône je naporen opravke. Potrebno si je utreti pot med številnimi klovni, vrvohodci, lutkarji, lajnarji, »artisti«, ki stojijo nepremično kot kíp (Delo, 2. avg. 1999, NB). Pred vrati je stal Athos, ovit v svoj plašč in s klobukom, poveznjenim globoko na oči. Ko je zagledala to nemo postavo, ki je stala pred njo negibno kot kíp, se je mylady prestrašila (Alexandre Dumas, Trije mušketirji, NB). Otrok, po katerem bi samota, osamljenost, ki sem jo lahko le gledala, na novo zaslužila svoje ime. Kot kíp samote sediš tam, zdaj le še v spominu, z vso težo prikovan na tla (Delo, 7. maja 1999, NB).

▲ Primera je razvidna iz pojave kipa kot takega, ki predstavlja koga ali kaj v nepremični obliki.

& hr., srb. **stajati, stati kao kíp**; nem. **statuenhaft**; pol. **stać nieruchomo jak posąg**.

kísel

kísel kákor čiški (čički) vrísk, gl. vrísk.

kísel kot vrísk, gl. vrísk.

klámfa

klámfe sráti /vulg.; pren./ *govoriti neumnosti*; prim.

klamfati, klafati, klapati: »Belih Poljakov se manjka!« je vpil škilasti Tihonov. »Idiot,« sem ga prekinil, »klamfe serješ (V. Jerofejev – D. Bajt, Moskva–Petuški, 1980, 111)!«

▲ V vulg. **klamfe srati** je glagol **srati**, ki v zvezi **srati ga** pomeni 'počenjati neumnosti, lahkomiselnosti' in 'delati napake'. Pomen izraza je torej bolj ali manj predvidljiv iz sestavin **klámfa** 'grda, nečedna beseda' in **srati** oziroma **srati ga**. Pomensko sorodno je ekspr. **otrobe vezati** 'vsebinsko prazno govoriti'.

kláti

mévlje kóljejo kóga, gl. mevlja.

klicáti

klicáti úrha (Úrha) [na pomóč], gl. urh (Urh).

kònj

bíti na kònju /ekspr.; pren./ *uspeti, doseči cilj*:

Domišljal si je, da je na konju, prvič je preizkusil nohte kot svoboden praskač in so ga ubogali, Ninino spraznjeno okno je jasno spregovorilo o tem (Florjan Lipuš, Zmote dijaka Tjaža, NB). Ta kava je bila najboljše zdravilo! Spotoma bom kaj malega pojedla, in bom na konju (Gitica Jakopin, Slovo od deklístva, NB). »Pri vas letos lepo kaže!« »Bog nas varuj toče, pa smo na konju!« se je hvalil Sušnik (Prežihov Voranc, Boj na požiravniku, NB). Ugotavljamo, da je tokrat situacija mnogo bolj zapletena. Če sem se za hip počutila že na konju, ugotovim, da moram do nadaljnega razsedlati (Delo, 3. jun. 2000, NB). Zdaj je na konju, če povežemo njeno izvolitev s športno potjo njenega moža Mira Cerarja. Tožilci so najbrž zadovoljni, da jo je koalicijsko kupčkanje splavilo na površje (Delo, 20. mar. 1999, NB).

▲ V hierarhiji domačih živali je **konj** zavzemal zelo visoko mesto. To velja zlasti za jezdne konje, ki so jih lahko imeli in

vzdrževali samo bogati. Položaj na konju je tako postal prispodoba za uspeh, ugodno materialno stanje. Za izražanje poslabšanja takega stanja so predstavo uporabljene druge, manj cenjene živali. Med temi je na najnižji stopnji **pes**, kar izražata frazema **priti na psa, biti na psu**. Vmes so npr. **osel, koza, krava**, kot je razvidno iz frazemov: sle. **priti s konja na osla** 'priti iz dobrega v slabši položaj'; s **konja se je usedel na kozo**; nem. **vom Pferd auf den Esel kommen; vom Gaul auf die Geiß kommen** 'propasti, obubožati'; hr., srb. **pasti s konja na magarca, pasti s šarca na magarca**.

& fr. **monter sur ses grands chevaux**; it. **essere a cavallo**; nem. **sich aufs hohe Pferd sitzen**.

délati (garáti) kot kónj /ekspr.; primera/ *zelo veliko, naporno in vztrajno delati*; sop. **garati kot vol**: Vi ste delali takrat samo glasbene oddaje? In vse ostalo, kar je bilo na televiziji: dnevnike, pogovore, druge glasbene oddaje, na terenu, dokumentarce, ker me je to tudi zelo zanimalo; delal sem kot konj (Delo, 14. jul. 2001, NB). Helen dela kot konj. Za vlogo Carol je preživela precej časa z neko materjo, ki skrbi za bolnega otroka, in posnemala njena oblačila, da bi bila dovolj nevpadljiva (Delo, 24. mar. 1998, NB). Verjamem le v trd in naporen trening. Moja največja vrlina je volja, pripravljen sem garati kot konj (Delo, 6. dec. 1999, NB). Jaz ne morem iti v soboto k nikomur po izplačilo, jaz nimam osemurnega delovnega časa, jaz garam kakor konj od šestih zjutraj do desetih zvečer (Olbracht – Bradač, Proletarka Ana, 55).

▲ Primera se nanaša na konja kot vprežno žival. Enako velja za sopomenko **garati kot vol**.

& češ. **pracovat jak kůň, jak mezek, jak soumar**; nem. **arbeiten wie ein Pferd**.

garáti kot kónj, gl. **delati kot konj**.

móčen kot kónj /ekspr.; primera, v povedni rabi/ *zelo močen*; sop. **močen kot bik, močen kot medved, močen kot vol**: Nekateri so govorili: »Poglejte, Strnikova Neža je močna kakor konj, pa molči in dela (M. Hace, Partizanske slike, 1951, 178).«

▲ Primera temelji na konju kot veliki in močni živali.

& angl. **to be as strong as a horse**; češ. **být silný jak kůň**; nem. **so stark sein wie ein Pferd**.

kórbica

dáti kómu kórbico /nižje pog.; pren./ *zavrniti ponudbo koga za ples; zavrniti ponudbo koga*; sop. **dati komu košarico**: Gertrudis...tem, kateri so njo snubili, je to korbizo dala (Rogerij – M. Krammer, Palmarium empyreum I, Celovec 1831, 213).

▲ Gl. **dati komu košarico**.

korúza

metáti puško v korúzo, gl. **puška**.

vréči puško v korúzo, gl. **puška**.

živéti na korúzi /pog.; pren./ *živeti skupno življenje moškega in ženske brez zakonske zveze*; sop.: **živeti na koruznici** (J. Glonar, SSJ), **živeti v divjem zakonu, živeti v koruznem zakonu**: Pankrti so se pojavljali kot gobe po dežju, zreli dedci in poštene žene so skakali čez plotove, kakor še nikoli tega, toda na koruzi je živelo že nesramno veliko družin (Lovro Kuhar, Jamnica, 1945, 113). Poročni pari so postajali vedno bolj brezbrizni za njegove (tj. plebanuševe) očitke, čim ostrejši so bili. Zgodilo se je pogosto, če jih ni hotel poročiti, da so živeli – grdi nepokorniki – na koruzi in imeli otroke (F. Godina, Preproste zgodbe, 1950, 25). Pomisli si, mama ga noče več sprejemati pri nas, iz verskih razlogov, ker živi z Libiko Drakslerjevo na koruzi, kar je baje prepovedala sveta Cerkev (M. Mihelič, April, 1959, 197)! Kritiki našega približevanja EU se ne zavedajo dovolj, da smo že danes trgovinsko bolj odvisni od EU kot pa nekatere članice integracije. Že zaradi te vpetosti se je pametneje z njo poročiti kot pa živeti »na koruzi« (Delo, 31. dec. 1998, NB).

▲ Frazem **živeti na koruzi** z različico **živeti na koruznici** je izvirno slovenski. V času nastajanja tega frazema skupno življenje moškega in ženske brez zakonske zveze ni

bilo tako pogosto in običajno kot danes. Okolje, zlasti kmečko, takih zvez ni odobravalo, prav tako ne oblast, zlasti pa ne Cerkev. To je razvidno tudi iz književnih zgledov. Ljubzenski pari so zato takšne zveze skrivali, kolikor se je pač dalo. Zato niso živeli kot zakonski pari v hišah, ampak so spali skupaj v hlevu, na skednju, kozolcu, se sestajali ali ljubili v gozdu, v koruzi ali na koruznici. Slabo, neudobno ležišče s koruznico ali skrivanje v koruzi – oboje je bilo značilno za življenje takih parov. Iz tega izhaja predstava za nastanek frazemov **živeti na koruzi (koruznici)**, **življenje na koruzi**, sopomenk **koruzni zakon** in **koruzništvo** ter izrazov **koruznik**, **koruznica**. V sopomenki **divji zakon** (prim. nem. **wilde Ehe**) na nezakonitost, nepravost kaže sestavina **divji** (prim. **divji lov**, **divji lovec**, **divja gradnja**). Obstoj koruzništva so vsaj v začetnem obdobju pogojevale velike stanovske in socialne razlike v nekdanji patriarhalni družbi, kasneje tudi prelomni zgodovinski dogodki, kot so revolucije in vojne.

& kaš. **žec na kněbel**; **žec na kaspra**; nem. in **wilder Ehe leben**; er **drischt Korn in fremder Scheune**; ukr. **skakaty v grečku**.

življenje na koruzi /pog.; pren./ *življenje moškega in ženske brez zakonske zveze*; sop. **divji zakon**, **koruzni zakon**, **koruzništvo**, **priležništvo**, **konkubinac**: Druga ugotovitev sociološke študije je, da je vse manj zakonskih parov srečnih. Po podatkih iz študije se je v zadnjih 40 letih število porok v ZDA zmanjšalo za 43 odstotkov, vse več parov pa se odloča za življenje »na koruzi« ali poroko prelaga na kasneje, na »ugodnejši čas« (Delo, 6. jul. 1999, NB). Že, toda Marjeta in Aleš nista poročena. V bloku, v katerem sta po pogojih, ki jih je stanovanjski sklad postavil za mlade družine, dobila stanovanje, se je za življenje na koruzi odločila polovica stanovalcev (Delo, 1. okt. 1998, NB). Videti je skratka, da pretežna večina Srbov in Črnogorcev, ki se ukvarjajo s politiko, ni za ločitev, a hkrati tudi ne za obnovo zakona – temveč za podaljšanje življenja na koruzi (Delo, 9.

maja 2002, NB).

▲ Frazem je nastal po posamostaljenju glagola **živeti** v **življenje** v frazemu **živeti na koruzi**.

& fr. **mariage d'Afrique**; **mariage à la parisienne**; **mariage à la colle**; **mariage à la cruche cassée**; **mariage sous la cheminée**; **mariage en détrempe**; **mariage du côté gauche**; **mariage de la main gauche**; nem. **eine Ehe zur linken Hand**; **wilde Ehe**; **Bratkartoffelverhältnis**; **Onkelehe**.

koruzni

koruzni zakon, gl. **koruza**, **zakon**.

koruznica

živeti na koruznici, gl. **koruza**.

kóst

sáma kóst in kóža je kóga /ekspr.; pren., v povedni rabi, samo v 3. osebi/ *kdo je zelo suh*: Pehtovt je bil v zelo slabem stanju. Močno je shujšal, ličnice so mu upadle, bila ga je ena sama kost in koža (Ignac Sivec, Triglavski kralj, NB). Potem se je namrščil: »Samo ješ premalo, kmalu te bo sama kost in koža (Gítica Jakopin, Slovo od deklitstva, NB)!« Ljubljanska gospa se po letih še ni bila postarala, ali ponočni strah in notranji črv sta ji razjedala nežno truplo. Hodila je pripognjeno in ni je bilo drugega nego sama kost in koža (J. Trdina, Bajke in povesti o Gorjancih, NB). Mentalno je spet kar pri sebi, čeprav jo obisk, daljši od pet minut, vidno izčrpava. Ni čudno, saj sta jo sama kost in koža (Delo, 14. okt. 2000, NB).

sáme kostí so kóga /ekspr.; mn., pren./ *kdo je zelo suh*; sop. **sama kost in koža je koga**: Nekoliko pustnega razpoloženja je prinesla mojemu ljubemu narodu tudi nova revija Sodobnost, ki je izredno debela, kot najdebelejša svinja, so je pa same kosti in ima masla izredno malo ... Več masla (pa ne za ušesi) v prihodnje gre torej želeti novemu glavnemu uredniku (Delo, 1. jul. 1999, NB).

kostím (kostúm)

kostím (kostúm)

v **Ádamovem kostúmu (kostúmu)**, gl. **Adamov**.

v **Évinem kostúmu (kostúmu)**, gl. **Evin**.

košarica

dáti kó mu košarico /pog.; pren./ *zavriniti ponudbo*

koga za ples; zavriniti ponudbo koga: Pošteno mislim, dajte princu košarico, gospodična... To ni mož za vas (K. Hamsun – R. Kresal, Pan, 1930, 86). Po mesecih prepričevanja in obljubljanja, da bo SLS podprla Arharjevo kandidaturo, But zdaj nastopa kot užaljena nevesta, ki ji je ženin dal košarico in se že ozira za novim (Delo. 8. junija 2002, NB). V silni zadregi je, če mora imeti opravka z dekletom, ki mu je poklonil košarico (F. Magajna, Vrli ljudje, 10). In tako so mi obesili nešteto košaric in se zabavali na moje stroške (L. Kraigher, Kontrolor Škrobar, 1914, 62). Ej, Vida ima svoje oči. Zdaj razumem, zakaj se za nobeno ceno ni hotela odločiti za onega puhleža, kateremu vsi privoščijo košarico (Gustav Šilih, Beli dvor, NB).

▲ Izvor frazemov **dati komu košarico**, **dobiti košarico** je možno iskati v nemškem jeziku. Nemško **einen Korb bekommen** oziroma **sich einen Korb holen** povezujejo po Abrahamu a Santa Clara s starejšim **durch den Korb fallen** (tj. 'pasti skozi koš') v pomenu 'biti zavrjen v ljubezenski ponudbi'. To pojasnjuje iz srednjeveškega snubitvenega ali vasovalskega običaja. Dekle je svojemu snubcu ali vasovalcu po vrvi spustila s svojega okna koš in ga potegnila navzgor, da sta se lahko pogovarjala. Če pa ji ni bil všeč, ga je spustila na tla ali pa je že prej razrahljala dno koša, da je pri dvigovanju padel skozi. Po nemških posmehuljah je v takem košu do jutra v posmeh vsem obvisel pesnik Vergil, ki se je podal v ljubezensko avanturo s cesarjevo hčerjo. Izraz **durch den Korb fallen** je poznal tudi Martin Luther. V 17. in 18. stoletju se je opisani običaj »kultiviral«. Tako so dekleta nezaželenemu snubcu kot odklonilen odgovor poslala domov **košek brez dna**. V **košek** so dali ponekod v Nemčiji tudi slamnato

figuro. Drugod spet je moral fant, ki je pustil dekle na cedilu, zlesti skozi star koš. Neuspeh pri snubljenju ali vasovanju, ki se je lahko končal s padcem skozi dno koša, se je lahko prenesel tudi na druge življenjske položaje, npr. na neuspeh pri izpitu. Tako nem. **durchfallen** (dobesedno 'pasti skozi', tj. pri izpitu) izhaja iz starejšega **durch den Korb fallen**, izpričano npr. v Zgodbi o bogatinu in ubogem Lazarju iz leta 1555.

& hr., srb. **dati komu košaru; dati komu košaricu**; nem. **jmdm. einen Korb geben**; pol. **dać kosza**.

dobiti košarico /pog.; pren./ *biti zavrjen ob ponudbi za ples; biti zavrjen sploh*; sop. koroško nar.

korpič dobiti; dobiti z loparjem; dobiti pelin: Diego Armando Maradona je namreč spet dobil »košarico« od japonskih oblasti. Zaradi »mamilarskih« grehov iz preteklosti so mu zavrnilo izdajo vizuma (Delo, 27. nov. 2000; NB). Ko je italijanski premier dobil košarico med evropskim vrhom v Gentu, kjer ga francoski predsednik Jacques Chirac ni povabil na posebno srečanje treh najvplivnejših (Nemcev, Britancev in Francozov) za zaprtimi vrati, je verjetno prekipelo (Delo, 2. nov. 2001, NB). Ker očitno ni bil ne duhovit in tudi preveč prijazno ni nastopil, je dobil košarico, kar je tako prizadelo njegovo samoljubje, da je iz žepa izvlekel pištolo in jo prislonil dekletu na trebuh, kot »opravičilo« pa je snubljenka zvedela, da je vse res, da se sploh ne šali (Delo, 28. nov. 1998, NB).

▲ Gl. **dati komu košarico**.

kôzel

stréljati kôzle, gl. **motovilo**.

kráva

pijan kot kráva /pog., ekspr.; primera, v povedni rabi/ *zelo pijan*; sop. **pijan kot muha, pijan kot svinja**: Če se ga nažehta ali ne, to je zdaj čisto vseeno. Žena vsaj ne bo za prazen nič govorila, da je vsak dan pijan kot krava. Trapasto. Če tako premisliš. Še svoj živ dan ni videl pijane krave (Gitica Jakopin, Žarometi, 1962, 12). Dennis Rodman, ki je

sicer z veliko zagnanostjo uprizarjal svoje potegavščine za medije, ob svoji poroki z lepoticco Carmen Electra, 26, sveta ni osrečil z nobeno fotografijo, ki bi bi pričala o tem dogodku. Njegov trener Dwight Manley bi to pripisal dejstvu, da je bil Rodman na svoji poroki pijan kot krava in da je šlo po njegovem le za prefinjen načrt nekdanje lepoticce Obalne straže... (Delo, 23. nov. 1998, NB).

▲ Gl. **piti kot krava**. Tu je treba omeniti še primeru **pijan kot mavra**. Narečno je **mavra** 'črna ali črno marogasta krava' in bi lahko bila sopomenka k **pijan kot krava**. Ker pa obstaja tudi primera **pijan kakor božja mavra**, se **pijan kot mavra** običajno povezuje z **mavrico**. Ta naj bi nastala z vsrkavanjem deževnice, s čimer se povezuje njena povezanost s pijanostjo. Kljub temu je verjetno treba vsaj ponekod upoštevati možnost križanja obeh omenjenih predstav. Povezanost nezmernega pitja s kravo se namreč potrjuje s primeru **piti kot živina** 'zelo, veliko piti', pri čemer je **živina** sopomenka za **govedo**.

píti kot kráva /pog., ekspr.; primera/ *zelo, veliko píti*; sop. **piti kot žaba**, **piti kot žolna**: Včasih ni hotel videti kozarca, zdaj pije kakor krava in kar mahedravo hojo dobiva... (I. Potrč, Onkraj zarje, 1966, 28). Kumer je že zvečer, takoj po letalskih napadih, ki jih je preživel, sprejel tastovo povabilo v zidanico in se prav nesramno napil. Pravzaprav se ga je nažrl kot krava (D. Šinigoj, Neizstreljeni naboj, NB).

▲ Krava je med živalmi, ki se povezujejo s prekomernim pitjem ali pijanostjo, na prvem mestu, saj zaradi svoje velikosti resnično veliko poje in popije. Po enakih predstavah so nastali sle. nar. **kravati** 'po živinsko piti' (Ihan), **nakravati se** 'napiti se', **okravati se** 'opiti se', npr. Če je drugim prav je meni tudi, saj imam samo takrat kravo, kadar se ga nakravim (J. Jalen, Previsi, 1940, 28). Jalnov izraz **imeti kravo** tu verjetno pomeni 'biti pijan' ali 'imeti mačka'. Na velikih pivskih zmogljivosti krave temelji izraz **kravji požirek** 'zelo velik, hlasten požirek', npr. »Ja, o tem sem že mislil,« je rekel Ploha in naredil

kravji požirek, čeprav je vedel, da ga ne nese dosti (M. Kolar, Samomor v nebesih, 1964, 106).

& nem. **saufen wie eine Kuh**; **saufen wie ein Ochs**; pol. **spić się (upić się) jak bydlę, jak bydlak**.

kréz (Kréz)

bogät kot kréz /ekspr.; primera, v povedni rabi/ *zelo, bajno bogat*: Različice v iztočnicah, kot so »Propilaje, tudi Propileje«, »Sarapis, tudi Serapis«, »Krojz, tudi Krez« itd. bi morale biti vsaj zamenjane (rečemo, da je na primer gospod ta in ta bogat kot Krez, ne kot Krojz). Taka je slovenska raba že več desetletij (Delo, 11. avg. 1999, NB).

▲ Primera **bogat kot krez** temelji na izrazu **krez** v pomenu 'velik bogataš', ki je izvorno povezan s **Krezom** ali **Krezusom**, zadnjim kraljem Lidije, ki je vladal od približno 560 do 546 pred našim štetjem. Slovel je po ogromnem bogastvu in je njegovo ime že v njegovem času postalo sinonim za velikega bogataša. Posplošitev njegovega imena v izraz **krez** in nastanek primere **bogat kot krez** je glede na to dovolj očitna in razvidna. & angl. **to be as rich as Croesus**, fr. **être riche comme Crésus**. rus. **on bogat kak Krez**, nem. **ein Krösus sein**.

kúrji

kúrji brítof, gl. **britof**.

kúrja smřt, gl. **smřt**.

kúzla

kúzla skáče v rit kómu /vulg.; pren./ *kdo je v težkem, neprijetnem položaju, v stiski*; sop. **kuzla začne lizati koga**: Sibirija pa je rasla. Moj prijatelj se je že zdavnaj odselil, in ko sem srečal Kolenčevo mamo v mestu, mi je rekla: »Ja, takrat ti je pa skakala kuzla v rit. Pa tvojemu prijatelju tudi (P. Božič, Tovariš 1971, št. 26, 31).«

▲ Verjetno zaradi narečnosti oziroma vulgarnosti frazema **kuzla skáče v rit komu**, kot tudi sopomenke **kuzla začne lizati koga**, ni mogoče najti ne v starejših ne v sodobnih

slovarjih. Prav tako v drugih jezikih ni pomenko in po besedni sestavi enakih izrazov, kar bi lahko pomenilo, da sta omenjena slovenska izraza izvirna. Za razlago izvora frazemov **kuzla skače v rit komu** in **kuzla začne lizati koga** je morda pomembno, da ima beseda **kuzla** razen drugih tudi pomen 'vinski meh'. Ta pomen je npr. zapisan v SP 1962 in v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju. V slednjem je za pomenom 2) der Weinbalg = vinski meh, *C., Notr.-Z.*, naveden tudi zgled v kuzlah vino tovoriti, *Z.* Ta zgled je ponovljen v SP 1962. Po ustni informaciji A. Smrekarja pa se je **kuzla** imenovala tudi velika železničarska torba z jermenom. Bistveni pomenski sestavini za frazem **kuzla skače v rit komu** sta **kuzla** nizko 'psica' in **rit** vulg. 'zadnjica'. Obe sestavini sta v frazemih s podobnim pomenom, in sicer **kuzla** z moško različico **pes - biti na psu - rit** pa v **biti v ritu**, z drugačno predstavo **biti komu za ritjo** 'zasledovati, nadzorovati koga'. Podobno predstavo kot **kuzla skače v rit komu** imata šalji. **Pes mu je umeril hlače** 'mu je raztrgal hlače' in šalji. **umeriti komu hlače** 'natepsti koga'. V obeh primerih gre za napad kuzle in psa na človeka, ki se zato znajde v težkem, neprijetnem položaju, v stiski. Druga možnost razlage frazema **kuzla skače v rit komu** se ponuja, če domnevamo da je v njem sestavina **kuzla** v pomenu 'vinski meh'. Pri

tovorjenju **kuzle**, to je vinskega meha, je le-ta utrujenemu nosaču zlezal s hrbta na zadnjico in ga med nošjo udarjal oziroma skakal po njej, kar seveda ni moglo biti prijetno. Podobno bi lahko domnevali tudi, če bi **kuzla** pomenila 'železničarska torba z jermenom'. Pri sopomenskem frazemu **kuzla začne lizati koga** gre nedvomno za pasjo samico **psico**, kar dokazuje sestavina **lizati**, ki je značilna za pasjo družino. Psi ližejo človeka iz hvaležnosti oziroma naklonjenosti, ližejo pa si tudi svoje rane ali rane svojih bližnjih pasjih ali človeških prijateljev. Skušajo jih torej **izlizati**, tj. ozdraviti z lizanjem ali preneseno 'spraviti iz težkega, neprijetnega položaja, iz stiske'. Tisti, ki ga **začne lizati kuzla**, je torej v težkem, neprijetnem položaju, v stiski, iz katere bi se rad **izlizal**, tj. se rešil.

kúzla začne lizati kóga /vulg.; pren./ *kdo je v težkem, neprijetnem položaju, v stiski: Za najemniki in kajžarji je začelo pritiskati tudi kmete. Dokler nam je še nekako šlo, med nami ni bilo nobene skupnosti. Ko nas je začela kuzla lizati, je počasi vstal med nami ta duh (Prežihov Voranc, Samorastniki, Jirs in Bavh, 1940, 76). Vojne vrag ni hotel vzeti, prej nas je začela kuzla lizati... Vsi smo vedeli, da se nam mora nekaj zgoditi (Prežihov Voranc, Vice - narod se je uprl, 1951, 123).*

▲ Gl. **kuzla skače v rit komu**.

L

lás

iméti lasé kot dež v prátiki, gl. **dež**.

iméti lasé (břke) [počesáne, postrížene] na dež, gl. **dež**.

ledína

oráti ledíno (čěsa/v čém) /ekspr.; pren./ *prvi delati na kakem področju, biti prvi (v čem); sop. zastar. orati celino (Cigale, Pleteršnik):*

In kaj je medtem počel njen princ, ki si je tako prizadeval za dobrobit človeštva in ki po lastnih izjavah ni nikoli omahoval, pa četudi je moral sam orati ledino in plavati proti toku (Delo, 22. avg. 1998, NB). Ivan Bizjak je kot prvi slovenski varuh človekovih pravic hočeš nočeš moral orati ledino (Delo, 15. maja 1999, NB). To je bila največkrat borba z mlino na veter; v tem stoletju so jo izkusili mnogi umetniki, ki so si kot ona drznili zapustiti varno naročje tradicije in začeli orati ledino nepreverjenega in drugačnega (Delo, 23. nov. 1999, NB).

▲ Za razlago izvora izraza **orati ledino** 'prvi delati na kakem področju' je bistvena sestavina **ledina** v pomenu 'neobdelana zemlja', tudi 'opuščena, s travo zarasla njiva', v prenesenem pomenu v zvezi **orati ledino** pa 'neraziskana, neznana, težka stvar, področje, ki se ga kdo mora lotiti, neznana, težka, negotova pot, na katero se kdo podaja, jo krči, utira'. Enak prenesen pomen ima tudi sopomenka **celina**, ki jo v zvezi **celino orati** navaja že M. Cigale leta 1860, ki nem. **die Bahn brechen** v figurativnem pomenu razlaga s sln. **pot odpreti, celino obdelovati, orati, kaj težkiga prvi znajti, začeti, predreti**, za njim pa M. Pleteršnik. Glede na zgodnejšo pojavitev izraza **celino orati** v prenesenem pomenu je možno, da je izraz **orati ledino** v prenesenem pomenu 'prvi delati na kakem področju' nastal po vplivu prvega. Glede na gradivo za SSKJ se namreč izraz **orati ledino** v prenesenem pomenu pojavlja šele po letu 1900, slovarsko pa šele v Glonarjevem Slovarju slovenskega jezika 1936.

lés

(**málo**) **čez lés** /pog., ekspr.; pren., v povedni rabi/
čudaški, neumen: Nikoli nisem rekel, da je bilo mojemu očetu ime Janez. Tako ga je klicala samo moja teta, ki je bila malo čez les in ki je umrla v samostanu (V. Ocvirk, Soncu ni verjeti, 1960, 138). V začetku je ta način žel veliko uspeha, pozneje pa vedno manj

in sedaj je moral požirati že kar predrzne opazke, katerih posamezne besede, kakor »čudak«, »neumni sanjač« in »malo čez les« so mu trdo udarjale na nežno uho (J. Kajzer, Mimo dnevnega načrta, 1960, 55). Hau, hau, hau! Pa povejte, če ni čez les (S. Rozman, Tri zgodbe, 1970, 45). Zatrjevanje takšno je pač boso./ Kaj pravite? Nemara je čez les (R. Bordon, Nes(p)odobne basni, 1966, 71).

▲ V zvezi z nastankom pomena frazema **malo čez les** sta zanimiva pridevnika **drvén** 'neroden, okoren', **lesén** 'negiben, tog' in 'neroden, okoren', npr. Ne bodi tako lesen! Zgani se, klada lesena!, dalje **štór** 'neroden, okoren človek', **štórast** 'neroden, okoren', npr. Umakni se štór nerodni! Štór štorasti!, in primera **kot lipov bog**. Podobno tudi v drugih jezikih: bolg. **дрвена глава** 'neumna glava', it. **testa di legno** (tj. 'glava iz lesa') 'trdoglavec', šp. **leño** 'štór, teleban', angl. **wooden** 'brezizrazen, dolgočasen; bedast, neduhovit', **woodenhead** (tj. 'lesena glava') 'bedak, prismoda'. Iz primerov je očitno, da imajo besede **les, lesen, drven** in tuje ustreznice tudi pomen 'neumen, neroden'. Sem bi lahko spadalo tudi sln. (**malo**) **čez les**, kar bi lahko drugače povedali kot (**malo, nekoliko**) **lesen** 'neumen, omejen, trde glave'. Verjetnejša pa je povezava z mizarskim izrazom **čez les** 'neuporaben kos lesa', ki se ponazarja z neko šalo z vajencem: tega so pognali trikrat okoli kupa lesa in ga potem potrkali po čelu: **ta je čez les** (gl. gradivo za SSKJ). Mizarski **čez les** 'neuporaben kos lesa' se natančneje pojasnjuje s sodarskim izrazom **biti čez les** 'ne skladati se s potekom oziroma smerjo letnic v lesu' (gl. Katja Šuštar, Sodarska terminologija v Zagradcu na Dolenjskem, Jezikoslovni zapiski 7, 2001, 1-2, 307). Glede predložne zveze **čez les** primerjaj še pomensko in oblikovno enako angl. **up the pole** 'čez les, prismojen; v škripcih' ter nem. **einen über Hölzel werfen** (tj. 'vreči koga čez kos lesa') 'prevarati koga (ker je neuk)'.

lésti**lésti kó mu v rit**, gl. rit.**léto****Ábrahamova léta**, gl. Abrahamov.**lím**

dobiti (zvabiti) koga na lím /star.; pren./ *prevarati, ukaniti koga*; sop. **dobiti koga na limanice**: Teta Lija pa je rekla, da ga ni tako lahko dobiti na lím (Doživljaji starega zajca, 27). Študentovski funkcionar zvabi na lím stare partizane (D. Rupel, Čaj in puške ob štirih, 1972, 159).

▲ Gl. **dobiti koga na limanice**.

íti kó mu na lím /star.; pren. / *dati se prevarati, ukaniti*; sop. **íti komu na limanice**: Gospa pa o čistoči, o delu, o disciplini, o vzorni ženi in premišljenem dekletu, ki ne gre moškim na lím (I. Bratko, Dekletov dnevnik, 1969, 23). Pekel je, ne pomladni dan! Občan Enakost, vedi, da ti nisem šel niti za hipec na lím. Kar kuj zarote (I. Mrak, Revolucijska tetralogija, 1970, 77). Toda razsodni proletarci jim niso šli na lím, najzavednejši so se uvrstili v partizanski oddelek, ki se je ob koncu junija sestavil na Čemšeniški planini (J. Pahor, Hodil po zemlji sem naši, NB).

▲ Gl. **íti komu na limanice**.**zvabiti kó ga na lím**, gl. **dobiti koga na lím**.**límanica**

dobiti (speljati, správití, ujéti) kó ga na límanice /ekspr.; mn., pren./ *prevarati, ukaniti koga*; sop. **dobiti koga na lím; dobiti (ujeti) koga v past**; prim. **ujeti koga na trnek**: Mene pustite lepo pri miru, mene ne dobite na limanice (Ljuba Prenner, Življenje za hrbtom, 1936, 79). Kaj družega je vsega tega krivo, kakor njegova neumna ljubezen do tiste ošabne Jerice, ki noče čutiti, kaj je prava ljubezen, ki se zdaj z Janezom, tako visokim gospodom, smeje in raduje, da sta neumnega učitelja tako hitro na limanice speljala (J. Mencinger, Jerica, SG 1859, 58). Zijamo od začudenja in si na tihem mislimo, da bi nas možakar,

ki nam to pripoveduje, najbrž rad spravil na limanice (R. Polič, Čudežna pomlad, 1959, 134). Še nocoj bo cekin pogнал in jutri si bo šel iskat drugega kalina, da ga bo ujel na limanice svojega glumaštva, kakor je mene (Plamenica, 1957, 413/414). Zaposlene so se razcepile na dva tabora. So se same ali jih je na limanice zvabila direktorica podjetja, to je zdaj vseeno. Kakšnih 70 jih je delalo naprej, nekaj nad 170 jih je stavkalo (Delo, 21. febr. 1998, NB).

▲ Frazem je nastal po načinu nekdanjega lova na ptice s pomočjo limanic (**límanica** = [iz lím 'lepilo', ki je iz nem. **Leim**] paličica, prevlečena z lepljivo snovjo za lovljenje ptičev), kar danes ni dovoljeno.

& angl. **to lay (to set) a snare for s.o.**; hr. **hvata-ti (uhvatiti) koga na lijepak**; nem. **jmdn. auf den Leim führen (locken)**; pol. **brać, chwytać kogoś na lep**.

íti (sésti, ujéti se) kó mu na límanice /ekspr.; pren., mn./ *dati se prevarati, ukaniti*; sop. **íti na lím; íti (pasti) komu v past**; prim. **dobiti (speljati, správití, ujéti) koga na limanice; ujéti se na trnek**: Previhan je pa tudi toliko, da jim ne bo šel hitro na limanice (F. Erjavec, Hudo brezno, 1864, 32). Še nikoli v življenju nisem šel nobeni tako na limanice kot danes Maleni (F. Okič, Ljubim te, deklica, 1966, 132). Kako pa more tudi tak možak, kakor je on, tako neusmiljeno sésti na limanice (Vilharjeve igre, Detelja, 1866, 28)? Toda uspešna vlomilska serija ni trajala dolgo. Minule dni sta se novopečena vlomilska zvezdnika po vložnem trudu vendarle ujela na limanice (Delo 25. januarja 2000, NB).

▲ Gl. **dobiti koga na limanice**.

& angl. **to be caught in a snare; to fall into a snare**; hr. **íći (naići, nasjesti, pasti, uhvatiti se) na lijepak**; nem. **jmdm. auf den Leim gehen/ kriechen**; pol. **iść, pójść na lep (czegoś)**.

sésti kó mu na límanice, gl. **íti komu na limanice**. **speljati kó ga na límanice**, gl. **dobiti koga na limanice**.

správití kó ga na límanice, gl. **dobiti koga na limanice**.

ujéti kó ga na límanice, gl. **dobiti koga na li-**

manice.
ujéti se kómu na límanice, gl. **íti komu na límanice.**

lípov
držáti se (státi) kot lípov bóg, gl. **bog.**

lízati
kúzla začnè lízati kóga, gl. **kuzla.**

lój
godíti se kómu kot črvu v lóju, gl. **črv.**
íti kàkor po lóju /ekspr.; primera/ *gladko, uspešno;*
 sop. **íti kot po máslu, íti kakor po olju, íti kot namazano:** Prvo dejanje je šlo kakor po loju (S. Rozman, Tri zgodbe, 1970, 93). Spet je privzel življenjski način svojih prvih treh tednov... in že od prvega dne je šlo kakor po loju (T. Mann – J. Gradišnik, Čarobna gora I, 1959, 232).

▲ Primera temelji na predstavi o lahkem gibanju, drsenju po namaščeni podlagi, kar se prenaša na lahkotnost, uspešnost poteka človeških dejanj.

& hr. **íci (teći) kao po loju;** rus. **ídti kak po loju.**

lòv
lòv na čaròvnice /publ.; pren./ *fanatično pregan-*

janje nasprotne ideologije in njenih pristašev: Očiščevati sebe samega ni lahko in redki so tisti, ki imajo to radi. Poleg tega pa bo zavzemanje za »občasna čiščenja« mnoge spomnilo na »lov na čarovnice« ali redne »čistke« v enostrankarskih sistemih (Delo, 8. apr. 2000, NB). »Lov na čarovnice« je nekaj svojevoljnega in je prav tako v nasprotju z vladavino zakonov. Takšen lov ne spoštuje pravne procedure, marveč z njim le odstranjujejo sovražnike (Delo, 8. apr. 2000, NB). Pod nalepko terorizem se skriva radikalni islamizem, ki ga je treba iztrebiti, ameriška gorečnost pa pri tem že spominja na McCarthyjev lov na čarovnice (Delo, 26. okt. 2001, NB). Stavke ne bo. Proti medijskemu lovu na čarovnice bomo protestirali čim bolj odgovorno in zrelo (Delo, 14. okt. 1998, NB). Izraz makartizem pa je postal sinonim za »lov na čarovnice«, ki je v Združenih državah Amerike trajal od 1950 do 1954 (Delo, 13. nov. 1999, NB).

▲ Frazem temelji na dejstvu, da so nekoč preganjali in sežigali čarovnice. Namen sodobnega lova na čarovnice je onemogočiti vse drugače ali naprednejše misleče pod krinko pripadnosti drugačni (tj. pravi ali nepravi) ideologiji.

M

máček
kupíti máčka v žáklju (vréči) /ekspr.; pren./ *kupiti kaj, na da bi stvar prej poznal, videl:* Ko so v Ajdovščini po revizijskem poročilu spoznali, da so kupili mačka v žaklju, so se prejšnji mesec odločili predlagati stečaj Gradbinca (Delo, 11. marca 2000, NB). Trenirala sicer nisem od konca sredozemskih iger v Bariju, vseeno pa sem morala ob prvem prihodu v Rimini opraviti vsa testiranja, da pač ne bi

kupili mačka v žaklju (Delo, 9. feb. 1998, NB). Najprej morate voz preizkusiti. Vi ne kupujete mačka v žaklju in jaz ga ne prodajam (A. Ingolič, Črni labirint, 1960, 94). Ampak še tak lisjak kupi ženo kot mačka v žaklju (F. Nietzsche – J. Moder, Tako je dejal Zaratustra, 1974, 75).

▲ Pomensko jedro frazema je **maček v žaklju (v vréči)** v pomenu 'stvar, ki je ne poznamo, ki je še nismo videli'. To jedro se

je tudi osamosvojilo iz prvotnega frazema **kupiti mačka v žaklju (vreči)** in se uporablja v povedni rabi kot **biti maček v žaklju (v vreči)**. Glede na soodnosnost glagolov **kupiti** : **prodajati** obstaja tudi frazem **prodajati (prodati) mačka v žaklju**. Obravnavani frazem je v skoraj enaki sestavi znan v večini evropskih jezikov in je torej vseevropski oziroma splošnoevropski (gl. &). Zaradi sestavine **žakelj**, ki je sprejeta iz nemščine, in se občasno zamenjuje z **vreča**, je možno misliti na posredovanje nemščine. Nemško **die Katze im Sack kaufen** razlagajo iz prvotnega **etwas im Sack kaufen**, mačka pa naj bi prišla zraven zato, ker naj bi jo na sejnih kot brezvredno podtaknili nepazljivemu kupcu namesto zajca, kunca ali pujska. Tako razlago potrjujejo šp. **comprar (dar, vender) gatto por liebre** ter sestavini **zajec in prašič** v češ. **kupovat zajíce v pytli** in angl. **to buy a pig in a poke**.

& angl. **to buy a pig in a poke**; češ. **kupovat zajíce v pytli**; fr. **acheter (vendre) le chat en poche**; hr. **kupiti mačka u vreči**; it. **comprare la gatta in sacco**; nem. **die Katze im Sack kaufen**; pol. **kupować, targować kota w worku**; rus. **kupit' (pokupat')** **kota v meške**; slš. **kúpit' (kupovat')** **mačka vo vreci (v mechu)**; srb. **kupiti mačku u džaku**; šp. **comprar (dar, vender) gato por liebre**.

maček v žaklju (v vreči) /ekspr.; pren., v povedni rabi/ *stvar, ki je ne poznamo, ki je še nismo videli*: In da nacionalni operater pri razvoju – še posebno pri izvrstnem izhodišču – ne sme zaostajati. Pa čeprav je vse skupaj še vedno maček v žaklju, o katerem sploh ne vemo, kako se bo obnašal (Delo, 4. sep. 2001, NB). Tista ženska je bila debela, kar je vsekakor velik greh. Maček v žaklju, to je bila. Dobil sem jo na oglas, to naj bi bila nekakšna šala (B. Vuk, Tribuna 1970, št. 5, 8–9). Bog ne more biti nekakšen maček v žaklju, dostopen samo za kakšno več ali manj filatelistovsko stikljivost (A. Rebula, Smer Nova Zemlja, 1972, 20).

▲ Gl. **kupiti mačka v žaklju (vreči)**.

režati se kot pečen maček /niz.; primera/ *zelo*

se režati; sop. **Se reži kakor pečen kruh (-maček)** (E. Bojč, Pregovori in reki na Slovenskem, 1974, 191): »Hrust, kaj se režiš kot pečen maček!« je zarenčal. Drži se resno, ne pa tako prekleto prijazno, kakor star orangutan, kadar mu pride vsa žlahta čestitat za srečno novo leto in vesele praznike (R. Murnik, Jari junaki, 1909, 54–55). Kadar je bila žalostna, so rekle, da je Mona Lisa, da se »afna«, če pa se je smejala, so govorile, da se »reži kot pečen maček« (L. Petrič, Rumeni konj, 1971, 54). Ko sem odpahnil vrata, se mi je Edi zarežal kot pečen maček: »Boš že še videl! Babe so prevzele komando (delo, 10. feb. 2001, NB)!« Objestno se je še celo malo dvignil. Režal se je kot pečen maček, ko so besno tolkli proti njemu, vendar vsaj dva metra previsoko (Damijan Šinigoj, Neizstreljeni naboj, NB).

▲ Glagol **režati se** pomeni po SSKJ ek-spr. 's široko odprtimi usti se zelo glasno smejati'. Pri tem pomenu je z oznako nizko navedena primera **reži se kot pečen maček** v pomenu 'zelo se reži'. V primeri **režati se kot pečen maček** sestavina **kot pečen maček** torej ojačuje pomen glagola **režati se** in mu dodaja oznako nizko. V gradivu za SSKJ še druge sopomenske primere, npr.: **se je režal, kakor leseni pes**; **se je režal kot pečen lisjak**; **režiš se kot opica**; **se je režal kot stara aktovka**; **se režiš kakor razsušeno korito**; **se bo kdaj režal kakor polna luna na kičastih razglednicah**. Obstajajo še sopomenski ali sorodni izrazi: **režati se na vsa usta**, **režati se komu v brk**, **režati se komu v zobe**, **v obraz**. Primera **režati se kot pečen maček** s sopomenskimi izrazi je izvirno slovenska. Kakšno zvezo ima zelo glasno smejanje s pečenim mačkom, je težko reči. Morda s tem, da so včasih kje spekli **mačka** namesto **zajca** in da je bil to povod za smeh, šale. Mački so sicer na jedilniku pri Italijanih. Najbolj verjetno pa je, da je **pečen maček** prišel v primero čisto slučajno, kar je v frazeologiji pogost pojav. Podobno velja npr. za **miš** v primeri **biti moker kot miš**. Tudi **maček** je bil kot

domača žival človeku podobno kot **pes** pri roki za »sodelovanje« v izrazih in primerah.

máčji

máčji kašelj, gl. kašelj.

máčje sólze, gl. solza.

máčkin

máčkine sólze, gl. solza.

marljív

marljív kot čebéla, gl. čebela.

marljív kot čebélica, gl. čebelica.

marljív kot mrávlja, gl. mravlja.

marljív kot mrávljica, gl. mravljica.

máslo

bíti kàkor iz másla /redko; primera/ *bíti dobro-srčen, prijazen, popustljiv*; sop. **bíti [mehek] kot maslo, bíti mehek kot vosek**: Jaz sem fantič kakor z masla, / Kdo bo tavšat šel z menož? (SNP, Hrdeckega vas, Kramar).

▲ Gl. **bíti [mehek] kot maslo**.

& fr. *être mou comme du beurre*; nem. *butterweich sein*; slš. **být jako z masla**.

bíti máslo kóga /ekspr.; v povedni rabi, navadno s to je/ *bíti krivda, (negativna) zasluga koga*: Jasno mi je bilo, da je očetovo zdajšnje stanje če že ne povsem, pa vsaj v veliki meri Černigojevo maslo (D. Jovanovič, Problemi 1967, št. 51, 337). Bubniču in gospodu Dejaku je bilo potemtakem že znano, da so se možje grelí na ognjiščih, namesto da bi delali. O tem je moral Bubniča pač nekdo obvestiti... Da, to je bilo hudičevo maslo (Milan Lipovec, Ljudje ob cesti, 1961, 186). Skoku se je posvetilo: Čarovnica Čiričara, kdo pa, če ne in sploh tako! To je bilo njeno maslo, ali kakor že (M. Marinc, Strah ima velike oči, 1967, 86). Kaj se vmisli: z blazinami obmetavati! Je to tvoje maslo? (S. Šali, Detinstvo, 171)

▲ **Maslo** kot nekaj negativnega v obravnavnem frazemu se je verjetno preneslo iz frazema **imeti maslo na glavi**, ki ga podpira še sopomenski frazem **imeti maslo za ušesi**. Siceršnje predstavo o blagostanju pa lahko

spremeni samo ustrezní negativní prilastek, npr. »Bi ga, ali novcev ni,« pravi Brašnar. »To pa je žáltavo maslo, če tega ni. (J. Jurčič, Sosedov sin, Mladika 1868, 144).«

& hr. **to je čije maslo; ima u čemu čije maslo**.

bíti [méhek] kot máslo /ekspr.; v povedni rabi/ *bíti dobro-srčen, prijazen, popustljiv*; sop. **bíti kakor iz masla, bíti mehek kot vosek**: Ste videli Fišerja? Bil je kot maslo, danes pa mi je dal živilskih kart za pet oseb in spraševal me je po naših ljudeh (A. Ingolič, Sončna reber, 1953, 205). Seveda jih poročnik Helmuth prav tako opazuje, toda zanima ga le, kjer je vlažni dečkov pogled znamenje, da je v tem trenutku deček mehak kakor maslo in da iz dečka lahko izmečka, kar potrebuje (Langer, Upornik Jarka, 50).

▲ Primera temelji na predstavi o mehкости masla in prenosu te mehкости na značaj človeka. Redkejša sopomenska primera je **bíti kakor iz masla**, ki ji ustreza slš. **být jako z masla** 'bíti občutljiv, razvajen'.

& hr. **mekan kao maslac**.

iméti máslo na glávi /slabš.; pren./ *ne bíti nedolžen, napraviti prekrške, prestopke*; sop. **iméti maslo za ušesi**: »Rozika, midva imava oba enako masla na glavi, zato je čas, da jo pobereva (L. Kuhar, Naši mejniki, 1946, 157) .« V naši stvarnosti je veliko ljudi, ki imajo precej masla na glavi, pa vseeno ne sodijo med mlečne proizvode (TT 47, 1964, 7). »Nekdo mu je moral podkuriti. Najbrž Škofic.« 'Ne verjamem, preveč masla ima na glavi.' (M. Malenšek, Plamenica, 1957, 236). Kaj pa Julija, a? Na glavi imaš masla za celo Evropo. Bednik! zločinec (Delo, 6. jan. 1998, NB)! »Gospod polkovnik! Če ga boste še naprej tako lomili, vas bodo postavili za obrambnega ministra!« je dobri vojak Švejč v svoji prijazni dobrodušnosti nekoč opozoril svojega nadrejenega, ki je imel iz dneva v dan več masla na glavi (Delo, 30. mar. 1998, NB).

▲ Frazem **imeti maslo na glavi** je verjetno izposojen iz avstr. ali bav. nem. **Butter auf dem Kopf haben** 'imeti slabo vest'. Nemški frazem razlagajo iz pregovora **Wer den Butter auf**

dem Kopf hat, soll nicht in die Sonne gehen, sln. **Kdor ima maslo na glavi, naj ne hodi na sonce** v pomenu 'kdor nima čiste vesti, naj molči', ki ga pojasnjujejo z dejstvom, da so nekdaj kmečke ženske nosile na trg maslo skupaj z drugimi stvarmi v košari na glavi. Če so neprevidno dolgo hodile po soncu ali stale na njem, se jim je maslo stopilo in steklo na glavo. Maslo na glavi je ponazarjalo njihovo nerodnost, nepremišljenost, krivdo in tako dobilo negativno oznako v nasprotju z maslom, s katerim so si Slovani in še nekateri drugi narodi mazali lase ob svečanih priložnostih.

& češ. **mít maslo na hlavě**; fr. žarg. **avoir du beurre sur la tête**; nem. (avstr., bav.) **Butter auf dem Kopf haben**; hr. **imati putra na glavi**; slš. **mít maslo na hlavě**.

iméti máslo za ušési /red.; pren./ *ne biti nedolžen, napraviti prekrške, prestopke*; sop. **imeti maslo na glavi**: »Zdaj lahko vidite, kakšno seme je!« je podpihoval Maier. »Ta ima na debelo masla za ušesi!« (H. H. Kírst, Upor vojakov, 1967, 30).

▲ Frazem temelji na predstavi o malomarnosti, neskrbnosti koga, ki ima z ušesnim maslom zamaščena ušesa. Na enaki predstavi je posledično nastal frazem **imeti repo v ušesih** (prim. hr. **oprati komu uši** in sln. **oprati komu glavo** 'ošteti koga').

íti (têči) kot po máslu /ekspr.; primera/ *gladko, uspešno, brez zapetljajev*; sop. **íti kakor po loju, íti kakor po olju, íti kot namazano**: »Pa ste kaj dobre volje,« je namesto pozdrava ogoril vozar. »Kaj ne bova, če se svet podira in luna vsak čas nanj pada, nama gre pa zadnja leta vse kakor po maslu (Janez Jalen, Vozarji II, 1959, 91). Četrť ure pred časovno kontrolo je kapetan Leon Gostiša kar žarel. Vse je šlo vse kot po maslu, natanko tako, kot so si idealno zamislili (Delo 7. oktobra 1998, NB). Predrznéž je vdrl v dva boxerja in izmaknil dvoje avtoradijev, vrednih 80 in 70 tisočakov. Ker je šlo vse kot po maslu, se je odločil, da »akcijo« ponovi in dva dneva kasneje, ponoči, se je spet pojavil med kombiji (Delo 6. oktobra 2001, NB).

▲ Primera temelji na predstavi o lahkem

gibanju, drsenju po namaščeni, namazani podlagi, kar se prenaša na lahkoten, uspešen potek človeških dejanj.

& bolg. **вървја като по масло; вървја като по мед и масло**; češ. **jde to jak po másle (mydle)**; fr. **ça va comme sur du beurre**; rus. **idti kak po maslu**.

têči kot po máslu, gl. **íti kot po maslu**.

matilda

matilda je pobrala (vzela) kóga /pog., eksp.; pren./ *kdo je umrl*: »Ni ga več, sestra!« so zaklicali na hodniku. »Sestra, Matilda ga je pobrala (Marjan Kolar, Prazno nebo, 1961, 97)!« »Kaj norim?! Matilda bi me rada vzela v svoje koščeno naročje, to je vse, kar ti bi rad povedal!« »Umreti se nikdar ne mudi!« je poskočil, kot bi ga pičila osa (Ignac Sivec, Triglavski kralj, NB).

▲ V frazemu je glavna pomenska sestavina **matilda** v pomenu 'smrt'. V tem pomenu se **matilda** (večkrat tudi z veliko začetnico) pojavlja v gradivu za SSKJ šele po drugi svetovni vojni, in to še v zvezah **biti zrel za Matildo, Matilda je povohala koga, srečati, poljubiti matildo, Matilda s koso, Matilda maha s koso, Matilda pride**. Ni pa je v starejših slovarjih niti v SP 62, čeprav slovarsko gradivo kaže na njegov obstoj. **Matilda**, ki je znano krščansko ime nemškega izvora, nima v nobenem drugem jeziku pomena 'smrt'. Izhodišče za ugotovitev motiva, po katerem je nastala slovenska **matilda** 'smrt', je naslednji navedek: Strojnico so /tj. partizani/ imenovali tudi **mrtvaška raglja, peklenska raglja** in **matilda** (V. Smolej, *Zgodovina slovenskega slovstva VII*, 1971, 68). Za slabo oborožene partizane je bila strojnica brez dvoma lahko prisposoba za smrt, zato je prenos pomena izraza **matilda** v pomen 'smrt' zelo verjeten. Izraz **matilda** 'smrt' podpirata sočasni sopomenki **mrtvaška raglja** in **peklenska raglja**, pomen 'smrt' pa prav tako izraza iz istega časa – **oditi v 13. bataljon, oditi v četrti rajh**. **Matilda** je v frazemih **matilda ga je pobrala, matilda**

ga je povohala zamenljiva s sestavino **smrt**, ki je prvotnejša. Glagol **povohati** v drugem izhaja iz dejstva, da je zanj potrebno približanje predmetu vohanja, v zvezi s **psom** pa se frazeološko uporablja zanikano: **še pes ga ne povoha**, tj. 'nihče se ne zmeni zanj'.

Matilda ni edino slovensko izimensko poimenovanje smrti. Iz druge svetovne vojne tako kot **matilda** izhaja koroški narečni izraz **hitlarica**. Iz istega narečja izhajata še frazema **iti gor k Janezu** 'umreti' in **Janez že kliče** 'smrt je blizu'. **Janez** v omenjenih izrazih je *sv. Janez*, farni patron v kraju Ebriach na Koroškem. Zelo očiten motiv nastanka imata gorenjska narečna izraza **Krampov Matija** in **Krampova Katra** v pomenu 'smrt'. V njih je vidna povezava orodja za kopanje groba *krampa* z imenom **Matija** in **Katra**. V Ljubljani se 'smrt' imenuje celo s priimkom in imenom: **Gajzerjeva Lenčka**, npr. Pol pa pride **Gajzerjeva Lenčka**.

matilda je (po)vohala kóga /pog., ekspr.; pren./ *kdo je bil blizu smrti*: Tone, ki šepa, ker ga je že enkrat krepko povohala Matilda, pa Jaka, ki pomaga pri zidanju bajte sinu, še vedno se dela koristnega... (J. Tomšič, Praznični dan, 1971, 11). »Matilda ga bo povohala,« je pomenilo prav toliko, kot bi mu prečital smrtno obsodbo (R. Polič, Čudežna pomlad, 1959, 111). Ubijte ga!.. Po Tillynem pooblastilu... Tilly, ha... Ona je Matilda. Že zdavnaj te je povohala (V. Kavčič, Od tu dalje, 1964, 305). Ko sva se nepričakovano srečala v Ameriki, sva obujala tiste čase, ko nas je v Charmozu vohala Matilda, in kako smo v dolini pod Chamonixom, v Martiegnju, kradli marelice in montanverške ovce zapeljevali s soljo (Delo, 29. jan. 2000, NB).

▲ Gl. **matilda je pobrala koga**.

matilda je vzéla kóga, gl. **matilda je pobrala koga**.

poljúbiti matildo, gl. **srečati matildo**.

srečati (poljúbiti) matildo /pog., ekspr.; pren./ *umreti*: Srečati ali poljubiti matildo, oditi v 13. bataljon ali v četrti rajh je /pri

partizanih/ pomenilo umreti (J. Smolej, Zgodovina Slovenskega slovstva VII, 1971, 70). Ravno sem nameraval še enkrat na vrh Triglava - zadnjič - ko sem naenkrat dobil žolčne kamne. Kdo ve, kdo mi jih je poslal v darilo: nekateri na Dovjem so menili, da sem premalokrat dvignil kozarec, pa sva si zato morala z Matildo pogledati v oči (Ignac Sivec, Triglavski kralj, NB).

▲ Gl. **matilda je pobrala koga**.

mávra

pijàn kàkor (bôžja) mávra /ekspr.; primera, v povedni rabi/ *zelo pijan*; sop. **pijan kot krava**: Res je, pijan sem. Pa ne kot mavra, marveč kot kanon, ker sem vojak (P. Božič, Vojska Jošta ni, 1970, 31). O tem pač lahko trdim, da je pijan, pijan kakor nebeška mavra (Slapšak, En starček, 131). Pozno ponoči so se pijani kot mavre spravili na koleselj. Mima jih je pripeljala srečno domov (Manica Lobnik, Gorniki in čas, 1957, 131). Kaj bodo vedele, pijane so bile kot mavre (F. Milčinski, Ptički brez gnezda, 1917, 99).

▲ Gl. **pijan kot krava**.

píti kàkor (bôžja) mávra /ekspr.; primera/ *zelo, veliko piti*; sop. **piti kot krava**: Pil je kakor božja mavra in jedel le z ločkom, ne da bi kaj črhnil, popolnoma podoben pravemu notredamskemu kanoniku (H. Balzac - A. Debeljak, Okrogle povesti, 1954, 88). Pili so ga kakor »mavre« (Dol. Nov. 1897, 137). Saj ga je tako zalival z žganjem, da je bil ko mavra. Ni več vedel, ali je dedec ali baba (F. Bevk, Huda ura, 1935, 72). Ker se je danes že nalokal (vina) kakor mavra (J. Glonar - Reymont, LZ 1929, 113).

▲ Gl. **piti kot krava**.

mèč

Dámoklejev (dámoklejev) mèč, gl. **Damoklejev (damoklejev)**.

méd

íti na kàj kot múha na méd /ekspr.; primera/ *kaj zelo privlači, je zelo zanimivo*: »Tri

jih zamenjuje kot kuhinjske cunje in jih zmeče nazadnje vse v kot. Gredo pa nanj kot muhe na med! Strašno mora biti sladak (M. Kranjec, Nekoč bo lepše, 1954, 183).«

▲ Primera je predstavno zelo razvidna, saj je vse, kar je sladko, zelo vablivo za žuželke. Preneseno se uporablja za človeka, ki se čemu ne more upreti.

& hr., srb. **ići kao pčele na med.**

íti [v denár, v prodájo, v promèt] za méd (kot méd) /ekspr.; pren., tudi kot primera/ *zelo dobro, ugodno se prodajati*: Ceno ponavadi postavi tartufar in kupcu je praviloma nikoli ne uspe znižati. Gomoljike gredo za med (Delo, 12. okt. 2000, NB). Verjemite: knjiga bo šla v denar ko med, nobene izgube ne bomo imeli ne vi ne jaz (J. Olaj, Tovariš 1971, št. 3, 4). Ukraden diplomatski potni list gre v prodajo kot med; še boljši je pravi diplomat (T. Green – Napast, Tihotapci, 1972, 22). Savski prod, kakor kmetje imenujejo gmajno, travnike in redko hosto za Savo, je v resnici prava zlata jama. To je pesek, ki je šel in gre še danes v promet za med (E. Kaše, Tovariš 1971, št. 48, 23). Knjige o Harryju Potterju – doslej so izšle tri od sedmih – gredo za med. Prodali so jih 27 milijonov izvodov (Delo, 9. feb. 2000, NB).

▲ Gl. **med in mleko se cedi(ta) (teče/ta) kje (komu).**

méd in mléko /ekspr.; pren., navadno v povedni rabi, redko obrnjeno **mleko in med/ obilje, blagostanje; dobrotá, uspeh**: Kam neki se je odpravil, če ne čez mejo, zaskominalo se mu je po medu in mleku, ali niste slišali, ne spominim se, kako je fantu ime, ampak staršem pošlje vsak mesec dolarje v pismu (J. Švajncar, Karneval, 1968, 306). Namesto da bi kaj pomagal svojemu bratu in svačkinji, kakor bi vsakdo pričakoval, saj je vendar postal poveljnik straže, ti meni nič tebi nič gre in naju povrhu še obrekuje. Kakšen podlež! Na zunaj samo mleko in med, znotraj pa prazen nič (Vang Ši Čung – I. Skušek, Lepe gospe z bogatega dvora, 1964, 36). Vse to pa je bilo še med

in mleko v primeri s tem, kar bom sedaj povedal (Leben – Cervantes III, 171). Prav je, da na to spet spomnimo pred novembrskimi lokalnimi volitvami. Da bomo Slovenci od gromoglasnih kandidatov, ki bodo ponujali med in mleko, skušali dobiti vsaj zagotovila, da nam bodo nalili čiste vode (Delo, 19. sep. 1998, NB). Žbogar je ves čas zatrjeval, da sta se v njegovem zakonu cedila mleko in med, da v desetih letih družina ni bila niti enkrat sprta, žena pa je namesto raja opisovala pekel (Delo, 27. jun. 2002, NB).

▲ Gl. **med in mleko se cedi(ta) kje.**

& angl. **milk and honey.**

méd in mléko se cedi(ta) (teče/ta) kjé (kó mu)

/ekspr.; pren., tudi obrnjeno **mleko in med/ vsega je dovolj; je zelo dobro**: Če se kje cedita med in mleko, velja to po prislovcici za deželno obilja in blagostanja. Včasih pa se zgodi ravno nasprotno, se pravi, mleko se cedi zato, da bi opozorilo na revščino in pomanjkanje (Tovariš 1971, št. 7, 53). Nomad ni »sin puščave«, temveč njen »oče«. Svetopisemska obljubljená dežela Kanaan, kjer sta nekoč »tekla med in mleko«, je najlepši primer za uničujoče učinke nomadstva (F. Avčín, Človek proti naravi, 1969, 43). Kakóv tujec, ki ne pozna kraja, rekel bi: Šmihelsko župnijo je obdaril Bog kakor obljubljenó deželó, v kateri sta se cedila med in mleko po besedah sv. pisma (J. Trdina, LZ 1885, 140). Toda to je značilnost tržnih gospodarstev. Tudi drugod ne tečeta samo med in mleko (Delo, 15. apr. 2000, NB). Le prvo leto po poroki sta se v zakonu cedila med in mleko, naslednjih dolgih 13 let pa je mož popival, pretepal ženo in zanemarjal hčerki (Delo, 1. apr. 2000, NB).

▲ V zvezi z izvorom tega frazema je zanimiv naslednji navedek: Ko opisuje obljubljenó deželó (dežela je vedno simbol matere), pravi, da se v njej »pretakata mleko in med«. **Mleko** je simbol prvega vidika ljubezni, vidika skrbi in potrjevanja. **Med** simbolizira, da je življenje sladko, med je simbol ljubezni do življenja in sreče, ki jo človek občuti, ker živi

(E. Fromm – D. Bučar, Umevanje ljubezni, 1974, 59). Zgled se nanaša na svetopisemsko (gl. 2. Mojzes, 3,8), Izraelcem obljubljeno deželo Kanaan, tj. deželo svobode in sreče oziroma raj, ki je v slovenskem pravljicnem **Indija Koromandija**. V slovenskem frazemu je ta dežela izpadla iz sestave, medtem ko v nem. **das Land, wo Milch und Honig fließt** še obstaja, a je preoblikovan še v frazem **in Milch und Honig leben**. Zaporedje **mleko in med** v manjšini slovenskih primerov kaže morda na nemški vpliv.

& hr., srb. **teče (curi) med i mlijeko (mleko)**; nem. **das Land, wo Milch und Honig fließt; in Milch und Honig leben**; pol. **kraina [ziemia] mlekiem i miodem płynąca**.

méd in mléko tēče/ta) kje (kómu), gl. **med in mleko se cedi(ta) kje (komu)**.

prodáti (prodájati) káj za méd (kot méd) /ekspr.; pren., tudi kot primera/ *zelo ugodno prodati*: Povpraševanje po fičkah in 10l je pol manjše kot pred podražitvijo bencina – VW in spački pa gredo za med (N. Lapajne, Delo, 1974, št. 13, 9). Tisti, ki doma vse prodajo za med, nič ne vedo. Ukrepi ekonomske politike morajo podpirati izvozno usmeritev gospodarstva (J. Volfand, Naši obrazi v Afriki, 1982, 46). Vendar za poroko ni pravega časa: za zdaj je še preveč (prijetnih) finančnih skrbi s knjigo in filmom, ki se prodajata kot med (Tovariš 1971, št. 16, 57). Samo 400 in nič več je menda velikih in smrtno nevarnih tropskih škorpionov, ki so bili sila moderni pred tremi leti, medtem ko gredo zadnje čase najbolj v promet kameleoni. Prodajajo jih za med (Delo, 6. avg. 1999, NB).

▲ Frazem je v obih različicah primera (vsebinsko ali formalno), ki temelji na simboliki medu (gl. **med in mleko se cedi(ta) (teče/ta) kje (komu)**).

sekira je pádla kómu v méd, gl. **sekira**.

sládek kot méd /ekspr.; primera, v povedni rabi, tudi pren./ *zelo sladek; zelo, pretirano prijazen*: Stopil sem k angelu in mu rekel, naj mi da knjižico. In rekel je: »Vzemi jo in pojej! V trebuhu te bo grenila, toda v ustih bo sladka ko med« (Razodetje, Sveto pismo nove zaveze,

1984, 730).« Ta usta so njena ko med sladké, / Ko ogenj poljubi njeni goré (J. Stritar, T 1869, 142). Pred štirimi dnevi je še spal pri njej in je bil sladak kot med, dovolil je, da je garala zanj kot črna živina... (Mackay, Konec Alberta Schnella, 164). Moja dečva je v kamrici. / Je slajša kot med (SNP II, 726, št. 3465, Kobarid). Prve besede, ki se jih je bil naučil, bile so: »Micka moja« in »hudič«. Kedar je ono izgovarjal, bil je sladek kakor med; kedar je pa zahudičeval, tačas so se ga balí stari in otroci (J. Jurčič, Nemški valpet, SG 1867, 52).

▲ Med je simbol sladkosti in je v primeri uporabljen tudi v prenesenem pomenu.

& angl. **it's as sweet as a sugar**; češ. **je° to° (sladké) jak med**; fr. **doux comme le miel**; nem. **süß wie Honig**; pol. **slodki jak miód**; rus. **sladkoe kak mēd, kak sahar**.

médved

močén kot médved /ekspr.; primera, v povedni rabi/ *zelo močen*; sop. **močen kot bik, močen kot konj, močen kot vol**: Vstal je, močan kot medved, in jo pogledal navzdol. Da, bil je kot medved (B. Jurca, Stekleni grad, 1958, 38). Perpignan – àUlrich je močan kot medved, toda Lance Armstrong je peklensko dober. Alpe potrdile tisto, kar vsi vedo: Lance je najmočnejši. (Delo, 20. jul. 2001, NB).

▲ Primera temelji na medvedu kot eni od močnih divjih živali, ki ima bogato simboliko. To se kaže tudi v metaforični rabi: **medved** 'močen, okoren, navadno dobrodušen človek'. Podobno bi lahko rekli za druge sopomenske primere.

& češ. **být silný jak medvěd**; hr., srb. **jak kao medvjed**; nem. **so stark sein wie ein Bär**.

medvédji

medvédja uslúga, gl. **usluga**.

naredíti kómu medvédjo uslúgo, gl. **usluga**.

méh

délati (ravnáti) s kóm/čím kot svinja z méhom, gl. **svinja**.

metánje

metánje

metánje péška v oči, gl. **pesek**.

metáti

bòb ob sténo (v sténo) metáti, gl. **bob**.

metáti kómu pések v oči, gl. **pesek**.

metljäv

metljáva óvca, gl. **ovca**.

Metúzalem (metúzalem)

stär kot Metúzalem /star.; primera, v povedni rabi/
zelo star; sop. **star kot zemlja**: Star kot Metuzalem (E. Bojc, Pregovori, 230). A tudi če bomo postali stari kakor Metuzalem, se bom zmeraj s toplino in veseljem spominjali marihuane (M. Jones, J. Chilton – S. Oblak, Louis Armstrong, 1973, 116). Pohlevno morje svetlobe je opljuskalo nad glavami dva črna trama, s svetlimi podobicami in janževimi vejicami zataknjeno, dve okni, komaj pest široki, vendar čvrsto prekržani z železjem, štiri gole stene, popleskane z galično brozgo, omaro staro ko Metuzalem, in posteljo (S. Majcen, Izbrano delo II, 1967, 133).

▲ Primera temelji na **Metuzalemu** (prim. hebr. *metušelah*), ki je bil Henohov sin in Lamehov oče, eden od očakov pred potopom. Po Mojzesu 5, 27, je doživel najvišjo starost (969 let) med vsemi biblijskimi očaki. V prenesenem pomenu je **Metuzalem (metuzalem)** 'zelo star človek', tudi 'zelo stara žival', obstajata pa še izpeljanki **metúzalemec** 'zelo star človek' in **metúzalemka** 'zelo stara ženska'.

& hr., srb. **star kao Metuzalem**; **metuzalemski star**; **star kao biblija**; nem. **alt wie Methusalem**; pol. **stary jak świat**.

Metúzalemov (metúzalemski)

Metúzalemova (metúzalemska) staróšt /star.; pren./ *visoka starost*: Saj vendar še ni bil tako star; šestdeset let, to še ni Metuzalemova starost – in vendar je moral videti, kako je šlo vse, kar je rad imel pred njim, s tega sveta (J. Stritar, Pod lipo, 1895, 71). Po pravici, vsa ta izprememba je

za res njihovo delo! Človeku pri nas ni treba Metuzalemove starosti, da je sam doživel, se svojimi očmi gledal ta razvoj (J. Stritar, Pogovori, Z 1879, 156). Ne, saj nisem še Abrahama videl, kaj šele, da bi imel za seboj metuzalemsko starost (J. Lovrenčič, Tiho življenje, 1931, 83). Na koncu izveš, da gre za šarplaninca, ki ga je konec marca pobralo v metuzalemski starosti dvajsetih let (F. Stres, Teleks 1980, št. 29, 20). Štiri- ali petleten jež je že priletel. Redki, kaki štirje od tisočih, pa dočakajo metuzalemsko starost – deset let (Delo, 2. jul. 2002, NB). Druga negativna plat je ta, da se tudi ob tem receptu zgodi (kakor ob receptih za dolgo življenje, ko najlepša leta zapraviš za iskanje recepta, ki bi ti zagotovil metuzalemska leta), da ti je medtem življenje zdrselo kakor pesek med prsti ... (Delo, 13. avg. 1998, NB).

▲ Gl. **star kot Metuzalem**.

mévlja

iméti mévlje v riti /niz.; pren., tudi kot primera/
biti nemiren, nestrpen siten; sop. nar. obirsko **imeti sršene v riti**; **imeti sršene v glavi**; prim. **mevlje koljejo koga**: A, vaši gostači imajo menda mevlje v riti, vsi so jo že navsezgodaj pobrisali (Balzac – Župančič, Oče Goriot, 45). Tolkla je okoli sebe in brcala, kakor da ima mevlje zašite v peti, na podplatih in pod mazinčkom (Slapšak, Spisi II, 19). ...dokler ima tiste mevlje v glavi (Albrecht-Nerö, Pelle osvajalec I, 1938, 114).

▲ Pri razlagi izvora obravnavanih izrazov je pomensko ključna sestavina zastar. **mevlje** v pomenu 'ličinke, zlasti konjskega zolja' tudi 'kolika, ki jo povzročajo te ličinke'. Konj s takimi ličinkami je nemiren, razdražljiv. Preneseno se tako obnašanje prek primere lahko uporabi tudi za označevanje človeka v izrazih **imeti mevlje v riti** in **mevlje koljejo koga**. Po Glonarju (SSJ) ima **mevlja** še pomena 'ženska, ki govori s spremenjenim mehkim glasom' in 'mevžast človek, mevža'. Različen mrčes s svojo številnostjo in brezmejno nadležnostjo zelo vznemirja živino,

resnično ali preneseno pa tudi človeka. To, da se tak mrčes naseli v spotakljivem človekovem organu ali glavi, samo prispeva k sočnosti izražanja. Seveda pa lahko **mevlje** v pomensko podobnih izrazih zamenjajo tudi druge, danes bolj znane živali, npr. **sršeni** v narečnem (Obir) frazemu **imeti sršene v riti** 'ne imeti vztrajnosti, biti nemiren'. Pomensko še bližje frazemu **imeti mevlje v riti** pa je frazem **imeti sršene v glavi** 'biti zlovoljen, tečen, razdražljiv' (Glej J. Keber, Živali v prisposodobah 2, 281).

& nem. **Ameisen im Hintern haben; Ameisen in der Hose haben.**

mévlje kóljejo kóga /red.; pren., tudi kot primera/ *mevlje koljejo onega, ki bi rad kam šel, pa ne sme* (J. Glonar, SSJ), *mu ni dovoljeno* (A. Breznik, Slovanski navržki, DiS 17, 19, 255): »Kaj pa je teti Beatrici?« je vprašal Dick, ko sta šla po cesti. »Mevlje jo menda koljejo... res mi gre na jetra,« je rekel Henri zviška (J. Dos Passos, Trilogija ZDA II, 1962, 72). Antibraks se poti, generali buljo u posodo, ministri se držijo kokr peuci, predn zapejejo, kulturniki se pa presedajo, kokr b jih meule klale (V. Zupan, Perspektive 1961/1962, 223).

▲ Gl. **imeti mevlje v riti**.

míl

míla jéra (Jéra), gl. **jera (Jera)**.

miš

móker kot miš /ekspr.; primera, v povedni rabi/ *zelo moker*; sop. **moker kot cucek**; prim. **spotiti se kot miš v kopi**: Vikar odpre oči in vidi. Odprla so se vrata in vstopil je njegov hlapčič, negodni Boštjan, veder in živ, le moker kot miš (I. Pregelj, »Thabiti Kumi«, NB). Štiri-deset metrov v globino... Ko sva ga potegnila z vrvmjo navzgor, je bil moker kot miš, malo pa tudi prestrašen...à Ampak slap Peričnik zdaj deluje stokrat lepše,à sem se zasmejal na glas (Ignac Sivec, Triglavski kralj, NB). Ko sem zapuščal to mogočno stavbo z neprimernimi prostori za davkopláčevalce, sem bil moker kot miš. Še sreča, da se je

ozračje segrelo čez 30° C in sem bil hitro suh (Delo, 20. avg. 1998, NB). Latinist se je izkazal in je izvrstno igral. Moker sem bil kot miš, na koncu pa se mi je v finalu posrečilo kmeta zamenjati za kraljico (Delo, 18. feb. 1999, NB).

▲ Ni resničnih dejstev ali lastnosti miši, ki bi dokazovale, zakaj je prav miš v primeri **moker kot...**, čeprav je zlasti poljska miš na svojih poteh lahko velikokrat mokra. V enaki primeri je **miš** še v nemščini ter v hrvaščini ali srbščini. V angleščini je v enaki vlogi **podgana**, v francoščini pa **raca** (gl. &). **Podgana**, ki se v velikih mestih veliko giblje po mokrih kanalih, je kar primerna za obravnavano primero, enako bi lahko rekli za **raco**, ki je tudi najraje v vodi. V primeru **moker kot...** pa lahko v slovenskem jeziku pride tudi **pes**, npr. **moker kot cucek** 'zelo moker, moker do kože', čemur v nemščini ustreza izraz **pudelnaf**, a tudi **mačka**, npr. nem. **naß wie eine (ersaufte) Katze** 'premočen, moker do kože'. Tako pes kot mačka in miš so prišli v obravnavano primero bolj zaradi tega, ker so bili človeku najbolj pri roki, ne pa zaradi svojih lastnosti.

& angl. **as wet as a drowned rat**; fr. **mouillé, trempé comme un canard**; hr., srb. **mokar kao miš**; nem. **naß wie eine gebadete Maus**; **naß wie eine (ersaufte) Katze**.

mlatíti

mlatíti prážno slámo, gl. **slama**.

mlín

bòj z mlíni na véter, gl. **boj**.

bojevátí se (borítí se) z mlíni na véter /knj.; mn., pren./ *spopadati se z namišljeno nevarnostjo*: Dve leti pozneje je razpadla Sovjetska zveza in dotedanja velesila se je začela bojevati z mlíni na veter svoje nove postkomunistične in postimperialne usode (Delo, 16. jun. 2001, NB). Društvo operiranih na srcu se že leta bojuje z mlíni na veter, ko si prizadeva, da bi v Sloveniji dobili še en kvaliteten center za srčno kirurgijo (Delo, 19. sept. 2001, NB). Ko je Jernej Zupančič Regent pred

dvema letoma lovil normo za nastop na OI na mirnih vodah v Sydneyju, se je zdelo, da se v slogu Don Kihota bori z mlino na veter (Delo, 17. jul. 2002, NB). Bojan Veber je dejal, da je z Jorasom večkrat razpravljaj in menil, da se bori z mlino na veter (Delo, 28. avg. 2002, NB). Toda tistim, ki so vedeli, da se borijo z mlino na veter, in niso popustili, pravim: Vremena Kranjcem bodo se zjasnila ... (Delo, 22. dec. 1998, NB).

▲ Frazem je nastal po Servantesovem romanu *Don Kihot*, v katerem se glavni junak spopada z mlino na veter.

boriti se z mlino na veter, gl. **bojevati se z mlino na veter**.

močán/móčen

iméti močán adút v rókah, gl. **adut**.

iméti móčne kárte (v rókah), gl. **karta**.

močán adút, gl. **adut**.

móčen kot bik, gl. **bik**.

móčen kot kònj, gl. **konj**.

móčen kot mèdved, gl. **medved**.

móčen kot vòl, gl. **vol**.

móker

móker kot cúcek, gl. **miš**.

móker kot miš, gl. **miš**.

mórje

nosíti vòdo v mórje, gl. **voda**.

motovilo

stréljati z motovílo /star.; pren./ *delati velike napake, neumnosti*; sop. **streljati kozle**: Kakor imam jaz moža, / Hvala Bogu vekoma! / Premeten je, bistroglav, / Vsaka stvar mu hodi prav: / Strelja z motovило, / Njivo orje s šilom,... (F. Levstik, Vrtec 1880, 93). Ta Petrucchio, ki ne strelja z motovило – ali je res tako strašen copolop (O. Župančič, Dela IV, 1938, 142).

▲ Bistvena sestavina frazema **streljati z motovило** je **motovilo** 'priprava ali del stroja za navijanje, odvijanje preje; naprava, na katero se navija vrv, žica', preneseno 'neroden človek, zlasti pri gibanju, premikanju' in

'nepripraven, nepriročen predmet'. Glede na zadnji pomen je frazem nastal po predstavi, da **motovilo** ni pravi predmet za streljanje, kot **šilo** ni za oranje ali **sveder** za dretje, npr. v frazemu **kravo s svedrom dreti** 'lotiti se česa z neprave strani in z nepravimi pripomočki'.

možgáni

opráti kómu možgáne /ekspr.; pren./ *zelo ošteti koga*; sop. **oprati komu glavo**: Najprej je predsednik Ongania sklical v svojo rezidenco v Olivosu smetano državne uprave z vlado vred in ji opral možgane, češ da je neprizadevna in neučinkovita (A. Novak, Delo 1968, št. 106, 4). V njem je zapisal: »Eno zanimivejših slovenskih imen z Golega otoka je Dušan Senčar, ki je bil eden redkih, če ne edini slovenski 'kapo' na otoku. To funkcijo naj bi imeli tisti, ki so jih zlomili in jim oprali možgane; ti so bili pozneje nadzorniki drugih jetnikov (Delo, 7. avg. 2000, NB).« Vsi se imajo za mučenike. Pogosto jim »operejo možgane«. V dolgih urah in dnevih ideološkega pranja možganov jim obljubijo muslimanski raj ali obet, da bodo pozneje dobili častno mesto med nacionalnimi junaki (Delo, 18. avg. 2001, NB).

▲ Gl. **oprati komu glavo**.

mrávlja

délaven kot mrávlja, gl. **priden kot mravlja**.

marljív kot mrávlja, gl. **priden kot mravlja**.

príden (délaven, marljív) kot mrávlja /ekspr.; primera, v povedni rabi/ *zelo priden (delaven, marljiv)*; sop. **priden kot čebela**: Pastorka je bila lepa kakor božji dan, pridna kakor mravlja in dobra kakor duša (F. Milčinski, Tolovaj Mataj in druge slovenske pravljice, 1917, 75). Ves ljubi dan je kot mravlja pospravljala stanovanje. Kar je res, je res... Ja, Marija se lahko skrrije pred njo (Ž. Petan, Črni smeh, 1970, 24). Mlada zakonca sta se naselila v Prikrajarjevi kleti. Justina je bila zdrava in neutrudna kot mravlja, a prav takega se je pokazal tudi Giustino Lestuzzi (C. Kosmač, V žagi, NB).

▲ Gl. **priden (delaven, marljiv) kot čebela**.

& fr. *avoir une activité de fourmi; travail de fourmi*; hr., srb. *marljiv kao mrav; raditi kao mrav (poput mrava)*; pol. *pracovity jak mrówka*; šp. *ser una hormiga*.

mrávljica

délaven kot mrávljica, gl. **priden kot mravljica**.

marljiv kot mrávljica, gl. **priden kot mravljica**.

priden (délaven, marljiv) kot mrávljica /ekspr.;

primera, v povedni rabi/ *zelo priden (délaven, marljiv)*; sop. **priden kot čbelica**: Miloš je zajeban. Pretkan, simpatičen in priden kot mravljica. Kamorkoli prideva z Andrejem prodajat, je bil Miloš že pred nama tam...

(Delo, 5. avg. 2000, NB). Vselej marljiv kot mravljica. Naš nogometni reprezentant Aleš Čeh, ki zelo uspešno igra pri GAK, o stanju, razmerah in načrtih v zvezi s slovensko izbrano vrsto (Delo, 23. mar. 1998, NB). Finančna razkritja zadnjih mesecev nam kažejo SLS kot stranko, ki zna že od vsega začetka spravljati denar skupaj marljivo kot mravljica. Kako je potem mogoče, da je obenem še vedno zadolžena kot čriček (Delo, 17. okt. 1998, NB). Kdor se ne potruzi sam, ostane praznih rok in prav nič ne pomaga, če je ves mesec delal kot mravljica (V. Kavčič, Od tu dalje, 1964, 230).

▲ Gl. **priden (délaven, marljiv) kot čbela**.

múha

pijan kot múha /ekspr.; primera, v povedni rabi/ *zelo*

pijan; sop. **pijan kot krava**, **pijan kot svinja**:

Trgovec Berlot je bil nadelan ko muha (D. Feigel, Po strani klobuk, 1923, 21–22). In pili so; kot gobe suhe / vsi literati pili so, / poetje, avtorji ko muhe / pijani kmalu bili so (D. Kette, ZD I, 1949, 215).

▲ Muha je že od nekdaj veljala za nosilko zla in kužnih bolezni. V krščanski simboliki je muha podoba greha. Med desetimi egiptovskimi nadlogami zavzema četrto mesto. Glede na to ni presenetljivo, če jo najdemo tudi v primerah, ki se nanašajo na pijanost. **Muha** ima pomen 'pijan' v angl. sleng. **flybloun**, ki sicer pomeni 'poln mušjih ličink ali jajčec; nečist, onesnažen, figurativno 'razvpit', v pol. pog. **być pod mucha** 'biti pijan'; rus. **muhu zadavit' (zašibit', razdavit')**; zastar. **urezat' muhu** 'opiti se'.

& angl. **flybloun**; rus. s **muhoj [v golove]; pod muhoj**.

múka

Tántalove (tántalske) múke, gl. **Tántalov (tántalski)**.

N

nàjmánjši

za vsáko [nàjmánjšo] figo, gl. **figa**.

naložíti

naložíti [jih] kómu [éno] po góbcu (na góbec),

gl. **gobec**.

naložíti jih kómu po ríti, gl. **rit**.

namázano

íti (têči) kot namázano /ekspr.; primera/ *gladko,*

upešno, brez ovir, težav; sop. **íti kot po loju**;

íti kot po maslu; íti kot po olju: Če je šlo

Kamničanom v pretekli sezoni kot namazano, imajo letos v prvem delu sezone pravo malo bolnišnico (Delo, 24. decembra 2001).

Švicarka je pred nadaljevanjem sezone zelo optimistična: »Trenutno mi gre vse kot namazano. Upam, da bom v letošnji sezoni

naredíti

spet zasedla mesto prve igralka sveta (Delo, 1. februarja 1999).« Z izjemo dokaj neurejenih bivalnih prostorov jubilejna univerziada daleč presega tisto na Siciliji. Vse teče kot namazano, najbolj navdušujoča pa je neke vrste univerzitetna vas, katere vlogo so prevzeli kar hoteli ob obali (Delo, 3. julija 1999).

▲ Primera temelji na predstavi o lahkem gibanju, drsenju po namazani, namaščeni podlagi, kar se prenaša na lahkoten, uspešen potek človeških dejanj.

& hr. **ići kao namazano**; nem. **das geht wie geschmiert**.

têći kot namázano, gl. iti kot namazano.

naredíti

naredíti *kó mu medvédjo uslúgo*, gl. usluga.

naredíti se

naredíti se Francóza, gl. Francoz.

naróčje

v Ábrahamovem naróčju, gl. Abrahamov.

nasúti

nasúti *kó mu pések v očí*, gl. pesek.

natrésti

natrésti *kó mu pések v očí*, gl. pesek.

nebó

kot stréla z jásnega [nebá], gl. strela.

neúmen

neúmen kot nóč, gl. noč.

nit

držáti (vsè) **níti** v [svòjih] **ròkah**, gl. **imeti** (vse) **níti** v [svojih] **rokah**.

iméti (**držáti**) (vsè) **níti** v [svòjih] **ròkah** /ekspr.; mn., pren./ *odločati o vsem, kar je bistveno*; sop.

držati kaj v svojih rokah: V transformatorju na Grosupljem se je ustoličil Dolfe Jakhel, sprejemal aktiviste in kurirje in njihova poročila, dajal navodila, vodil sestanke, z eno besedo, imel je vse niti akcije v svojih rokah (R. Polič, Čudežna pomlad, 1959,

39). Tako kakor je Clay dobival moč nad moškimi po njihovih ženah, je Blaise dobival občutek moči nad svetom, ker je imel v rokah niti Clayeve kariere (G. Vidal - J. Fistrovič, Washington, D.C., 1976, 455). Peter je trdno držal v svojih rokah vse niti ruske diplomacije (Pretnar, Zgodovina diplomacije, 274).

▲ Frazem **imeti (držati) [vse] niti v [svojih] rokah** je nastal iz frazema **imeti (držati) vse v svojih rokah** in iz prenesenih pomenov besede **nit** 'kar je v celotnem pojavu bistven sestavni del'. Ko govorimo o zvezi **niti v rokah**, se ponuja tudi asociacija z lutko, ki jo lutkar vodi z nitjo v rokah in tako odloča o vseh njenih gibih. Preneseno to velja za koga, ki vodi posle ali odloča o vsem iz ozadja kot nekakšna siva eminenca.

& hr., srb. **držati [sve] konce u [svojim] ruka-ma (u ruci)**; nem. **die (alle) Faden in der Hand (be)halten**.

rdeča nit /ekspr.; pren., v povedni rabi/ *kar je v celotnem pojavu bistven sestavni del*; prim. **držati vse niti v svojih rokah**: Sicer pa je področje kalorike tudi edino, ki ni pretežno omejeno na posamezno obdobje, ampak se vleče kot rdeča nit skozi vse Stefanovo znanstveno delo (S. Sitar, Življenje in tehnika 1978, št. 5, 333-334). Rdeča nit razvoja na tem področju od 1848. leta do konkordata je odstopanje od tega programa na vseh šolskih stopnjah (V. Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem III, 1966, 16). Režijska zasnova Frana Žižka je skušala v glavnem izdelati kot rdečo nit predstave fabulo Grumove drame (B. Trekman, Iz oči v oči, 1978, 127).

▲ Frazem **rdeča nit** razlagajo npr. češki, nemški in poljski frazeologi oziroma etimologi z dejstvom, da so bile od 18. stol. ladijske vrvi angleške mornarice tkane tako, da so imele po vsej dolžini rdečo nit, ki je tako označevala lastnino mornarice. Rdeča barva je tudi v angleškem izrazu **Red Ensign** 'zastava angleške trgovske mornarice'. V prenesenem pomenu naj bi izraz **der rote Faden** prvi uporabil nemški pesnik Johann

Wolfgang Goethe v romanu Sorodne duše (Wahlverwandschaften) iz leta 1809, ki je družbeno-psihološki prikaz zakonskih problemov, pretkan s finimi nitmi simboličnih motivov in duhovitih aluzij. Slovensko **rdeča nit** je najverjetneje kalk po nem. **der rote Faden**. Pri nas se je pojavil v prevodih med obema vojnama, še bolj pa po drugi svetovni vojni. Verjetno zaradi nemškega izvora ga ne najdemo v starejših slovarjih, kot so Cigaletov, Pleteršnikov, Glonarjev, niti v SP 1962. Sestavina **rdeča** je lahko zamenjana z drugimi prilastki, npr. **idejna nit česa, pripovedna nit, nit misli, nit zgodbe** (gl. SSKJ in gradivo zanj).

& češ. **červená nit**; hr. **crvena nit**; nem. **der rote Faden, roter Faden**; pol. **czerwona nić**.

nóč

neúmen kot nóč /ekspr.; primera, v povedni rabi/ *zelo neumen*; sop. **neumen kot bik, neumen kot krava, neumen kot tele**: Ne, ne, nič ne vozi počasneje, tudi ti si neumen, kakor nóč (V. Nabokov - J. Moder, *Lolita*, 1971, 142). Videl sem, kako jo je včasih odrinil od sebe, z divančka, ali pa je dejal, da je neumna kot nóč, in kako se je potem nakremžila in planila v jok (L. Kovačič, *Ključni mesta*, 1964, 187). Kemal se je nasmehnil: »Cicero, četudi si hodil v šole, si vendar neumen kot nóč (V. Ocvirk, *Soncu ni verjeti*, 1960, 50).« Vse mu je prijalo, živali, ki jih je pobrala bolezen, razpadajoča slanina, povožen pes, samo da je bil kos velik, in bil je krotek kot ovca in neumen kot nóč (G. Flaubert, *Bouvard in Pécuchet*, NB).

▲ S primero **neumen kot nóč** se slikovito ponazarja ali podkrepi ena najbolj znanih človekovih lastnosti ali slabosti - neumnost. Sestavino **nóč** pogosto zamenjajo poimenovanja živali, npr. **neumen kot bik, gos, konj, koza, kozel, krava, tele, živina**. Pri nastanku primere **neumen kot nóč** je možno domnevati prenos teme, temačnosti nóči na temo duha, pameti. Preprosteje povedano: kdor ima v glavi temo, nóč, je neumen. Nasprotno od tega je svetloba v glavi, kar dokazuje

glagol **posvetiti**, npr. **Zdaj se mi je pa posvetilo (v glavi)** v pomenu 'zdaj sem se pa spomnil, domislil česa'. Podoben pomen kot **neumen kot nóč** ima frazem v **njegovi glavi je tema**, kakor Cigale prevaja nem. **in seinem Kopf ist es Nacht**, zanimiv pa je npr. še književni zgled: **Oplazila te je nóč**, Rona, da ne vidiš dneva in resnice (Anton Leskovec, *Dva bregova*, 1928, 51).

& hr., srb. **glup kao nóč, glup kao ponoć**; nem. **dumm wie die Nacht**.

nós

dobiti jih po nósu /pog., eksp.; pren./ *dobiti udarec po nosu, biti tepen; biti deležen zbadljivega, odklonilnega ravnanja*; prim. **dobiti jih po glavi; dobiti jih po grbi; dobiti jih po riti**: Na zadnjem orodju v dvorani Stadhalle je nastopil na krogih in pri seskoku grdo padel. Na tla je priletel z nogami in glavo, tako da jo je krepko dobil po nosu (Delo, 27. maja 2000, NB). Cesarica je bila zadosti pametna, da ni verjela in da je precej ukazala deželnemu glavarju grofu Turjaškemu, naj preišče tisto grdobijo. Resnica se je izkazala, opat je bil čisto nedolžen, le opravljevci so jih dobili po nosu (I. Zorec, *Izgnani menihi*, NB). Prepričan sem namreč, da tisti atleti, ki preveč računajo, izbirajo tekmovanja in razmišljajo o pomembnosti svojega početja, največkrat dobijo po nosu, oziroma, da so pri njih neuspehi najbolj pogosti (Delo, 2. marca 1998, NB).

na vrát na nós, gl. **vrát**.

potegniti kóga za nós /ekspr.; pren./ *prevarati, ukaniti koga*: Meni se je zdelo nenavadno dobro, da sem potegnil za nos celo nekoga iz družine... (Ignac Sivec, *Kruh ponoči spi*, NB). Toda namesto kovancev se je iz škatle po stopnicah skotalilo več vinskih steklenic in se žvenketaje razbilo. Timmy ju je očitno spet potegnil za nos (Jordan Horowitz, *Kako vzgojiti očeta*, NB). Roman mi je rekel, da ne bova šla daleč, pa se je naenkrat nabralo šest kilometrov. Pošteno me je potegnil za nos (Delo, 7. avg. 2001, NB).

▲ Gl. vleči *koga* za nos.

vleči (voditi) koga za nos /ekspr.; pren./ *varati koga*: »Drzni ste, dečko,« je pribil in izpahnil brado po Mussolinijevem vzorcu. »Premladi pa tudi, da bi vlekli za nos stare ljudi (C. Kosmač, Gosenica, NB).« Petnajst Brdavsov za malo južino, to je meni toliko, kolikor vam kamen poriniti čez lužo, ki jo preskoči dete sedem let staro; samo varite, da me ne boste vodili za nos (F. Levstik, Martin Krpan z Vrha, NB)! Pa reci, da ni res, pa reci, če moreš, da lažem, hudovernik ti, hinavec ti, goljuf nemarni. Ti si mene za nos vodil, ti si moj denar zapravljaj, ti si meni obljubil, da me vzameš (Ivan Pregelj, Mlada Breda, 1913, 155). Torej poznate hokej od znotraj navzven in obratno. Poglejte, jaz kot povprečen Slovenec, ki spremlja hokej, dam

hokejistom prav, da so se uprli vlečenju za nos (Delo, 20. marca 1999, NB).

▲ Frazem je nastal po načinu, da so ljudje nekaterim močnim živalim zaradi lažjega obvladovanja namestili skozi nosnice obroč, npr. biku, medvedu, konju, oslu. Ustrezni frazemi so v mnogih evropskih jezikih.

& fr. **mener par le nez**; hr., srb. **vući (voditi) koga za nos**; nem. **an der Nase herumführen**; rus. **vodit' za nos**.

voditi kóga za nos, gl. vleči *koga* za nos.

nosíti

nosíti vódo v mórje, gl. voda.

novínarski

(novínarska) ráca, gl. *raca*.

O

obísti

do obísti /ekspr.; pren., prisl. zv./ *zelo; popolnoma; do živega*: »Ne maram, da je kjerkoli kakšna čednost.« »Rad bi, da bi bili vsi sprijeni do obisti (Georg Orwell, 1984, NB).« A pri nas so posamezniki, ki jih po krivem imenujejo tajkuni, imeli priložnost dobesedno razgrabiti najboljša podjetja; najprej so jih oskubili do obisti, nato pa uničili (Delo, 18. feb. 1999, NB). Če bi moral danes izbirati šefa za kako podobno nalogo, bi izbral njega. Čeprav smo ga vsi sovražili do obisti, smo se z njim nekako razumeli (Delo, 10. maja 2000, NB). Zdaj, tudi če bi hoteli, ne moremo glasovati kot nenačelna koalicija. Lahko smo pošteni do nezavesti ali pokvarjeni do obisti, pa tega ne bo nihče niti opazil. (Delo, 15. junija 2002, NB). In ona zna človeku priti do obisti, o, pa še kako zna (Dostojevski - J. Moder, Idiot, 1959, 407).

▲ Gl. poznati *koga/kaj* do obisti.

obráti (oglódati) kóga do obísti /ekspr.; pren./

zelo obrekovati koga; sop. **obráti koga do kosti**: Teniški sestri Williams so mediji takorekoč oglodali že do obisti, pa vendarle je te dni mlajša Serena odkrila še eno skrivnost o sebi: da je bila zasvojena. A ne z mamili, alkoholom ..., ampak – kot se za žensko spodobi – z nakupovanjem, in sicer prek interneta (Delo, 13. avg. 2001, NB).

▲ Gl. poznati *koga/kaj* do obisti.

oglódati kóga do obísti, gl. obráti *koga* do obisti.

poznáti kóga/káj do obísti /ekspr.; pren., tudi dov. *spoznati/ poznati vse lastnosti koga/česa, zlasti slabe*; sop. **poznati koga do jeter**: Poznam jih do obisti, smrkoline. Sama zavist jih je in karierizem (M. Brezovar, Sodobnost 1964, 989). Poznamo se zdaj do obisti, nikogar ni več sram kakor v prvem razdobju znanstva (E. Kocbek, Listina, 1967, 21). Stef se je obrnil od okna in začel počasi ogledovati svojo delavnico, kakor da je ne bi poznal do obisti (F. Godina, Preproste zgodbe, 1950, 158). Vsekakor pa je odstop Ušeničnika velika

škoda, saj bo odšel človek, ki sistem zaščite in reševanja pozna do obisti in se predvsem na tipično strokovni funkciji ne gre politike (Delo, 8. jan. 2000, NB).

▲ Za razumevanje nastanka obravnanega in drugih frazemov s sestavino **obisti** je treba vedeti, da so bili pomembni notranji človeški organi, kot srce, jetra, ledvice, nekdam po splošnem prepričanju nosilci, centri različnih čustev, nagonov, ledvice, tj. obisti, npr. tudi spolnega. Gledati, spoznavati te organe je pomenilo spoznavati notranjost človeka, njegovo miselnost, čustva ipd., včasih zlasti tisto, kar je v njem slabega. Prenesena raba besednih zvez s poimenovanji omenjenih organov se je lahko s človeka usmerila tudi na nežive stvari. Odtonek slabega, ki se v zvezi z **obistmi** pojavlja v frazemih **poznati koga do obisti** ali **preiskati, pretipati komu obisti** in **obirati koga do obisti** 'zelo obrekovati koga' je morda povezan z domnevo, da naj bi bile obisti mesto za spolni nagon. Prav v zvezi s tem pa se da pri ljudeh iz mesa in krvi odkriti marsikaj spotakljivega. Glede na odsotnost obravnavanih slovenskih frazemov v starejših slovarjih je mogoče domnevati, da so ti nastali po nem. **jmdn., etwas auf Herz und Nieren prüfen**. Na to kažejo zlasti primeri iz naših klasikov. Poenostavitev zveze **srce in obisti v obisti** se je zgodila tako v slovenskem kot v nemškem pogovornem jeziku. Nemški izhodiščni obliki ustreza fr. **sonder les reins et les coeurs de qu** 'skušati spoznati intimna čustva'.

preiskáti kómu obísti, gl. **pretipati komu obisti**.

pretipáti (preiskáti) kómu obísti /ekspr.; pren./ s temeljitim izpraševanjem, prizadevanjem razkrivati, odkrivati zlasti negativne lastnosti, ravnanje koga; sop. **pogledati komu v jetra**: Saj so ga (Mozarta, op. avtorja) vendar v dobrih sto petdesetih letih že pretipali do obisti (D. Cvetko, Naša sodobnost, 1956, 758). Rad bi te videl v moji koži. Upravnik mi je vse obisti pretipal. Celu uro me je dajal. Zaradi Kodra, veš (M. Vogrič, Zaznamovani, 1973, 97). Tudi njene otroke bom udaril s smrtjo. Tako bodo vse Cerkve spoznale, da sem jaz

tisti, ki preiskuje obisti in srca, in vsakemu izmed vas bom povrnil po njegovih delih (Razodetje, Sveto pismo nove zaveze, 1984, 721). Jaz jim bom dal vetra, prisegam! Jaz jim bom temeljito pretipal obisti. Tatarski biftek bom delal iz njih (D. Jovanović, Igrajte tumor v glavi in onesnaženje zraka, 1972, 43). Jaz mu pretipljem potem srce in obisti, in če ga spoznam v tej preiskavi, predložim ga vam, da ga sprejmete v našo bratovščino (J. Stritar, Triglav iz Posavja, Z 1870, 276).

▲ Frazem ustreza nem. pog. **jmdn. bis auf die Nieren ausfragen** 'temeljito izprašati, zaslišati koga'. Nemški frazem izhaja iz frazema **jmdn., etwas auf Herz und Nieren prüfen** 'koga, kaj temeljito preizkusiti, preveriti'. Ta naj bi bil svetopisemskega izvora (gl. Psalm 7, 10, in Jeremija 11, 20) in naj bi bil v nemščini znan že od leta 1500. Besedno zvezo **Herz und Nieren** omenja že M. Cigale, I, 751, II, 1102, pojavlja pa se tudi v slovenskih različicah obravnavanih frazemov pri slovenskih klasikih, npr.: Na teh shodih so se preiskavale korenito **osrčje in obisti** vseh profesorjev (J. Trdina). Zdaj nas bolita **srce in obist** (F. Levstik). **Pretipal bi mu bil srce in obisti** - in morebiti še kaj - tujega našel ter pokazal ga v pravi njegovi podobi (J. Kersnik).

odíti

odíti po francósko, gl. **francosko**.

odkríti

odkríti Amériko, gl. **Amerika**.

odkríti (svôje) kárte, gl. **karta**.

ójnica

skakáti (skočíti) čez ójnice /ekspr.; mn., pren., tudi dov./ *biti nezvest v zakonu; ne ubogati, delati, kar je nedovoljeno*; sop. **skakati čez plot**: Zakon? Moj Bog, vprega niti ni tako nategnjena. Človek lahko skače preko ojnica (A. Kraigher, Kontrolor Škrobar, 1914, II, 263). Ampak, saj veste, da ženska, ki ima toliko koristi od njega, ne bo skakala svojemu pokrovitelju čez ojnice za prazen

nič (H. de Balzac – O. Župančič, Teta Liza, 1935, 116). Čez ojnice ne smemo skakati, ako hočemo imeti uspeh kot žurnalisti (J. London, Železna peta, 59). Sladkosti novega stanu so ji tako ugajale, da je skočila kmalu iz ojnic in jela na vse pretege bezljati (J. Trdina, Spomini II, 344). Poročena ženska si je lahko dovolila, da je skočila čez ojnice, deklica je pa bila strogo zastražena, da bi se ji kaj ne pripetilo. (Kres, Kal Žim I, 58). Kako se »ona« mu maščuje, / da z doma večkrat mu zbeži, / da ojnice mu preskakuje, / in druge take še reči (I. Rob, Izbrano delo, 1965, 194).

skočiti čez ojnice, gl. **skakati čez ojnice**.

skočiti v (zakónske) ojnice /star.; mn., pren./ *poročiti se*; sop. **skočiti v zakonski jarem**: Ali se ti nevesta kuja, da še ne skočiš v ozke ojnice svetega zakona (I. Zorec, Izgnani menihi, 59). Potem bi morala ubogati svojo mater in me potisniti v zakonske ojnice (I. Zorec, Pomenki, 1921, 174). In naenkrat vidiš, da ni bilo vere ne zaupanja – in ne ljubezni – in da si storil gorostasno oslarijo, ko si skočil v ojnice (L. Kraigher, Novele, 1946, 164).

skók čez ojnice /ekspr.; mn., pren./ *prevara, nezvestoba v zakonu; nepokorščina, nedovoljeno dejanje*; sop. **skok čez plot**: Če je v življenju kaj, je to samo v tistih redkih skokih iz ojnic, ki si jih lahko privoščiš (A. Rebula, Senčni ples, 1960, 115). Zakaj me nočeš pofukati? Dobro vprašanje. Zvestoba do Georgene, stranska zvestoba, lanski skok čez ojnico postane letošnje sidro, ljubica postane žena (J. Updike – M. Mihelič, Zakonski pari, 1971, 88). A morebiti je bolje, da Bogumil živi z občutkom krivde, nemara ga bo to obvarovalo pred novimi skoki čez ojnice (Z. Dąmbrowska – Vodnik, Noči in dnevi II, 1963, 424).

oko

číst (jásen) kot ribje óko /ekspr.; primera/ *zelo čist (jasen)*; sop. **číst kot solza**: Zdaj so prederli solnčni žarki megleni zrak, vsa megla se je razkadila, nebo je bilo čisto, kot ribje oko – bil je prav lep, prijeten dan v pozni jeseni

(F. Erjavec, Zamorjeni cvet, SG 1861, 2). Nebo je bilo čisto, kakor ribje oko, in še vrabci, ki so posedali na obstrešji starega gradiča, in vreščali po vrtnih nasadih, pozdravljali so lepo jutro... (J. Kersnik, Na Žerinjah, 1878, 13). Prišel sem noter do Save, bila je sicer majhna, ali veliko bolj zelena, kot po letu in čista kot ribje oko (F. Erjavec, Na stricovem domu, SG 1860, 53). Z neba, jasnega kot ribje oko, je hudo pripekalo sonce (J. Stritar, Svetinova Metka, 1868, 63).

metánje péska v oči, gl. **pesek**.

nasúti kómu pések v oči, gl. **pesek**.

natrésti kómu pések v oči, gl. **pesek**.

odpírati

odpírati ústa kot riba na súhem, gl. **riba**.

odpít

ígra (igránje) z odpítimi kártami, gl. **karta**.

igráti z odpítimi kártami, gl. **karta**.

ólje

ítí kákor po ólju /ekspr.; primera/ *gladko, uspešno*;

sop. **ítí kákor po loju, íti kot po maslu**: »Ves čas me spremlja občutek, da se mi bo kar naenkrat odprlo in bo šlo spet kot po olju,« je najtrofejnejši slovenski športnik Iztok Čop komentiral svojo tokratno odsotnost iz reprezentance (Delo 12. junija 2002, NB). Hasan si je od veselja mel roke. »Vse gre kakor po olju,« je dejal (V. Bartol, Alamut, 192). Toda domači so imeli svoj srečen dan, saj jim je šlo vse kot po olju (Primorski dnevnik 1962, št. 25, 6).

▲ Primera temelji na predstavi o gladkem, neoviranem gibanju, drsenju po mastni podlagi. Preneseno na človeka to pomeni, da njegove dejavnosti potekajo gladko, uspešno.

ómega

álfa in ómega, gl. **alfa**.

opráti

opráti kómu glávo, gl. **glava**.

opráti kómu možgáne, gl. **možgani**.
opráti si rôke [kot Pilát], gl. **roka**.

oráti

oráti celíno, gl. **celina**.
oráti ledíno, gl. **ledina**.

otróbi

otróbe vézati /ekspr.; pren./ *vsebínsko prazno govoriti*; sop. **mlatiti prazno slamo**: V zbornici sem se odlikoval od vseh, ker sem vedno znal tako izvrstno govoriti, kakor bi otrobe vezal (F. Levstik, Pavliha 1870, 14). Človek, ki ne misli, mora postati čvekač, kakor hitro mora govoriti, mora premlevati stare in šibke tuje resnice, mora vezati otrobe (B. Zupančič, Golobjnjak, 1972, 38–39). Znano je, da vežeta otrobe tudi v verzih. Za olajševalno okoliščino torej pri priči zapojte nekaj aktualnega (E. Hrausky, TT 1965, št. 17, 7). Njegov prijetni bariton me vedno očara... tudi kadar veže otrobe, kot na primer zdajle... (N. Kraigher, Dokler živimo, 1969, 72). Kdor torej pridobi ženstvo, ta reši narod. Tega ne pomislijo naši prvaki, ki po starem kopitu otrobe vežejo (Detela, Trojka, 1897, 161).

▲ Frazem temelji na prenesenem pomenu besede **otrobi**: 'vsebínsko prazno govorjenje, pisanje'.

otròk

Ábrahamov otròk, gl. **Abrahamov**.
Ádamov otròk, gl. **Adamov**.

ôvca

črna ôvca /ekspr.; pren., v povedni rabi/ *kdor je v primerjavi z drugimi drugačen, slab*; prim. **garjava ovca**; **izgubljena (zablodela) ovca**, **metljava ovca**: Pomenljivo prikima in si oddahne: Oho, tole je tista nemogoča črna ovca med vojvodami, tisti, ki je svoj dvorec odprl javnosti (George Mikes, Priročnik za snobe, NB). Slovaška je prenehala biti črna ovca Srednje Evrope tako rekoč tisti hip, ko je bil na zadnjih parlamentarnih volitvah poražen Vladimir Mečiar... (Delo,

8. jan. 2000, NB). Za ene sem postal črna ovca, poosebljen hudič, drugih pa nisem zanimal jaz, ampak predvsem gospod nadškof, ki so mu zamerili še celo vrsto drugih izjav (Delo 17. feb. 2001, NB). Fidel Castro je imel s štirimi različnimi ženskami osem otrok. Alina je njegova edina nezakonska hči in črna ovca v družini (Delo, 16. jan. 1999, NB).

▲ Nastanek frazema **črna ovca** je verjetno treba povezovati z negativno simboliko črne ovce. Tako so v irski legendi Obleganje Druin Damghara zlobne in hudičevske. Zli druidi irskega kralja Cormaca, ki se bori proti Munsterski pokrajini, ker njeni prebivalci zavračajo plačevanje nepravičnega odmerjenega davka, uporabljajo tri črne ovce, zlobne, nasršene z železnimi bodicami, ki lahko premagajo tudi več vojščakov. Pomen izraza **črna ovca** temelji na simboliki črne barve in izjemnosti te barve pri ovcah. Na izjemnosti barve določene živali temelji tudi izraz **bela vrana** 'posebnost, izjema', medtem ko je simbolika bele barve pozitivna.

gárjava ôvca /ekspr.; pren./ *kdor zaradi negativnih lastnosti slabo vpliva na okolico*; prim. **črna ovca**; **metljava ovca**: Res pa je tudi, da se v vsaki čredi najde tudi kakšna garjava ovca, a jo zdrava okolica hitro izloči. In to analogijo lahko potegnemo tudi skozi demokratičen postopek volitev novega vodstva na skupščini grafikov, ki je bilo tajno in izvoljen je bil tisti, ki je dobil največje število glasov (Delo, 11. avg. 1998, NB). Tudi meni je do odhoda na Dunaj gorelo pod petami. Vsi so me gledali kot garjavo ovco, vsi so se že od daleč obregali vame, vsem sem bil v napoto (Ignac Sivec, Triglavski kralj, NB).

▲ Frazem je nastal iz besedne zveze **garjava ovca**, ki se preneseno uporablja za slabšalno označevanje osebe, ki zaradi negativnih lastnosti slabo vpliva na okolico.

(kot) izgubljena (zablodela) ôvca /ekspr.; pren., tudi kot primera/ *človek brez cilja, smisla življenja*; sop. **izgubljeni sin**; prim. **črna**

ovca; garjava ovca; metljava ovca: Potlej si hodilo kakor izgubljena ovca bog vedi kod in si trebuhu votka iskalo. Zato so ti zdeli ime Bežanec, zato ker ti je bilo treba večno bežati (F. Levstik, Sveti doktor Bežanec v Tožbanji vasi, NB). Izgubljena ovca želi nazaj v čredo. Nekdanji nadškof iz Lusake, ki se je maja poročil, je prišel k papežu, ker noče biti izobčen (Delo. 8. avg. 2001, NB). »Si zopet tu, zgubljeni oven!« djal je sinu, ki ga je objel in poljubil na zgubano čelo (J. Jurčič, Juri Kobilica, Slovenska Vila 1865, 339). Kakor izgubljena ovčica tava pišče daleč od svoje matere (J. Stritar, Svetinova Metka, 1868, 49). Bil je vodnik, ki je prišel iskat izgubljeno ovčico (J. Mlakar, IPS I, 258).

▲ Izraz **izgubljena ovca** izhaja iz Kristusove parabole o božji skrbi za grešnika in o veselju nad njegovo spreobrnitvijo: Kdo med vami, če ima sto ovac in izgubi eno, jih ne pusti v puščavi devetindevetdeset in gre za izgubljeno, dokler je ne najde? A ko jo najde, jo vesel da na ramena in ko pride domov,

pokliče prijatelje in sosede ter jim reče: 'Veselite se z mano, ker sem našel izgubljeno ovco.' Povem vam, da bo večje veselje na nebu zaradi enega grešnika, ki se spreobrne, kot zaradi devetindevetdesetih pravičnikov, katerim spreobrnitev ni potrebna.« Podobno še Sveto pismo (1 Pt 2,25): »Bili ste namreč kot izgubljene ovce, ampak zdaj ste se vrnili k pastirju in varuhu vaših duš.«

metljava ovca /ekspr.; pren., v povedni rabi, tudi kot primera/ *slaboten, neodločen, zmeden človek*; prim. **črna ovca; izgubljena (zablodela) ovca; metljava ovca:** »Ne odlašaj niti en dan, kakan! Pokaži hlapcem svojo moč! Pokaži, da si gospodar, ne metljava ovca (Janko Moder, Sveta zemlja, 1952, 126). Ta glas je tako strašen, da se vrtijo ljudje kakor metljave ovce... (Ženski svet 1927, 199).

▲ Frazem je nastal iz besedne zveze **metljava ovca** 'z metljamem okužena ovca', ki se uporablja preneseno za slikovito označevanje slabotnega, neodločnega, zmedenega človeka.

P

páca

iméti kóga v páci /pog.; pren./ *pregovarjati, pridobivati koga; pogovarjati se o kom; tepsti, šikanirati koga*; prim. **vzeti koga v paco:** Mudi se mi, nimam časa. Imam eno tako mucko v paci (E. Jurič, Naša ulica, 1970, 46). Takole v presledkih na dva tri dni so prihajali. Tako so imeli ponesrečenega nenehoma v paci. In vsi so ga neusmiljeno krtačili (J. Vipotnik, Petinštirideseto, 1979, 25). Še preden sva sploh prišla, so naju imeli v paci, potem pa sploh, ni da bi govoril: vse tiste burke z Ido, z doktorjem, z otroki, s Hektorjem, s Knezom – ena sama paca (D. Jovanović, Igrajte tumor v glavi in onesnaženje zraka, 1972, 72).

Kadar me bodo zavoljo tega imeli v paci, vas prosim, Helmut, da poveste generalu, da se stotnik Knicke v seksualnih zadevah strogo drži svojega kodeksa (T. Svetina, Ukana I, 1966, 479).

▲ Za pojasnitev nastanka frazema **imeti koga v paci** je bistvena beseda **páca**: nižje pog. 'zmes zelenjave, začimb in kisa, v kateri se kvasi meso divjačine; kvaša', npr. dati zajca v paco; meso v paci. Ustreza ji glagol **pácati** nižje pog. 'povzročati, da postaja kaj v kvaši mehkejšo in da dobiva določen okus; kvasiti', npr. pácati divjačino, govedino. Izhajata iz nemščine, in sicer **pacati** iz bav. nem. **paizen**, ki mu ustreza knjiž. nem. **beizen** 'lužiti', **paca** pa

iz nem. **Beize** 'lužilo'. Po mnenju etimologov je nem. **beizen** vzročni glagol od nem. **beißen** 'gristi' in torej prvotno pomeni 'pustiti, da grize, žre, razžira'. Slovensko **imeti koga v paci** izhaja torej iz besedne zveze **imeti v paci meso, divjačino**, torej v postopku **mehčanja**, samo da se dejavnost mehčanja (grizenja, razžiranja) prenaša s konkretnega v preneseno na človeka: *pregovarjati, pridobivati koga; pogovarjati se o kom (pogosto tudi slabo)*. Glede na prvotni pomen nem. **beizen**, tj. 'pustiti, da grize, žre, razžira' pa primerjaj še pomene slovenskih glagolov **gristi** v zgledih Žena ga neprestano grize, zakaj je to storil. Še vedno se grizejo med seboj zaradi dediščine. Grizel se je zaradi neuspeha ('se vznemirjal, mučil') in **žreti** v pomenih 'vznemirjati, mučiti' in 's pretiranimi zahtevami povzročati komu neprijetnosti, slabo voljo'.

vzétí kóga v páci /pog.; pren./ *pogovarjati se o kom; pretepesti, šikanirati koga*; prim. **imeti koga v paci**: Titkovo kozle hodi po mrvi, išče žajbelj, žveči pelinek... No zdaj sem vstal in vzel kozliča v paco. Gromozansko sem ga mikastil za brado in bungal, koder je padlo (Ša – Šo, Zov, 390).

▲ Gl. **imeti koga v paci**.

pálec

držáti kóga/kàj pod pálcem, gl. **imeti koga/kaj pod palcem**.

iméti (držáti) kóga/kàj pod pálcem /zastar.; pren./ *imeti koga v oblasti; obvladovati koga*; prim. **imeti koga v pesti, v pesteh**: Ima ga tako pod palcem, da se je treba le njej priporočiti (J. Trdina, Spomini II, 276). Tam je davkar široko sedel in prepričan svoje veljave tobačnico odpiral, kakor bi hotel reči: jaz cesarski uradnik vas imam vse okoli pod palcem (J. Jurčič, Cvet in sad, 1868, 36). Tudi vas sem že imel pod palcem (F. Kozak, Profesor Klepec, 150). V nekem našem severnoameriškem časopisu si okoli leta 1930 lahko bral, da ima ta in ta rojak »ne samo debelo listnico v banki,

ampak tudi mnogo hiš pod palcem« ali da »bo zgodovina z vsemi štirimi dokazala, da smo imeli prav (Delo, 9. jul. 1998, NB).«

▲ Frazemu **imeti (držati) koga pod palcem** po sestavi in pomenu ustreza nem. **jmdn. unter dem Daumen haben (halten)**. Po nekem starem pravilu naj bi namreč postal gospodar v hiši, kdor ima pri poroki palec zgoraj.

iméti [velíko] pod pálcem /ekspr.; pren./ *imeti denar; biti bogat*: Babe so babe in če nimaš dosti pod palcem, te niti ne pogledajo ne (B. Magajna, Na bregovih srca, 1907, 142). »Ne, ne, dandanes gre za to, koliko ima kdo pod palcem, ne pa koliko let ima na grbi!« se je oglasil Jing (Vang Ši Čung – I. Skušek, Lepe gospe z bogatega dvora, 1964, 17). Prišli ste v imenitno restavracijo in natararju, ki ne slutí, da imate mnogo pod palcem, se ne zdi vredno, da bi vam poiskal prosto mizo (Delo, Pisani petek, 8. 10. 1971, 21). O, vem, dlje časa ste študirali ... A glejte, nekako me moti vaše čislanje in naravnost spoštovanje ljudi, ki sploh niso študirali, pač pa imajo kaj prida pod palcem ... (Gustav Šilih, Beli dvor, NB). ... lahko omenimo, da je evropska raziskava vrednot pokazala, da so bogati ljudje rahlo srečnejši kot ljudje, ki nimajo toliko pod palcem (Delo, 10. feb. 2001, NB).

▲ Neobvezna sestavina **veliko**, v gradivu so še količinski izrazi **dosti, mnogo, precej, kaj prida**, poudarja pomen frazema **imeti pod palcem**: 'imeti veliko denarja; biti zelo bogat'. Za nastanek tega je verjetno treba upoštevati rimani pregovor **Kdor ima pod palcem groš, ta je mož**. Lahko je nastal po krajšanju tega ali podobnega pregovora, kar v frazeologiji ni tako redek pojav (gl. **imeti maslo na glavi**). V tem pregovoru je povezava z denarjem še očitna, v frazemu **imeti pod palcem** pa je ta pomensko bistvena sestavina izpuščena. S tem je zabrisana tudi prvotna predstava. Ohranjena je npr. še v ljudski pesmi: Ne mara le ljubi to zauber dekle, / Ker **ima pod palcem rume-**

ne zlate. In zakaj je prav palec povezan z denarjem? Po vsej verjetnosti zato, ker ima skupaj s kazalcem odločilno vlogo pri štetju denarja, in sicer tako kovancev kot bankovcev. Na povezavo s kazalcem kaže pomensko ustrezni nemški frazem **etwas zwischen Daumen und Zeigefinger haben** 'imeti denar', ki izhaja iz 19. stoletja.

Frazem z enako sestavo obstaja v češčini – **mít něco pod palcem**, a ima drugačen pomen: 'tajno o nečem kaj vedeti'. Drugačne predstave, ki so s palcem nastale v češčini, potrjujeja še frazema **udělat něco pod palcem** 'tajno, skrivno kaj narediti' in **pod palec prodávat** 'skrivno, pod roko prodajati'.

& nem. **etwas vor dem Daumen haben**.

pást

dobíti kóga v pást, gl. **ujeti koga v past**.

íti (pásti, ujéti se, zaiti) v pást kómu/čému (kóga/česa) /ekspr.; pren./ *dati se prevarati, ukaniti*; prim. **íti (sesti) komu na limanice**: »Res pa je,« je nadaljeval, »da je državni zbor v prvem letu prevečkrat padel v past številnih izrednih sej, ki so preprosto onemogočile na začetku mandata predviden ritem rednih mesečnih sej zбора (Delo, 7. jan. 1998, NB).« Sem padel v past, ko sem mu tako veselo razlagal, da sem novinar, ki prihaja s spornega območja – Tibeta in odhaja v sporno območje – Hongkong... (Delo, 2. aprila 1998, NB)? Lahko zapišeš razmišljanja, ki jih nikoli ne bi zapisal v strokovni članek ali uradni dopis, ker so le razmišljanja, čeprav veš, da bodo izzvala strinjanje ali sovražne poglede. In lahko se ujameš v past, da poveš več, kot si želel (Delo, 21. jul. 2001, NB). Je tudi Slovenija zašla v past popolne odvisnosti gospodarske rasti od tujih prihrankov in še bolj od tujega tehnološkega razvoja (Delo, 29. dec. 2001, NB)?

▲ Frazem izhaja iz jezika lovcev in se uporablja tudi za človeka, ki lahko gre, se ujame, zaide v konkretno past, večinoma pa se uporablja preneseno.

& hr., srb. **upasti (uletjeti, zapasti) u klopku**.

pásti v pást kómu/čému (kóga/česa), gl. **íti komu v past komu/čému (koga/česa)**.

ujéti (dobíti) kóga v pást /ekspr.; pren./ *prevarati, ukaniti koga*; prim. **ujeti koga na limanice**: Žmigovc je nehote pomislil, da mora tega človeka, ki se je v povsem neznanem kraju ujel v past in jim pri tem še grozi, občudovati (Damijan Šinigoj, Neizstreljeni naboj, NB). Z dogovorom, ki ga je sklenil z Monico Lewinsky, je v bistvu ujel Clintona v past. Še prejšnji teden so pravni svetovalci v Beli hiši pojasnjevali, da se bodo pritožili zoper Starrov sodni poziv predsedniku (Delo, 31. jul. 1998, NB). Proces, ki ga je javnost prizadeto spremljala, je bil nadvse neprijeten. Ne le za duhovnikove žrtve in njihove svojce – ti so s klopi za priče orisali stisko in trpljenje otrok, ujetih v past človeka, ki je bil nadvse priljubljen in spoštovan (Delo, 28. okt. 2000, NB). Videti je bilo, da je to ime plemiča vznemirilo. Je morda gospod de Tréville tega mladeniča poslal po njegovi sledi, da bi ga zvalil v past in mu preprečil opraviti njegovo nalogo? (A. Dumas, Trije mušketirji, NB).

▲ Gl. **íti komu/čému v past (koga/česa)**.

& hr., srb. **mamiti, namamiti (hvatati, uhvatiti) koga u klopku**.

ujéti se v pást kómu/čému (kóga/česa), gl. **íti komu v past komu/čému (koga/česa)**.

zaiti v pást kómu/čému (kóga/česa), gl. **íti komu v past komu/čému (koga/česa)**.

pásti

pásti na psà, gl. **pes**.

pásti v pást kómu/čému (kóga/česa), gl. **past**.

pásti v zós, gl. **zos**.

pázduha

dáti (vzéti) nóge pod pázduho /star.; pren./ *začeti iti, teči*: »Noge pod pazduho!« sem si dejal in da bi laže tekel, sem odvrzel zgornjo suktno in se srečno rešil domov (G. A. Bürger–V. Kralj, Čudovita potovanja ... barona Münchusna ali ... lažnivega Kljukca, 1956, 27). Tu vzameš noge pod pazduho in jo udariš skozi divjo Dornaubergklamm (J.

Mlakar, IPS I, 266).

jemáti (vzétí) kàj izpod pázduhe /nar.; pren./ *izmišljevati si, lagati se*; prim. **izviti kaj iz trte**: Kadar so pošle resnične, so jih kakor za stavo dvorjani jemali izpod pazduhe ali jih izvijali iz trte (H. Balzac–A. Debeljak, Okrogle povesti, 1954, 222). Improvizira, to se pravi izpod pazduhe jemlje v tem primeru samo režiser, a tudi ta že v predpripravi, ne pa šele med predstavo (F. Vodnik, Ideja in kvaliteta, 1964, 175–176). Bežite, bežite, ta je pa že bosa, spod pazduhe vzeta, boste rekli (F. Knific, Deček s pristave, 1929, 114). »Ali je bil sam«? praša ga eden od mož. »Tako sam kot božji volem.« »Ta je pa bosa, izpod pazduhe vzeta!« zagodrnja Vid in pije (J. Jurčič, Klošterski žolnir, SG 1866, 162). Razumljivo, da jih je Helena bolela, kakor boli zadirek v mesu, in da bi najraje postavili ulične pregrade! Niso mogli premešavati gošče na dnu kotla, kakor bi jo bili radi, ni se nabralo zadostnih pometkov, da bi jih razpršila njihova brisavica v vse smeri, zato so gnali svojo, jemali izpod pazduhe, se omejevali na domneve (Florjan Lipuš, Srčne pege, NB).

seči kó mu/čému pod pázduho /star.; pren./ *podpreti koga/kaj*: Rumena sodrga, socialni demokratje, so segli gospodarju pod pazduho in priznali: da, tako je, vojna je nacionalna in sveta (Tolstoj, Pot I, 247). Z izdajo te knjižice hoče kranjskemu vinarstvu izdatno pod pazduho seči (Dolenjske Novice 1892, 6). Država je dolžna seči številčno močnim slojem pod pazduho ter jim pomagati, da se v družabnem življenju uveljavijo (GosZa I 66). ▲ Frazem je nastal iz besedne zveze **seči komu pod pazduho**, kar tako kot **prijeti koga pod pazduho** pomeni, da komu s prijemom za obe roki nad komolcem pomagamo pri hoji ali dviganju s tal. Zveza **seči komu pod pazduho** se uporablja v prenesenem pomenu za osebe in stvari.

vzétí kàj izpod pázduhe, gl. **jemáti kàj izpod pázduhe**.

vzétí nóge pod pázduho, gl. **dati noge pod pazduho**.

pêčen

režáti se kot pêčen máček, gl. **maček**.

pès

bíti na psù /ekspr.; pren./ *biti v (finančno, materialno) težkem, neprijetnem, izgubljenem položaju*; *biti na zelo nizki stopnji*; sop. k 2. pomenu **biti pod psom**: Zunaj so pustili le štiri stražarje, ostali pa so malo po polnoči legli. Telesno izmučeni, psihično na psu (Damijan Šinigoj, Neizstreljeni naboj, NB). Mastroi-ani se je zagovarjal, da sega zgodba v leto 1994, ko je bil finančno povsem na psu in si je sposodil osem milijonov lir. (Delo, 21. aprila 2000, NB). Vsaj tako je v festivalske papirje zapisala Ullmannova. Zapisala je tudi, da je dandanes morala na psu, moški in ženske se gredo nepremišljene »ljubezenske plese«, največje žrtve pa so otroci, ki nemočno trpijo med obema (Delo, 16. maja 2000, NB).

▲ Izvor frazemu **biti na psu**, **priti na psa**, ki imata vzporednice v drugih evropskih jezikih, je verjetno treba iskati v nizkem, nespoštovanem položaju ali stanu psa. Ta je motiviral nastanek pomena zveze **na psu** 'zelo nizka stopnja', ki ima različico **pod psom**. Prvotnejši je najbrž frazem **priti na psa**, ki kaže na nastanek nekega neugodnega stanja. Frazem **biti na psu** pa že kaže obstoj takega stanja. Slovensko **priti (pasti) na psa** pomeni zadnjo degradacijo v hierarhiji živali. Normalno ali ugodno stopnjo bi lahko predstavljal **konj** v frazemu **biti na konju** 'uspeti, doseči cilj', vmesno slabšo **osel** v frazemu **priti s konja na osla**, v hrvaščini ali srbščini **pasti s konja na magarca** v pomenu 'priti iz boljšega v slabši položaj'. V slovenskem jeziku lahko **osla** zamenja **koza**: **S konja se je usedel na kozo**.

& angl. **to go to the dogs**; hr. **dotjerati do pasa**; nem. **auf den Hund sein**; **auf den Hund kommen**; **jemanden auf den Hund bringen**; pol. **zejść (schodzić) na psy**; **pójść na psy**.

pásti na psà, gl. **priti na psa**.

prítí (pástí) na psà /ekspr.; pren./ *finančno, materialno propasti*; *priti v težek, neprijeten položaj*;

prim. **biti na psu**: In tako sem tudi storila, kajti vem, da Zasavci in Zasavke nimajo časa vsakič, ko jim morala pade na psa, vzeti v roke spodbudnih besedilc in se z njihovo pomočjo prepričati o nasprotnem: da so vendar srečni, še več, najsrečnejši (Delo, 16. jul. 1999, NB).

▲ Gl. **biti na psu**.

& angl. **to go to the dogs**; hr. **dotjerati do pasa**; nem. **auf den Hund kommen, jemanden auf den Hund bringen**; pol. **zejść (schodzić) na psy**; **pójść na psy**.

pések

metánje péska v oči /ekspr.; pren., v povedni rabi/ *slepilo, sredstvo za goljufanje, varanje, prevara*; sop. **pések v oči**: Bral sem uvodnik. Samo besedičenje, metanje peska v oči (Ž. Petan, Črni smeh, 1970, 47). Dilema o tem, ali naj država proda Jeklo Štore Švedom ali Nemcem, je potemtakem le metanje peska v oči javnosti, ker gre očitno za kupovanje časa, ki ga potrebujeta koncern in država, da odpravita lastne napake, ki sta jih zagrešila že na začetku, in zadostita pogojem prodajnega memoranduma. Delo, 3. marca 1999, NB). Zakaj ustanavljati še en nepotrebni organ za področje preventive in vzgoje, ko pa še zdajšnji ni kos svoji nalogi. Če gre za rešilno bilko ali za metanje peska v oči davkoplačevalcem, potem bo moral nekdo tudi odgovarjati (Delo, 17. avgusta 1999, NB).

▲ Gl. **metati komu pesek v oči**.

& Gl. **metati komu pesek v oči**.

metáti (nasúti, natrésti, sipati, vréči) kó mu pések v oči /ekspr.; pren./ *prizadevati si prikriti, zamegliti komu resnico; varati, slepiti koga*: Toda to kaže le, kako zna Oven metati pesek v oči. Državnega svetnika namreč interesno združenje obrtnikov ne more odpoklicati, tudi če bi želelo. (Delo, 8. junija 1998, NB). Slišala sem, da se je tvoj rajniki potepin pritepel iz Španije! ... Ti pa še za črne maše daješ, da nam mečeš pesek v oči! ... (C. Kosmač, Na svoji zemlji, Scenarij za film, 1949, NB). Že pred njihovim glasovanjem se politični prvaki igrajo pod mizo. Baran-

tajo, obljublajo, grozijo, podtikajo polena pod noge in mečejo pesek v oči. (Delo, 11. maja 1999, NB). Nima pomena, da drug drugemu sipljemo pesek v oči (V. Kavčič, Upanje, 1966, 106). Saj zdaj imaš denar že tako rekoč v žepu, zato pa toliko jezikaš, da bi nam nasul peska v oči (Dostojevski – Janko Moder, Idiot, 361). Je semtertja vrgel svojim sosedom malo peska v oči ter razžalil čustva nekaterih prijateljev (Boukart, Šest angleških povesti, 12).

▲ Izhajati je treba iz besedne zveze **metati, vreči komu pesek v oči**. Ta se nanaša na že iz antičnega sveta znan trik pri sabljanju, mečevanju: eden od borcev vrže drugemu pesek ali prah v oči ter ga s tem začasno oslepi in onesposobi za boj. Zdaj se uporablja v prenesenem pomenu. Sestavina **pések v oči** se je po izpustu glagola v frazemu **metati komu pesek v oči** osamosvojila v pomenu 'slepilo, sredstvo za goljufanje, varanje' in se uporablja predvsem v povedni rabi z glagolom **biti**. Iz frazema **metati komu pesek v oči** je s pretvorbo glagola nastal frazem **metanje peska v oči** v enakem pomenu kot **pések v oči** in v povedni rabi.

& angl. **to throw dust into s.o.'s eyes**; fr. **jeter de la poudre aux yeux**; češ. **hazet/sypat/nasy-pat někomu písek/prach do (v) oči**; hr., srb. **bacati (baciti, sipati, sasuti) komu pijesak u oči**; nem. **jmdm. Sand in die Augen streuen**; slš. **sypat piesok do oči**.

nasúti kó mu pések v oči, gl. **metati komu pesek v oči**.

natrésti kó mu pések v oči, gl. **metati komu pesek v oči**.

pések v oči /ekspr.; pren., v povedni rabi/ *slepilo, sredstvo za goljufanje, varanje, prevara*; sop. **metanje peska v oči**; prim. **metati pesek v oči**: Zapisano je, da so volitve svobodne, ampak to je samo potreben pesek v oči (E. Kristan, Kato Vranković, 1909, 30). Verodostojno in prepričevalno je v knjigi (tj. »Govekarjevi Olgi«) samo eno: grobo parjenje, shajanje in razhajanje – vse drugo je olepšava in pesek v oči (J. Vidmar, Literarne kritike, 1951, 127). Govorjenje o naklonjenosti EU

manjšinskim pravicam je le pesek v oči in brenkanje na evropske strune asimilacije malih narodov. Poglejmo raje, koliko pravic ima slovenska manjšina v državah, ki javno podpirajo manjšinske pravice: bore malo ali nič! (Delo, 16. februarja 2000, NB).

▲ Gl. **metati pesek v oči**.

& Gl. **metati pesek v oči**.

sípati kó mu pések v oči, gl. **metati komu pesek v oči**.

vřéči kó mu pések v oči, gl. **metati komu pesek v oči**.

pést

dobíti kóga v pést /pog.; pren./ *ujeti in kaznovati*

koga; prim. **dobíti koga v roke**: Tale Maček je tisti desetak ukradel in tatvine se po krivičnem dolži mlado pošteno dekle. Pokličí Mačka na stran, da ga dobim samega v pest; on mora priznati (Fran Maselj-Podlimbarski, Gorski potoki, NB). Predrznež je vlamljál predvsem dopoldne, ko so bili stanovalci zdoma v službah ali po opravkih, pri čemer se je dokaj spretno izmikál policiji, saj je trajalo tja do začetka oktobra, ko so ga končno dobili v pest (Delo, 17. nov. 2000, NB). Bil je njen razgledan, zvest in zanesenjaško navdušen aktivist. Moral je zapustíti teren, saj so ga nasprotniki želeli dobíti v pest, in odíti v enote partizanske vojske... (Delo, 27. jan. 1999, NB).

▲ Predstavno je treba izhajati iz frazema **dobíti koga v roke**, ki pomeni obvladovanje, posedovanje koga/česa. Kot del roke ima **pest** tako kot **prsti** specializirano vlogo prijétna ali posledíčno kaznovanja.

držáti (stískati, tíščáti) pestí (za kóga/káj) /pog.; pren., tudi z odvisnikom z **da/ želeti komu, da bi se mu kaj uresníčilo, posrečilo**; sop.

držáti (stískati, tíščáti) figo (fige) za koga:

»Mar se bo res rivalstvo obeh največjih slovenskih navijaških skupin spremenilo v obračun pri 'OK Coralu'? Povrhu v tujini, v Bukarešti, kjer bi morali skupaj držati pesti in spodbujati naše fante,« je včeraj ves čas viselo v zraku neprijetno vprašanje (Delo, 15. nov. 2001, NB). »Prav nobenega razloga

ni za samozadovoljnost,« pravi direktor mednarodne agencije za jedrsko energijo Mohamed Elbaradei, velik zagovornik jedrske energije. »Narediti moramo vse, kar je v naši moči in držati pesti (Delo, 23. okt. 1999, NB).« Sredi tedna so se dijaki in njihovi starši pomirili in zdaj držijo pesti, da bi se iz najhujšega izvlekel tudi sošolec (Delo, 8. jan. 2000, NB). Avstralci bodo sedaj držali pesti za 18-letnega Lleytona Hewita, ki je v soboto proti Adrianu Voinei zabeležil že trinajsto zaporedno zmago letos (Delo, 24. jan. 2000, NB).

▲ Gl. **držáti (stískati, tíščáti) figo (fige) za koga**.

pêta

ahílova (Ahílova) pêta, gl. **ahílov (Ahílov)**.

péti

péti rigolóto, gl. **rigoleto**.

pijàn

držáti se kóga/česa kot pijàn plóta, gl. **plot**.

pijàn, da bi žábe víkal, gl. **žaba**.

pijàn, da máčki bótra právi, gl. **žaba**.

pijàn kot čep, gl. **čep**.

pijàn kot kráva, gl. **krava**.

pijàn kot mávra, gl. **mavra**.

pijàn kot svinja, gl. **svinja**.

pijàn v pílko, gl. **čep**.

Pilát

opráti si róke [kot Pilát], gl. **roka**.

Pírov

Pírova zmága /knj.; pren., v povedni rabi/ *zmaga,*

uspeh, ki sta glede na zelo velike žrtve malo

vredna, nekoristna: Dr. Janez Drnovšek:

Vlada ne bo popuščála in bo še naprej

vzdrževala zmerno rast plač. Če bi v predvo-

lilnem času zmagali sindikati in bi vlada in

delodajalci popustili, bi bila za sindikate to

le Pirova zmaga (Delo, 21. feb. 2000, NB).

V zadnji tekmi predtekmovanja je Sloveniji

uspela pirova zmaga proti Španiji (Delo, 21.

feb. 2001, NB). Sočo smo ohranili predvsem

po zaslugi njene naravne lepote, pred katero ni pospešeno utripalo le pesniško srce in ni kleknilo le gorniško koleno, ampak se je zataknilo tudi inženirsko pero. Vendar se danes sprašujemo, ali ni bila to Pirova zmaga (Delo, 15. jun. 2002, NB).

▲ Frazem **Pirova zmaga** je izvorno povezan z epirskim kraljem **Pirom** ali **Pirosom**, ki je živel od leta 319 do 272 in vladal od 306 do 302 ter od 297 do 272 pred našim štetjem. Leta 280 je šel z 25.000 vojaki in 20 sloni na pomoč mestu Tarentu proti Rimljanom in jih premagal pri Herakleji. Premagal jih je tudi leta 179 pri Avskulu. V obeh bitkah je imel velike izgube. Ko so ga nekateri, ki so se mu hoteli prikupiti, po teh zmagah nad Rimljani slavili kot triumfatorja, jim je kralj **Pir** po legendi odgovoril: **Še ena taka zmaga, pa bomo uničeni**. Ta njegov slavní odgovor – **paradoks** – se je ohranil do danes v izrazu **Pirova zmaga**. Nanaša se na zmago z velikimi izgubami, na uspeh, za katerega je treba preveč žrtvovati, torej na zmago, ki je blizu porazu, na uspeh, ki je blizu neuspehu. & hr. **Pirova pobjeda**; nem. der **Pyrussieg**; pol. **Pirrusowe zwycięstwo**.

píti

píti kot kráva, gl. **krava**.

píti kot žába, gl. **žába**.

píti kot žólna, gl. **žólna**.

pívka

žéjen kot pívka /ekspr.: primera/ *zelo žejen*: Vročina in seno sta jih izsušila, da so bili žejni kot pivke (J. Jalen, Vozarji III, 1960, 60).

▲ Gl. **žólna**.

plánke

skakáti (skočiti) čez plánke /ekspr.: pren., tudi dov./ *biti nezvest v zakonu*; sop. **skakati čez plot**: Vsak jih /duhovnike/ lahko podkupi. In če jih podkupi, mižijo, ko mož skače čez planke, in ko preklinja boga, si tiščijo ušesa, skratka, za vse tiste pregrehe, zavoljo katerih bi morali vernikom odreči svete zakramente, najdejo čistilna sredstva v denarju (J. Ja-

voršek, Primož Trubar, 1977, 36). Atejevo resnično ljubezen obsojata, sami pa sta stokrat slabši. Mene in Pepsija preganjata, sami pa skačeta čez planke, kot da trenirata atletiko (T. Partljič, Na svidenje nad zvezdami, 1982, 183). »Gospod generalni so imeli samo gospico Triksi,« je odvrnila naša stara. »Ako pa so kdaj čez planke skočili, nisva tega vedeli ne jaz ne gnedige frau (Mira Mihelič, Mala čarovnica, 1961, 22).«

plót

držáti se kóga/česa kot pijánc (piján) plóta /ekspr.: primera/ *zelo, močno, neomajno, trmasto držati se koga/česa; vztrajati na čem*: Karol Svetilničar je bil zasebno čisto v redu in zabaven človek, službeno pa je bil zadrt birokrat praavstroogrškega kova, ki se je držal sleherne črke predpisov kot pijanec plota (B. Novak, Na drugi strani Ljubljane, 1982, 17). Domala večina osnovnih šol na Slovenskem se vsem priporočilom navkljub kot pijanec plota oklepa uradno odrejenega datuma, ki je določen za zimske počitnice (Tovariš 1971, št. 13, 6). Kot pijanec plota se oklepa zastarelih metod, nima občutka za novo (T. Svetina, Ukana II, 1967, 249). Kdor je imel srečo in si je bil našel prostor ob leseni ograji vozila, se je je oprijel kakor pijanec plota in se je vso pot držal, da ga ni zavihtelo ven (E. Kocbek, Slovensko poslanstvo, 1964, 149).

▲ Primera temelji na dejstvu, da se pijanci težko držijo na nogah, ker alkohol vpliva na center za ravnotežje v možganih. Zato potrebujejo nekaj, na kar se lahko oprejo, česar se lahko primejo. Plot je za to zelo primeren.

& hr. **držáti se, uhvatiti se koga, čega kao pijan plóta**; pol. **trzymać się kogoś, czegoś jak pijany plótu**.

iméti kaj za plótom /pog.: pren./ *skrivati, tajiti kaj; skrivaj pripravljati, nameravati storiti kaj*; sop. **iméti kaj za bregom**; prim. **zaplotnik** 'kdor skrivno deluje, zlasti s slabim namenom': Znova mi je začel hoditi po glavi grunt, Toplekovo, mislil sem, kaj če nima frklja česa

za plotom; bila je prva, imela bi pravico do grunta, vsaj po starem je bilo tako v navadi (I. Potrč, Na kmetih, 1934, 158). Nekaj ima za plotom. (Pogleda na uro, zatem pogleda mimogrede in kot s slabo vestjo na podstrešje; tiše, domala šepetajoče.) (J. Potrč, Krefli, 1953, 46). Ta koza domišljava, Blaginja, mora imeti nekaj za plotom (Kästner – Kunčič, Pikica in Tonček, 50).

▲ Gl. **imeti kaj za bregom**.

skočiti (skakáti) čez plót /ekspr.; pren., tudi nedov./ *biti nezvest v zakonu*; sop. **skočiti (skakati) čez planke**: Bolje je dolgo izbirati, kot hitro skočiti v zakonski jarem, potem pa skakati čez plot (Anton Ingolič, Kje ste Lamutovi?, 1958, 110). Eni so varali svoje žene, ker jih niso več ali ker jih sploh niso nikoli ljubili, drugi, pri katerih je bilo na videz vse v redu, so skakali čez plot iz dolgočasja, tako rekoč za vajo, v svoje osebno razvedrilo (Vl. Kavčič, Tja in nazaj, 1962, 105). To število kaže, da ženske še danes prakticirajo prastaro seksualno strategijo in občujejo z več partnerji. Raziskovalec vedenja Grammer je z raziskavo v dunajski diskoteki ugotovil, da so ženske zlasti na plodne dni posebno pripravljene skočiti čez plot (Delo, 29. apr. 2000, NB). Neka razjarjena Izraelka se huduje, češ da njen 70-letni mož od odkritja viagre redno skače čez plot, zato je zahtevala ločitev (Delo, 24. mar. 1999, NB). Pankrti so se pojavljali kakor gobe po dežju, zrel dedci in poštene žene so skakali čez plotove, kakor še nikoli tega, toda na koruzi je živelo že nesramno veliko družin (Lovro Kuhar, Jamnica, 1945, 113).

▲ Predstava o zakonu, katerega sklenitev slikovito ponazarja frazem **skočiti v zakonski jarem**, omogoča tudi domnevo, da se nekateri naveličani zakonci vsaj občasno želijo osvoboditi tega »jarma« s skakanjem čez **plot**, ki je prisposoba za varnost, trdnost doma, zakona. V francoskem jeziku je taka prisposoba **zid** (gl. &). V kašubskem jeziku je v enakopomenskem frazemu tudi **plot**, a je predstava o varanju drugačna: kdor vara, se splazi iz doma, zakona skozi luknjo v plotu.

& fr. **sauter, faire le mur**; nem. **fremdgehen; einen Seitensprung machen**; kaš. **hozëc z zuro v płoce**.

skók (skakánje) čez plót, gl. **skok**.

pobégniti

pobégniti kot zájec, gl. **zajec**.

pobrátí

matilda je pobrála kóga, gl. **matilda**.

pobrátí [vrženo] rokavíco, gl. **rokavica**.

počesán

iméti lasé (břke) [počesáne, postrížene] na děž, gl. **dež**.

počúttí se

počúttí se kot ríba na súhem, gl. **riba**.

počúttí se kot ríba v vódi, gl. **riba**.

podréti

podréti se kot híšica iz kárt, gl. **hišica**.

pognáti

pognáti kóga na bóben, gl. **boben**.

pokazáti

pokazáti (svóje) kárte, gl. **karta**.

poljúbiti

poljúbiti matíldo, gl. **matilda**.

polnítí

polnítí sód(e) brez dnà, gl. **sod**.

pólno

iméti jìh (pólno) za usěsi, gl. **uho**.

pomágati

pomágati kómu iz škrípcev, gl. **škripec**.

pomóč

klicáti úrha (Úrha) [na pomóč], gl. **urh (Urh)**.

postáviti

kàkor bi kdó kóga na pránger postávil, gl. **pranger**.

postrížen

postáviti kóga na pránger, gl. **pranger**.

postáviti kóga na sramotilni stèber, gl. **steber**.

postrížen

iméti lasé (bírke) [počesáne, postrížene] na děž, gl. **děž**.

potúnkati

potúnkati kóga v zós, gl. **zos**.

povóhati

matilda je povóhala kóga, gl. **matilda**.

pránger

dáti kóga na pránger, gl. **postaviti koga na pranger**.

kàkor bi kdó kóga na pránger postavíl /ekspr.; primera/ v *sramoto, posmeh*; prim. **postaviti (dati) koga na pranger**: Bilo mi je, kakor bi me na pranger postavili, vsaj nekaj kratkih trenutkov je bilo tako...(I. Potrč, Na kmetih, 1954, 112). Skoro ni bilo v Judenburgu dneva, da ne bi kak kaznovanec visel privezan ob kuhinjski baraki sredi taborišča, vsem v svarilo kakor razbojnik na prangerju... (Kronika - 1935, Upor v Judenburgu 1918, priloga, str. 65).

▲ Gl. **postaviti (dati) koga na pranger**.

postáviti (dátí) kóga na pránger /ekspr.; pren./ *osramotiti, osmešiti koga*; sop. **postaviti (pribíti) koga na sramotilni steber**: Ironija časa je hotela, da sva bila zavoljo domačih novitet in njihovih avtorjev v tistem času večkrat grdo »na pranger djana«, kot je Filipič kasneje zapisal ob moji umetniški in delovni obletnici (S. Jan, Pričevanja o Lojzetu Filipiču, 1975, 88). Arzenik in stare čipke niso dobra, a tudi ne zgolj pogošna literatura, saj iz te, pogošne književne konfekcije brijejo norca, postavljajo na pranger »psihologijo« in »kriminalke« in jim tako dajejo... pravo ceno (V. Predan, Sinočnje premiere, 1974, 51–52). Govoril sem že z njo in ji grozil, da jo bom dal postaviti na prangar, če ne bo priznala, da laže, baba pa noče priznati in noče (Mimi Malenšek, Plamenica, 1957, 203).

▲ Frazem **postaviti, dati koga na pranger** izhaja iz osnovnega pomena obravnavanega izraza: nekdanje resnično postavljanje prestopnikov na **sramotilni steber** oziroma **pranger** ter preneseno v današnjem času 'osramotiti, osmešiti koga'. Večini današnjih jezikovnih uporabnikov beseda **pranger** ni znana. Pomensko bolj razvidne so sopomenke **sramotilni steber**, **sramotilni oder**, **sramotilni kamen**. Beseda **pranger** z različico **prangar** 'sramotilni steber' je izposojenka iz sravn. **pranger**, **branger**, **prenger**, **brangel**, nvn. **Pranger**, kar je preko latiniziranega **prangerium** sprejeto iz sravn. **prenger** v enakem pomenu in izhaja iz glagola **prangen**, sravn. **phrengen**, v pomenu 'stiskati, vezati' (gl. F. Bezljaj, ESSJ III, 102). V enakem pomenu kot **pranger** obstajajo slovenski izrazi **klada**, **obrlin**, **ogrlin**, **sramotišče**, **trlica** (gl. Pleteršnik I, 400, 745, 8, II, 558, 693).

prázen

prázna sláma, gl. **slama**.

mlatíti prázno slámo, gl. **slama**.

prátika

držáti se kot děž v prátiki, gl. **děž**.

držáti se kot Púst v prátiki, gl. **děž**.

iméti lasé kot děž v prátiki, gl. **děž**.

premetávati se

premetávati se kot riba na súhem, gl. **riba**.

preselíti se

preselíti se k Ábrahamu, gl. **Abraham**.

pribíti

pribíti kóga na sramotilni stèber, gl. **steber**.

príti

príti na bóben, gl. **boben**.

príti na kànt, gl. **kant**.

príti na psà, gl. **pes**.

príti na svét, gl. **svet**, **žlica**.

prosó

živéti [brez skrbí] kàkor vrábec v prôsu, gl. vrábec.

prst, m

dobíti jih po prstih /ekspr.; mn., pren./ *biti tepen; biti kaznovan*: Če občani ne izkažemo odgovornosti in ne plačamo državi do tolarja vseh obveznosti, jih takoj dobimo po prstih in po riti... Učna ura kot pred stotimi leti – Brez palice ne gre in učenci jih z njo kaj hitro lahko dobijo po prstih (Delo, 13. aprila 2000, NB). Dr. Janez Remškar meni, da je »prišel čas, da položimo karte na mizo, pri čemer se zavedamo, da gre za željo, zaradi katere jih bomo pri določenih stvareh dobili tudi po prstih« (Delo, 15. junija 2000, NB).

iméti dólge prste /olepš.; mn., pren./ *krasti*: Mladi Celjani so imeli dolge prste, a jih je roka pravice kmalu ustavila (Delo, 16. junija 2001, NB). Opozorili bi radi samo na nekaj pasti, ki čakajo na izvajalce prstne evklidike. Na primer, kaj storiti, če se pri preverjanju izkaže, da ima kakšen poslanec dolge prste (Delo, 1. dec. 2001, NB).

še (niti) s prstom ne migniti (za kóga/káj) /ekspr.; pren., tudi s podr. vez./ *čisto nič ne pomagati (komu)*: *3 Delajte vse in se držite vsega, kar vam rečejo, po njihovih delih pa se ne ravnajte; govorijo namreč, pa ne delajo. *4 Vežejo težka in neznosna bremena in jih nalagajo ljudem na rame, sami pa jih še s prstom nočejo premakniti (Sveto pismo nove zaveze, NB). Saharov je bil namreč prav tako znan jedrski fizik, torej kolega tistih, ki so sedeli v tej organizaciji. Toda Pugwash še s prstom ni mignil zanj (Delo, 27. jan. 2001, NB). Še ne tako davno je bila ta ista vlada ponosna spričo dejstva, da še s prstom ni mignila, da bi to korporacijo rešila pred bankrotom. Tako kot v nasprotju s prejšnjo vlado prav tako ni niti s prstom mignila, da bi pred bankrotom rešila Argentino (Delo, 13. jul. 2002, NB).

▲ Frazem izhaja predstavnó že iz Sv. pisma, na kar kaže prvi navedek. Za delo in

pomoč komu služijo ljudem roke z vsemi prsti. Frazem se uporablja za izražanje nikakršne pripravljenosti pomagati komu ne samo fizično.

& nem. **keinen Finger rühren nach etw.; keinen Finger krumm machen.**

Púst

držáti se kot Púst v prátiki, gl. dež.

púška

metáti puško v korúzo, gl. vreči puško v koruzo.

vreči (metáti) puško v koruzo /ekspr.; pren., tudi nedov., tudi zanikano z nasprotnim pomenom/ *ne vztrajati, obupati, odnehati*: Negotovost ljudi je povsod hitro naraščala, razmere v Sloveniji so se iz ure v uro slabšale v slovensko škodo in vojski ni manjkalo več dosti, da jih s popolno blokado meja povsem odreže od sveta. Toda ozračje je bilo vseeno vzpodbudno, nihče ni niti razmišljal, da bi vrgel puško v koruzo (Damijan Šinigoj, Neizstreljeni naboj, NB). Puško hočete vreči v koruzo, pobrisati jo hočete? Ali veste, da je to ubežništvo (T. Mann – J. Gradišnik, Čarobna gora II, 1959, 86)? Nekaj morajo vendar ukreniti, če nočejo, da jim bodo vsi pometali puške v koruzo, preden se bo začelo (Manica Lobnik, Ledinčani, 1961, 26). Mož me je prijazno tolažil in mi svetoval, naj ne mečem puške v koruzo, on da bo, kot bi trenil, rešil problem mojega prenočišča (M. Kozina, Veseli potopisi, 1970, 102). Nielsen se je sicer pobral in v nadaljevanju tudi sam nekajkrat zamahnil proti tekmeču, na začetku 7. runde pa dokončno vrgel rokavici v koruzo, ker je spoznal, da vse skupaj nima smisla (Delo, 15. okt. 2001, NB). Res je, da je moja velika težava prenesti dobre domače igre v mednarodno areno. Nisem še vrgel loparja v koruzo, zato v zadnjem času veliko sodelujem s psihologom Alešem Vičičem (Delo, 31. maja 1999, NB).

▲ Frazem **vreči (metáti) puško v koruzo** se lahko uporablja tudi zanikano. S tem

dobimo nasprotni pomen 'vztrajati, ne obupati, bojevati se naprej'. Za pojasnitev izvora frazema **vreči puško v koruzo** je zanimiv in poučen naslednji zgled: Da bi hitreje tekel, je zagnal Pipouh obe puški v koruzo, tako tudi žandarski bajonet, lovski nož in samokres... (R. Murnik, *Lovske bajke in povesti*, 1914, 168). Kaže namreč na prvotno resnični, dejanski položaj, ko kdo na begu z bojišča ali pred kom odvrže puško ali se odloči, da se ne bo več bojeval. V prenesenem pomenu ima izraz **vreči puško v koruzo** pomen 'ne vztrajati, obupati', ki izhaja iz pomena 'prenehati se bojevati'. Slednji izhaja iz besedne zveze **vreči, odvreči puško**. Podobno še **odložiti, položiti orožje** v pomenu 'vdati se'. **Puška** tu pomeni sredstvo, s katerim se kdo, navadno vojak, bojuje. Brez puške vojak ni več pravi vojak, je nekdo, ki se ne bojuje ali se noče več bojevati, si prizadevati za kaj. Zato je treba pač skriti obremenilno sredstvo za bojevanje tja, kjer ga bo težje najti. V našem primeru je to **koruza**, ki je zelo primerna za skrivanje koga ali česa. V najnovejšem času se sestavina **puška** zamenjuje z drugimi predmeti, ki predstavljajo sredstvo delovanja koga, npr. **žoga, rokavice, lopar, veslo** pri športnikih (gl. zadnje zglede v ponazarjalnem delu). Popolnoma enaka besedna sestava frazema kot v slovenskem je v nemškem jeziku, v hrvaščini se lahko cilj, kamor se odvrže puška, tudi izpusti ali pa je to **šaš**, v češčini ali slovaščini **rž** ali **pšenica**. Sestavina **flinta** v češkem in slovaškem frazemu kaže na

izposojo iz nemščine, medtem ko sestavina **puška** v slovenščini in hrvaščini kljub enaki strukturi to zabrisuje. Srbsko **baciti koplje u trnje (u ledinu)** kaže na starejše poreklo, na kar opozarjata sestavini **koplje in trnje** oziroma **ledina**. Iz nem. **die Flinte ins Korn werfen** izhaja tudi nem. **das Gewehr in den Sand werfen** (dobesedno 'orožje v pesek vreči') v pomenu 'dati se ujeti'. Vsi ti izrazi, zlasti pa srb. **baciti koplje u trnje**, imajo svoje izhodišče v lat. **hastam abicere**, tj. 'odvreči koplje', preneseno 'vse izgubiti' (pri Ciceru), in **clavum abicere**, tj. 'izpustiti krmilo'. Popolnoma drugačno besedno sestavo imajo slovenskemu **vreči puško v koruzo** pomensko ustrezni frazemi npr. v angleščini, francoščini in španščini: angl. **to throw in the towel/sponge** (dobesedno 'vreči v brisačo, gobo') v pomenu 'priznati se za premaganega, priznati poraz', fr. **jeter le manche après la cognée** (dobesedno 'vreči toporišče za sekiro'), šp. **echar la sogá tras el caldero** (dobesedno 'vreči vrvi za kotel'). Angleški izraz je prišel iz boksarskega žargona, kjer sta **goba in brisača** bistvena rekvizita pri osveževanju boksarja v odmorih med rundami. Danes pa pomeni predajo boksarja, če njegov trener vrže v ring **brisačo**. Navedenim frazedom je skupno naslednje: *odvreči orožje, sredstvo, s čimer se kdo bori, deluje*. Ubeseditve pa so različne. & češ. **hodit, házet flintu do žita**; hr. **baciti, ostaviti pušku**; **baciti puško u šaš**; nem. **die Flinte ins Korn werfen (schmeißen)**; slš. **hodit, odhodit', hadzat' flintu do žita**. srb. **baciti koplje u trnje (u ledinu)**.

R

ráca

(časnikarska, novinarska) **ráca** /ekspr.; pren., v povedni rabi/ *izmišljena novica v časopisu*: Samo da ne vem točno, o katerem me sprašuje. In potem sem se z vsakim sogovornikom hitro

zedinil, da je špekulacija o velikem sporu poceni novinarska raca (Delo, 13. okt. 2001, NB). Po nekajmesečnem sprenevedanju se je pokazalo, da kupčija ni novinarska raca, novi kupec pa je postala ljubljanska hče-

rinska družba Ers mariborskega Študentskega servisa (Delo, 17. dec. 2001, NB). Največja novinarska raca, kot pravi, je to, da Microsoft v Ljubljani sploh nima regionalnega centra za jugovzhodno Evropo, ampak je ta za srednjo in vzhodno Evropo v Münchnu (Delo, 8. avg. 2001, NB).

▲ Izraz naj bi nastal leta 1870 v Bruslju pri listu *Le matin*, ko si je mladi novinar poletil, v času kislih kumaric izmislil zgodbo o nekem Cornelissenu, ki je imel 20 rac. Zaklal je eno, jo razrezal na koščke in jih vrgel drugim 19, da so jih pojedle. Potem je zaklal naslednjo in potem vse do zadnje, ki pa naj bi bila kljub temu mršava, čeprav je pojedla ostalih 19. Zgodba je vzbudila veliko pozornost in naklada *Le matina* in drugih časopisov je bila rešena. Po desetih dneh je mladi novinar priznal, da si je zgodbo izmislil. Drugi poskus razlage se glasi: **Ente**, tj. nemško 'raca'. V začetku novinarstva so nepreverjene novice označevali z latinskim izrazom **Non testatum – Ni preverjeno**. Začetne črke latinskega izraza, brane kot **en** in **te**, dajo gornjo nemško besedo, po kateri naj bi se razvila **novinarska raca**. V poštev pride tudi fr. **canard** 'raca; izmišljena novica'; fam. 'časopis', žarg. **vendeur de canard** 'prodajalec časopisov', dalje **donner (vendre) un canard à moitié** (tj. 'dati/prodati raco na pol') 'obljubljati nemogoče'. Izraz **canard** so si izposodili Angleži v pomenu 'časopisna raca, lažno poročilo', imajo pa tudi podoben svoj izraz, v katerem nastopata **petelin** in **bik: cock-and-bull story** 'izmišljotina, lažna zgodba'. Tudi nem. **Ente** 'lažna novica; lažno časopisno poročilo' (od leta 1850) nima zanesljive razlage. Možno je sprejetje iz fr. **canard**, obstaja pa tudi zgodnje vn. **blaue Ente** 'laž, temelječa na poročilu koga, ki je hotel videti modre race'. Z obravnavano raco je pomensko možno primerjati tudi fr. **serpent de mer**, it. **serpente di mare** in šp. **serpiente de mar** (tj. 'morska kača') 'skrivnostna morska pošast, podobna orjaški kači, za katero

pa razen številnih pričevanj očitvidcev ni stvarnih dokazov', preneseno 'fantastična novica za pritegnitev pozornosti, objavljena v časopisih v času, ko primanjkuje pravih, zanimivih informacij ali v času kislih kumaric'.

hoditi (zibati se) kot raca /ekspr.; primera/ *zibaje se, na široko hoditi*: Velikokrat sem slišal pripombo, da so v Sloveniji sicer res govorili v govorici socializma, da pa je v bistvu bila od nekaj v veljavi privatna iniciativa. V Izraelu velja star pregovor, ki pravi, da če govoriš kot raca in hodiš kot raca, si najbrž raca (Delo, 27. feb. 1999, NB).

▲ Primera se nanaša na **raco** in njeno značilno zibajočo se hojo, ki je poimenovala kar po njej: **racáti, racanje**.

raca na vodi /pog.; pren., v medmetni rabi/ *izraža začudenje, občudovanje*: In kakor se bojim, da bi izpadel kot tisti kisli Slovenorodec, ki pomoli nos v svet in pride nazaj in pove, da je tam trava drugače zelena in tudi nebo je bolj pravilno plavo, si vendarle včasih rečem kakšno krepko, recimo: Raca na vodi! ali – bognedaj! – Bes te plentaj (Delo, 25. maja 2002, NB)! Hočem reči – zakaj se denar, ki je namenjen za Slovence po svetu, porabi za Slovence, ki grejo potem po svetu, namesto da bi ga koristno porabljali Slovenci, ki so že tam? Raca na vodi, sem rekel! Tisto, s čimer se lahko Slovenija predstavlja v tujini, je vendar slovenski intelekt (Delo, 2. okt. 1999, NB).

ravnáti

ravnáti s kóm v rokavicah (z rokavicami), gl. **rokavica**.

ravnáti s kóm/čím kot svinja z méhom, gl. **svinja**.

razkriti

razkriti (vsè) svòje adúte, gl. **adut**.

razdrážen

razdrážen (húd) kot sršén, gl. **sršen**.

rép

razuméti se

razuméti se na káj kot zájec na bóben, gl. **zajec**.

rép

stopíti kómu na rép /ekspr.; pren./ *narediti, da kdo ne more opravljati določene dejavnosti, storiti določenega dejanja*: Če v Italiji preiskovalci in tožilci stopijo na rep politiku ali kakšni drugi veliki ribi, novinarji to zvedo, še preden se spis znajde na sodišču (Delo, 29. jan. 1999, NB). Države članice ZN bi nato teroriste morale izročiti, saj bi se sicer hitro pokazalo, da s podporo protiteroristični koaliciji niso mislile resno. Tako bi mednarodna skupnost državno sponzoriranemu terorizmu najučinkoviteje stopila na rep (Delo, 2. okt. 2001, NB). Brezupno lovljenje bika za rep. Hrvaško javnost in politiko vznemirjajo afere, povezane z delovanjem tajnih služb, nobeni pa še niso stopili na rep (Delo, 2. feb. 1999, NB). Komaj je stisnil glas iz grla, tako ga je davil nesproščeni gnev. »Lej, lej, ali sem stopil mački na rep!« je zategnil Miklausin. »Kako se repenči ... (Gustav Šilih, Beli dvor, NB).«

▲ Frazem je izvorno verjetno povezan s pregovorom **Če mački na rep stopiš, zacvili** v pomenu 'človek se oglasi, razburi, če kdo prizadene njegove koristi, interese'. Ta izhaja iz resničnega dejstva, da je zlasti konec mačjega repa zelo občutljiv na vsak stisk. Podobno občutljiv je tudi pasji rep, saj pes zatuli in zbeži, če mu kdo stopi na rep. Frazem je nastal po krajšanju iz pregovora in s prenosom na človeka, njegov pomen pa izhaja tudi iz dejstva, da z blokado repa nekaterim manjšim živalim preprečimo gibanje, medtem ko je prijemanje za rep večjih živali ali stopanje nanj lahko zelo nevarno. Na to kaže npr. japonsko reklo **Ne stopaj tigru na rep**.

& hr., srb. **stati (nagaziti) komu na rep**; nem. **jmdm. auf den Schwanz treten**.

répa

kàkor bi répo rézal /redko; primera/ *enostavno, preprosto*: prim. **enostavno, preprosto kot pa-**

sulj: Vendar je vsaj tudi kaj vedel in kaj storil. Izpod rok so mu šle tožbe, kakor bi repo rezal: omlatil je po štiri, vsak drug dohtar po eno in še to stežka. Premisli nu, koliko smo si zdaj siromaki s tem na zgubi, ko namesto desete pravde še prva ni v kraju (F. Levstik, Sveti doktor Bežanec v Tožbanji vasi, NB)!

▲ Primera se nanaša na preprosto kmečko opravilo rezanje repe.

& hr., srb. **prosto kao pasulj**.

rešiti

rešiti kóga iz škripcév, gl. **škripec**.

réz

cárski réz /ekspr.; pren./ *odločen, drastičen ukrep*: Bolj kot pomoč raziskovalnih inštitucij bi vlada po mnenju direktorjev slovenske tekstilne industrije morala omogočiti panogi takojšen carski rez pri zmanjševanju stroškov, zlasti delovne sile, saj je s tem povezanih večina težav panoge (Delo, 29. apr. 2000, NB). Po tretjem zaporednem porazu doma se je upravni odbor Primorja odločil za carski rez. Uro po tekmi je odstavil trenerja Marina Kovačiča... (Delo, 20. apr. 1998, NB). Bolje nekaj kakor nič, bi lahko rekli ob porodu besedila z naslovom Nacionalni kulturni program; vendar le, če želimo biti zelo zelo skromni; zadevi se namreč pozna, da je bila porojena s carskim rezom; predolgo se je valjala po resorskem trebuhu (Delo, 24. nov. 2000, NB).

▲ Frazem **carski rez** temelji na prenesenem pomenu medicinskega izraza **carski rez**, ki obstaja poleg po SSKJ in v medicini bolj priporočanega **cesarski rez** in pomenita 'operacija, pri kateri otroka izrežejo iz maternice'. Z njo rešijo mater in otroka v primerih, ko bi porod po normalni poti ogrozil njuni življenji ali življenje enega od njiju.

Izraza **carski rez** ni v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju in Glonarjevem SSJ. M. Cigale v nemško-slovenskem slovarju leta 1860 nemško **Kaiserschnitt**

razlaga s sln. **izrez deteta, cesarski rez**, z oznako russ., tj. rusko, pa dodaja še **cesarska operacija, cesarski prerez**, ki naj bi jih uporabljal dr. Bleiweis. **Izrez deteta** je po Cigaletu prevzel Pleteršnik v Slovensko-nemškem slovarju 1894/95. **Carski rez, cesarski rez** se pojavljata v publicistiki in strokovni literaturi. V medicini ima prednost **cesarski rez**, kar je bilo sprejeto tudi v SSKJ. Uporabljen je že v knjigi Valenta *Porodoslovje za babice* iz leta 1860. Izraz **carski rez** je bil v novejšem času sprejet iz hrvaškega ali srbskega jezika in se rabi tudi v vsakdanjem govoru. **Cesarski rez**, ki je tudi v drugih jezikih, je kalk iz srednje lat. **sectio caesarea** 'cesarski rez'. Po Pliniju so z imenom **Caesones** ali **Caesareus** imenovali ljudi, ki so bili izrezani iz maternice. **Caesones** izhaja iz lat. **caedere, caesus** 'udarjati, sekati; izrezati'. Lat. **sectio caesarea** se je v 17. stol. ljudskoetimološko povezovalo z rimskim vladarjem Cezarjem. Ta naj bi bil pri porodu izrezan iz materinega trebuha, lat. **caesus (matris utero)**, in zato imenovan **Caesar**. Ime naj bi po običajni razlagi prvotno pomenilo 'dolgotas, kosmat, lasat', pri čemer je zanimivo, da je bil najbolj znan nosilec tega imena Gaj Julij Cezar plešast.

Operacija **cesarski rez** se omenja v grški mitologiji, Rimljani so jo izvajali na mrtvi visoko noseči ženski (domnevno po zakonu kralja Numa Pompiliusa v 8. stol. pr. n. št.). Na živi nosečnici jo opravljajo od 16. stol., dokumentirano uspešno jo je 21. aprila 1610 izvedel ranocelnik Jeremias Trautmann v Nemčiji. Sprva je bila smrtnost pri teh operacijah od 80 do 100 %, danes pod 2 %.

režati se

režati se kot pečen máček, gl. **maček**.

režati se na vsà ústa, gl. **usta**.

riba

odpirati ústa (premetávati se, zévati) kot riba na suhem /ekspr.; primera/ *zelo, močno*: Prišel je

že do zadeve, ko je počilo kot malo prej od letal in ga zabilo po tleh. Iz pljuč mu je posesalo ves zrak, da je odpiral usta kot riba na suhem (Damijan Šinigoj, Neizstreljeni naboj, NB). Ta zbežnost, ki jo je obvladal do poslednjega odtenka, pri njem ni postala rutina, temveč umetnost. V svojem elementu je takrat, ko mu spodmaknejo tla pod nogami in se premetava kot riba na suhem (Delo, 7. julija 2001, NB). Legel je, toda zaspati ni mogel. Kot riba na suhem se je premetaval vse do jutra (T. Svetina, Ukana II, 1967, 338).

▲ Primera izhaja iz ribolova in se nanaša na obnašanje in počutje ribe, ki je vržena iz svojega elementa na suho. V prenesenem pomenu se uporablja za ravnanje ali počutje človeka in je protipomenska primeri **počutiti se kot riba v vodi**.

počutiti se kot riba na súhem /ekspr.; primera/ *neugodno, slabo*: Dobra tri leta so minila, odkar je mladi goriški plesalec Gregor Rebula pobrskal po domačem računalniku in se mu je med množico podatkov pogled ustavil na znanem imenu, ki je v pionirskih letih na parketih plesnih dvoran kar precej obetalo – Tatjana Abrič. Ker se je brez plesalke že nekaj dni počutil kot riba na suhem, je nemudoma segel po telefonu (Delo, 14. aprila 1998, NB). II, 1967, 338).

▲ Gl. **odpirati usta (premetávati se, zévati) kot riba na suhem**.

& bolg. **kato riba na suho (na pesъk)**.

počutiti se kot riba v vòdi /ekspr.; primera/ *ugodno, prijetno*: Pogled na Marušiča je tokrat nudil povsem drugačno sliko kot pred meseci. Razposajen in brez sledu nezadovoljnega zmajevanja z glavo se je v hladnem vremenu počutil kot riba v vodi. Kot da bi mu 4. mesto pred tednom v Pragi dalo novega zagona (Delo, 29. julija 2000, NB). Živeti v Karlsruheju res ni želja večine, a vendar mesto sčasoma zleze človeku pod kožo, tako da se v tednu ali dveh počuti kot riba v vodi. (Delo, 5. februarja 1999, NB).

▲ Gl. **zdrav kot riba [v vodi]**

& bolg. **kato riba vъv voda čustvuvam se**

(**сьм**): fr. **se porter comme un poisson dans l'eau**; rus. **kak ryba v vode čustvovat' sebja**. **premetávati se kot riba na súhem**, gl. **odpirati usta kot riba na suhem**.

velika riba /ekspr.; pren./ *kdor ima v kaki organizaciji, dejavnosti zlasti negativni pomen, vlogo, kot jo določa prilastek*; prim. **velika živina**: Večjega hita na plošči ni slutiti, a kot rečeno, tisti fosil ni nikoli postal kakšna velika riba, bo pa v svoji populnosti še kar dolgo lazil naokrog (Delo, 4. mar. 2000, NB). Po dolgem omahovanju so naredili razliko med velikimi in majhnimi ribami. Milan Lukić, ki je po pričevanju desetini beguncev, s katerimi sem govoril, zagrešil stotine zločinov, je denimo velika riba. Majhni posiljevalci iz Foče ali Vasiljević iz Višegrada so majhne ribe (Delo, 29. mar. 2000, NB). Ker vidijo, da nekateri podsistemi niso učinkoviti. Zlasti pa jim jemlje zaupanje dejstvo, da nobena »velika riba« doslej še ni bila obsojena (Delo, 2. dec. 2000, NB).

zdrav kot riba [v vódi] /ekspr.; primera, v povedni rabi/ *zelo zdrav*; sop. **zdrav kot dren**: Po njegovem je predsednik omagal predvsem zaradi bronhitisa in napornega dela. Po dveh ali treh tednih počitka bo spet zdrav kot riba, je prepričan slavni srčni kirurg (Delo, 29. oktobra 1998, NB). Tako so naivneži, ki so si obetali dobro plačano in za povrh še zanimivo delo, med drugim tudi zvedeli, da pa čisto vsakega ne vzamejo, predvsem mora biti vsak zdrav kot riba in zato da mora na poseben zdravniški pregled (Delo, 20. februarja 1999, NB). Toda ali res verjame, da bi nekdo vztrajal in preventivno 30 ali 40 let jemal zdravila proti srčnemu infarktu, čeprav je zdrav kot riba (Delo, 7. julija 2001, NB)?

▲ Zaradi živahnega gibanja v svojem elementu je riba prava podoba svežega, zdravega življenja, kakršnega je drugod malo. Z zdravjem se predstavno v primerah pojavljajo tudi nekatere druge, običajno močne živali, kot *bik, konj*, ali vrste rib, npr. *krap, postrv, ščuka*.

& angl. **to be sound as a trout**; hr. **zdrav kao**

riba; kaš. **zdrów jak rëba**; nem. **gesund wie ein Fisch (Hecht)**, pol. **zdrowy jak ryba, jak rydz, jak koń, jak byk**; rus. **zdorovyj kak byk, kak kon'**.

zévati kot riba na súhem, gl. **odpirati usta kot riba na suhem**.

ribji

číst (jásen) kot ribje okó, gl. **oko**.

rigoléto

péti rigoléto /šalj.; pren./ *bruhati*; sop. **klicati urha (Urha) [na pomoč]**: Preveč je pil, zdaj pa poje rigoletu (SSKJ). Dnevni red je bil naslednji... 4. Petminutni molk za umrle pri steklenici. 5. Obisk pri rigoletu (v prenesenem pomenu pomeni ta obisk bruhanje) (Velibor Popović, Delo 1962, št. 7, 2).

▲ Frazem je nastal po asociaciji na arije Verdijeve opere **Rigoletto**, sama pa se ponuja tudi navezava na slovenski glagol **rigati**, ki je povezan tudi s pijančevanjem, katerega posledica je prav bruhanje. Prav tako navezavo je možno videti v poljskem frazemu **jechać do Rygi** (prim. **rzygać** 'bruhati').

& srb. **peti rigoletu**; pol. **jechać [pojechać] do Rygi**.

rit

bíti (státi) kómu za rítjo /vulg.; pren./ *zasledovati koga; nadzorovati koga*: Leni so in vase zaverovani. Človek bi jim moral biti vedno za ritjo (M. Vogrič, Zaznamovani, 1973, 33). Sam beg sicer še ni nič hudega, pač pa pozdravi sovražnika, ki ti je stalno za ritjo, da še dihniti ne moreš več pošteno (E. Fritz, Prostor in čas, 1970, št.4/5, 247).

bíti kot rit in srájca /vulg.; primera, v povedni rabi, v dv. sta/ *biti nerazdružen, neločljiv*: In Jože, ves čas je z njim, skupaj sta kot rit in srajca, ne moreta se ločiti (T. Partljič, Ne glej za pticami, 1967, 43). Po pravici rečeno, bila sta kakor rit in srajca. Po mojem je bil edini prijatelj, ki ga je imel v zavodu (N. Košir – M. Vargas Llosa, Mesto in ščeneta, 1968, 257). Do sem vse dobro. Denimo pa, da sta lord A in vojvoda Northumberlandski velika

prijatelja in tičita skupaj kot rit in srajca (George Mikes, Priročnik za snobe, NB).

▲ Primera je nastala po primerjanju položaja srajce na posebnem delu človekovega telesa, tj. riti.

bíti tiho kot rit /vulg.; primera, v povedni rabi/ *bati se povedati kaj, bojzljivo molčati*; prim. **bíti tiho kot miš**: Da še vedno prodajate svoje govore, ni vaša krivda, kriv je čas, v katerem živimo, vendar mi boste plačali nekaj na roko, pa bom tiho ko rit (B. Šömen, Rdeči smeh, 1970, 46). Kaj hočeš, to smo mi, Slovenci! Doma smo tiho kot riti, zato se pa drugje razkokodakamo! (Pavliha, 1965, št. 33, 2).

▲ Nastanek primere **bíti tiho kot rit** ne more temeljiti na sestavini **rit** 'zadnjica', saj bi ta del človeškega telesa težko povezovali s tišino. Prav nasprotno: že nekatera poimenovanja zanj, kot sta **prda**, **prdalo**, ki izhajata iz glagola **prdeti**, kažejo, da je treba izhajati iz prenesenega pomena te besede: **rit** vulg. 'neznačajan, bojzljiv človek' (SSKJ), po Glonarju 'označba za boječneža, plahega strahopetneža, tudi za požrešneža', npr. Ta človek je prava rit. Za boječnega, plahega, strahopetnega človeka pa je znano, da je tiho, ker si pač ne upa govoriti, ugovarjati ipd. Torej se primera **bíti tiho kot rit** nanaša na takega človeka in ne na spotikljiv del človeškega telesa! To dokazuje tudi zadnji zglede, ki je v množini: **smo tiho kot riti**.

bíti v riti /vulg.; pren., v povedni rabi/ *bíti v neprijetnem, zapletenem položaju*: Nič čudnega, če je slovenski film v riti, ko pa imajo režiserji tako radi goloto (V. Gjurin, SR I, 1974, 74, 75). In še ko ponoči crkne vodovod, si pa v riti (F. Pečnik, Avtobusna postaja, 1976, 38). Ampak zdaj bi se gotovo lahko kaj oglasil, to je tvoja dolžnost, kot intelektualca si dolžan pomagati. Pa kaj, a smo res tako v riti? sem vprašal (B. Gradišnik, Leta, 1985, 240). Nečesa pa ne bom nikoli razumel – jasno je, da smo globoko v riti, bolj bedne perspektive skorajda ne more biti – a ljudstvo na vprašanje, kako gre, še vedno odgovarja z »dobro, hvala« (Delo, 16. okt. 1999, NB).

brčniti (súniti) kóga v rit /vulg.; pren./ *odpustiti,*

odsloviti koga; sop. **dati komu brco v rit**: Nas naj vprašajo, katerega vzgojitelja je treba brčniti v rit (M. Vogrič, Zaznamovani, 1973, 105). Hotel ali ne hotel, tudi on je del tvojega življenja, tvoje usode. Lahko bi ga bil sunil v rit, ko si ga prvič srečal (V. Kavčič, Živalski krog, 1982, 51).

dáti (naložiti) jih kómu po riti /vulg.; olepš./ *natepsti koga*: Tatvino bi mu navsezadnje še lahko odpustili, nesramnosti pa nikoli, kajti vzgoja mora biti predvsem šola spoštovanja. Torej naj bi jih lovski čuvaj Sorel nemudoma naložil fantu po riti (Gustave Flaubert, Bouvard in Pécuchet, NB).

dáti kómu brco v rit /vulg.; pren./ *odpustiti, odsloviti koga; zavriniti koga*: Dali so nam brco v rit, naj se nehamo zanašati na institucije... To smo naredili, zdaj pa nam drugi publicisti očitajo, češ da so filmi narejeni amatersko (Delo, 8. apr. 2000, NB). Na kartonski embalaži, pribiti na lesen okvir, je napisan začetek ameriške Ustave: »Mi, prebivalci Združenih držav Amerike ...« Vam bomo dali brco v rit. (Delo, 8. dec. 2001, NB). Tržaškim politikom ni seglo v globino sivih celic, da so se iz tega posla umaknili celo izkušeni Nizozemci, zdaj bi najraje podarili brco v rit tudi Brunu Koreliču iz koprške luke, ki je pokazal dovolj korajžje, da se je šel duhamorna pogajanja z italijansko birokracijo. (Delo, 23. feb. 2002, NB).

dobiti jih po riti /vulg.; olepš./ *bíti tepen; bíti kaznovan*; sop. **dobiti jih po glavi, dobiti jih po grbi, dobiti jih po nosu, dobiti jih po prstih**: Samo če bo pijan. Dobil jih bo po riti, da bo teden dni vriskal (P. Zidar, To in se pismo (Sv. Pavel), 1965, 145). Sklenila je, da mulc za novo šolsko leto ne bo dobil novih učbenikov. Naložila pa mu je, naj sedi v prvi vrsti in dobro poslušaj, drugače jih bo dobil – po riti (Delo, 19. avg. 2000, NB). Če občani ne izkažemo odgovornosti in ne plačamo državi do tolarja vseh obveznosti, jih takoj dobimo po prstih in po riti (Delo, 15. dec. 2001, NB).

iméti mévlje v riti, gl. *mevlja*.

íti [hudiču] v rit /vulg.; pren., tudi z **naj** + povedni

naklon/ *propasti, izginiti*; prim. **pojdi [hudiču, vragu] v rit**: Ko ga Podol previdno povpraša pred zaklenjenimi prednjimi vrati, kako kaj gre, sliši, naj se pobere k vragu (češko: v rit) (Libuše Moniková, Fasada, NB). Odziv bi prav gotov bil enak odgovoru pretepenega poslanca: »Naj gredo v rit (Delo, 29. maja 2000, NB)!« »Eden je čisto nadušljiv, in ni bil več za ta svet,« govori Podhruškar dalje o volovih in si briše rdeče brke z dlanjo, »naj gre vse k hudiču (D. Lokar, Sodni dan na vasi, 1958, 38)!«

▲ Gl. **pojdi [hudiču, vragu] v rit**.

kúzla skáče v rit kómu, gl. **kuzla**.

lésti kómu v rit /vulg.; pren., tudi dov. *zlesti/ izkazovati komu pretirano vdanost, prijaznost z namenom pridobiti si naklonjenost*; sop. **komu pod rep (v čreva) lesti** (J. Glonar, SSJ, 334: prilizovati se mu); prim. vulg. **ritolízec, ritolíznik** 'kdor si ponižujoče prizadeva za naklonjenost, zlasti nadrejenih': Kajpak, tudi kazni so bile prihranjene za zelence. Sebi enakih se ni lotil. In tistih, ki so mu lezli v rit (M. Vogrič, Zaznamovani, 1973, 240). Si misliš, da boš prej doma, če jim boš zlezl v rit (Mitja Vošnjak, Kri in vino, 1963, 89)? Imel je ženo tako rad,/ da je spodobno kral, goljufal,/ lezel drugim gospodom v rit... (G. Strniša, Ljudožerci, 1972, 79). Tisti, ki nas danes najbolj obtožujejo, da smo se povezali z Berezovskim, so mu takrat, ko je bil še na oblasti, najbolj lezli v rit (Delo, 25. mar. 2002, NB).

▲ Frazem je nastal po predstavi pridobivanja naklonjenosti koga z lezenjem v spotikljiv del telesa tega, in ne naravnost iz oči v oči. Po posamostaljenju glagola **lesti** je nastal še frazem **lezenje v rit**.

lézenje v rit /vulg.; pren./ *pretirana vdanost, prijaznost z namenom pridobiti si naklonjenost*; prim. **ritolízenje, ritolízništvo**: Ti boš rekla temu bonton, jaz pa rečem temu lezenje v rit (P. Zidar, Tumor, 1970, 81).

▲ Gl. **lesti komu v rit**.

píši me v rit tudi **píšmevrit** /vulg.; pren., vel. (tudi naj + povedni naklon) tudi v mn./ *izraža veliko omalovaževanje, brezbriznost*; sop. **piši me v**

uho, piši me nekam (Glonar, SSJ: **piši me v uho, v rit, počez, že veš kam**), **pojdi v rit**: Prošt naj me v rit piše, prepovem mu v hišo hoditi, ker ni človeški (B. Brecht – M. Šmalc, Izbrana dela I, 1962, 34). Ti, Brcko, ti me kar v rit piši s svojimi kaplarskimi nazori. Jaz že vem, kaj bom rekel, brez pomoči tvoje kratke pameti (V. Ocvirk, Soncu ni verjeti, 1960, 71). Anton je na vse to malomarno skomignil z rameni in rekel, naj ga vsi lepo v rit pišemo. On da ni gospodar (B. Zupančič, Sedmina, 1957, 37).

▲ Sestavina **piši**, skrajšano tudi **piš**, v množini **pišite**, je velelnik glagola **pihati**, torej današnje običajno **pihaj**. Kam je usmerjeno glagolsko dejanje *pihanja*, kažejo beseda **rit**, pri sopomenkah **uho, nekam**. Če seštejemo pomene omenjenih besed, ne dobimo nič smiselnega. Torej gre za nesmiselno dejanje, ki ga *govorec zaukaže, pripiše sogovorniku*. S tem pa izrazi svoje veliko **omalovaževanje, brezbriznost** do besed, prizadevanj sogovornika.

Glagola **pihati** in **pihniti** sta tudi v pomensko sorodnih izrazih **piham na to, pihnem na to** v pomenu 'požvižgam se na to'. Omenjena izraza sta v Cigaletovem nemško-slovenskem slovarju in v Frazološkem slovarju v petih jezikih J. Pavlice kot ustreznici nem. **Ich pfeife darauf**. Skoraj povsod ju je nadomestil ekspresivni izraz **požvižgati se na kaj** v pomenu 'ne ceniti, ne upoštevati česa, omalovaževati kaj'. Glagol **pihniti** je še v izrazu **ta ga pa pihne** v pomenu 'je zabaven, domiseln; vzbuja občudovanje zaradi kakega dejanja, uspehov'. Sestavina **uho** je tudi v drugih izrazih s podobnimi ali sorodnimi pomeni, npr. ekspr. **pri enem ušesu noter, pri drugem ven** 'ničesar ne ubogati, ne upoštevati; nič si ne zapomniti' in ekspr. **imeti kosmata ušesa** 'ne hoteti slišati, upoštevati stvari, ki komu niso všeč, zlasti ukazov'. Frazem **pri enem ušesu noter, pri drugem ven** je že v Cigaletovem nemško-slovenskem slovarju leta 1860, in to skupaj s sopomenskima izrazoma **ne marati za kaj** in **za uho metati**. Za

zadnji izraz je kot vir naveden Gutschmann. **pójdi [hudiču, vrágu] v rit** /vulg.; pren., vel., tudi mn./ *izraža veliko omalovaževanje ali težnjo, da nagovorjeni propade, izgine; sop. piši me v rit:* »Pojdi v rit s svojo revolucijo,« je rekel stric (M. Kundera – D. Baran, *Življenje je drugje*, 1979, 153). »Jaz pa nič,« je rekel. »Nobenega usmiljenja! Pojdi v rit, komu sem se pa jaz smilil?! Šus v glavo in gremo naprej (M. Rožanc, *Ljubezen*, 1979, 129).« Ko smo prišli k prvim hišam na Lazu, so nam ljudje povedali: »Italija je šla hudiču v rit (Po pripovedi A. Rutar-Svečana J. Dolenc, *Tolminski zbornik* 1975, 1975, 42)!»

▲ Frazem **pojdi v rit** podobno kot sopomenka **piši me v rit** temelji na nesmiselnosti pihanja ali pošiljanja v »nespoštovani del« človeškega telesa. Različica z dodanim **hudiču** ali **vrágu** to nesmiselnost še poudarja. Verjetno v navezavi s frazomom **pojdi k hudiču (vrágu)** pa je možen tudi pomen 'izraža težnjo, da nagovorjeni propade, izgine'. Ta drugi pomen ima tudi frazem **iti [hudiču] v rit**, ki se razlikuje od obravnavanega samo po glagolskem naklonu, z obliko **naj gre vse [hudiču] v rit** pa se težnja po propadu, izginotju koga prenaša z ogovorjenega na tretjo osebo ali stvar.

státi kómu za rítjo, gl. **biti komu za ritjo**.

vse k riti priněsti kómu /vulg.; pren./ *zelo streči komu:* »Viš, tudi ta vsevedni modrijanček se širokousti in gobežda, da bi morali mladini vse k riti prinesiti,« je z dlanjo tolkel po časopisu (M. Vogrič, *Zaznamovani*, 1973, 12). Sinček edinček, scrkljanček, ki mu je mamica zmeraj vse k riti prinesla. In mu še zmeraj nosi, temu svojemu nepovnljivemu biseru (B. Zupančič, *Zlati prah*, 1979, 62). »Strežem ti ko malemu bogu, pa me vseeno priganjaš. Vse ti moram prinesiti k riti, drugače nisi zdrav (J. Švajncer, *Karneval*, 1968, 194).«

ród

Ábrahamov ród, gl. **Ábrahamov**.

rodíti se

rodíti se pod sréčno (nesréčno) zvézdo, gl. **zvezda**.

rodíti se s srebrno žlícó v ústih, gl. **žlica**.

rôjen

bíti rôjen pod sréčno (nesréčno) zvézdo, gl. **zvezda**.

rôka

držáti vsè adúte v rôkah, gl. **adut**.

iméti vsè adúte v rôkah, gl. **adut**.

iméti v rôkah močán adút, gl. **adut**.

opráti si rôke [kot Pilát] /ekspr.; pren., primera/ *znebiti se krivde:* Ali je bila kriva samo Margarita? Ali si je mogel on, Mitja, popolnoma oprati roke (F. Novšak, *Hudobni angeli*, 1940, 95)?

▲ Primera, katere jedro se večinoma že opušča, se nanaša na rimskega prokuratorja Judeje Poncija Pilata od leta 26 do leta 36. Izzval je upor Judejcev in ga krvavo zadušil. Po rimskih in židovskih virih je bil zaradi okrutnosti odstavljen in poklican na odgovornost v Rim. Po novi zavezi je v procesu proti Jezusu Kristusu potrdil obsodbo sindrija (tj. sveta enakopravnih članov, ki se posvetujejo o javnih zadevah) in s tem izrekel smrtno kazen. Pilatovo »pranje rok«, s katerim je simbolično odstranil s sebe krivdo za obsodbo, je postalo pregovorno. Z opuščanjem jedra primere **kot Pilat** frazem preneha biti primera, obenem pa se izgubi povezava s Poncijem Pilatom.

živéti (življěnje) iz rók v ústa /ekspr.; pren./ *sproti porabiti zasluženó:* Večina nas v tej naši lepi Sloveniji živi pod povprečjem, iz rok v usta. In če bo ta večina na volitvah mnenja, da nam je dovolj tistih, ki nam samo jemljejo in nas zaničujejo in ponižujejo, se lahko stvar nekoliko spremeni (Delo, 1. feb. 2000, NB)! V to skupino sodijo tudi tisti, ki so sami svoji delodajalci in za katere v javnosti nekako velja, da se uvrščajo med premožnejše, čeprav je med njimi več tistih, ki živijo iz rok v usta in

imajo več dolgov kot premoženja (Delo, 30. apr. 1998, NB). Življenje iz rok v usta ter od danes do jutri se prav zato giblje v dveh skrajnostih: med nebrzdano evforijo ob uspehih in popolno depresivnostjo ob polomih (Delo, 16. feb. 1999, NB).

▲ Predstava, na osnovi katere je nastal frazem **živeti iz rok v usta**, je zelo razvidna, saj z rokami delamo, z usti pa jemo. S posamostaljenjem glagola **živeti** je nastal novi frazem **življenje iz rok v usta** 'življenje v skromnih razmerah, na robu preživetja'. **življenje iz rok v usta**, gl. **živeti iz rok v usta**.

rokáv

ás v rokávu, gl. as.

iméti ása v rokávu, gl. as.

rokavica

délati s kóm/čím v rokavicah (z rokavicami),

gl. **ravnati s kom v rokavicah (z rokavicami)**.

govoríti s kóm v rokavicah (z rokavicami), gl.

ravnati s kom v rokavicah (z rokavicami).

lotévati se česa v rokavicah (z rokavicami), gl.

ravnati s kom v rokavicah (z rokavicami).

obravnaváti kóga v rokavicah (z rokavicami),

gl. **ravnati s kom v rokavicah (z rokavicami)**.

pobráti [vrženo] rokavíco /ekspr.; pren./ *sprejeti*

izziv; prim. **vreči komu rokavico**: Bruno se je

znal brzdati. Ni pobral vržene rokavice in

izzval prepira (M. Vogrič, Zaznamovani,

1973, 227). Nekoč pa je vendarle naletel na

nekoga, ki je pobral rokavico (J. Janžekovič,

Krščanstvo in marksizem, 1976, 188). Ni

se bilo bati, da vržene rokavice Kitajci ne

bi pobrali (J. Stanič, Delo, 1966, št. 3, 1).

▲ Gl. **vreči komu rokavico [v obraz]**.

& fr. **ramasser, relever le gant**; hr. **prihvatiti**

(**primiti, podići**) [**bačenu**] rukavicu; nem.

den Handschuh (ali **den Fehdehandschuh**)

aufnehmen; pol. **podnieść, podjąć** (rzuconą)

rękawicę; rus. **podnjat' perčatku**.

ravnáti s kóm (délati s kóm/čím, govoríti s

kóm, lotévati se česa, obravnaváti kóga) v

rokavicah (z rokavicami) /ekspr.; pren., primera/

obzirno, previdno: Princ je Diani, namesto

da bi z njo ravnal v rokavicah, vrgel rokavico

v obraz. Z lahkotnostjo, ob kateri sta bila celo medijska makiavelista Madonna in McLaren videti kot vajenca, se je uničena marioneta spet postavila na noge, stepla prah z obleke in vzela niti usode v svoje roke (Delo, 22. avg. 1998, NB). Zmeraj so bili deležni posebnih ugodnosti in z njimi so ravnali v rokavicah, v zadnjem desetletju pa so začeli razmišljati, da je napočil trenutek, ko bodo morali državni uslužbenci in v zasebnih podjetjih zaposleni delavci dobiti približno enake pravice (Delo, 8. aprila 1999, NB). Spomin na omenjene dogodke, ki se jih nikakor ne da lotevati v rokavicah, je že kar na začetku torkovega simpozija obudil akademik prof. dr. Kajetan Gantar (Delo, 13. maja 1999, NB). Tudi volilna kampanja, v kateri sta se nasprotnika obravnavala v rokavicah, in v kateri nobenemu ni mogoče očitati večjih spodrseljavev, ni pokazala, v katero smer se bo nagnila tehtnica (Delo, 12. jan. 1998, NB). Javna televizija se je spreminjala v državno televizijo, ki je vsako temo, v uradniških krogih dojeta kot državotvorno, obravnavala kot krhek porcelan, s katerim je treba delati v rokavicah, nikakor ne grobo, včasih pa se ga je bilo najbolje sploh ne dotikati (Delo, 20. aprila 2002).

▲ Frazem, ki je predstavo primera, uporabljena preneseno, izhaja iz osnovne funkcije rokavic, da z njimi zaščitimo roke ali pred rokami tisto, na čemer ali s čimer delamo. Oblika z orodnikom je zelo redka. Glagol s širokim pomenskim obsegom **ravnati** se lahko zamenja s predponskim **obravnavati** ali drugimi konkretnimi akcijskimi glagoli, kot **govoriti, delati, lotevati se**, med katerimi se vsaj zadnja lahko nanašata tudi na stvari.

vreči kómu rokavíco [v obraz] /ekspr.; pren./ *izzvati koga*; prim. **pobráti rokavico**: Preprodajalci so s tem guvernerju centralne banke in predsedniku zvezne vlade, ki sta obljubljala, da jih bosta »počistila« z mestnih ulic in za nakup in prodajo deviz odprla bančne menjalnice, vrgli rokavico v obraz (Delo, 6. aprila 1998, NB). Prihodnosti je treba spet in spet metati rokavico. Jo vsako uro

sproti razdevičiti (S. Vuga, Testenine bivših bojevnikov, 1980. 216). Toda nazaj nisem mogel več, rokavica je bila vržena (R. Polič, Spoznanja, 1983, 145).

▲ Frazem **vreči komu rokavico**, prav tako **pobratí rokavico**, izhaja iz srednjeveškega viteškega običaja. Če je hotel vitez razžaliti ali izzvati na dvoboj drugega, mu je vrgel rokavico k nogam ali v obraz. Če je drugi vitez pobral rokavico, je tako sprejel izziv za dvoboj. Sicer pa vitezom ni bilo dovoljeno, da bi se medsebojno preteпали ali bojevali. V današnjem času se izraza iz časov srednjeveškega viteštva uporabljata preneseno za izzivanje in sprejemanje izziva nasploh (npr. v polemikah, tekmovanju v čem ipd.).

& angl. **throw down the gauntlet**, fr. **jeter le gant à qn**; hr. **baciti (dobaciti) komu rukavico**; nem. **jmdm. den Handschuh (Fehdehandschuh) hinwerfen/vor die Füße werfen (ins Gesicht schleudern)**; pol. **rzucić (komuś) rękawicę**; rus. **brostit' komu perčatku**.

róžica

bíti v róžicah /pog.; mn., pren., olepš., v povedni rabi/ *bíti (nekoliko) pijan, vinjen*; sop. **bíti pod gasom; imeti ga pod kapo; biti pod paro**: Pri preučevanju tega izredno zapletenega primera je sodišče upoštevalo, da je stopenj vinjenosti veliko, npr. vesel, okrogel, v róžicah, okajen, korajžen, na aufbiks, na vse zbov, trd, mehak v kolenih, nadelan in končno šele pijan (Pavliha 1965, št. 14, 2). Gospod Popijada se je pritihotapil že pozno v noč »v róžicah« v svojo spalnico (Mladika V (1924), 319). A nocoj smo ga pili pristnega. To je. In jaz sem zdaj precej v róžicah (B. Pahor, Nomadi brez oaze, 1956, 314). Preden sem zaspal, sem še ves v róžicah poskušal razmišljati, zakaj se slikarji drugače pogovarjamo in včasih tudi drugače mislimo, kot slikamo (J. Ciuha, Pogovori s tišino, 1967).

▲ Frazem **bíti v róžicah** je olepševalni izraz za **bíti pijan** in je prvotno najbrž pomenil 'stanje rahle pijanosti, ko je imetnik takega stanja navadno še dobre, prešerne

volje'. Ugodno, prijetno stanje, povezano z rožicami, nakazujeta tudi frazema **rožice cvetejo komu** 'zelo dobro se godi komu' in zanikano **z rožicami ni poslano komu** 'živi v pomanjkanju; ima velike skrbi, težave'. Izraz **bíti v róžicah** je torej pomenil 'biti dobro razpoložen', zato je prenos na podobno stanje v rahli pijanosti dovolj očitien. Ugodno razpoloženje, uspevanje, ki ga vzbujajo rože, potrjujeta tudi **cvet in cvetje** v izrazih **bíti v cvetu let, mladosti** in pog. **bodi v cvetju** 'lepo se imej, uspevaj'.

govoríti, kot bi róžice sadil /ekspr.; primera/ *vzneseno, lepo; priliznjeno, sladko*: Bila je. Naj opišem spored z blagimi, nežnimi besedami, božajoče, kot bi rožice sadil: zadnje hollywoodsko govno (Delo, 8. sept. 1998, NB). In ker so bili državotvorni, so bili tudi politični. Delali so revolucijo, kot bi rožice sadili. Da, hipiji, ti so jih imeli za ušesi, namreč rožice (Delo, 24. jun. 1998, NB).

z róžicami je poslano kómu /ekspr.; pren., pogosteje nikalno z nasprotnim pomenom/ *živi srečno, brezskrbno, v izobilju*: Je tistim našim študentom, ki nimajo štipendij ali kakšne druge denarne pomoči, res tako z rožicami poslano, da jim (skoraj) ni mar za ponujena študentska posojila (Delo, 4. nov. 1999, NB)? En sam samcat telefonski pogovor z Nemci je zadostoval, da so nas vzeli pod okrilje. Še na misel mi ni prišlo, da bi mi bilo doma tako z rožicami poslano (Delo, 20. dec. 1999, NB). Še pred dobrim letom in pol je bilo življenje Fabiena Bartheza poslano z rožicami, saj je ob prihodu v Manchester United veljal za najboljšega nogometnega vratarja na svetu, pohvalil pa se je lahko tudi s srečo v zasebnem življenju (Delo, 30. nov. 2001, NB). Ja, ja, niti milijonarju ni poslano z rožicami. Vsak mora skozi duhovno trpljenje, skozi pekel do očiščenja (P. Zidar, Barakarji, 1968, 75). Slavo Zupančič so krasile mnoge vrline: skromnost, iskrenost, tovarštvo in odprtost. Prav zato je zmogla trdo športno in poklicno življenje, v katerem

saditi

ji ni bilo vedno poslano z rožicami, toda z vedrino je znala premagati tudi tegobne plati (Delo, 8. maja 2000, NB).

▲ Gl. **biti v rožicah**.

& angl. **their path is strawn with roses**; fr. **être**

(**couché sur (un lit) des roses; son chemin est jonché de roses**, nikalno **n' être pas sur un lit des roses**; hr. **ne cvatu komu ruže**; nem. **auf Rosen gebettet sein, auf Rosen gehen, auf lauter Rosen sitzen**, nikalno **nicht auf Rosen gebettet sein**).

S

saditi

govoriti, kot bi rožice sadil, gl. rožica.

sám

sám góbec je *kóga*, gl. gobec.

sáma kóst in kóža je *kóga*, gl. kost.

sáma ústa so *kóga*, gl. usta.

sáme kostí so *kóga*, gl. kost.

sekíra

sekíra je pádla *kómu v méd* /ekspr.; pren./ življenjske razmere so se komu nenadoma zelo izboljšale; prim. med in mleko se cedi kje: Ljubljana - Walter Jeklin je gotovo eden tistih košarkarjev, ki mu je v drugem delu kariere padla sekira v med tisti hip, ko se je odločil za košarkarsko »nerazvito« Poljsko. Naš reprezentant ima danes tam ime, uživa upravičen ugled, kar hkrati pomeni, da ima tudi primerno ceno (Delo, 5. jun. 2000, NB). Misliš, da bi ti je sekira padla v med, ker sta bila nekoč s Petrico kolega. Zapomni si, da je bil fant vmes v politiki in da ne pozna milosti, kadar gre za njegovo kariero (B. Novak, Na drugi strani Ljubljane, 1982, 188). To je francoska uspešnica sezone, Jeunetov film *Le fabuleux destin d'Amelie Poulain*. V tem primeru se lahko reče, da je karlovarski selektorici Evi Zaoralovi padla sekira v med (Delo, 13. jul. 2001, NB).

▲ Med je simbol sladkega, lepega življenja, blagostanja in sreče. Komur pade žlica ali sekira v med, ta ima tako življenje.

Sestavina žlica v frazemu, ki je v srbsčini, je predstavno razumljivejša kot sekira, ki je še v hr., srb. in bolg. jeziku. Nekoliko drugačna predstava je v ustreznem nem. **sich in den Honigtopf setzen**, v katerem pomeni izobilje sestavina **Honigtopf** (tj. 'lonec medu').

& bolg. **padna mi sekirata u meda**; hr. **pala (upala) komu sjekira u med**; nem. **sich in den Honigtopf setzen**; srb. **pala mu je kašika (sekira) u med**.

sésti

sésti na límanice, gl. limanica.

sesúti se

sesúti se kot híšica iz kárt, gl. hišica.

seznániti se

seznániti se z abecédo čésa, gl. abeceda.

sín

Ábrahamov sín, gl. Abrahamov.

Ádamov sín, gl. Adamov.

(kot) izgubljeni sín /ekspr.; prisposoba, tudi primera/ *človek brez cilja, smisla življenja*; sop. **izgubljena (zablodela) ovca**: Bolnik se prebudi in izpregovori: »Moj sin! Moj izgubljeni sin! Saj sem vedel, da ne boš pustil svojega očeta iti s tega sveta, da ne bi položil prej roke svoje tebi na glavo (J. Stritar, Pod lipo, 1895, 180). Pomislite, dragi Komar, kako je pozdravil oče izgubljenega sina (I. Cankar, Hlapci, 1910, 20). Ko bi, Janez, ti le enmalo tako-le pomislil, kako od ta izgubljenega sina

v sv. pismu zapisano stoji: ki se tovaršije nij varoval, ta slabe in pa bal: kako je med babe prišel med samo te babe te slabe in med prašiče te svinjske (J. Kersnik, Postna premišljevanja, SN 1874, 49). Zdaj pak je tako pal, kakor izgubljeni sin v evangeliji (F. Levstik, Deseti brat, 1863, 158). Katero upanje imamo zanje pripravljeno? Res, kako naj se vrne izgubljeni sin, če so vsa vrata zaprta (Delo, 24. okt. 1998, NB)?

▲ Gl. **izgubljena ovca**.

& angl. **the prodigal son**; fr. **l'anfant prodigne**; hr., srb. **izgubljeni (rasipni, razmetni, bludni) sin**; nem. **der verlorene Sohn**; rus. **bludnyj syn**.

sípati

sípati kómu pések v očí, gl. **pesek**.

Sízifov (sízifov)

Sízifovo (sízifovo) délo /knj.; pren., navadno v povedni rabi/ *brezuspšno, neuresničljivo delo*: Združevanje bank, ki imajo en odstotek trga ali še manj, bi bilo Sízifovo delo, vzelo bi tudi preveč časa (Delo, 11. dec. 1999, NB). Seveda pa bi lahko Koštunica in njegov štab tvegala radikalnejši obračun s starim režimom, namesto da sta poskušala in še poskušata miloševićevce spremeniti v »nacionalne demokrate«, to pa je svojevrstno Sízifovo delo, izvedljivo kvečjemu v svetopisemskih zgodbah, kako je mogoče hudodelce napraviti za svetnike (Delo, 1. dec. 2001, NB). Zaverovani vase trmasto čakamo, kdo nam bo prvi poklonil prijazno besedo ali bežen nasmeh. Zatopljeni v to brezplodno čakanje gledamo Čas, ki neutrudno opravlja svoje sízifovo delo, ker Času je vseeno, lahko teče tudi brez nas (Delo, 12. dec. 2001, NB). Toda na čelo svoje globalne enote za odnose z investitorji je kljub temu postavil Elizabeth Wade, britansko poliglotko, ki slovi v svojem poslu. Čaka jo Sízifovo delo, meni Wall Street Journal (Delo, 23. okt. 2000, NB).

▲ Izraz izhaja iz grške mitologije. **Sízif**, gr. **Sisyphos**, je bil sin boga vetrov Eola in kralj v Korintu. Imel je dostop do mize bogov,

a je to čast zlorabil in izdajal ljudem skivnosti bogov. Zato je bil kaznovan tako, da je moral valiti ogromno skalo na vrh gore, a ko jo je hotel prevaliti na drugo stran, se je vedno skotalila do vzočja gore in moral je začeti znova. To njegovo mučenje je postalo prisposoba za brezuspšno, utrudljivo, neuresničljivo delo.

& angl. **Sisyphian task, labour**; hr., srb. **Sízifov (sízifovski) posao (trud)**; it. **la fatica di Sisifo**; nem. **eine Sisyphusarbeit (sein)**; rus. **sízifov trud; sízifova rabota**.

skakánje

skakánje čez plót, gl. **skok**.

skakáti

kúzla skáče v rít kómu, gl. **kuzla**.

skakáti čez plánke, gl. **planka**.

skakáti čez plót, gl. **plot**.

skočiti

skočiti čez plánke, gl. **planka**.

skočiti čez plót, gl. **plot**.

skočiti v zakónski járem, gl. **jarem**.

skók

skók (skakánje) čez plót /ekspr.; pren./ *nezvestoba, prevara v zakonu*: »Kaj jaz, to ni še nič!

Dober si ti, ker si svojo ženo rešil svojega strupenega jezika in skokov čez plot, ko si se ločil od nje!« mu je vrnil Miloš (Gítica Jakopin, Slovo od deklitva, NB). Tudi skok čez plot je greh iz kamene dobe, ki se mu je tudi moderni človek presenetljivo voljan vdajati. Kot ocenjujejo, vsem sodobnim kontracepcijskim sredstvom navkljub vsak deseti otrok ni potomec moškega, ki se ima za njegovega očeta (Delo, 29. apr. 2000, NB). Vendar so imeli Donno za zasebno državljanko, Hillary pa za prvo damo. Moževo skakanje čez plot je postal važen očitek v volilni kampanji njegovih nasprotnikov (Delo, 16. maja 2000, NB). Clay je bil videti izčrpan in Peter se je vprašal, ali je skakanje čez plot zares tako utrudljivo (G. Vidal – J. Fistrovič, Washington, D. C., 1976, 158).

skřb

▲ Gl. **skočiti čez plot.**

& nem. **Seitensprung.**

skřb

živíti [brez skrbí] kàkor vrábec v prôsu, gl. vrábec.

skřiti

skřiti (vsè) svôje adúte, gl. adut.

sládek

sládek kot méd, gl. med.

sláma

goréti kot sláma /ekspr.; primera/ *zelo, močno goréti*; sop. **goréti kot bakla**: Deli opreme so bili iz materiala, ki je v kisikovi atmosferi v notranjosti modula gorel kakor slama (Tovariš 1971, št. 12, 52). Suha, prepletena streha je gorela kakor slama – velikanski rdeč ogenj je bruhal dim in plamen, sikal, se zaganjal, prasketal, vrval, bučal (W. de Mare – J. Gradišnik, Tri kraljeve opice, 1958, 30). Lopova žene strast: in strast zgori kot slama (A. Kraigher, Kontrolor Škrobar, 1914, II, 285).

▲ **Slama** je prišla v primero kot lahko gorljiva snov. Primera se uporablja za stvari, a tudi preneseno na človeka za čustva. Slednje je npr. tudi v nem. **Er brennt wie Stroh** ali **Er brennt, man könnte eine Laterne mit ihm anzünden**, kjer je govora o jezi in ljubezni in je možno primerjati z lat. **Lucernam accendere possis** in rus. **sgorat' ot ljubvi (ot strasti)**. Sicer pa se v primerah z enakim pomenom pojavljajo še **bakla, papir, seno, smodnik, suhljad**.

& češ. **hořet jak sláma/papir**; fr. **flamber comme de la paille**; hr., srb. **gorjeti kao barut**; nem. **brennen wie Stroh (Strohfeuer, Heuhaufen)**; rus. **goret' kak soloma (kak hvorost, kak bumaga)**.

iméti slámo v glávi /iron.; pren., tudi nikalno z nasprotnim pomenom/ *nič ne vedeti, ne znati*: Potem sem še tistega, ki piše referate, iz katerih za boga ne razberem, kaj pravi, videl celo, kako je šel po solato – in

prvič uganil, da nima slame v glavi (B. Krakar, Vdanost, 1970, 16). Tega ni sicer izbrbljal z besedami, a razodel je zadosti jasno za človeka, ki nima slame v glavi (G. Koritnik – Kipling, Kim, 1933, 157). Ta ima namesto možganov slamo v glavi (Šašelj, Pregovori, 1934, 177). **POSLEDNJI MOHIKANEC**: Mali beli brat nima slame pod skalpom (M. Mikeln, Strip strup, 1964, 72).

▲ Gl. **mlatiti prazno slamo.**

& hr., srb. **imati slamu u glavi**; nem. **Stroh im Kopf haben**; ein **Strohkopf sein**; rus. **soloma v golove u kogo**.

mlatíti prázno slámo /ekspr.; pren./ *vsebinsko prazno govoriti*; sop. **otrobe vezati**: Ker ji mnogi, tudi proti volji, zapadejo in so prepričani, da se ne prepirajo, temveč znanstveno razpravljajo, v resnici pa mlatijo prazno slamo, ker ne znajo neke trditve razstaviti v njene temeljne pojme in potem le-teh pretehtati, temveč se prepirajo samo o besedilu trditve, pri čemer se razvije besedni boj namesto resne razprave (Platon, Država, NB). Zopet najnovejša cvetka, t.i. lustracijski zakon ali zakon za lov na rdeče čarovnice. Pet dni so poslanci mlatili prazno slamo in v tem času izgovorili več bedarij kot poslanci vseh evropskih parlamentov skupaj (Delo, 27. jan. 1998, NB). Pisatelji imajo tudi pravico biti slabi, boljši in najboljši. Ampak to, kako velika žival se da narediti iz muhe, že vemo, in tudi to, kako se mlati prazna slama, obvladamo (Delo, 30. jun. 2001, NB).

▲ Prazno slamo, tj. brez zrnja, dobimo po mlačvi, zato je mlatiti prazno slamo nesmiselno, nekoristno dejanje, početje. To se zdaj preneseno rabi za vsebinsko prazno govorjenje. Glede na osnovni in preneseni pomen je sestavina (**prazna**) **slama** dobila pomen 'kar je nepomembno, nespametno' in je v frazemih **iméti slamo v glávi in malo zrnja, pa mnogo slame je v čem**.

& angl. **to throw straws against the wind; to trash over old straw; to flog a dead horse**;

češ. **mlátit prázdnu/hluchou slámu**; hr., srb. **mlatiti praznu slamu**; nem. **leeres Stroh dreschen**; **Schaum schlagen**; **Luftstreiche machen**; pol. **mlócić sieczkę, przelewać z pustego w próżne**; slš. **mlátit' práznu slamu**. **prázna sláma** /ekspr.; pren., navadno v povedni rabi/ *kar je nepomembno, nespametno*: Ali uže modri Salomon pravi, da vsaka stvar na svetu je prazna slama (F. Levstik, Deseti brat, 1863, 134). Trditve, da gre za pieteto do mrtvih poražencev ali za samoumevnost etičnih vrednot svobodnega sveta, za katere so se borili in jih vzpostavili zmagovalci v drugi svetovni vojni, so v slovenskih političnih razmerah samo še prazna slama (Delo, 24. jun. 2000, NB). Seveda nimajo denarja, stavim pa, da tudi naložbenega strateškega načrta nimajo. V intervjujih veliko govore o poslovnih strateških partnerjih, vendar je to prazna slama (Delo, 22. dec. 2001, NB). Mladim se ni treba bati indoktrinacije, saj se politiki itak obnašajo tako, kakor da v Sloveniji ni nikogar, ki ga njihova prazna slama ne bi zanimala (Delo, 5. jun. 1999, NB). Pa so mu vseeno izvili ničvredni košček papirja, ga izravnali in ugotovili, da so se ruvali za prazno slamo (J. Jalen, Previsi, 1940, 102).

▲ Gl. **mlatiti prazno slamo**.

slámnat

slámnata vdóva, gl. **vdova**.

slámnati vdóvec, gl. **vdova**.

smřt

kúrja smřt /star.; pren./ *debel človek, debeluh*; sop. **kurji britof**: Slišal si še gotovo, da pravimo človeku, ki razkošno živi in je samo pečene piške, »kurja smrt«; to izvoljenko pa bi imenoval »dijaška smrt« (Jože Debevec, Vzori in boji, 1918, 282).

▲ Gl. **kurji britof**.

sód

izbíti sódu dnò /ekspr.; pren./ *sprožiti kaj, kar se je že dolgo pripravljalo*: Ta sonet je izbil

sodu dno, kajti zdaj se je pokazal na bojišču – idejni oče nove abecede Kopitar (A. Slodnjak, Prešernovo življenje, 1964, 137). Problem ilegalnih prebežnikov, ki izkoriščajo pravico do azila, je v minulih tednih izbil sodu dno. Kaže, da se je reševanja tega problema resno lotila za zdaj le policija (Delo, 27. nov. 2000, NB). Nam deželna blagajna in domovinski čut še nista eno in isto. Ta izjava je izbila sodu dno (Jože Pahor, Matija Gorjan, 1940, 54). Toda Jera ni poznala mej; izbila je loncu dno z zahtevo, naj ji pripravi gospa Jerjeva denar (F. Milčinski, Ptički brez gnezda, 1917, 63). Kanadska vlada se zaveda, da so se nasprotja med obema skupnostima že tako namnožila, da groze prebiti sodu dno (TT 1965, št. 10, 2).

(kakor) sód brez dnà /ekspr.; pren., primera, v povedni rabi/ *za kar ni nikoli dovolj česa*: Že vse popoldne žro, menda niso kakor sod brez dna. Malo kruha jim nesi ven (A. Kraigher, Peter Drozeg, NB)! Prav za tisto ubogo kulturo gre, ki po splošnem prepričanju samo troši in nič ne prinaša, ki je tako rekoč sod brez dna in ki zanima samo nekaj tistih, ki so že tako ali tako čudaki (Delo, 27. jan. 2001, NB). Tukaj se pije in lije, prav kakor bi sodci ne imeli dna. Lepa je ta (I. Tavčar, LZ 1891, 390).

polnítí sód(e) brez dnà /ekspr.; pren., mn./ *opravljati nekoristno delo; opravljati delo, ki ni nikoli končano*; sop. **nosíti vodo v morje**: Vem pa nekaj: ni leta 2002 način, da: – se izživljate nad ljudmi, ki so bolni (nekateri ta čas tudi na smrt), – nad ljudmi, ki so v preteklosti prispevali svoj delež, da ste se izobrazili..., nad ljudmi, ki po kanalih natakajo tudi v sod brez dna, ki se mu reče država, od koder potem nekaj kapelj priteče spet k vam, – da si drznete razpravljati o tem, ali je prav, da ima zdravnik samo 500 tisoč bruto ali morda milijon z dodatki (Delo, 30. marca 2002, NB). ...de smo brez dna polnili sode (Prešeren, po Kidričevi izdaji, 42, 37).

& angl. **to pour water into a sieve; to use**

sieve for drawing water; fr. **puiser l'eau dans le cribseau**; hr. **nositi vodu u rešetu**; lat. **Lympham cribro infundere**; nem. **Wasser in den Sieb schöpfen**.

sólza

číst kot sólza /ekspr.; primera, v povedni rabi/ *zelo čist; brezmadežen; zelo pošten*; sop. **číst (jasen) kot ribje oko**: Zdravnik si je ogledal rano in nekajkrat zadovoljno pokimal. »Prestel, tik pod kolenom, čist kot solza. Fant, srečo imaš (Damijan Šinigoj, Neizstreljeni naboj, NB)!« To je bila že druga zmaga Michalczewskega nad Rocchigianijem, a prva čista kot solza (Delo, 17. apr. 2000, NB). Gore je bil vpleten v kaznivo dejanje, vendar naj ne bi bil vedel, da je njegov obisk samostana del operacije za zbiranje sredstev. Vse druge točke njegove biografije so čiste kot solza. (Delo, 12. avg. 2000, NB). Ob vsem skupaj se kot dokaz praviloma omenja, da v ZDA – da, gospodarski velesili ZDA – menedžerje z delnicami ali opcijami nagrajujejo še bolj bogato. Valant po drugi strani zatrjuje, da so vsi skupaj čisti kot solza. Argumenti, da padeš dol (Delo, 28. nov. 1998, NB).

▲ V Kastelec-Vorenčevem slovarju je v primeri namesto **solza** sestavina **studeneč**: zhíst kakor studeniz, bister. V Pleteršnikovem in v Glonarjevem slovarju ter v SP 1962 in SSKJ je kot sestavina primere uporabljen izraz **ribje oko**: **nebo je čisto kakor ribje oko** (tudi **nebo je jasno kot ribje oko**, Pleteršnik), **číst kakor ribje oko** (tudi **nebo je jasno ko ribje oko**, Glonar), **nebo je jasno kot ribje oko** (SP 1962), **nebo je čisto kot ribje oko** (SSKJ). V SSKJ je v pomensko enaki primeri sestavina **sonce**, npr. **kot sonce čist značaj** (prim. prav tam še **to je jasno kot sonce** 'popolnoma jasno'). Manjšalnico **sončece** je v primeri zapisal pesnik S. Gregorčič: Kot solnčece čist / moj srčni je žar, / Ne bo me sram, / Pred tabo nikdar.

Primeri **číst kot solza** obstaja še v hrvaščini ali srbsčini in poljščini (gl. &) in lahko dom-

nevamo, da je slovanska. Temelji na pridevniku **číst** v pomenih 'brez umazanije, prahu, ki ni skaljen, moten, ki je brez primesi' ipd. ter na primerjavi s stvarmi, ki po predstavah ljudi imajo take lastnosti, torej **solza**, **ribje oko**, **sonce**, **studeneč**, **zarja neba** itd. Glede na odsotnost primere **číst kot solza** v naših starejših slovarjih bi lahko domnevali vplivanje hrvaškega ali srbskega **číst kao suza**, **bistar kao suza**. Brez dvoma pa so izvirno slovenske primere **číst kot ribje oko**, **číst kot sonce**, **číst kot zarja neba**.

& hr., srb. **číst kao suza**, **bistar kao suza**; pol. **czysty jak łza**.

speljáci

speljáci kóga na límanice, gl. **limanica**.

spoznáci se

spoznáci se na káj kot zájec na bóben, gl. **zajec**.

správiti

správiti káj ad acta, gl. **ad acta**.

správiti kóga na bóben, gl. **boben**.

správiti kóga na kánt, gl. **kant**.

správiti kóga na límanice, gl. **limanica**.

sramotílen

postáviti (pribíti) kóga na sramotílني stèber, gl. **steber**.

sréčati

sréčati Ábrahama, gl. **Abraham**.

sréčati matíldo, gl. **matilda (Matilda)**

sréčen

rodíti se pod sréčno zvézdo, gl. **zvezda**.

sršén

bežáci kot bi sršeni podíli kóga /ekspr.; primera/ *zelo hitro, brezglavo*: Leti, kakor bi ga sršeni podíli (S. Prek, Ljudska modrost – trden je most, 1974, 131).

iméti sršene v riti /kor. obirsko; pren./ *ne imeti vztrajnosti, biti nemiren*; prim. **iméti mevlje v riti**; **sršene v glavi iméti**: Videl sem tukaj, kako je Silen, poveljnik prednje straže, potil

debele srage in bridko trpinčil osla, osel pa je strašno zehal in grozovito mahal z repom, cepetal in se otepal, kot če bi imel sršene v riti (F. Rabelais – B. Madžarevič, Gargantua in Pantagruel 2, 1981, 478).

kot bi sršen pičil kóga /ekspr.; primera/ *zelo hitro*:

Gernauva je spreletelo pri prvih besedah kakor bi ga bil sršen pičil: pa to in naravni trenutni instinkt, ki mu je velel: – tu te ne smeta videti – navel ga je ob enem, da je skočil kot blisk v stran, kder je počenil za široko drevo (J. Kersnik, Na Žerinjah, 1876, 90).

razdražen (húd) kot sršen /ekspr.; primera, v po-

vedni rabi/ *zelo razdražen, (hud)*: V hišo pa sta pribrenčala sinova, starejši Marks in mlajši Othinrih; o zadnjem mi ni znano, kako je prišel do tega nečloveškega imena. Bila sta kakor razdražena sršena (I. Tavčar, Visoška kronika, LZ 1919, 134, 135). Kot sršen razdražen / Skoč' baba zdej v mé (OSNP 8719, Novo mesto, Kramar). »Veste kaj boter! ali kdo ste, vi ste pa hudi ko seršen; vse rebra ste mi poterli (J. Jurčič, SG 1865, 8). Neumen – široke hlače – te besede mu brenčijo po ušesih in ga podé kot zdraženi sešeni vedno dalje od Pahovčeve hiše (S. Jenko, Tilka, SG 1858, II, 80).

zaiti med sršéne /ekspr.; red.; pren./ *dati povod*

za hudo, množično razburjenje; sop. **dregniti v sršenje (sršenovo) gnezdo; dregniti v osje gnezdo (v osír)**: Pri jami je sedel Boštjan ter dejal zadovoljno: »Med sršene si zašel! Pričakovali smo te pa šele o božiču (I. Tavčar, Cvetje v jeseni, LZ 1917, 462).«

sršenji

dregniti v sršenje gnezdo, gl. **gnezdo**.

sršenov

dregniti v sršenovo gnezdo, gl. **gnezdo**.

stār

stār kot Metúzalem, gl. **Metuzalem (metuzalem)**.

staróst

Metúzalemova (metúzalemska) staróst, gl. **Metuzalemov (metuzalemski)**.

stāti

stāti [do vratú, do kolén] v dréku, gl. **drek**.

stáviti

stáviti na kárto čésa, gl. **karta**.

stáviti vsè na èno kárto, gl. **karta**.

stèber

postáviti (pribíti) kóga na sramotilni stèber /

ekspr.; pren./ *osramotiti, osmešiti koga*; sop. **dati**

(postáviti) koga na pranger: Francoski pred-

sednik Jacques Chirac se je očitno odločil, da ne bo prilival olja na ogenj, ki ga je med svojo bližnjevzhodno turnejo prižgal premier Jospin. Premiera celo javno kritiziral ni, kaj šele, da bi ga postavil na sramotilni steber (Delo, 6. marca 2000, NB). O tem bi se morali pogovarjati v razredu, da bi otroci dobili občutek, da se jim hoče pomagati, ne pa jih ožigosati. Starši se morda ne odzovejo, ker jih je sram, ko jih bodo postavili na sramotilni steber (Delo, 14. aprila 2000, NB). Opazujte otroke, najbolje se jim godi v situacijah, ki so podobne plemenskim. Pa zato monogamne družine nihče ne pribija na sramotilni steber, čeprav bi jo v imenu otrokovih koristi lahko pikro kritizirali (Delo, 9. jun. 2001, NB).

▲ Gl. **dati (postáviti) koga na pranger**.

& hr. **prikovati (pribíti, privezati, dati) koga na sramni (sramotni) stup**.

pribíti kóga na sramotilni stèber, gl. **postaviti koga na sramotilni steber**.

stréla

kot stréla z jásnega (nebá) /ekspr.; primera/ *po-*

polnoma nepričakovano; sop. **kakor bi treščilo**

z jasnega: Udarila je ta beseda, kakor strela

iz jasnega (V. Zarnik, Maščevanje osode,

SG 1862, 398). To slučajno realno pa sedaj

naenkrat, kot strela z jasnega neba, poveže z

idealnim, z eidosom, z bistvom... (C. Logar,

Femenologija, 1971, 465). Na mah je prišlo

nad njo, kakor strela z jasnega neba, ter ji

stréljati

strlo samozavest, ki jo je še maloprej nosila na perutnicah (I. Koprivec, Hiša pod vrhom, 1957, 218). Ko so se razredčila kasarniška drevesa in sva skozi zaveso snežink ugledala vso umirajočo ikonografijo praznika, je udarilo kot strela z jasnega. Iz zvočnikov sva zaslišala pesem, ki je simbolizirala odhajanje brezskrbnih let (Marijan Pušavec, Zbiralec nasmehov, NB).

▲ Frazem temelji na primerjavi z znanim naravnim pojavom, ko strela udari z jasnega neba. V sestavu frazema je sestavina **nebo** večinoma že izpuščena in je pridevnik **jasen** uporabljen samostalniško. Sopomenska primera **kakor bi treščilo z jasnega** s sestavino **treščilo** kaže na tesnejšo povezavo z izhodiščnim naravnim pojavom.

& hr., srb. **kao grom iz vedra neba**; pol. **jak grom z jasnega nieba**.

stréljati

stréljati z motovilom, gl. **motovilo**.

stréljati kózle, gl. **motovilo**.

strárgan

govoríti kot strárgan dóhtar, gl. **dohtar**.

súho

odpiráti ústa kot ríba na súhem, gl. **riba**.

počúttíti se kot ríba na súhem, gl. **riba**.

premetáváti se kot ríba na súhem, gl. **riba**.

zéváti kot ríba na súhem, gl. **riba**.

súniti

súniti koga v rit, gl. **rit**.

svét

nôvi svét /publ.; prispodoba/ *Amerika*; sop. *ameriška celina*: Krištof Kolumb je moral moledovati pri vrsti vladarskih hiš, preden se je španski kralj odločil, da bo financiral njegovo potovanje v Novi svet (Delo, 1. avg. 2000, NB). Nekaj ganskih trdnjav je preurejenih v muzeje in so dobro ohranjeni spomeniki trgovanja z Zlato obalo. Množice temnopoltih Američanov prihajajo s turističnimi avtobusi in v rožastih srajcah hodijo za

vodniki, ki jim razkazujejo temne in vlažne kleti, kjer so sužnji čakali na plovbo v novi svet (Delo, 6. junija 2001, NB).

& hr., srb. **Novi svijet**; nem. **die neue Welt**; pol. **Nowy Świat**; rus. **Novyj svet**.
príti na svét, gl. **žlica**.

svínja

délati (ravnáti) s kóm/čím kot svinja z méhom

/slabš.; primera/ *delati s kom/čim grdo, malomarno*: Nikakor ni potreba, da dovoli vsakemu, naj dela z njim kakor svinja z mehom (J. Stritar, Pogovori, Z 1879, 191). Čas je za rojstvo in čas je za smrt, kajti niti eno niti drugo ni človeška »pogrontacija«. Ljudje vemo zgolj to, da nimamo časa, čeprav delamo z njim kakor svinja z mehom (J. Ciuha, Pogovori s tišino, 1967, 53). Posebno s časom smo delali kot svinja z mehom. Zdelo se nam je, da ga imamo neskončno zalogo. Zdel pa se nam je tudi tako lep, da bi bilo preneumno zapravljati ga z učenjem (J. Banič, Eden, 1974, 218). Vodenje obrambnega resorja je prevzel Jelko Kacin (LDS), ki so mu že pred imenovanjem očitali, da z denarjem dela kot »svinja z mehom« (Delo, 12. okt. 1998, NB).

▲ Primera temelji na predstavi, kako domnevno neumna, nerodna svinja dela z mehom, tj. 'neveščče, nerodno, ne da bi bila za to sposobna'. Preneseno se uporablja za slabo, neustrezno ravnanje z osebami ali stvarmi. Spada v večjo skupino živalskih primer, ki temeljijo na neustreznosti živali za kako opravilo, za kaj sploh. Taki primeri sta npr. še **podati se komu kot svinji sedlo** in **razumeti se, spoznati se na kaj kot zajec na boben**, tj. 'prav nič'.

& hr. **postupati s čim kao svinja sa mekinjama**; **razumjeti se kao magare u kantar**; nem. **mit jmdm., mit etwas Schindluder treiben**; rus. **razbirat'sja kak svin'ja v apel'synah**.

piján kot svinja /vulg.; primera, v povedni rabi/ *zelo*

pijan; sop. **pijan kot krava**, **pijan kot muha**: Kot vsako leto so bili gospodje oficirji kot svinje pijani (E. Fritz, Hvalnica življenja, 1967, 48). Se ti spet blede in si pijan ko svinja, sliši zdaj Vili Fink zelo razločno in

jasno ob koncu dolgega odpiranja ust še stavek: – Zakaj tolčeš po vratih (D. Jančar, O bledem hudodelcu, 1973, 23).

ravnáti s kóm/čím kot svinja z méhom, gl. delati s kom/čím kot svinja z mehom.

svój

odkríti (pokazáti) (svòje) kárte, gl. karta.

razkríti (vsè) svòje adúte, gl. adut.

skríti (vsè) svòje adúte, gl. adut.

Š

škripec

bíti (znájti se) v škrípcih (v škrípcu) /ekspr.; pren., v mn., redko v ed./ *bíti, znajti se v neprijetnem, zapletenem položaju;* *sop. bítí (znajti se) v zosu; bítí do vratu v dreku; bítí v godlji:* Priznam, bil sem v zadregi. V škrípcih. Pri taki ženski nobena beseda ne zaleže (Marijan Pušavec, Zbiralec nasmehov, NB). Angleški nogometni zvezdnik, jet-setter David Beckham, se je spet znašel v škrípcih zaradi mode: kazensko ni smel igrati v derbiju prve lige med Manchestrom Unitedom in Leedsom Unitedom (Delo, 21. feb. 2000, NB). Toda mladi Ponomarjov je igral zares odlično in vsekakor najmanj izenačil. V prvem kritičnem trenutku sta oba igrala zelo hitro, preveč hitro, da bi našla zelo zanimiv manever, po katerem bi bil beli kar že v škrípcih (Delo, 21. jan. 2002, NB). Slovenija je, ko gre za razvoj, najbolj v škrípcih pri akumulaciji kapitala in naložbah. Tako je na državni ravni in na osebni: če ne varčuješ, temveč sproti porabiš preveč, zmanjka za jutri (Delo, 30. maja 1998, NB).

▲ Frazem temelji na sestavini **škrípci** v pomenu 'natezalnica (mučilno orodje), ki je uporabljena v prenesenem pomenu. M. Cigale (I 864) nemško **in der Klemme sein** prevaja s slovenskim **v stiski, zadregi, nadlogi bítí, v kleščah, klešah bítí, v melce ali krtice hodíti, er ist in der Klemme** pa **tesna, terda mu je, prede mu; med batam in nakoalam bítí.**

& hr. **bítí v škrípcu;** nem. **in der Klemme sein; in der Patsche sein.**

pomágati kómu (rešíti kóga) iz škrípcev /ekspr.; pren./ naredíti, da kdo pride iz neprijetnega,

zapletenega položaja: Sklad vodi tako politiko, ki državam dolžnicam omogoča, da upravljajo s svojimi dolgovi. Ravno zato se sam IMF pogosto zadolži, ko dvomečim upnikom pomaga iz škrípcev (Delo, 19. dec. 1998, NB). Res je, tokrat v Rusiji upnikom niso pomagali iz škrípcev. Utrpeli so izgube (Delo, 19. dec. 1998, NB). Spovedna skrivnost pa je nedotakljiva in strogo varovana, zato naj stari gleda, kako si bo potem pomagal iz škrípcev (G. Gardonyi – J. Smej, Božji sužnji, 1977, 344).

príti v škrípce, gl. zaiti v škrípce.

rešíti kóga iz škrípcev, gl. pomagati komu iz škrípcev.

správiti (správljati) kóga v škrípce /ekspr.; pren., v mn., redko v ed./ *správiti koga v neprijeten, zapleten položaj:* Če nasprotniki ugotovijo, katere so tvoje šibke točke, lahko spraviš v škrípce celotno moštvo (Delo, 26. marca 2001, NB). Dvojno zmagoslavje mu je dan pozneje preprečil padec, eden tistih, s katerimi je že velikokrat po predolgem skoku spravil v škrípce tekmovalno razsodišče (Delo, 16. sept. 1999, NB). Ste malodušni, ker vas nikoli ne doleti ničesar razburljivega? Vas daje zavist, ker imajo vsi ljudje v vaši bližini pomembne težave, vas pa, naj se še tako trudite, ne spravlja v škrípce prav ničesar (Delo, 1. jun. 2000, NB)?

▲ Gl. **bítí v škrípcih.**

& hr. **dovesti (natjerati) koga u škrípac.**

zaiti (príti) v škrípce /ekspr.; pren., v mn., redko v ed./ *zaiti, priti v neprijeten, zapleten položaj:* Mihor, kot se Bog prosi, te prosim, ne odreci. Glej, v škrípce sem zašel. Če bi oče ne bil

Tántalov (tántalski)

tak mož, kaj vem, kako bi se bilo izteklo (F. S. Finžgar, Strici, NB). Vlado Dimovski, minister za delo, socialo in družino se je v petek v metliški Beti sestel s predstavniki belokranjske tekstilne industrije, ki bo zašla v škripcice zaradi državnih ukrepov (Delo, 15. jul. 2002, NB).

▲ Gl. **biti v škripcih**.

& hr. **doći (dospjeti) u škripac**.

znájtí se v škripcih (v škripcu) /ekspr.; pren., v mn., redko v ed./ *biti, znájtí se v neprijetnem, zapletenem položaju*; sop. **znájtí se v zosu; znájtí se do vratu v dreku**: Piratske kopije so postale že

cenejše, kot je vstopnica za kino, zato se je doslej močna hongkonška filmska industrija nenadoma znašla v škripcih (Delo, 16. okt. 2000, NB). Prvič se je v škripcu znašla tudi največja hrvaška banka – Zagrebačka banka (Delo, 4. avg. 1999, NB).

▲ Gl. **biti v škripcih**.

& hr. **naći se u škripcu**.

špánski

špánska vás, gl. **vas**.

T

Tántalov (tántalski)

Tántalove (tántalske) múke /knj., ekspr.; pren./ *muke koga, ki zaman želi dobiti, doseči to, kar mu je na dosegu*: Tako sem spet trpel Tantalove muke (Beno Zupančič, Štirje molčeči in druge zgodbe, 1951, 197). Težko se je živeti v Tantalove muke človeka, ki bi bil mogel ljubiti, kakor nihče na svetu, in je vse svoje življenje zaman popotoval za prividom svoje sreče (Ivo Brnčič, Generacija pred zaprtimi vrati, 1954, 220). Čim več znanja si raziskovavci naberejo, tem jasneje spoznajo, da vedo premalo. Nikjer ni ta Tantalova muka tako usodna kakor pri raziskovanju raka (Der Spiegel 7/1965, Naši razgledi 1965, 160). Najslabše, kar se nam lahko pripeti, je, da bi bile naše Tantalove muke pri obnovi oziroma gradnji nove železne ceste med Mursko Soboto in Madžarsko ter hitre ceste Koper-Lendava – zastran pretoka ljudi in blaga z madžarske strani – tako rekoč zaman (Delo, 29. sept. 1999, NB). Prve čase svojega trgovanja je bil ta nasladnež uklenjen v poklicne dolžnosti in revščino in je trpel tantalske muke (H. de Balzac – O. Župančič, Teta Liza, 1935, 144).

▲ Frazem izhaja iz grške mitologije. Tantal je bil Zevsov sin, mogočni kralj v Malí Aziji.

Da bi preizkusil vsevednost bogov, jim je za pokušnjo ponudil razkosanega sina Pelopsa. Za kazen je moral v podzemlju kljub obilju hrane in vode, ki je bila na dosegu, trpeti večno lakoto in žejo, poleg tega pa mu je nenehno grozilo, da bo nanj zgrmela skala, ki mu je visela nad glavo. Njegove muke so postale prisposoda za nemožnost dobiti, doseči kaj, kar je na dosegu.

& angl. **tantalization**; fr. **supplice de Tantale**; hr. **tantalove (tantalske, tantalovske) muke**; it. **il supplizio di Tantalo**; nem. **Tantalusqualen ausstehen (erleiden, erdulden)**; rus. **muki Tantala; tantalovy muki**.

têči

têči kot namázano, gl. **namazano**.

tr̄den

tr̄den kot dr̄en, gl. **dren**.

tr̄nek

biti tr̄nek za kóga /ekspr.; pren./ *biti vaba za koga*: Zelo konkurenčne cene, podobne tržaškim, naj bi bile trnek za številne kupce (Delo, 15. jul. 1998, NB).

▲ Gl. **nastaviti komu trnek**.

lovíti kóga na trnek, gl. **ujeti koga na trnek**.

nastáviti (nastávljati, vréči) kómu trnek /ekspr.; pren., tudi nedov./ z *zvijačo poskusiti pridobiti koga za svoj namen*: Vidite, to, to me zanima. Zakaj, mislite, je kljub vsestranskemu udobju toliko hlastal – nastavil sem prvi trnek – po odsotnosti z doma (P. Zidar, Kože, 1974, 63). »Kdo je pravzaprav ta tvoj Rudi?« »Star partizan, bila sva skupaj te dni.« »Ne misli domov?« Čutil sem, da mi oče nastavlja trnek (C. Zlobec, Moška leta mojega otroštva, 1962, 123). Potem je sam vrgel trnek Franku Williamsu z izjavo, kako izvrsten dirkalnik ima letos in kako lepo je bilo v treh sezonah, ko je pri njem osvojil naslov in nanizal 11 zmag (Delo, 9. jun. 2000, NB). Jordan je bil odločen. Prav nič ni imel proti Washingtonu, čeprav je hkrati »metal trnek« tudi proti Milwaukeeju (Delo, 31. jan. 2000, NB).

▲ Frazem izhaja iz ribiškega jezika, iz katerega se izraz preneseno uporablja za slikovit prikaz izseka iz medčloveških odnosov.

prijéti (zagrábiti, zgrábiti) za trnek /ekspr.; pren./ *podleči zvijači*: »Vprašajte me kaj o Jensonu,« je Briatore sprejel skupino novinarjev in potem, ko je eden od Angležev takoj zagrabil za trnek, teatralno zavil z

očmi, kot da bo zdaj, zdaj padel v nezavest (Delo, 29. jan. 2002, NB). Nekateri so celo prepričani, da je namerno tvegala svojo jubilejno 50. zmag (35. slalomsko) samo zato, da bi izzval Hujaro na nov dvoboj, a ta ni zagrabil za ta trnek (Delo, 16. marca 1998, NB). »Ne prestopite več tega praga in ne bo vam žal, mladi človek!« Zgrabil je torej za trnek (V. Zupan, Vrata iz meglenelega mesta, 1968, 223).

▲ Gl. **nastáviti komu trnek**.

ujéti (ulovíti) kóga na trnek /ekspr.; pren./ z *zvijačo pridobiti koga za svoj namen*: Poznavalci namigujejo, da oba Arrowsova voznika niza ta kroge s praznimi tanki in kvalifikacijsko nastavitvijo, da bi na trnek senzacionalnih časov ujeli kakšnega novega sponzorja (Delo 15. feb. 2000, NB). Žal pa je namesto dveh ilegalcev prišel ponj gestapovec; tako so namreč gorečneži iz Ljubljanske province s slovensko besedo lovili na smrtonosni trnek slovenske ljudi na Primorskem (Delo, 19. avg. 2000, NB).

▲ Gl. **nastáviti komu trnek**.

ulovíti kóga na trnek, gl. **ujeti koga na trnek**.
vréči kómu trnek, gl. **nastáviti komu trnek**.
zagrábiti za trnek, gl. **prijéti za trnek**.
zgrábiti za trnek, gl. **prijéti za trnek**.

U

uhó

iméti jích (pólno) za ušési /pog.; pren., olepš./ *biti zelo navihan*: »Bila sem prefina za ta svet,« je rekla sama pri sebi, »vendar imam še marsikaj za ušési, kar tudi ni kar tako (Chr. Andersen, Andersenove pravljice, NB).« Naša vlada, ki jo je s Turnškovim odhodom smeh popolnoma minil (ej, ta jih je imel za ušési), ne sprejme vsake oslarije kar na pamet ali pa brez strokovne utemeljitve (Delo, 14. mar. 1998, NB). Kajti kdor ima dobro

dušo, je tudi dober. Tisti pa, ki je prekanjen in nezaupljiv, ki jih ima sam mnogo za ušési in misli, da je zvit in pameten, se kaže, če občuje s sebi enakimi, pretkanega in previdnega, ker se zmerom zgleduje po podobah v sebi... (Platon, Država, NB).

iméti máslo za ušési, gl. **maslo**.

ujéti

ujéti kóga na límanice, gl. **limanica**.

ujéti se

ujéti *kóga* na trének, gl. trnek.

ujéti *kóga* v pást, gl. past.

ujéti se

ujéti se na límanice, gl. limanica.

ujéti se v pást, gl. past.

ulovíti

ulovíti *kóga* na trének, gl. trnek.

úrĥ (Úrh)

klicáti úrĥa (Úrĥa) [na pomoč] /olepš.; pren./ *bruhati*; sop. **peti rigoletu**: Majhno dekletce je klicalo urĥa, čeprav so bili tresljaji letala komaj zaznavni (J. Ciuha, Okameneli smehljaj, 1963, 330–331). Nad Čatežem je bila poveznjena črna noč, za voglom je nekdo klical urĥa, trije moški so v visokih lokih ciburali proti dolini (J. Javoršek, Črna krizantema, 1981, 40). Od vraga vleče ta veter... Če bom pil vino, bom začel urĥa klicati (J. Amado – N. Veselko, Dežela na koncu sveta, 1956, 29). Tele s televizijo ni v žlahti, / Urĥa kliče, kdor kozla,...(V. Novak, Moj mali svet 1969, št. 10, 479). Fantje so si predstavljali, kako se bodo s cigaretami v ustih »važili« pred dekleti kot pravi »frajerji«; nato pa so bili vsem v zasmeh, ko so klicali Urĥa in so jih morali ostali domala vleči na kolodvor (S. Trdina, Jezik in slovstvo 1969, št. 6, 166).

▲ Frazem ne temelji na besedi **urĥ** 'brezrepa dvoživka', ki je nastala po imenu **Urĥ, Ulrich**, ampak se povezuje v sv. Urĥom. Je spomin na nekdanja poganska slavja, kot jih npr. v Angliji še danes prirejajo v nedeljo po 4. juliju. Na slavjih so se opili, zato so pogosto tudi bruhal. Sv. Urĥ je tako moral prevzeti še vlogo zavetnika in priprošnjika tistim, ki so pregloboko pogledali v kozarec in jim je bilo potem slabo.

& nem. **den heiligen Ulrich anrufen**; sankt Ulrich rufen; srb. **praviti rigoletu**.

uslúga

medvédja uslúga /ekspr.; pren., v povedni rabi/ *kar komu bolj škodi, kot koristi*: Ni dvoma, da je

ta podražitev vse prej kot primerna v času, ko želimo močnejše razviti zimski turizem. Ta ukrep je medvedja usluga našemu turizmu (I. A., TT 1963, št. 45, 3). Pokroviteljski in ošaben nastop do sogovornika je bil Kacinova medvedja usluga svoji stranki in seveda sebi (Delo, 20. apr. 2002, NB). Tema simpozija zato ni bila naključna. Oseba se sicer zdi pojem prejšnjih generacij; to, da mu je uspelo prodreti v jezik levega in desnega političnega čvekanja, je bilo medvedja usluga, saj ga je obsodilo na nezanimivo plehkost (Delo, 29. jun. 1998, NB).

▲ Frazem izhaja iz basni o puščavniku in njegovem ukročenem medvedu. Da bi ta ulovil muho, ki je nadlegovala spečega puščavnika, je vrgel nanjo skalo in jo tako pregнал, obenem pa je ubil svojega gospodarja. Basen navaja L. Röhrich (Lexikon I, 97) po L. Göhringu pri razlaganju nemškega frazema **einen Bären dienst erwiesen**. Ruski frazeologi menijo, da je frazem **medvež'ja usluga** izvorno ruski in naj bi nastal po basni I. A. Krylova, Puščavnik in medved leta 1808. Ker je slovensko **usluga** (to velja tudi za hrvaško in srbsko **usluga**) sprejeto iz ruščine, je možno, da je tako tudi s frazomom **medvedja usluga**. O izvoru sle. **medvedja usluga** glej še J. Moder, Nedeljski dnevnik 8. 5. 1977, 15. H. Küpper, Wörterbuch der deutschen Umgangssprache, 79, meni, da nemško **Bären dienst** 'neprimerna pomoč' verjetno izhaja iz francoske basni *L'ours et l'amateur des jardins* La Fontaina in da je v rabi od leta 1900. Na vsak način se je frazema uveljavil v novjšem času, kar kaže njegova odsotnost v Cigaletovem, Pleteršnikovem in Glonarjevem slovarju ter v SP 1962. V gradivu za SSKJ so zgledi iz časa po drugi svetovni vojni.

& hr. **medvjeda (magareća) usluga**; nem. **Bären dienst**; pol. **niedzwiedzia przysługa**; rus. **medvež'ja usluga**.

narediti kómu medvédjo uslúgo /ekspr.; pren., tudi nedov./ *narediti komu kaj, kar mu bolj škoduje, kot koristi*: S tem člankom ste nam naredili medvedjo uslugo! Ves dan nas že hrulijo od

zgoraj (Novinar, Delo 1962, št. 1, 12)! Ni čudno, da jim je zdaj postavila stankovni ultimat. Seveda pa si bo naredila medvedjo uslugo, če bo tako lahko požrla dano besedo tudi na drugih področjih, tistih, ki zadevajo bolnika oziroma zavarovanca (Delo, 30. jun. 1998, NB). Zato pa je Massimo D'Alema tekmelec Juventusa z izjavami napravil medvedjo uslugo. Črno-bele nogometaše iz Torina je dodatno motiviral, saj so tudi v 18. prvenstvenem kolu uprizorili šampionsko igro (Delo, 24. jan. 2000, NB). Prav zdravstvene ustanove pa si zaradi nevesčnosti v komuniciranju, zaradi »vgrajenega« nezaupanja do medijev, same delajo medvedjo uslugo (Delo, 3. mar. 2000, NB).

▲ Gl. **medvedja usluga**.

& nem. **einen Bärenienst erwiesen**; pol. **wyrządzić (oddać, zrobić) niedźwiedzia przysługę**.

ústa

iméti pólna ústa česa /ekspr.; pren./ *veliko govoriti o čem*: Tako novinarji kot tudi nekateri drugi na TV imajo polna usta norih krav (Delo, 31. jan. 2001, NB). Tako da so [bogati, op. pisca] znova potrdili, da imajo polna usta besed o stiskah revnih, a jim sebičnost in samozagledanost v lastne interese preprečuje, da bi učinkovito ukrepali (Delo, 29. jun. 2002, NB). Na faksu me ni nikoli nihče pripravil na delo z ljudmi, na komunikacijo, čutenje, odnos: vsi so imeli polna usta znanosti o preparatih, o organih, o bolezenskih sindromih (Delo, 16. jan. 1999, NB).

▲ Gl. **koga so polna usta česa**.

kóga so pólna ústa česa /ekspr.; pren./ *veliko govori o čem*: Tudi sedanji slovenski oblasti se očitno ni zdelo potrebno, da bi bilo edino človeško, če bi obsojence in usmrčene popolnoma rehabilitirala. Zaradi poštenja, resnice in seveda tudi zaradi demokracije, ki je imamo polna usta (Delo, 18. maja 2000, NB). Vseh volilnih obljudovalcev svetle prihodnosti so zdaj polna usta varčevanja in poštene ter pametne porabe državnega denarja (Delo, 7. okt. 2000, NB). »V njem

bom zahteval, da prebivalcem spornega območja, na katerem meja še ni dokončno določena in potrjena, omogočijo normalno življenje in delo. Da nam omogočijo tisto, o čemer so jih tako polna usta, ko govorijo o maloobmejnem sporazumu (Delo, 31. jul. 1999, NB).«

▲ Frazem temelji na predstavi, da polna usta kot govorni organ pomenijo veliko količino besed, govorjenja o čem.

na vsà ústa /ekspr.; prisl. zv./ *zelo glasno; zelo; navdušeno*: Ko sem šel z očetom na sejem v Trnovo, je tam neki mož v gosposki suknji prodajal nemške zemljevide gora ter na vsa usta zraven hvalil očeta Triglava, ki naj bi bil po njegovem nemški kralj gora (Ignac Sivec, Triglavski kralj, NB). *45 Ko je ta odšel, je začel na vsa usta razglašati in pripovedovati, kaj se je zgodilo, tako da Jezus ni mogel več javno v mesto, ampak je bival zunaj v samotnih krajih (Sveto pismo nove zaveze, NB). Fischer in Schröder zato javno na vsa usta obljubljata, da se obe stranki povsem zavedata odgovornosti, ki so jima jo zaupali volivci in da sta predvsem zaradi tega »obsojeni na uspeh« (Delo, 3. okt. 1998, NB). Filmoljubi z vzhoda ZDA, ki so si jo ogledali do konca, so v ponedeljek zjutraj v službah bržčas zehali na vsa usta, da gledalcev z drugih koncev zemeljske oble sploh ne omenjamo (Delo, 26. mar. 2002, NB).

▲ Prislovni frazem **na vsa usta** izraža veliko količino, intenzivnost glagolskih dejanj, ki potekajo v ustih ali s pomočjo ust.

od úst do úst /ekspr.; pren./ *od človeka do človeka*: Postopoma so oblasti ugotovile, za kaj gre, in treba je bilo v ilegalo. Poročne zabave prijateljev so se podaljševale v koncerte ali pa se je nastop znenada primeril v kaki vasi; napoved je krožila od ust do ust (Delo, 2. mar. 1998, NB). Ta starodavna pšenica je bila skoraj pozabljena, spominjajo se je le še starejši, zdaj pa postaja spet priljubljena. »O naši domačiji se širijo vesti od ust do ust,« je povedal Oton (Delo, 4. sept. 1998, NB). Posledica nenehne medijske publicitete, pozitivne »propagande od ust do ust« in

ponudbe na internetu je več kot 70-odstotna zasedenost hotela, kar je nadpovprečen hotelirski dosežek (Delo, 17. avg. 1999, NB).

▲ Prenos pomena z dela telesa na celega človeka je pogost jezikovni pojav. V tem primeru gre za organ, prek katerega ali iz katerega se primarno širijo informacije.

režati se (smejati se) na vsà ústa /ekspr.; prisl. zv., tudi dov./ *zelo glasno se režati*; sop. **režati se kot pečen maček**: Kako smešno! Drži me, da bi se režal na vsa usta, toda jezna množica tudi meni vzbuja nekoliko strahu, čeprav vem, da njena jeza nima nobene zveze z mano (Delo, 26. feb. 1998, NB). Rex Chapman in Steve Nash pa sta se hitro naučila še nekaj naših izrazov. Med popotovanji tako večkrat kričita za mano »Počak' mal« in se režita na vsa usta (Delo, 2. mar. 1998, NB). »Bi mi lahko, prosim, povedala?« Debelušna možica pa sta se samo spogledala in se na vsa usta zarežala (Lewis Carroll, Alica v ogledalu, NB). Smučarski čevlji, sprva usnjeni in okrepljeni z aralditom, da so bili čim bolj trdi, so se dolga leta zavezovali z vezalkami, pojavu zaponk za zapenjanje pa so se skeptiki smejali na vsa usta, češ da se ne bodo uveljavile, a so jih v hipu vsi prevzeli (Delo, 11. dec. 2001, NB).

▲ Glagol **režati se** že sam pomeni ekspr. 's široko odprtimi usti se zelo glasno smejati'. Sestavina **na vsa usta** ta pomen s ponovitvijo (s široko odprtimi usti = **na vsa usta**) močno okrepi. V sopomenski primeri **smejati se na vsa usta** je intenzivnost glagolskega dejanja manjša, zato je verjetno tudi raba manj pogosta.

roditi se s srebrno žlico v ústih, gl. **žlica**.

sáma ústa so kóga /ekspr.; pren./ *kdo zelo veliko*

govori; zelo veliko je; sop. **sam gobec je koga**: Barišiča so sama usta, vendar nenehna besedna »driska« ne zmore prikriti esencialnega vakuuma, v katerem prebiva; do trenutka, ko gube njegovega obraza zavibrirajo v vse preplavljajoči tesnobi. Vitalna, sistematična in čvrsta vloga (Delo, 22. feb. 2001, NB).

▲ Predstava za nastanek frazema temelji na dejstvu, da so usta govorni organ in začetek prebavnega trakta. Če pri kom kdaj izstopa samo ta organ, pomeni, da veliko govori ali veliko je.

smejati se na vsà ústa, gl. **režati se na vsa usta**.

zamašiti kómu ústa /pog., ekspr.; pren./ *z učinkovitim dejanjem, izjavo doseči, da kdo preneha kritizirati, opravljati*; sop. **zamašiti komu gobec**: V slovenski kulturni in zgodovinski »infrastrukturi« ni predpostavk, ki bi omogočale demokracijo kot samoumevno in trajno danost; je bolj nekakšno začasno stanje, ker tako pač od nas zahteva »Evropa«, vendar smo že v naslednjih primernih okoliščinah pripravljeni pobiti vse sovražnike ali jim vsaj zamašiti usta (Delo, 23. jan. 1999, NB). »Oblastniki zelo dobro vedo, zakaj so poskušali zamašiti usta bivšemu ministru in načelniku tajnih služb Šeparoviču ter drugim pričam zlorab tajnih služb, ki so v zadnjih dneh postale več kot očitne,« meni Budiša (Delo, 16. jun. 1999, NB).

▲ Frazem temelji na preneseni rabi besedne zveze **zamašiti komu usta**.

živéti iz rók v ústa, gl. **roka**.

življenje iz rók v ústa, gl. **roka**.

utopíti

utopíti kóga v žlici vóde, gl. **žlica**.

V

vás

španska vás /ekspr.; v povedni rabi, 3. os./ *kar je popolnoma neznano*; sop. **to mu je turško** (Cigale); **to so zame španski kraji** (V. Zarnik, Don Quijote della Blatna vas, 1862, 13); Gre za to, da naša podjetja premalo poznajo zapletena pravila (majhnim so še sploh španska vas) in nimajo skupnega »servisa«, kar bi pocenilo ugotavljanje morebitne neloyalne konkurence in pripravo dokaznega gradiva (Delo, 15. maja 1998, NB). Le kdo drug naj bi namesto policije lovil prehitre, vinjene in druge voznike, ki jim je prometna varnost španska vas (Delo, 15. septembra 1998, NB). Po vsej sili hoče patronat nad slovenskim življenjem v celoti. Samo dr. Rode, ki mu je pojem demokracija španska vas, še ne ve, da so tisti časi minili. Poti nazaj ni ne z besedami ne s topovi (Delo, 30. januarja 1999, poved 2331)! A vse tisto, kar ti je 'španska vas' ali 'lanski sneg', naj si bo človek ali tvorni predmet ali karkoli – vse to nima moči, da bi te premaknilo h kakemu dejstvom (K. Ozvald, Osnovna psihologija, 1932, 73).

▲ Slovensko **španska vas**, ki se navadno realizira kot *kaj (to) je španska vas za koga (komu)* izhaja iz nem. **für jmdn. spanische Dörfer sein**. Nemški frazem razlagajo iz frazema **das ist mir spanisch** 'to mi je nerazumljivo' in se nanaša na španskega kralja Karla V., ki je bil tudi nemški kralj. V nemških deželah je uvajal nerazumljive španske običaje, navade in modo. **Vasi – Dörfer** – so v ta frazem prišle iz nemškega sopomenskega frazema **jmdm./für jmdn. böhmische Dörfer sein**. Tudi ta se razlaga z dejstvom, da so bila imena čeških vasi, kot češčina nasploh, Nemcem nerazumljiva, in to od 30-letne vojne naprej. Navedeni frazemi skupaj s tistimi, ki so navedeni v &, torej temeljijo na predstavi o nerazumljivosti česa. To so lahko češke ali španske

vasi ali samo češčina za Nemce, za Slovence po Cigaletu tudi turščina, za Rimljane in Angleže grščina, za Francoze hebrejščina, za Ruse kitajščina.

& angl. **that's Greek to me**; češ. **španělska vesnice**; fr. **hebreu, c'est de l'hebreu pour moi**; hr. **španska sela**; lat. **Graecum est, non potest legi (non legitur)**; nem. **jmdm./für jmdn. spanische (böhmische) Dörfer sein**; rus. **kitajskaja (tarabarskaja) gramota**; slš. **to mi je španielska dedina**.

vdôva

slámnata vdôva /šalj.; pren./ *žena, katere mož je dalj časa odsoten*: Če pomislimo, da so Rezijanke tudi pri živih možeh večkrat ali dolgo slamnate vdove, so nam take aluzije še kako nerazumljive (M. Matičetov, Zverinice iz Rezije, 1973, 37). Zdaj je začutil, da ga je golf zaslužnil za vse življenje in Thelmo je to veselilo, kajti ob koncih tednov ni bila slamnata vdova, temveč mu je pri vsaki igri prenašala palice (P. Brickhill – V. Novak, Sklati zvezde z neba, 1978, 121). Ordinski se mu je zasmel in ga vprašal, kako se počuti kot slamnati vdovec (M. Crnjanski – S. Šali, Roman o Londonu II., 1976, 238).

▲ V frazemu **slamnata vdova**, po njem je nastal tudi **slamnati vdovec**, sestavina **vdova** kaže na odsotnost zakonca – začasno, ne zaradi smrti – sestavina **slamnat** pa natančneje določa to odsotnost. Ta se nanaša na slamo oziroma posteljo, ki je bila nekdam poslana s slamo. Na podobnem povezoivanju s preprostimi ležišči, na katerih so nekdam spali zakonci ali zaljubljeni, temelji tudi frazem **živeti na koruzi (koruznici)**. Po drugi razlagi je **slamnata vdova** kalk iz nem. **Strohwitwe**. To naj bi nastalo po nemškem srednjeveškem običaju, po katerem so dekletke, ki je rodilo nezakonskega otroka, postavili k sramotilnemu stebru s slamnatim vencem na glavi. Imenovali so jo **Strohbraut** 'slam-

vělik

nata nevesta'. Zapeljano, prevarano žensko so imenovali tudi **Graswitwe**, tj. 'travnata vdova'. Frazem **slamnati vdovec** je nastal analogno po **slamnata vdova**.

& češ. **slaměná vdova, slaměný vdovec**; hr., srb. **slamna, bijela, bela udovica, slamni, bijeli, beli udovac**; nem. **Strohwitwe**; pol. **słomiana wdówka**; rus. **solomennaja vdova**.
slámnnati vdóvec, gl. slamnata vdova.

vělik

velíka ríba, gl. riba.

velíka živína, gl. živina.

věs

držáti vsě adúte v rókah, gl. adut.

iméti vsě adúte v rókah, gl. adut.

iméti vsě kárte v rókah, gl. karta.

iméti (vsě) níti v [svojih] rókah, gl. niti.

razkrítí (vsě) svóje adúte, gl. adut.

skrítí (vsě) svóje adúte, gl. adut.

smejáti se na vsá ústa, gl. usta.

véter

bòj z mlíni na véter, gl. boj.

bojeváti se z mlíni na véter, gl. mlin.

borítí se z mlíni na véter, gl. mlin.

vezáti

vezáti otróbe, gl. otrobi.

víděti

víděti Ábrahama, gl. Abraham.

vléči

vléči kóga za nós, gl. nos.

vóda

nosítí vódo v mórje, gl. sod.

počútítí se kot ríba v vódi, gl. riba.

utopítí kóga v žlici vóde, gl. žlica.

zdráv kot ríba [v vódi], gl. riba.

vodítí

vodítí kóga za nós, gl. nos.

vòl

délati (garáti) kot vòl /ekspr.; primera/ *zelo veliko, naporno in vztrajno delati (garati)*; sop. **garati kot konj**: Od poslov ni zahteval družega, nego da mu delajo kakor voli. Za njih duša ga ni bilo skrb in kako neki, ko je čvekal celo vpricho otrok, da crkne človek kakor pes in podgana... (J. Trdina, LZ 1885, 400). Dokler garam namesto njega kot vol, prenese celo to, da mu enkrat na dan povem resnico (M. Pucova, Operacija, 1950, 46). Če ste podobni Doris Day, če hodite kot Sofia Loren, če imate nasmeh kot Mona Liza in delate kot vol, mi pišite (Tovariš 1971, št. 3, 57).

▲ Primera temelji na volu kot vprežni živali. Podobno velja za sopomenko.

garáti kot vòl, delati kot vol.

glédati kàkor zabóden vòl /pog.; primera/ *zelo neumno ali začudeno*; prim. **gledati kakor tele v nova vrata**: Kakor zaboden vol je zijal v Urbiko in niti stoka ni mogel spraviti iz sebe. Grozna slutnja ga je pograbila kot krč (J. Dular, Krka umira, 1943, 462). Herman ga je gledal kot zaboden vol. Šele zdaj se mu je posvetilo (V. Trinkaus, Velika stavka, 1974, 37). Ljudje so se takoj zgrnili okrog nje, da bi slišali, kaj in kako je bilo, toda pokazalo se je, da se je Matic samo »prizibal v bajto, se režal, sopihal in jo gledal kakor zaboden vol. (C. Kosmač, Smrt nedolžnega velikana, NB).« Pa veš, ljubi moj mladenič, obupati nij treba! Ne stoj mi, kakor zaboden vol. Poslušaj moj svet! Pusti pesmi, še je čas, ž njimi si ne prisluziš neslanega kropa (J. Stritar, Klasične podobe, Z 1870, 203).

▲ Primera bi lahko temeljila na resnični izkušnji ali pa samo domnevi, kako gleda vol, ko ga mesar zabode. Vsekakor pa je na pomen frazema vplivala primera **gledati kot tele (bik, krava, vol) v nova vrata** v enakem pomenu.

láčen, da bi vòla pojédel /ekspr.; primera/ *zelo lačen*: Puste ga, da se z drugimi otroki po svoje potepa in vsak večer pride domov lačen, da bi pojedel vola (E. Jurič, Naša ulica, 1970, 90). Samo mladost mu je ostala iz prejšnjih dni, njegovih sedemnajst let in velik tek do jedi. »Gams, ti bi vola pojedel,«

smo mu večkrat rekli (K. Grabeljšek, *Za svobodo in kruh*, 1947, 93). »Ta pes Pip bi tudi vola pojedel (S. Rozman, *Tri zgodbe*, 1970, 42)!«

móčen kot vól, gl. /ekspr.; primera, v povedni rabi/ *zelo močen*; sop. **močen kot bik**, **močen kot konj**, **močen kot medved**: Za tako delo si moral biti močen kot vol (J. K.).

▲ Primera temelji na volu kot veliki in močni živali. V metafori **vol** 'neumen, nedomiseln človek' je zajeta samo (domnevna) neumnost in nerodnost te živali.

& angl. **to be as strong as an ox**; fr. **être fort comme un boeuf**; pol. **być silny jak wół**.

vósek

bíti méhek kot vósek /ekspr.; primera, v povedni rabi/ *dobrosrčen, ljubezniv, popustljiv*; sop. **bíti [mehek] kot maslo**: Sta pa tudi mehki obe čeči, Vera in Tačka, kakor vosek, kakor testo. Po očetu sta mehki, oče se da zapeljati, kakor mlad junec (D. Lokar, *Rodovi*, 1980, 46). Dečko je postal mehek kot vosek, od tedaj je bil iskren don Boskov prijatelj (F. Knific, *Deček s pristave*, 150). Ob prihodu na svet (se) dojenčkova lobanja, ki je kakor vosek mehka, mora vdati raznim pritiskom (Osvald, *KMD* 1925, 84).

▲ Primera temelji na mehкости voska, ki se prenaša tudi na človekove značajske lastnosti.

& češ. **byť měkky jak vosk**; fr. **être malleable comme de la cire**; nem. **weich wie Wachs sein**; rus. **byt' mjagkim kak vosk**.

vrábec

živéti [brez skrbi] kàkor vrábec v prôsu /ekspr.; primera/ *brezskrbno, ugodno*; prim. **počutiti se kot riba v vodi**: Glej, jaz jih poznam, lahko bi ti jih imenoval, pa zdaj ti jih še nočem, ki so, ni še dolgo tega, sline požirali; zdaj živé kakor vrabec v prosu (J. Stritar, *Sodnikovi*, Z 1878, 259). »Pevec je vendar najsrečnejši človek na svetu,« se je spotoma spominjal. »Živi lepo brez skrbi kakor vrabec v prosu, vse ga ima rado, nič ga ne spravi ob dobro voljo (Ivan Zorec, *Izgnani menihi*, NB).«

Mleka mi dajte, pa kruha, pa se mi bo dobro godilo, kakor vrabcu v prosu (J. Kersnik, *Luterski ljudje*, LZ 1882, 416). (Mladina) V dvorani je žvrgolela in prepevala kakor vrabci v prosu (T. Fajfar, *Odločitev*, 1966, 410).

▲ Proso kot priljubljena ptičja oziroma vrabčja hrana je postalo prisposoba za blagostanje, dobro počutje.

vrág

pójdi [hudiču, vrágu] v rit, gl. **rit**.

vrána

béla vrána, gl. **ovca**.

vrát

na vrát na nós tudi **na nós**, **na vrát** /ekspr.; prisl. zv./ *naglo, na hitro, brez preišljanja*; sop. **na vse pretrganje** (Cigale), **na pete, na glavo** (SP 1962): Komisar in Marij sta na vrat na nos stekla proti vasi, toda preden sta prišla pod streho, sta bila mokra do zadnjega vlakna (J. Vipotnik, *Rodna letina*, 1976, 119). Na vrat na nos se je pognal s kupa kamenja in zdirjal proč (S. Lagerlöf – J. Dolenc, *Čudovito popotovanje Nilsa Holgersona*, 1953, 132). Ti delaš vse preveč na vrat na nos (F. Bevk, *IS II*, 1952, 318). »Nedvomno boš zdaj vsak hip hotel na vrat na nos v gostilno Pod žlebak,« ga je podrezal Streatfeild (P. Brickhill – V. Novak, *Sklati zvezde z neba*, 1978, 77).

▲ M. Cigale I, 695, pri iztočnici **Hals** ustrezno nem. **über Hals und Kopf** pojasnjuje po Vodniku v izrazu **čez kolóvnice** (npr. dirjati), **skokoma**, medtem ko frazem **na vrat na nos** označi s pojasnilom nach dem Serb., tj. po srbskem, in omenja češ. **horempádem**. Primerjava z ustreznimi izrazi v drugih evropskih jezikih kaže, da spada sle. **na vrat na nos** med splošnoevropske frazeme. Ti temeljijo na prvotni predstavi o naglem, brezglavem begu pred kom/čim, pri katerem se lahko prekopicnemo, pademo na nos, glavo, si zlomimo vrat, razbijemo glavo. Pomen 'naglo, na hitro, brez preišljanja itd.' pa se je od bežanja prenesel tudi na

vréča

druge življenjske položaje, npr. odločiti se na vrat na nos, tj. 'nepričakovano, nenadoma, nahitro'.

& angl. **head over heels**; češ. **střemhlav**; hr., srb. **na vrat na nos**; it. **a rotta di collo**; nem. **Hals über Kopf**; pol. **na łeb na szyję**; rus. **slomlja golovu**; slš. **ozlomkrky**.

státi [do vratú] v dréku, gl. drek.

vréča

kupíti máčka v vréči, gl. maček.

vréči

vréči *koga* na fínto, gl. finta.

vréči *kó mu* pések v očí, gl. pesek.

vréči *komu* rokavíco [v obráz], gl. rokavica.

vréči *kó mu* trńek, gl. trnek.

vréči *púško* v korúzo, gl. puška.

vrísk

bíti kákor vrísk /zastar.; primera, v povedni rabi/ *bíti slabe, kisle volje, kot kislica*: ...pri človeku pa ni tiste lastnosti; če je starji, kisleje se drži; in ko bi se časi ne presladil z vinom, dobro vem, da bi nazadnje bil tak, kakor vrísk (F. Levstik, Popotovanje, SG 1858, 137).

▲ Gl. **kisel kot vrisk**.

držáti se kot vrísk /zastar.; primera/ *kislo se držati*: To zgodnja je pomlad. Vesel beži meščan iz mesta na gosti, kjer pri kozarčku se ko vrísk drži in vince maje ga in stresa (J. Murn, ZD I, 401).

▲ Gl. **kisel kot vrisk**.

kísel kákor číški (číčki) vrísk, gl. **kisel kot vrisk**.

kísel kot vrísk /ekspr.; primera, v povedni rabi/ *zelo kisel*; sop. **kisel kakor číški (číčki) vrísk** (Zato, ker je treba pri temle vinu, ki je kislo kakor číški vrísk, vsaj treh: enega, ki vliva v onega, ki pije, in enega, ki tega drži, da ne uide pred takim vinom! I. Zorec, Pomenki, 1921, 61): Ko so drugod zorele češnje, celo

kaka rana hruška je bila že dobra, so bile drenulje še kisle ko vrísk (Fran S. Finžgar, Iz mladih dni, 1953, 36). Starega pa res ne bom pil. Gotovo je že kislo kot vrísk (B. Zupančič, Meglica, 1966, 160). Zadruga se zato drugače rešuje: krompir za svinje prodaja po 80 dinarjev, kot vrísk kislo grozdje po 220 (Pavliha, 1965, št. 40, 19).

▲ Izvor primere **kisel kot vrisk** temelji na zastar. **vrísk** 'kis' (po Pleteršniku II, 798, označuje *nekaj zelo kislega: kislo kot vrísk*, tj. *tako kislo, da človek, če je pokusi, zavriska ali zavrešči*, pri Glonarju, SSJ, *da človek kar zavriska, tako je kislo*). Besedo **vrísk** sta kot poimenovanje za **kis** poznala že Pohlin in Cigale. Sopomenka **kisel kakor číški (číčki) vrísk** s sestavino **číški (číčki)** kaže na Čiče, prebivalce Čičarije, na pol slovanske, na pol romunske naseljence na kraškem svetu med Trstom in Učko. Ti so pri nas nekdaj prodajali **kis** oziroma **jesih** ali **vrísk** in so pri tem **kričali kot Čiči (jesiharji)**. Beseda **vrísk** pa ima lahko pomen tudi 'kisla pijača, kislica', preneseno 'kdor je (navadno) nerazpoložen, nejevoljen' in je v primerah **bíti kot vrísk** in **držáti se kot vrísk**.

vřžen

pobrátí [vřženo] rokavíco, gl. rokavica.

vsák

za vsáko [nájmánjšo] figo, gl. figa.

vsè

stávítí vsè na èno kárto, gl. karta.

(vsè) èna figa, gl. figa.

vsè k rítí prinèstí *kó mu*, gl. rit.

vzétí

matílda je vzéla *kóga*, gl. matilda.

vzétí nóge pod pázduho, gl. pazduha.

Z

začéti

začéti z abecédo čěsa, gl. abeceda.

zablodél

(kot) zablodéla ôvca, gl. ovca.

zádnji

iméti zádnji adút v rôkah, gl. adut.

zádnji adút, gl. adut.

zaíti

zaíti v pást kóga/čěsa, gl. past.

zájec

podáti se kómu kot zájcu bóben /ekspr.; primera/ *sploh se ne podati komu*; sop. **podati se komu kot kravi sedlo**; **podati se komu kot svinji sedlo**: Poda se mu kakor svinji sedlo (zajcu boben) (J. Pavlica, 346). Motika se takemu gospodu poda kot zajcu boben (J. K.).

▲ Gl. **razumeti se (spoznati se) kot zajec na boben**.

& fr. **aller comme un tablier à une vache**; hr., srb. **pristajati komu kao magarcu sedlo**; nem. **passen wie die Faust aufs Auge**; rus. **iditi kak korove sedlo**.

pobégniti kot zájec, gl. zbežati kot zajec.

razuméti se (spoznáti se) na káj kot zájec na bóben /ekspr.; primera/ *prav nič se ne razumeti (spoznati) na kaj*; sop. **Toliko razume kot krava na boben** (Šašelj, Pregovori, 1934, 184); Kmalu poskoči učitelj po navadi na petje, in veliko je bilo njegovo veselje, ko sprevidi, da dekile bolj **ume petje, kakor žaba na boben** (J. Mencinger, Jerica, SG 1852, 2): »Ti se razumeš na politiko kakor zajec na boben,« je zaklical suh glasek na skrajnem koncu (B. Pahor, Onkraj pekla so ljudje, 1958, 199). Dobri doktor je rekel, da je nervozna, ter predlagal, da bi jo razvedril, skupno igro na karte, o kateri pa je razumel, kolikor zajec na boben (Ch. Dickens – O. Župančič, David Copperfield I, 1936, 298). Če se severnjaki

spoznajo na glasbo kot zajec na boben, pa se bolje na hrano – tam izdelujejo vegeto, poleg bonbonov bronhi in cigaret 57 najpopularnejši, če ne mitski izdelek nekdanje Juge (Delo, 24. jun. 2000, NB). Dobri mož je že davno previdil, da je Ocepek toliko za šolo, kolikor zajec za boben (F. Erjavec, Ocepek, SG VI, 1860, 162).

▲ Tu je za stvar, na katero se zajec ne razume, spozna (zna, ume), je za kaj, izbran **boben**. Kot je razvidno iz sopomenskih zgledov, lahko **zajca** v frazemu zamenjata **krava** in **žaba**. Izbor stvari, na katere se živali ne spoznajo, je glede na podobne primere, v katerih nastopajo druge živali, krivičen s strani človeka, saj se tudi zanj zmeraj najde nekaj, na kar se ne spozna. **Boben** je skupaj z **zajcem** še v primeri **podati se komu kot zajcu boben**.

& angl. **to now as much about it as a crow does about Sunday, as a man in the moon**; češ. **rozumět čemu jako koza petrželi**; hr., srb. **razumjeti se kao koza u peršin**; **razumjeti se kao magarac (magare) u kantar**; pol. **znać się na czymś tyle, co koza na pieprzu**; rus. **razbirat'sja kak svin'ja v apel'sinah**.

spáti kot zájec /ekspr.; primera/ *zelo rahlo spati*:

Ti (in takšni) ljudje spijo – kot zajec v polju – samo na eno oko in eno uho, ne glede na to, ali so na sidrišču, privezu ali odprtem morju (Delo, 28. okt. 2000, NB). Najin sedemletni sin Jan Anton, za katerega pravi žena Asia, izg. 'Aša', po poljsko, da itak spi kot zajec in ga že vsak najmanjši šum vrže iz brloga, beri postelje, torej takoj pridrvi iz svoje sobe pogledat, kaj da je (Delo, 14. jul. 2001, NB).

spoznáti se na káj kot zájec na bóben, gl. **razumeti se na kaj kot zajec na boben**.

zbežáti (pobégniti) kot zájec /ekspr.; primera/ *zelo hitro zbežati*: Sporno naslovnico z naslovom »Janšev direktor zbežal kot zajec« in člankom je 7 D objavil 28. julija

zahòd

1993, Švajncer pa meni, da sta blatila njegov ugled (Delo, 2. jul. 1999, NB). Šlo je za opis dogodka 27. junija 1991 pri Brniku, na prvi dan slovenske desetdnevne vojne za samostojnost. Takrat je bil Janez Švajncer major in član skupine, ki je delovala proti helikopterjem, tednik pa ga je prikazoval kot strahopetneža, ki je z Brnika »pobegnil kot zajec« (Delo, 2. jul. 1999, NB).

zahòd

Divji zahòd /publ.; pren./ *zahodni del ZDA, ko ta še ni bil popolnoma civiliziran*: »Western«, »Film de Far-West«, »Wildwest-film«, »kavbojski film«, prevajam pretežno z izrazom »film Divjega zahoda«, ker je to izraz za širši pojem, kot pa je pri nas tudi udomačeni izraz in pojem »kavbojski film« in »kavbojka« (G. Sadoul – F. Brenk, *Zgodovina filma*, 1960, 94). Samo da sva živa. Malo je manjkalo, pa bi bilo po naju. Ne, na Divji zahod pa ne grem več (M. Mikeln, *Strip strup*, 1964, 90). »Divji zahod« v Združenih državah Amerike že davno ni več divji. Vendar pa vsak Amerikanec, ki ga pot zanese tja, rad reče, da gre na divji zahod (Boris Grabnar, *TT* 1964, št. 1, 5).

zákon

divji zákon /ekspr.; tudi pren./ *skupno življenje moškega in ženske brez zakonske zveze; sobivanje, sožitje (ideološko, politično) različnih*; sop. **koruzni zakon**, **življenje na koruzi**, **konkubinát**: Ker je večina mladoletnih zakonov divjih, so tudi podatki o nezakonskih otrocih zelo visoki. V letu dni in pol se je rodilo 837 nezakonskih otrok, skoraj vsi otroci pa so iz divjih zakonov (*TT* 1968, št. 1, 5). šestnajsto poglavje. Divji zakon (J. Jurčič, *Cvet in sad*, 1868, 129). Očitno je torej znotraj Ljudske pravice nastal konflikt med »malomeščani« ali napredno inteligenco in trdo partijsko linijo. Slednja je očitno »kavalirsko« privolila v »divji zakon«, katerega otrok je postal polmesečnik *Naši razgledi* (Delo, 8. mar. 2002, NB). Usoda povolilne Hrvaške je nekakšna kohabitacija, divji zakon med volilnimi

zmagovalci in najvidnejšim predstavnikom poražencev, ki bo prav gotovo prepletena z ničkoliko resnimi preizkušnjami (Delo, 24. jul. 1999, NB).

▲ Gl. **živeti na koruzi**.

& Gl. **življenje na koruzi**.

koruzni zákon, gl. **koruza**.

živéti v divjem zakónu /ekspr.; pren./ *živeti skupno življenje moškega in ženske brez zakonske zveze*; sop. **živeti na koruzi**: Mnoga dekleta so živela v divjem zakonu z ameriškimi vojaki (H. Habe – B. Avsenak, *V imenu hudiča*, 1965, 406). Glede na visoko število nezakonskih rojstev in pogostih konkubinátov, je potrebno s preventivno dejavnostjo zagotoviti, da bodo občani, ki živijo v divjem zakonu, sklenili zakonsko zvezo (*Naša žena* 1962, 387). Natihem govorè, da je živel, dokler je bil v Ljubljani, v divjem zakonu... (Jože Debevec, *Vzori in boji*, 1918, 194).

▲ Gl. **živeti na koruzi**.

živéti v koruznem zakónu, gl. **koruza**.

zakónski

skočiti v (zakónske) ójnice, gl. **ojnica**.

skočiti v (zakónski) járem, gl. **jarem**.

zamašíti

zamašíti kó mu góbec, gl. **gobec**.

zamašíti kó mu ústa, gl. **usta**.

zapréti

zapréti góbec, gl. **gobec**.

zbežáti

zbežáti kot zájec, gl. **zajec**.

zbít

zbít kot túrška fána, gl. **fana**.

zdráv

zdráv kot drèn, gl. **dren**.

zdráv kot riba, gl. **riba**.

zélje

hodíti kó mu v zélje /šalj.; pren./ *vtikati se v zadeve, kjer ima kdo že svoje načrte, namene; dvoriti*

ženi ali dekletu koga: Čez deset let, pri dobrih tridesetih, je v ilegalnem podjetju priplezal na vrh hierarhične lestvice in brez milosti poračunal z vsemi, ki so mu hodili v zelje (Delo, 29. mar. 1999, NB). Mazina mu je namreč dejal, da mu po tovarnah pri nabiranju naročnikov hodi v zelje neki Renat, ki dela filme kot amater (F. Godina, Babilon ljubezni in sovraštva, 1966, 220). Fantje, važno je, da smo složni. Ni nam treba drug drugemu hoditi v zelje... Paziti pa moramo, da nam ne bodo deklet izmikali drugi (S. Rozman, Družčina, 1964, 84). Povedali so mi, da so čakali nekoga, ki jim hodi v zelje k nekemu dekletu (F. S. Finžgar, Leta mojega popotovanja, 1957, 80).

▲ Frazem **hoditi komu v zelje** je pri Cigaletu I, 594, pri iztočnici **Gehäge**: ...**Einem ins Gehäge kommen, gehen, komu v delo seči, segati, v pravico hoditi, zaletovati se, v škodo hoditi**, Spr. v zelje **hoditi, zabrazditi, zakositi, zažeti v tujo njivo**. Sestavina zelje je, kot kažejo Cigaletove razlage, prispodoba za njivo, vrt, kamor hodi prvotno pasoča za živina v škodo. Pozneje se to prenese na človekovo poseganje v posest drugih ter na različna področja človekove dejavnosti, najkasneje na področje ljubezenskih, spolnih odnosov. Slednjih ne omenja npr. še niti J. Glonar leta 1936 v SSSJ, 474: **hoditi komu v zelje**: vtikati, mešati se v njegove posle, delati mu škodo. & češ. **lézt/vlézt/chodit někomu do zelí**; nem. **ins Gehege kommen (geraten)**; slš. **liezt' niekomu do kapusty**.

zévati

zévati kot ríba na súhem, gl. **riba**.

zíbati se

zíbati se kot ráca, gl. **raca**.

zmága

Pírova zmága, gl. **Pírov**.

zmáhan

zmáhan kot túrška fána, gl. **fana**.

znájti se

znájti se v zósu, gl. **zos**.

zób

dáti ga na zób /pog., ekspr.; olepš./ *spiti alkoholno pijačo*: **na zobe ga deti, dejati** 'piti' (SP 62).

Petični obiskovalci stolpa so se z dvigalom odpravili v restavracijo ali pa v kavarno v obeh nadstropjih glave stolpa, sedli za mizo, naročili za na zob ali za pod zob... (T. Bantan, TT 1964, št. 41, 5). Tudi naši politiki se med seboj razlikujejo samo po tem, kaj kdo počne v prostem času (en balina, en hodi na kor pet, en ga pa na zob daje) (Delo, 6. okt. 2001, NB). Kar precej so se namučili ptujski policisti, preden so ukrotili 40-letnega Franca P. iz Jiršovcev. V petek zvečer ga je dal malo preveč na zob, prav toliko, da mu je dalo poguma za razgrajanje, razbijanje in še grožnje pri znancih (Delo, 28. sept. 1998, NB).

▲ Bistvena pomenska sestavina frazema je kratka zaimkova oblika **ga**, ki prikrito govori o alkoholni pijači. V jeziku pivcev je podobnih prikritih ali olupševalnih izrazov še veliko. Predstava, na osnovi katere je nastal frazem **dáti ga na zob**, je torej razmeroma razvidna, prav tako njeno prikrito ubesedenje. Tudi stavčni vzorec **dáti kaj na zob** je običajen. V drugih jezikih sta mu je najbližje nem. **einen auf den hohlen Zahn gießen** (tj. 'enega na votel zob zliti') 'zliti vase kozarec alkohola' in **eins auf den Zahn nehmen** (tj. 'eno na zob vzeti') 'spiti kozarec alkohola'. Bistveni pomenski sestavini tu sta števnik **einen** in **eins**, ki prikrito govorita o pijači oziroma njeni količini, tj. en kozarec (pijače), kar lahko povemo tudi s sln. **zvrniti (rukniti) enega**. Nemška frazema sta znana od leta 1900. Podobna stavčna vzorca s sestavino **zob**, a z drugačnim pomenom, sta v pol. **dać co na głodny żąb** (tj. 'dati kaj na lačni zob') 'dati kaj za jesti' in **kłaśc, położyć (co) na żąb** (tj. 'dati položiti kaj na zob') '(kaj) pojesti', kjer pa ne gre za pijačo, ampak za hrano. V zvezi s tem je treba omeniti še sle. **imeti kaj za pod zob** v

pomenu 'imeti kaj jesti'. Zobje v ustih so bistveni za grizenje, razkosavanje hrane, ki lahko šele tako obdelana nadaljuje pot v želodec. Pijača pa na poti v grlo in želodec zobe samo oplazi.

zós

bíti (znájti se) v zósu /niz.; pren./ *bíti, znajti se v neprijetnem, zapletenem položaju*; sop. **biti (znajti) se v škripcih**; prim. **biti, stati do kolena v dreku**: Jaz nisem v takem zosu, da bi moral krasti, ljudje se mi pa zaenkrat tudi še niso tako prekleto zamerili (M. Rožanc, *Perspektive* 1961/62, 734)! Počakaj, bo že zvedel. Potem boš videl, kaj se pravi, biti v zosu (F. Zagoričnik, *Bistveni udarec mojstru An'anu*, 1978, 160).

▲ Za nastanek frazema je bistvena sestavina **zós** nizko 'neprijeten, zapleten položaj'. Negativen pomen sprejete besede **zos** 'omaka' je verjetno nastal po prilastkih ali drugih dopolnilih z negativnim pomenom, npr. **biti v grdem zosu**, ali z zanikanjem. To dokazuje npr. pol. **być (czuć się) nie w zosie, nie w dobrym, nie w swoim sosie, w złym sosie** 'biti siten, nerazporejen, biti slabo pripravljen, slabo se počutiti', hr. **biti u [gadnom] sosu**.

& hr., srb. **biti (nalaziti se, naći se) u [gadnom] sosu**; nem. **in der Brühe sitzen (stucken)**.

pásti v zós /niz.; pren./ *znajti se neprijetnem, zapletenem položaju*: Pa tudi vi, ki ste gotovo tudi bolj po pomoti padli v tale zos, kakor bi sodil po vašem obrazu (M. Kmecl, *S prijatelji pod macesni*, 1978, 160). Pri kontroli padel v »zos«. Na vsak novi zakon v zvezi z alkoholom, zlasti še na naš vozniški, se je težko navaditi (Delo, 19. marca 1999, NB).

▲ Gl. **biti (znajti) se v zosu**.

potúnkati kóga v zós, gl. **spraviti koga v zos**. **spraviti (potúnkati) kóga v zós** /niz.; pren./ *spraviti koga v neprijeten, zapleten položaj*: ...in ta šment je bil dovolj trmast, da bi me hitro spravil v kakšen zos ter gladoval do smrti (S. Rakova, *Sem ga res ubila*,

1970, 240). Zaslísevalec: In koga bi vi radi potunkali v zos (A. Hieng, *Orfeum*, 1972, 436)?

▲ Gl. **biti (znajti se) v zosu**.

& nem. **jmdn. in der Brühe sitzen lassen**.

znájti se v zósu, gl. **biti v zosu**.

zrušiti se

zrušiti so kot híšica iz kárt, gl. **hišica**.

zvabíti

zvabíti kóga na lím, gl. **lim**.

zvér

kàkor (kot) dívja zvér /ekspr.; primera/ *divje; kruto, neusmiljeno; samotno*: In če sem za druge ljudi tak, da se me bojé, krivi so ljudje sami, ki so me proganjali in na polje vrgli še mladega kakor divjo zver (J. Jurčič, *Rokovnjači*, LZ 1881, 147). Oče so delali z mano tako grdo, da sem moral iti od doma. Že več tednov blodim po gozdih kakor divja zver (J. Trdina, LZ 1886, 395). Uh, ta Miklausin, ta zahrbtni nevoščljivec! Samo on me je spravil tako daleč, da se moram nocoj skrivati ko divja zver po gozdovih (G. Šilih, *Beli dvor*, NB). Bodina pa so čez tri dni umorili. Od strahu, od bridkosti in od strašnih bolečin je rjul kakor divja zver, ko so mu roke drugo za drugo odsekali, tako da se je vsem smilil (J. Cigler, *Sreča v nesreči*, NB). Jaz sem ga videl, ko je bežal kakor divja zver po Prilesnikovem smrečju; strah me ga je bilo, prav tak je bil kakor Kajn (J. Stritar, *Rosana*, NB).

▲ Primera temelji na lastnostih in življenju divjih zveri, ki so pogosto tudi preganjane in jih je človek veliko že iztrebil. S primero je povezana metafora **zvér** slabš. 'surov, okruten človek'.

zvézda

bíti rôjen pod sréčno (nesréčno) zvézdo, gl.

roditi se pod srečno (nesrečno) zvezdo.

rodíti se (bíti rôjen) pod sréčno (nesréčno)

zvézdo /ekspr.; pren., tudi zanikano z nasprotnim

pomenom/ *imeti srečo (ne imeti sreče) v življenju*; sop. **roditi se s srebrno žlico (v ustih)**: Toda Martin Jakončič se je rodil pod srečno zvezdo: svojih grenkih dni se ni nikdar spominjal. Dneve polne trpljenja, in vsi njegovi dnevi so bili polni trpljenja, je za vselej zakopal v pozabljenje ob prvi veseli uri (C. Kosmač, Prazna ptičnica, NB). Rad ima smeh in šale in delo si razporeja tako, da oboje ohranja. Zaveda se, da je rojen pod srečno zvezdo in si prizadeva, da tega ne bi pozabil (Delo, 1. avg. 2001, NB). Najboljši slovenski kolesar Gorazd Štangelj – vsaj kar zadeva poškodbe in zdravstvene težave – nikakor ni rojen pod srečno zvezdo. V dosedanji karieri skorajda ni bilo sezone, v kateri ne bi vsaj kakšen dan preležal v bolniški postelji (Delo, 10. jul. 2001, NB). Izola – Kaže, da so slovenski morski ribiči,

ribogojci, školjarji in predelovalci rib res rojeni pod nesrečno zvezdo. Vse jim gre narobe (Delo, 20. jul. 2001, NB). Letos je na dirki v Frankfurtu prav pred njegovo kolo skočil pes in si je polomil ramo. Zanj bi lahko resnično rekli, da je rojen pod nesrečno zvezdo (Delo, 18. maja 1998, NB).

▲ Pomensko jedro frazema je **pod srečno (nesrečno) zvezdo**. Po predstavah ljudi je usoda človeka zapisana v zvezdah oziroma planetih – na tem temelji tudi astrologija. Kdor se rodi (je rojen) pod (ne)srečno zvezdo, ima (ne)srečo v življenju.

& hr. **roditi se pod sretnom (nesretnom) zvijezdom**; nem. **unter einem glücklichen (günstigen, guten) Stern geboren sein**; pol. **urodzić się pod szczęśliwą (pod złą) gwiazdą**; rus. **rodit'sja pod sčastlivoj zvezdoj**.

Ž

ž

od á do ž, gl. a.

žába

pijàn, da bi žábe vikál /ekspr.; primera/ *zelo pijan*;

sop. **pijan, da mački botra pravi**: Ljubi bog, kako se ga je finančni inšpektor to noč nalil! ... Toda kako naj ga opišem na primer z besedami »Pijan, da mački pravi botra« ali »Pijan, da bi žabe vikál!« ali »Pijan kot metla«, ko pa je bil gospod finančni inšpektor v tem trenutku izredno oddaljen od vseh teh prisposodob (F. Brenk, Ljubljanski Amerikanci, 1979, 136).

▲ Primera temelji na nesmiselnosti tega, kar počne pijana oseba.

píti kot žába /ekspr.; primera/ *zelo, veliko piti*; sop.

píti kot krava; **píti kot žolna**: Moj sosed, ki je pil kot žaba in ki je neke zime zmrznil, je imel prav takšno kumaro, kot jo imaš ti (V. Ocvirk, soncu ni verjeti, 1960, 139).

Uporabljali smo jih v vsakdanjem govoru, ne da bi mislili nanje: živi kot ptič, leta kot metulj, brenči kot čmrlj, gleda kot sršen, pije kot žaba itd. (C. Kosmač, Sreča in kruh, 1946, 26).

▲ Povezovanje žabe s pijanostjo se dobro ujema z dejstvom, da je žaba požrešna, da je dvoživka in je v skladu z žabjo simboliko. O t. i. pijanskih žabah je J. Trdina (Peter in Pavel, LZ 1884, 590) zapisal: »Zvečer je človek najbolj žejen, pa ga srka tudi najbolj brez skrbi. Če prilezejo v glavo tudi vse štiri žabe, kaj za to?« Te Trdinove štiri žabe pomenijo – najkrajše povedano – štiri stopnje pijanosti, tj. od prve najblažje do četrte najhujše. J. Trdina te žabe natančno opiše v začetku nekakšnega eseja z naslovom Vinska modrost (LZ 1884, 355–356). S primero **píti kot žába** je povezana tudi metaforična raba besede **žába** 'pijanec', ki je

žákelj

tudi v pregovoru **Komur žabe kopajo, nimajo dobrega vina.**

žákelj

kupítí máčka v žákľju (v vréči), gl. maček.

žégen

blážev žégen, gl. blažev.

žéjen

žéjen kot pívka, gl. pivka.

živéti

živéti brez skrbi kàkor vrábec v prôsu, gl. vrabec.

živéti iz rók v ústa, gl. roka.

živéti na korúzi, gl. koruza.

živéti na korúznicí, gl. koruza.

živéti v dívjem zakónu, gl. koruza, zakon.

živéti v korúznem zakónu, gl. koruza.

življénje

življénje iz rók v ústa, gl. roka.

življénje na korúzi, gl. koruza.

živína

garátí kot črna živína /ekspr.; primera/ *zelo veliko, naporno in vztrajno delati*; sop. **garátí kot vol**: Bo imel čas premišljevatí. Mogoče bo moral kdaj za svoje preživetje garati kot črna živína (Delo, 3. jul. 2001, NB). Po meni, otroku, je tekla kri mojega očeta, ki so ga ustrelili iz zasede. V sebi nosim odmev velike dobe in tožbe delavcev, ki so garali kot črna živína (Delo, 8. avg. 2001, NB). Žena je garala kot črna živína, obtoženec, ki je tu in tam poprijel za kakšno honorarno delo, pa je od nje neprestano zahteval denar za pijačo (Delo, 5. maja 1999, NB).

(**velíka**) **živína** /ekspr.; pren./ *kdor ima pomembnejši družbeni položaj*; prim. **velíka riba**: Ali pa slovenski kralj Drogenik. Bivši boksar – namesto opice je imel damskega psička – je poslal takratnemu Demosu uradni dopis o svojem kraljevskem položaju in neka velika živína je na rob pripisala: »Preveriti!« In potem so najbrž preverili in ker v registru prebivalstva ni bilo nobenega kralja, ga še

danes nimamo (Delo, 17. mar. 2001, NB). Je meja na Ljubelju moja tiha sreča, / že pol stoletja zanjo boga molim, hvalim, / da ne bi bila bi kdaj mi sreča opoteča, / saj tudi velikim odklenka kdaj živalim...). Pa so bili Mirt, Zwitter in še nekateri res tako velika »živína«, da jim ni odklenkalo (Delo, 26. jan. 2002, NB)? Oglaševalci in sponzorji medijem resda ne ukazujejo direktno, kaj se po njihovem spodobi objaviti in česa ne - ali pač, kaj pa vem: kot urednik Razgledov na srečo nisem velika živína (Delo, 21. nov. 1998, NB).

▲ Frazem izhaja iz prenesenega pomena besede **živína** 'kdor ima pomembnejši družbeni položaj' in se uporablja navadno s prilastki – razen z **velíka** še **vpívljna, ministrska, politična** itd. Prenesen pomen izhaja iz dejstva, da velike živali nasploh vzbujajo strahospoštovanje, kar potrjuje tudi njihova simbolika.

žlíca

prítí na svét s srebrno žlíco (v ústih), gl. rodítí se s srebrno žlíco (v ustih).

rodítí se (prítí na svét) s srebrno žlíco (v ústih) /star.; pren./ *biti otrok bogatih staršev; imeti srečo v vseh stvareh*; sop. **rodítí se pod srečno zvezdo**: Res si bila srečna, da si se rodila s srebrno žlico v ustih. Sploh veš, kaj to pomeni, če si moraš sama služiti kruh (M. J. Ragosta – M. Sluga, Hiša na Curtinovi ulici, 1984, 32). Mario je še poročal, kako je rekla: »Toda za božjo voljo... saj vendar ve, da se je čisto slučajno rodila angleškimi staršem s srebrno žlico v ustih (R. Masson – H. Capuder, Veter ne zna brati, 1973, 169). Njegov drugi biograf in prijatelj pravi, da je prišel na svet s srebrno žlico v ustih (Delo, 1. febr. 1980, št. 26, 8).

▲ Srebrn ali zlat kuhinjski pribor, v katerem so tudi srebrne ali zlate žlice, so imele samo bogate, premožne družine. Kdor je že ob rojstvu imel tako žlico v ustih, kar pomeni, da so ga hranili z njo, je pripadal taki družini. & angl. **to be born with a silver spoon in one's mouth**; fr. **manger l'or à la cuiller**; nem. **mit einem goldenen (großen, silbernen) Löffel**

im Mund geboren sein.
utopíti kóga v žlici vóde /ekspr.; pren., nerealno, s pogojnikom **rad, najrajši bi/ zelo sovražiti koga, želeti ga uničiti**: V srcu ga je čez vse sovražil, rad bi ga bil v žlici vode utopil, ko bi bilo mogoče; vendar se mu je k videzu po hinavsko prijaznega kazal, skrivaj pa vedno iskal, da bi ga zlepa od hiše spravil, toda ni bilo mogoče (Janez Cigler, Sreča v nesreči, NB). Ali namesto kvare je žel Brašnar še dobiček iz takih razporov z gosposko. Razširila se je med ljudmi namreč misel, da je Brašnar tako pretkan, da mu še cesarski možje do kože ne pridejo, akotudi bi ga radi v žlici vode utopili, ker jim zaslužek jemlje (J. Jurčič, Sosedov sin, NB). Umetniki smo tako in tako navajeni, da svoje okolje delimo na tiste, ki so nam naklonjeni, in tiste, ki so nam – vsaj po našem mnenju – sovražni in nas poskušajo utopiti v žlici vode (Delo, 24. okt. 2001, NB). SCT je tako velik sistem, da potrebuje revizijo. Že tako me bodo v žlici vode utopili, pojedli (Delo, 17. okt. 1998, NB).

▲ Frazem temelji na hiperboličnosti, dejanski neizvedljivosti dejanja, kar je v rabi potrjeno s pogojnikom in okrepljeno z **rad, najrajši**. Prav s tem pa sta slikovito izražena močno sovraštvo in želja po uničenju koga. & češ. **vtopit někoho na lžici (na lžičce, v kapce) vody**; fr. **(en vouloir a mort à qn) noyer qn dans une goutte d'eau**; hr. **utopiti koga u čaši (kapi, žlici) vode**; pol. **ktoś utopilby kogoś w łyżce wody**; **ktoś rad by utopić kogoś w łyżce wody**; rus. **v ložke vody utopit' kogo**.

z veliko žlícó /ekspr.; pren./ v *veliki količini*; z *veliko intenzivnostjo*; *dobro in obilno*: S preveliko žlícó ste zajemali, zato je zadnji čas, da postanete nekoliko skromnejši (Teleks 1981, št. 16, 163). Naš gospodar je pri dobri volji. To nas čaka požrtija, z veliko žlícó se bo zajemalo (F. Rabelais – B. Madžarevič, Gargantua in Pantagruel 2, 1981, 80). Dekan Šimen je dal hlapcu Juriju nekaj grošev, da jih bo imel za polič vina pri Žurgovem Mihi, medtem ko bodo po maši v cerkvi naše ljube

Gospe jedli z veliko žlícó v hiši bogatega kmeta in cerkvenega ključarja Ozimca (M. Hace, Kmetje na prepihu, 1977, 128). (likof) Pri tej gostiji se je zmerom jedlo z veliko žlícó (N. Kuret, Praznično leto Slovencev II., 1967, 167). Vzgojiteljice so od Adamovih časov. Počutijo se, kot da so z veliko žlícó požrle božjo modrost (J. Updike – M. Mihelič, Zakonski pari, 1971, 313). Vidiš, zmeraj misliiva, da sva pamet in modrost požrla z veliko žlícó, nazadnje se pa zmeraj izkaže, da sva velika bedaka. Lepo godljo sva skuhala (P. Golia, Igre, 1953, 287). Vi ste zajemali življenje z veliko žlícó, kakor ste pili tudi samo iz bokalov in štefanov; mi je zajemamo po malem, okušajoč požirek za požirkom (A. Kraigher, Školjka, 1911, 89). Beži, beži! Ti misliš, da si pamet z veliko žlícó pobral, a jaz ti povem, da je nisi (J. Potrč, Krefli, 1953, 55).

žlícó je pádla kómu v méd /ekspr.; pren./ *življenjske razmere so se komu nenadoma zelo izboljšale*; sop. **sekira je padla komu v med**; prim. **med in mleko se cedi kje**: Igravec je postal uspešen človek, sicer ne moremo reči, da mu je padla žlícó v med, da je na vrhu svojih uspehov, ampak lepo vozi po voznem redu tega našega življenja (Peter Božič, Perspektive 1963/64, 146). Manjša uganka je Vladimir Stepania. Čeprav je že neštetokrat padel na voznem izpitu, je zelo dobre volje, saj mu je s poškodbo Seattlovega krilnega centra Vina Bakerja padla žlícó v med, kot sam pravi (Delo, 29. mar. 1999, NB).

▲ Gl. **sekira je padla komu v med**.

žólna

píti kot žólna /ekspr.; primera/ *zelo, veliko piti*; sop. **píti kot krava, píti kot žaba**: Tudi Acetoga je pil kot žolna – tako so moji starši rekli o Katunovih, da »pijejo kot žolne«. Zato si žolne nikoli nisem mogel predstavljati v podobi ptice, pač pa vedno v podobi pijanca (M. Dolenc, Gorenčev vrag, 1977, 126). Pili so kakor žolne in mešali sadjevec in žganje, dokler niso bili popolnoma pijani (Lovro

Kuhar, Naši mejniki, 1946, 41). Bil je pomirljive, nekoliko godčevske čudi, v treznosti je delal kot stroj, le ob nedeljah je pil kot žolna (F. Bevk, Slepa ulica, 1961, 101-102).

▲ S primerom **piti kot žolna** je tesno povezana metaforična raba besede **žolna** v pomenu 'kdor dosti, pogosto pije'. Po oglašanju **piv**, **piv** oziroma glagolu **pivkati** je **siva žolna** poimenovana z izrazom **pivka**, strokovno

Picus canus, in je v primeri **žejen kot pivka** 'zelo žejen'. **Pivka** pomeni tudi 'pijanaka', glagol **pivkati** pa tudi 'pomalo piti'. Glede na povedano je mogoče pripisovanje pijanosti žolni pojasniti s sovpadanjem pomenov glagolov **pivkati** ('oglašati se z glasom *piv piv*' : 'pomalo piti') in samostalnikov **pivka** ('žolna' : 'pijanaka'), čeprav je ta glede pitja popolnoma nedolžna.

& nem. ein Schluckspecht sein.